

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNGİLİZ BELGELERİNDE 20. YÜZYIL
BAŞLARINDA AKDENİZ VE BALKANLARDA
HAKİMİYET TARTIŞMALARI 1900-1912

Talha TAŞTEK

2501150802

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Abdurrahman BOZKURT

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı

: TALHA TAŞTEK

Numarası : 2501150802

Anabilim Dalı /

Anasanat Dalı / Programı : TARİH / T.C. TARİHİ

Danışmanı : DOÇ. DR. ABDURRAHMAN BOZKURT

Tez Savunma Tarihi

: 12.09.2019

Saati

: 14:00

Tez Başlığı

: " İngiliz Belgelerinde 20. Yüzyıl Başlarında Akdeniz ve Balkanlarda Hakimiyet Tartışmaları
1900-1912 "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CEZMİ ERASLAN		Kabul
2- PROF. DR. RECEP KARACAKAYA		Kabul
3- DOÇ. DR. ABDURRAHMAN BOZKURT		Kabul
4- DOÇ. DR. RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ		
5- DOÇ. DR. MEHMET FATİH SANCAKTAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. BÜLENT BAKAR		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AYDOĞDU		Kabul

ÖZ

İNGİLİZ BELGELERİNDE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA

AKDENİZ VE BALKANLARDA HAKİMİYET TARTIŞMALARI

1900-1912

TALHA TAŞTEK

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları Büyük Devletler arasındaki ilişkilerde keskin değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. 19. yüzyıl başlarındaki Viyana Kongresi'yle (1814-1815) oluşan Avrupa Uyumu, yüzyıl boyunca pek çok defa teste tabi tutulmuş ve Büyük Devletler arasındaki çıkar çatışmaları sebebiyle kâğıt üstünde kalmıştır. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'yla birlikte Osmanlı Devleti'nin uğradığı büyük kayıplar, Rusya lehine dengelerin değişmesinden rahatsız Büyük Devletleri bir kez daha statükonun tesisi için bir araya getirmiştir. Bununla beraber 1878 Berlin Kongresi ve yapılan Berlin Anlaşması sorunları çözmemiş yalnızca ertelemiştir. Anlaşmaya taraf ve gözlemci olarak bulunan Büyük Devletler 1878 sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nin dağılmasını kaçınılmaz olarak görmüş ve bu dağılmadan istifade etmek adına girişimlerini hızlandırmışlardır.

Fransızların Tunus'u (1881) ve İngilizlerin Mısır'ı (1882) işgali bu girişimlerin 19. yüzyıl içerisindeki örnekleri olsa da 20. yüzyıl başlarında bilhassa Akdeniz ve Balkanlar'daki hakimiyet mücadeleleri yoğunluk kazanmıştır. Bu dönem içerisinde Rusya ve Avusturya'nın Balkanlar'da, İngiltere, İtalya, Fransa ve Almanya'nın da Akdeniz'deki hakimiyet mücadeleleri, statükoyu koruma çabalarına galip gelmiş ve Birinci Dünya Savaşı'na gidilen sürecin önü açılmıştır.

Çalışmamız, Büyük Devletler arasında Akdeniz ve Balkanlar'da hakimiyet için verilen bu mücadele ve iş birliğini 1900-1912 yılları arasında yaşanan olaylar çerçevesinde İngiliz belgeleri üzerinden değerlendirmiştir. Bu değerlendirme esnasında bilhassa İngiltere ve İtalya'nın bahse konu olan bölgelerdeki faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyük Devletler, İngiltere, İtalya, Osmanlı Devleti, Akdeniz, Balkanlar, Trablusgarp

ABSTRACT
DEBATES OF DOMINANCE OVER MEDITERRANIAN AND
BALKANS IN EARLY 20TH CENTUARY IN BRITISH
DOCUMENTS 1900-1912

TALHA TAŞTEK

Late 19th and early 20th Centuries were turbulent years for the relations between Powers, Vienna Congress had seen the creation of Concert of Europe, however inter-conflicts between Powers cause it to be accept only on paper. Losses suffered by Ottomans in 1877-78 Russian-Ottoman war, changed the balance in favor of the Russia and made Powers uncomfortable, once again having them gather to preserve the status quo. Although, Berlin Congress of 1878 and the subsequent treaty merely subsided the major problems, not solved them. Powers that were the sides and observers for the treaty, expecting the fall of Ottomans, took steps to further their goals.

While we see some examples with the French invasion of Tunisia (1881) and the British invasion of Egypt (1882), early 20th Century would see the major actions being taken by Powers to ensure their respective dominance over Mediterranean and Balkans. Conflicts for dominance of Russia and Austria in the Balkans; and British, German, Italian and French in Mediterranean region would play a role in determining the sides for Allied and Axis forces pre-WWI. Hence, discord within the region would triumph over the effort to preserve the status quo and would pave the way to WWI.

Our work revolves around the British documents between the years 1900 and 1912 to illustrate how the conflict and cooperation between the Powers effected the events mentioned.

Keywords: Powers, Great Britain, Italy, Ottoman Empire, Mediterranean, Balkans, Tripoli

ÖNSÖZ

20. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, başta altında imzası olan Büyük Devletler olmak üzere tüm muhataplarının kendi çıkarlarına göre yeniden yorumladığı 13 Temmuz 1878 Berlin Anlaşması'nın ona yüklediği sorumlulukları yerine getirmesi için yine aynı güçler tarafından baskı altında tutulmaktaydı. Sultan II. Abdülhamit'in oyalayıcı siyaseti saltanatının son yıllarında artık iflas ederek giderek artan değişim talepleri karşısında işlemez olmuştu. Adım adım yaklaşmakta olan sonun farkında olan Jön Türklerin zorlamasıyla 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilan edilmesiye yalnızca yalancı bahar hükmünde olabilecek kısa bir rahatlama getirmişti. Çok değil, yalnızca birkaç ay sonrasında eş zamanlı olarak Avusturya'nın Bosna'yı ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanında bulunmasıyla birlikte Büyük Devletlerin uzun bir süre boyunca üstünü kapattığı sorunlar yeniden gün yüzüne çıkmıştır.

Büyük Devletler arasındaki hakimiyet mücadelesi neredeyse savaşa varacak bir seyir izledikten sonra güçlkle yatıştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilhakı kabullenmesi ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanınması sonrasında kriz görünüşte nihayete ermiş gibi dursa da sonrasındaki birkaç sene boyunca isyanlar ve çetecilik faaliyetleri Balkanlar'daki ateşin sönmesine müsaade etmemiştir. Yakın bir gelecekte Balkanlar'daki statükonun değişeceğini gören ve bu değişim esnasında masaya daha güçlü oturmak isteyen İtalyanların on yıllardır peşinde oldukları, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da kalan son toprak parçası olan Trablusgarp'ı ele geçirmek için harekete geçmesiye bu süreci hızlandırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

İtalyanların beklentilerinin aksine Enver Bey ve Mustafa Kemal Bey gibi bir avuç fedakâr subayın gayretleri ve yerel halkın da desteği sonucu aylar boyunca sürecek bir mücadeleyle İtalyan ordusunu Trablusgarp kıyılarından daha içerilere ilerlemesine müsaade edilmemiştir. Ne var ki onların gösterdikleri gayet dışında Osmanlı Devleti'nin askeri veya diplomasi alanında elde edebileceği bir zafer olmadığını gösterir şekilde İtalyanların savaş alanını genişleterek Ege Adaları'ndan Doğu Akdeniz kıyılarına kadar varan bir bölgede yarattıkları karışıklık, bölgesel kalması gereken bir savaşın tesir sahasını da genişletmiştir. Osmanlı Devleti'nin düştüğü aciz duruma başta İngiltere olmak üzere Büyük Devletlerin müdahale etmemesi, Balkanlar'da ne zamandır harekete geçmek için fırsat kollayan genç Balkan

Devletlerine aradıkları fırsatı vermiştir. Savaşın kısa sürmeyeceğinin anlaşılmasının sonrasında birbiri ardına yaptıkları ittifak anlaşmaları onları Osmanlı Devleti'ne karşı bir araya getirmiştir.

Çalışmamız esasında İngiltere'nin Balkan Savaşları'nda izlediği dış politikayı ele almak, bu politikanın savaşın gidişatına ve sonrasında yapılan barış anlaşmalarında ne derece etkili olduğunu gösterme amacıyla yola çıkılan bir çalışmaydı. Ne var ki çalışmamızın önemli bir bölümünün geride bırakıldığı sıralarda yayınlanan, bizim de sonradan haberdar olduğumuz “İngiliz Kaynaklarına göre Balkan Savaşları (1912-1913)” isimli Levent Yıkıcı'ya ait doktora tezi ele aldığı konu ve kaynaklar itibarıyla çalışmamızın özgünlüğüne engel teşkil edecek benzerlikler taşımaktaydı. Bu konuda yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğu noktasında saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt'la fikir birliğine vararak, yine onun değerli önerileri doğrultusunda Akdeniz ve Balkanlar'daki hakimiyet mücadeleleri üzerine yeni bir çerçeve belirledik.

Belirlenen yeni çerçeve doğrultusunda yine önceki çalışmamızda olduğu gibi İngiliz belgeleri kullanılarak 20. Yüzyılın başından itibaren Büyük Devletler arasındaki mücadeleye geniş bir pencereden bakılmaya çalışıldı. Faşoda Krizi ile başlanarak 20. Yüzyılın hemen öncesinde ve başlarında Büyük Devletler arasındaki ilişkilerdeki dönüşüm ve bunun Akdeniz ve Balkanlar'daki yansımaları ele alındı. Çalışmamızı değiştirmemiz öncesinde ulaştığımız kaynakların da değerlendirilmesi adına Balkan Savaşları'na giden sürecin de ele alındığı bir bölümün ardından Levent Yıkıcı'nın çalışmasının alanına girilmemesi amacıyla Balkan Savaşları'nın öncesinde çalışmamız nihayete erdirildi.

Bu çalışma, yukarıda belirtildiği üzere kendisinden önce bitirilen bir tezin gölgesi altında kaldığından kısa bir süre içerisinde zahmetli bir çabanın sonucunda yapılan radikal değişikliklerle şimdiki halini almıştır. Öncelikle benim için madden ve manen yıpratıcı geçen bu süreç boyunca sunduğu fikirler, öneriler, yapıcı eleştiriler ve gösterdiği anlayışla çalışmanın bu aşamaya gelmesine hayati bir katkı sağlamış olan saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt'a şükranlarımı sunarım.

Ders dönemim esnasında bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Cezmi Eraslan ve Doç. Dr. Fatih Sancaktar’a da şükranlarımı sunarım. Bu değerli hocalarımla beraber jürimde bulunarak dar bir zaman dilimi içerisinde tezimi inceleme ve değerlendirme zahmetini gösteren Prof. Dr. Recep Karacakaya ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Aydoğdu hocalarıma da teşekkür ederim.

Çalışmalarım esnasında kaynaklarına ve imkanlarına sıklıkla başvurduğum İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi, İBB Taksim Atatürk Kitaplığı çalışanlarıyla birlikte, öğrencilik dönemim boyunca ortaya çıkan sorunlarıma yapıcı çözümler getiren İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına da teşekkür ederim.

Son aşamaya gelene kadar gösterdikleri maddi ve manevi yardımlarla yanımda olan arkadaşlarıma da şükranlarımı sunmak istiyorum. Bilhassa da dijital kaynaklara erişimim konusunda yardımcı olup, çalışmamın son haliyle alakalı görüşlerinden istifade ettiğim kıymetli dostum Hamza Fırat’a ve tercümeler konusunda yardımcı olan değerli arkadaşım Tunca Ertör’e teşekkürü borç bilirim.

Son olarak hayatım boyunca desteklerini hissetmekle beraber, benim için zor geçen aylar boyunca en büyük destekçilerim olan, kendi dertlerini unutup benim derdimle dertlenen muhterem annem, babam ve sevgili kardeşime ne kadar teşekkür etsem azdır. Onların sunduğu sevgi ve destek olmasa bu çalışmanın nihayete ermesi mümkün olmazdı.

İSTANBUL, 2019

TALHA TAŞTEK

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ VE AFRIKA'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ

1.1. Akdeniz ve Afrika'daki İngiliz-Fransız Rekabeti	18
1.2. İtalya'nın Akdeniz ve Afrika'daki Güçler Mücadelesine Dahil Oluşu	20
1.3. Almanya'nın Dış Politika Değişikliği ve Afrika'daki Sömürge Yarışının Hızlanmasının Yansımaları	30
1.4. İngiltere'nin Doğu Afrika'daki Sömürgelerini Koruma Girişimi ve Faşoda Krizi.....	35
1.4.1. İtalyanların Trablusgarp İçin İngiltere ve Fransa'dan Teminat Alma Arayışı.....	43
1.4.2. İngiltere-Fransa İttifakını Getiren Gelişmeler	52
1.5. İngiltere-Fransa İttifakı'nın İlk Ciddi Sınavı: Fas Buhranı	60
1.5.1. İtalya'nın İttifak Anlaşması Sonrası İzlediği Politika.....	60
1.5.2. Fas Buhranına Sebep Olan Olaylar.....	62
1.5.3. Algeciras Konferansı ve İtalya'nın Takip Ettiği Siyaset	69
1.6. Üçlü İtilafın Son Ayağı: İngiltere Rusya Anlaşması.....	74

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DAKİ SORUNLARIN YENİDEN GÜN YÜZÜNE ÇIKMASI

2.1. 20. Yüzyılın Başlarında Balkanlar'daki Genel Durum	85
2.1.1. İtalya'nın Arnavutluk Konusunda Avusturya ile Çatışması	87
2.2. Balkanlar'da 1903 Reformları Sonrası Büyük Devletler Arası İlişkiler	89
2.2.1. 1907 Üçlü İttifak Anlaşması'nın Yenilenmesi Meselesi	94
2.2.2. Demiryolu Uzlaşmazlığı.....	96
2.3. Reval Görüşmeleri ve Meşrutiyetin İlanının Balkanlar Üzerindeki Etkisi ...	101

2.4. Avusturya ve Rusya Arasındaki Buchlau Görüşmeleri ve Bosna'nın İlhakı Sürecinde İngiltere-İtalya Politikaları	108
2.4.1. Bosna'nın İlhakının Yarattığı Diplomatik Kriz ve Büyük Devletlerin İzlediği Siyaset.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARINA GİDEN YOLDAKİ DURAKLAR

3.1. Bosna Krizinin Aşılması Sonrasında Balkanlar'daki Durum.....	124
3.2. İtalya'nın Rusya'yla Yakınlaşması ve Racconigi Anlaşması.....	128
3.3. İtalya'nın Trablusgarp İçin Harekete Geçmesi.....	135
3.3.1. İtalya'nın Trablusgarp'a İşgal Öncesi Dönemde Yaptığı Yatırımlar	135
3.3.2. İtalya'yı Trablusgarp'ı İşgale Hazırlayan Gelişmeler	138
3.3.3. İtalya'nın Trablusgarp'ın İşgali İçin Büyük Devletlerle Yürüttüğü Müzakereler	144
3.3.4. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne Verdiği Ültimat ve Savaş İlanı Sonrasında Büyük Devletlerin Teşebbüsleri.....	155
3.4. İtalya'nın Trablusgarp'ı İlhak Ettiğini İlanı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	168
3.4.1. İtalya'nın Trablusgarp'ı İlhak Kararı Sonrasında Arabuluculuk Girişimleri	172
3.4.2. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ni Barışa Zorlamak İçin Girişimleri ve Barış Anlaşması.....	176
3.5. Trablusgarp Savaşı'nın Boğazlar ve Balkan Yarımadası Üzerine Olan Yansıması	180
3.5.1. Trablusgarp Savaşı'nın Boğazlar Üzerine Olan Yansıması	180
3.5.2. Trablusgarp Savaşı'nın Balkan Yarımadası Üzerine Olan Yansıması ...	183
3.5.3. Balkan İttifakı'nın Tesisi	192
SONUÇ	206
KAYNAKÇA	213

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
B.D.O.W.	: British Documents on the Origins of the War
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
No	: Numara
s.	: Sayfa
Y. B.	: Yazar Belirtilmemiş

GİRİŞ

Amaç Kapsam Yöntem

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan en büyük felaketlerden birisi olmasının yanında aynı zamanda kendisinden sonraki olaylara olan derin etkisi sebebiyle ülkemizde tarih alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla ele alınan konular arasındadır. Hemen her sene Balkan Savaşları hakkında yapılan yeni bir araştırma ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber bu çalışmaların büyük çoğunluğu Balkan Savaşları'nın askeri yönünü veya savaş sonrası ortaya çıkan göç sorunun ele almaktadır. Bu iki konu dışında Balkan Savaşları'nın muhtelif yönlerinin ele alındığı birçok farklı çalışma bulunsa da bu çalışmaya başladığımız esnada literatürde Balkan Savaşları'nın diplomasi ayağına yönelik çalışmalarda bir eksiklik göze çarpmaktaydı.

Bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalar çoğunlukla Osmanlı arşiv kaynaklarına dayanan bir bölümü de yerli ve yabancı gazete arşivleri kullanılarak hazırlanmış kıymetli çalışmalar olmakla birlikte savaşın diplomasi yönünü yabancı arşiv kaynakları üzerinden ele alan çalışmalara sık rastlanmamaktadır. Alanda yaptığımız araştırmalar neticesinde Balkan Savaşları'nın İngiliz Hariciye Nezareti arşivleri üzerinden değerlendirilmesinin yapılmadığı tespit edilmiş ve bu konuda ileride yapılacak araştırmalara katkı sağlaması amacıyla “İngiltere'nin Balkan Savaşları Sırasında İzlediği Dış Politika” adını verdiğimiz tezin çalışmalarına başlanmıştır.

Ne var ki bu konuda kat ettiğimiz mesafeye karşılık Temmuz 2018'de tamamlanan Levent Yıkıcı'nın “İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)”¹ isimli doktora tezi ile aynı kaynaklar üzerinden benzer bir çalışma yürüttüğümüzün farkına varmamız bu çalışmanın içeriğinde birtakım değişikliklere gitmemizi gerekli kıldı. Dar bir zaman dilimi içerisinde çalışmamızın bütünü değiştirmemiz mümkün gözükmediğinden elimizdeki kaynakların imkân verdiği konumuzu onun çalışmasının kapsamadığı alanlara kaydırarak özgün bir çalışma ortaya koymaya çalıştık.

¹ Levent Yıkıcı, “İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913),” **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2018.

Böyle bir çabanın sonucunda ortaya çıkan bu çalışma 20. yüzyılın başından Balkan Savaşları'na giden süreç içerisinde İngiltere'nin dış politikasında geçirdiği dönüşümü, İtalya'yla olan münasebetlerini ve bunun Osmanlı Devleti'ne olan yansımalarına değerlendirmektedir. Bu süreci kendi kaynaklarıyla değerlendirmek adına Levent Yıkıcı'nın da araştırmasında sıklıkla kullandığı "British Documents on the Origins of the War 1898-1914" isimli İngiliz Hariciye Nezareti Arşiv belgelerinden oluşan, toplamda 13 ciltlik bir derleme seriyi birincil kaynağımız olarak belirledik. Çoğunlukla İngiliz Hariciye Nezareti'nin yazışmalarını içeren bu kaynak başka seçkilerden ve özel arşivlerden alınmış mektuplar, telgraf metinleri ve anlaşma taslaklarını da içermektedir.

Bu çalışmayı destekler şekilde araştırmamız içerisinde yer yer kullanılan arşiv seçkileri içeren iki çalışma daha vardır. Fakat bu çalışmaların içeriği tam anlamıyla arşiv seçkisi olmaktan çok arşiv seçkisi içeren araştırma eserlere daha yakın olduğundan kaynakça sınıflandırması yapılırken kitaplar kategorisi altında ele alınmıştır. "The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914" isimli çalışma Avusturya'nın Üçlü İttifak Devletleri ile olan anlaşmaları ve ilişkilerini ele alan bir çalışmadır. Çoğunlukla İtalya-Avusturya ilişkileriyle alakalı kaynak ihtiyacında başvurulmuştur. Diğer çalışmaysa "Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14" isimli Rus Hariciye Nezareti yazışmalarından seçkiler içeren bir çalışmadır. Bu çalışma en çok Rusya ile İtalya arasındaki yakınlaşmaya değinirken kullanılmıştır.

Çalışmamız 19. yüzyılda Almanya ve İtalya'nın bağımsızlığının Avrupa uyumu üzerindeki tesirleriyle alakalı, girizgahla başlamaktadır. Almanya'nın ittifaklar sistemi ile Fransa'yı yalnızlaştırma çabası ve İtalya'nın da Akdeniz ve Afrika'daki güç mücadelesi içerisine girmesi Osmanlı Devleti'nin sorunlarının bir süreliğine unutulup Büyük Devletler arasındaki mücadelelerin öneminin arttığı bir dönemi beraberinde getirmiştir. Giriş bölümümüzün devamında fark edileceği üzere bu alanda Fahir Armaoğlu ve Oral Sander'in çalışmalarından sıklıkla istifade edilmiştir.

Giriş bölümünde ele aldığımız bu mücadelenin devamı çalışmamızın birinci bölümü içerisinde çoğunlukla İngiliz Hariciye Nezareti'nin yazışmaları üzerinden

takip edilerek Büyük Devletleri ikiye bölen ittifaklar sistemi ve karşılaşılan buhranlar ele alınmıştır. Bilhassa İngiltere'nin Faşoda Krizi sonrasında ittifak arayışına girmesi ve İtalya'nın Trablusgarp'taki haklarını diğer Büyük Devletlere kabul ettirme adına izlediği siyaset bu bölüm içerisinde değerlendirilmiştir. Bu iki devletin farklı devletlerle ittifak yapmış olmalarına rağmen Akdeniz ve Afrika'da ortak hareket etmeye devam etmeleri çalışmamız kapsamında değerlendirilmiştir. Abdurrahman Çaycı'nın "Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)" eseri çalışmamızın hem giriş kısmında Afrika'daki sömürgecilik mücadeleleri anlatılırken hem de ilk bölümünde Akdeniz'deki mücadeleden bahsedilirken kullanılan önemli eserlerden birisidir. Bu eserle birlikte her ne kadar üçüncü bölümde daha sık başvurulmuş olsa da R. J. B. Bosworth'un, "Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War" isimli eserinden de İtalyan-İngiliz ortaklığının geçmişine ilişkin değerlendirmelerde istifade edilmiştir.

İngiltere ve İtalya'nın ortak hareket etmesinin Almanya'nın Akdeniz ve Balkanlar üzerindeki emelleriyle nasıl çeliştiği de yine çalışmamızın ilk bölümü içerisinde yer bulmuştur. II. Wilhelm'in Alman tahtına oturmasıyla birlikte Bismarck'ın "realpolitik" siyaseti yerine, dünya hakimiyeti konusunda İngiltere'yle rekabeti getiren "weltpolitik" siyasetinin tercih edilmesinin yankıları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda kullanılan İngiliz Hariciye Nezareti yazışmaları dışında, İlber Ortaylı'nın "İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu" isimli çalışmasından da istifade edilmiş ve Almanya'nın tıpkı üçüncü bölümde yeniden ele alacağımızda görüleceği gibi İngiltere'yle rekabet adına attığı adımların sonuçsuz kalmasının etkileri üzerinde durulmuştur. 20. yüzyıl öncesinde önemli ölçüde Fransa'yı yalnızlaştırmayı başarmış olan Almanya'nın, 1907 ortalarında İngiltere-Fransa ve İngiltere-Rusya arasındaki ittifakın ortasında kalmış bir vaziyette olduğu görülmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümü uzun yıllar boyunca ihmal edilen Balkan coğrafyasındaki sorunların yeniden gün yüzüne çıkışına ayrılmıştır. Bu bölümde Berlin Anlaşması ile ortaya çıkan statükodan rahatsız Balkan Devletleri'nin çabaları ve bu çabaların Osmanlı Devleti'ne yarattığı güçlükler ele alınmıştır. Büyük Güçlerin dikkatini kendi sorunlarına çekmek için giriştikleri çetecilik faaliyetleri ile bölgedeki

düzeni tehdit eden Balkan Devletleri'nin bu çabaları 20. Yüzyılın başlarında Avusturya ve Rusya'nın beraber çalışması sonucu yatıştırılmış gözükse de ilk bölümde detaylandırdığımız Büyük Devletler arasındaki çekişmeler sebebiyle bir kere daha gün yüzüne çıkmıştır.

Bölgede yaşanan sorunlar ve Büyük Devletler arasındaki ilişki ele alınırken İngiliz Hariciye Nezareti yazışmalarının ve yukarıda zikrettiğimiz kaynakların kullanımının yanında bu alanda çalışmamızdan önce kaleme alınmış olan bir takım referans kitaplardan da istifade edilmiştir. Yusuf Hikmet Bayur'un "Türk İnkılâbı Tarihi" eserinin ilk ciltleriyle, Barbara Jelavich'in "Balkan Tarihi 20. Yüzyıl" isimli eseri ve Matthew Smith Anderson'un, "Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme" eserlerine referanslar verildiği çalışmamız içerisinde görülecektir. Bu kitaplar dışında konuyla alakalı çalışmamız öncesinde kaleme alınmış bazı yüksek lisans ve doktora tezlerinden de yararlanılmıştır. Sevilya Aslonova'nın "20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)", Meltem Begüm Saatçı'nın "Makedonya Sorunu (1903-1913)", Mehmet Yılmazata'nın "Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi" isimli değerli çalışmaları, yararlanılan diğer değerli çalışmalar arasında ön plana çıkanlardır.

Bu bölümde İtalya'nın Trablusgarp dışındaki diğer hedefi olan Balkanlar'da nüfuz kurmak için ortaya koyduğu mücadeleye de yer verilmiştir. Bu mücadelede müttefikleriyle ters düşen İtalya'nın Rusya ve İngiltere'ye yakın bir siyaset güttüğü yine İngiliz Hariciye Nezareti evrakından takip edilmiştir. Demiryolu Krizi, Reval Görüşmeleri, Meşrutiyet'in ilanı ve Bosna'nın Avusturya tarafından ilhak edilmesinin Balkanlar'da yarattığı gerilim de yine aynı evrak üzerinden takip edilirken yukarıda zikredilen kaynaklardan yararlanılmıştır. Bölüm içerisinde, tarihi sırasıyla ele alınan krizlerin İtalya'yı Trablusgarp için harekete geçme noktasında nasıl önemli birer eşik olduğuna vurgu yapılmıştır. Bilhassa Bosna Krizi'ni takip eden süreçte İtalya'nın İtilaf Devletleri'yle olan ilişkisinin korumaya gayret gösterdiği açıkça görülmektedir. İtalya, bölüm içerisinde ele alınan krizler esnasında müttefiki Avusturya'yı karşısına alma pahasına bile olsa kendi çıkarlarına hizmet eder bir şekilde Balkan Devletleri ve İtilaf Devletleri'yle birlikte hareket etmiştir. Hem bu bölüm içerisinde hem de sonraki

bölümde İtalya'nın dış politikası ele alınırken C. J. Lowe ve F. Marzari'nin ortak çalışması olan, "Italian Foreign Policy 1870-1940" isimli eserden de yararlanılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümü beş kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümde Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'na giden süreç İngiliz Hariciye Nezareti belgeleri üzerinden incelenmeye devam etmiştir. Bununla beraber önceden zikrettiğimiz eserler dışında bilhassa Trablusgarp Savaşı'yla alakalı yapılmış bazı önemli çalışmalara da bu bölümün içerisinde konuyu etraflıca ele almak noktasında sıklıkla başvurulmuştur. Hale Şıvgın'ın "Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri", İsrail Kurtcephe'nin, Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916) ve Timothy W. Childs'ın "Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri" isimli eserleri üçüncü bölüm içerisinde Trablusgarp Savaşı'na giden süreç ve savaş sürecinde yaşanan gelişmelerle alakalı en sık yararlanılan eserlerdir.

Üçüncü bölümün ilk kısımda Bosna'nın ilhakı krizi geride bırakılırken Balkanlar'daki duruma değinilmiştir. Avusturya'nın yeni bir ilhakı oldu bittiye getirmesinden Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki yakınlaşmanın ilk sinyalleri bu kısımda verilmiştir. Bu yakınlaşmayı ve Balkan Savaşları öncesindeki ittifak görüşmelerini aktardığımız kısımlarda Ernst Christian Helmreich'in "The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913" isimli kıymetli çalışmasından istifade edilmiştir. Bosna'nın ilhak edilmesi sonrasında yaşanan süreçten rahatsız olan Sırbistan'ın Avusturya'ya karşı çıkarlarını koruma adına attığı adımların nasıl Balkan İttifakı'na temel teşkil ettiği ele alınmıştır. Bu eser dışında Douglas Dakin'in "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914" isimli makalesi de Balkan Savaşları'na giden süreçle alakalı hem ilk kısımda hem de ilerleyen kısımlarda yararlanılan metinlerdendir.

İkinci kısımda İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'na giden süreç içerisindeki önemli köşe taşlarından birisi olan Racconigi Anlaşması ve İtalya-Rusya yakınlaşması üzerinde de durulmuştur. Racconigi Anlaşması ile birlikte İtalya, Trablusgarp'a düzenleyeceği saldırı için tüm Büyük Devletlerin onayını almış oluyordu. Öte yandan bu anlaşmanın Trablusgarp ile alakalı yönü haricinde Rusya'nın Balkan Devletleri'ni

bir araya getirmeye yönelik çabalarının üzerinde etkisi olduğu aynı kısım içerisinde ele alınmıştır.

Üçüncü kısımda İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politika ve bölgeye yaptığı yatırımlara odaklanmaktadır. II. Fas Buhranı sonrasında İtalya'nın Trablusgarp için harekete geçme zamanının geldiğini anlaması ve bu hareketi onaylatmak için başta İngiltere olmak üzere Büyük Devletlerle ne gibi temaslarda bulunduğu değinilmiştir. Agadir Krizi'nin yarattığı hassas ortamın gerek İtilaf gerekse İttifak Devletleri'nin İtalya'yı gücendirmekten kaçınır bir politika izlemelerine yol açmasının İtalya'nın işini kolaylaştırdığı görülmektedir.

Dördüncü kısım İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği ultimatom sonrasında Büyük Devletler arasında başlayan ve savaş süresince devam eden diplomatik temaslara odaklanmaktadır. Savaşan taraflar arasında uzlaşma sağlamak için yürütülen çabaların sonuçsuz kalması ve İtalya'nın askeri hareketinin tıkanma noktasına gelmesi, savaş alanının genişlemesine yol açmıştır. Bu kısımda ayrıca İngiltere'nin İtalya'yı kaybetmemek adına yanlı bir tarafsızlık siyaseti izlediği ve ara buluculuk tekliflerinin önünü nasıl kestiği ele alınmıştır.

Beşinci ve son kısım Trablusgarp Savaşı'nın Boğazlar ve Balkanlar üzerinde yarattığı etkiyi ele almaktadır. Rus diplomatların Trablusgarp Savaşı'nın yarattığı ortamdan istifade edip Boğazlardan serbest geçiş elde etme çabasının başarısız olması sonrasında Balkan İttifakı için Bulgaristan ve Sırbistan'ı bir araya getirme teşebbüsü incelenmiştir. Bu devletlerin başlangıçta Avusturya'ya karşı savunma ittifakı gibi gözükken birlikteliğinin nasıl Osmanlı Devleti'ne karşı çevrilen bir silaha döndüğüne yer verilmiştir.

Almanya ve İtalya'nın Siyasi Birliğini Kurmalarına Giden Süreçte Avrupa

19. Yüzyılın ilk yarısı Avrupa devletleri için Napolyon'un yerle bir ettiği düzenin yeniden inşasına ve “**Avrupa Uyumu**” fikrinin tesisine harcanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yıkılan monarşilerin yeniden kurulması ve var olanların korunması konusunda Büyük Devletler arasında Viyana Kongresi'nde (1814-1815) bir

mutabakata varılmıştı. Esasında hiçbir devlet kendileri dışında Kıta Avrupası'na Napolyon'un yaptığına benzer bir şekilde hâkim olacak bir devlet çıkmasını istemiyordu. Buna karşılık o dönemki güçler dengesi içerisinde hiçbir devlet bu düzeni kendi lehine çevirecek kadar güçlü olmadığından aralarında geliştirdikleri zorunlu uzlaşmalarla Avrupa'daki barışı koruma noktasında birlikte hareket etmeye gayret göstermişlerdir.²

Avusturya Başbakanı Metternich'in başkanlığında toplanan Viyana Kongresi, yine onun tesiriyle Fransız İhtilali'nin artçısı olan yeni ihtilallerin etkilerinden korunması noktasında İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya'yı bir araya getirmiştir. 9 Haziran 1815 tarihinde son hali imzalanan Viyana Kongresi'nin metninin henüz mürekkebi kurumadan Napolyon'un bir kere daha Fransa'ya döndüğü haberinin alınması Kongre'ye katılan devletler arasında bomba tesiri yaratmıştır. Bu devletler Napolyon'un yeniden iktidarı elinde aldığı 100 günlük süreç sonrasında 18 Haziran 1815 tarihinde Waterloo da mutlak bir yenilgiye uğramasının ardından Fransa ile tekrar barış görüşmelerine oturduklarında statükonun korunması noktasında çok daha hassaslaşmışlardır.

20 Kasım 1815'te Paris'te Fransa ile ikinci bir barış anlaşması imzalanırken aynı zamanda Fransa'nın tekrardan kendilerine karşı bir tehdit yaratmasından çekinen Büyük Devletler Metternich'in öncülüğünde Dörtlü İttifak denilen bir anlaşmanın altına da imza atmışlardır.³ Bu anlaşmaya 1818 yılında Fransa'nın da dahil olması ile Beşli İttifak adını alan bu oluşum Avrupa'da barışın korunması adına Avrupa'nın bütün büyük güçlerini bir araya getirmiştir.

Büyük Devletleri Avrupa Uyumu'nun etrafında toplanmasına neden olan üç saç ayağı vardır. Bunlardan ilki Büyük Devletlerin zenginliklerinin temel kaynağı olan uluslararası ticaretin zarar görmemesiydi. Savaşların sadece savaş meydanlarını değil bütün bir milleti tehdit eder hale gelmesi zenginliklerini barışın ve istikrarın devam etmesine borçlu kesimlerin hiç de arzuladığı bir gelişme değildi. Bu kesimler çıkarlarının baltalanmaması için hükümetlerine baskı uygulamaktaydılar. Bir başka

² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 99.

³ a.e., s. 102.

önemli dayanaksa liderler arasında ayaklanmacılara karşı gösterilen dayanışmaydı. Fransız İhtilali'nin devrimci dalgalarının tesirlerini çok iyi hisseden Avrupa Monarşileri arasında ayrılıkçıları desteklememe noktasında yazılı olmayan bir uzlaşma vardı. Son olarak, Sosyal Darvinizmin etkisiyle Avrupalı beyaz ırkın üstün olduğu fikri etrafında bir araya gelen bu devletler arasında Avrupa'nın dışarıdan gelenlere karşı beraber savunulması yönünde yerleşmiş bir anlayış da vardı.⁴

Viyana Kongresi ve sonrasında yapılan ittifaklar her ne kadar Avrupa'daki düzeni eski haliyle olduğu gibi korumayı amaçlasa da Fransız İhtilali'nin fikri dalgalarının tam da monarşilerin korktuğu gibi tüm Avrupa'yı tesiri altına aldığı, 1830 ve 1848 ihtilalleri esnasında ortaya çıkmıştır. Büyük Devletler, kendi içlerinde çıkan bu ihtilal hareketlerinin bastırılması için ortak çalışırken, Avrupa Uyumunun dışında kalan yerlerde aynı hassasiyeti göstermemişlerdir. Anlaşmaya taraf olan devletlerden birisinin diğer devletlerle önceden anlaşarak veya çoğunluğunun rızasını alarak toprak elde etmesinin güç dengesini bozmadığı kabul ediliyordu. Böylelikle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Yunanlılara bağımsızlık yolunu açan Edirne Anlaşması örneğinde olduğu gibi başka bir devletin iç sorunu olan meselelere müdahale edip kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme hakkını bulabiliyorlardı.⁵

İhtilal dalgaların en etkili olduğu yerlerden birisi ise İtalya coğrafyasıydı. 1830'lu yıllardaki ve 1848 yılındaki ihtilaller esnasında Avusturya'ya karşı bağımsızlıkları için mücadele eden İtalyanlar, bu mücadeleleri esnasında başarısız olsalar da milli kimliklerinin inşasında önemli bir yol kat etmişlerdir. 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Harbi'ne ve sonrasında 1856 yılında düzenlenen Paris Kongresine katılan İtalyan Piyemonte Krallığı ise her ne kadar kendi davası için bir imtiyaz koparamasa da diğer Büyük Devletlere İtalyan Birliği meselesi için iddialarını ortaya koyma fırsatı bulmuştu. Kırım Harbi sonrasında yalnızlaşan Avusturya'nın bu durumundan istifade etmek isteyen Piyemonte Krallığı, Fransızların da desteğini alarak 1859 yılında Avusturya'ya savaş açtı. Gerek harp sahalarında gerekse diplomasi alanında elde edilen zafer sonrasında İtalyanlar Venedik ve Roma hariç olmak üzere

⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, İmge Kitabevi, 2011, s. 243-244.

⁵ a.e. s. 246.

birleşmiş bir İtalya Krallığına Piyemonte Kralı II. Victor-Emmanuel'in liderliği altında 1861 yılında erişmiş oldular.⁶

Aynı yıllarda Prusya da Avusturya'nın Germen Konfederasyonu üstündeki egemenliğinden kurtulup siyasi birliğini sağlamaya çalışıyordu. İtalyanların halen daha Avusturya egemenliği altında olan Venedik'i geri almak istediklerini bilen Alman devlet adamı Bismarck, Avusturya'ya karşı verecekleri savaşta kendilerine destek olmaları karşılığında İtalyanlara Venedik'i teklif etmiştir. İki devletin anlaşması ile 1864 yılında başlayan savaş 1866 yılında ezici Prusya galibiyetiyle sonuçlanmış ve aynı yıl içerisinde yapılan anlaşmayla Prusya, Avusturya'nın Germen Konfederasyonu'ndaki hakimiyetinden kurtulurken İtalyanlar da Venedik'i geri almıştır.⁷

Prusya'nın Alman Birliği'ni kurmak yolunda verdiği bir başka mücadele olan 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı da Fransızların elindeki Roma'nın geri alınması için İtalyanlar adına bir başka fırsat olmuştur. Prusya Savaşı nedeniyle şehirdeki Fransız garnizonu ayrılmış ve 1870 yılında yalnızca Papalık Kuvvetleri'nin küçük çaplı bir direnişi ile karşılaşan İtalyan ordusu şehre girmiştir. 1871 yılına gelindiğinde eski Roma İmparatorluğu'nun başkenti Roma'yı kendisine başkent yapan bir İtalya Krallığı ile beraber Fransızların meşhur Versay Sarayı'nda Alman İmparatorluğu'nun kurulması o döneme damga vuran iki büyük gelişme olmuştur. Şimdiye kadar Avrupa Uyumu içerisinde önemi nispeten daha az olan İtalya ve Almanya'nın kazandığı bu başarılar yalnızca Kıta Avrupası'nı değil aynı zamanda Dünya'nın diğer bölgelerinde tesirleri gözükecek gelişmelerin başlangıcını temsil etmektedir.

Almanya'nın Güçler Dengesinde Getirdiği Değişim

O zamana kadar güç dengesi içerisinde Prusya, Avusturya'nın altında bir devlet kabul edilirken, ulusal birliğin kurulmasının mimarı Bismarck'ın Şansölye olduğu yeni Alman İmparatorluğu çok daha aktif bir politika takip etmekteydi. Bu politikanın merkezindeyse Avrupa içinde barışın muhafazası vardı. Zira Bismarck'ın yeni kurulan Alman Birliği'nin güçlenmesi için zamana ve barışa ihtiyacı vardı. Bu yüzden Avrupa

⁶ a.e., s. 220.

⁷ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 333.

içerisinde Almanya'nın da dahil olacağı bir savaşın çıkması ihtimalini mümkün olduğunca ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Almanya'ya yönelebilecek en büyük savaş tehdidinin 1871'de ağır bir yenilgiye uğrattıkları Fransa'dan gelebileceğinin farkında olan Bismarck, bir yandan Fransa'yı çevreleyip yalnız bırakmaya çabalarken diğer yandan da Fransa'nın Avrupa dışındaki emellerine destek olarak enerjisini başka coğrafyalarda harcamasına uğraşıyordu. Bu durumun daha ileri tarihlerde Tunus'un Fransa tarafından işgaline zemin hazırladığı görülecektir.⁸

Almanya'ya yönelebilecek ikinci büyük tehdit ise Rusya'dan gelmekteydi. Her ne kadar Bismarck Fransa ile savaşmadan önce Rusların rızasını almış olsa da bunun bir karşılığı olarak onlara 1856 Paris Barış Anlaşması'nın hükümlerinin kaldırılması noktasında Prusya'nın yardımını önermiştir.⁹ Prusya'dan aldığı destekle beraber Rusya, 1870'li yıllarda Osmanlı Devleti'ni parçalamak için giriştiği faaliyetleri hızlandırmıştır. Slav halkların hamiliğini üstlenen Rus Çarı II. Aleksandr döneminde Osmanlı egemenliği altındaki topraklarda yaşayan başta Ortodoks kökenli Slavların kurtarılmasını hedef alan Panslavist politikanın savunucuları artık devlet politikalarına yön verecek kudrete kavuşmuşlardı.¹⁰

Bu sırada bölgeye ilgisi giderek artan bir başka devlet de Avusturya'ydı. 1866 yılında Almanya'ya karşı aldıkları mağlubiyet sonrasında Orta Avrupa'daki güç dengesi içerisinde geri plana düşen Avusturya için Balkanlar çok daha fazla önem kazanmıştı.¹¹ Batıda tek başlarına Fransa'ya doğudaysa Rusya'ya karşı güçsüz kalacaklarını gören Avusturyalılar, Almanya ile yeni bir yakınlaşma sürecinin içerisine girdiler. Esasında Bismarck 1866'daki Almanya-Avusturya Savaşı sırasında ve sonrasında Avusturya'nın gururunu kırmayacak ve onu kendi ülkesine düşman etmeyecek bir siyaset izlemeye gayret ettiğinden iki ülke arasında bir ittifak için gereken şartlar da mevcuttu.¹²

⁸ a.e., s. 334-355.

⁹ a.e., s. 316.

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 75.

¹¹ Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1992, s. 104.

¹² Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 337.

İki ülke arasındaki yakınlaşma Bismarck'a dost bir Avusturyalı diplomat olan Jules Andrassy'nin hariciye nazırı olmasıyla hızlandı. Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in 1872 sonbaharında Berlin'e yapması planlanan ziyaret, iki ülke arasındaki gelişmeleri endişeyle izlemekte olan Rus Çarı II. Aleksandr'ı da harekete geçirdi. Zira Rusya'nın içerisinde olmadığı bir anlaşma çok geçmeden Rusya'yı hedef alan bir ittifaka dönüşebilirdi. Bunun olası sonuçlarından çekinen Çar'ın da aynı mevsimde Berlin'e gelmesi Üç İmparatorlar Ligi olarak adlandırılan yapının temellerinin atılmasına sebebiyet vermiştir. 7 Eylül 1872'de Berlin'de gerçekleşen görüşmeler, Almanya, Avusturya ve Rusya arasındaki iş birliğinin arttırılmasını amaçlayan bir dizi esaslarda mutabık kalınmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat Bismarck bu yapıyı daha da güçlendirmek ve Fransa'ya karşı güçlü bir koalisyona sahip olmak için 1873 yılının bahar aylarında devletler arasındaki iş birliğini arttırmak için teşebbüslerde bulunmuştur. Onun da gayretleri ile üç ülke arasındaki ittifak savunma amaçlı bir nitelik kazanmıştır.¹³

Ne var ki Üç İmparatorlar Ligi'nin iki üyesi Rusya ve Avusturya'nın çıkarları Balkanlar'da çatışmaktaydı. Yapılan ittifak Almanya'nın her iki ülkeyi de dizginlemeye çalışmasına karşılık bu çatışmanın gölgesinde kalmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Slavların hamiliğini üstlenen Rus Çarı II. Aleksandr'ın döneminde Rusya'da Türk düşmanlığı ve “*Slav-Hristiyan kardeşlerin Barbar Türklerin boyunduruğundan kurtarılması*” düşüncesi geniş bir karşılık bulmaktaydı. 1864 yılından beridir Rusya'nın İstanbul elçisi olan General Nikolay Pavloviç Ignatyev bu politikanın en ateşli savunucularından birisi olarak Balkanlardaki Sırları, Karadağlıları ve Bulgarları Osmanlı aleyhine mütemadiyen kışkırtmaktaydı.¹⁴

Nihayet Sırbistan ve Karadağ bu kışkırtmaların tesiriyle Temmuz 1876'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Fakat onlar için savaş beklenildiği gibi geçmedi. Osmanlı Devleti ile bir mücadeleye tutuşmadan önce Avusturya ile anlaşmaya çalışan Rusya'nın dolaylı desteğine sahip olsalar da onun doğrudan desteği olmadan mücadeleyi kazanamayacakları ardı ardına aldıkları yenilgilerle açığa çıkmıştı. Bu

¹³ a.e., s.339-341.

¹⁴ Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, s. 79, 92.

yüzden Büyük Devletler aracılığı ile mütareke isteğinde bulundular.¹⁵ Rusya'nın müdahalesi olmadan yapılacak bir anlaşmanın Osmanlı Devleti'nin lehine gerçekleşeceği pek tabiydi. Halbuki Osmanlı Devleti'nin lehine statükoda bir değişiklik olması Rusya'nın kabul edeceği bir durum değildi.

23 Aralık 1876'da İstanbul'da Tersane-i Amire binasında toplanan Büyük Devletlerin temsilcileri Balkanlar'daki gelişmeleri değerlendirmek ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için bir araya geldiklerinde asıl amaçları Sırbistan ve Karadağ'ın yanında Osmanlı'ya karşı harekete geçmek üzere olan Rusya'yı tatmin edecek bir anlaşmaya varmaktı. Bu niyetle toplanan Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne tebliğ ettikleri şartlar ise savaşın gidişatıyla taban tabana zıttı. Sırbistan ve Karadağ'ın topraklarında genişlemeyle birlikte Bosna Hersek ve Bulgaristan'da da özerk yönetimlerin oluşması isteniyordu. Osmanlı Devleti teklifi 20 Ocak 1877'de reddetmiştir.¹⁶

Bir sonuca varamadan dağılan Tersane Konferansı sonrasında Rusya harekete geçmek için kendisini daha özgür hissetmiştir. Önce 1870-1871 Fransa-Almanya arasındaki savaşta tarafsızlığına karşılık Bismarck'tan Almanya'nın tarafsızlığına ilişkin teminat alan Rusya, bu hamleyle Almanya'nın tarafsızlığının sağlanmasının Avusturya'yı da savaşa müdahil olmaktan alıkoyacağını varsayıyordu.¹⁷ Bu duruma Gladstone yönetimindeki İngiltere'de yükselen Türk düşmanlığı da eklenince Rus yöneticiler çok isabetli bir tespitle girişecekleri bir harpte Osmanlı Devleti'nin yanında hiçbir devletin olmayacağını öngördüler. Nihayet öngörü çerçevesinde Ruslar Osmanlı Devleti'nin reformlara yanaşmadığı bahanesiyle 24 Nisan 1877'de savaş ilanında bulunmuş ve bizim tarihlerimize 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır.

Savaşın Osmanlı Devleti açısından Plevne örneğinde olduğu gibi birkaç cesur savunma dışında son derece ağır bir hezimetle sonuçlanması ve Rus ordularının İstanbul önlerine kadar gelmesi, Rusya'nın da şartları son derece ağır bir anlaşmayı

¹⁵ Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, çev. İdil Eser, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 202-203.

¹⁶ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 514.

¹⁷ Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, s. 83.

barış için dayatmasına sebep oldu. İstanbul önlerine gelen Rus ordularının komutanı olarak Rusya adına anlaşmaya imza atan Grandük Nikola'ya; “*Türkler mağlup oldu, barış yapıldı. İşte İstanbul!*”¹⁸ şeklinde sevince gark eden Ayastefanos Anlaşması 3 Mart 1878 de imzalanmıştır. Bu anlaşmayla beraber Sırbistan, Karadağ ve Romanya hem bağımsızlıklarını kazanmakta hem de topraklarını genişletmekteydi. Yine anlaşmanın şartlarına göre Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya'yı kapsayan Büyük Bulgaristan Prenslığı kuruluyordu.¹⁹ Anlaşma uygulandığı takdirde Osmanlı Devleti çok büyük oranda Rus hakimiyeti altına girmiş olacaktı.

Bu anlaşmanın Rusya'ya Balkanlar ve Akdeniz üzerinde verdiği güç diğer Büyük Devletlerin anında müdahalesine sebep olmuştur. Bilhassa İstanbul'un Rusların eline geçmesinden ürken İngiltere'nin donanma göndermesi ve Balkanlar'daki statükonun kendi aleyhlerine onarılmaz bir şekilde değişmesinde korkan Avusturya'nın savaş sonrası durumun yeniden görüşülmesi için bir kongreyi dayatmaları Büyük Devletleri Kırım Savaşı'nda olduğu gibi karşısına almak istemeyen Ruslara geri adım attırmış ve 13 Haziran 1878'de başlayan Berlin Kongresi'nde 93 Harbi sonrasında ortaya çıkan yeni durumun tartışılması için Büyük Devletler bir araya gelmişlerdir.²⁰

Berlin Kongresi ve Statükonun Yeniden Tesisi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Berlin Kongresi'nin başlangıcında Rusya'nın karşısında iki büyük hasım vardı. Bunlardan ilki Adriyatik Denizi'ne çıkan yolu Karadağ tarafından, Selanik'e çıkan yolu Bulgar Prenslığı tarafından tehdit edilen Avusturya'ydı. Diğer büyük hasımsa Ege Denizi'ne çıkış elde etmesinin yanında aynı zamanda İstanbul'a da çok yakın bir alanda Bulgaristan'ın kurulmasından rahatsız olan İngiltere'ydi. Ayrıca İngilizlerin bir başka endişesi de Rusların Kars, Ardahan gibi stratejik şehirleri ele geçirmeleriydi. Zira bu şehirlere sahip olan güçlü bir Rusya ileride kendisine Ön Asya yolunu açmakta ve İngilizlerin Basra körfezindeki çıkarlarıyla, Hindistan'daki sömürgelerine giden yolu da tehdit altına almakta

¹⁸ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 522.

¹⁹ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1953, s. 387-400.

²⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 523.

zorlanmayacaktı. Ruslara Ayastefanos'taki geniş kazançlarından geri adım attıran gelecekte böyle bir tehlikeyle yüzleşmek istemeyen İngilizlerin kararlı duruşu olmuştur.²¹

Berlin Kongresi 13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması ile sonlandığında Rusya Ayastefanos Anlaşması ile elde ettiği kazançların büyük bir kısmını kaybetmiş durumdaydı. Büyük Bulgar Prensliği Batı Trakya ve Makedonya'nın çıkartılmasının ardından son derece küçülmüş ve Ege Denizi'ne çıkışını da kaybetmişti. Doğu Rumeli iste imtiyazlı eyalet haline getirilmiştir. Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlıkları korunmakla birlikte, Karadağ'ın Adriyatik'te elde ettiği limanda savaş gemisinin bulunması engellenmiş böylelikle Avusturya'nın isteği kısmen de olsa karşılanmıştır. Bununla beraber Berlin Anlaşması ile Avusturya'yı asıl memnun eden şey Bosna Hersek'in sözümlü ona geçici olmak üzere kendi idareleri altına bırakılmasıdır.²²

İngilizler de Berlin Kongresi ile birlikte Ayastefanos Anlaşması'nda kendi çıkarlarını tehdit eden meselelere çözüm getirmeyi başarmışlardı. Rusların daha güneye inmeyecekleri noktasında aldıkları taahhüt ile birlikte Doğu Beyazıt ve Eleşkirt'in Osmanlı'ya geri dönmesini sağlamışlardır.²³ Girit Adası'ndaki mevcut statükonun devamlılığını da kabul ettirmeyi başaran İngiltere, Berlin Kongresi'ndeki yardımlarına karşılık sömürgelerine giden yolda son derece önemli bir üs olan Kıbrıs Adası'nı Osmanlı Devleti'nden almıştır.²⁴ Fakat halen daha 1869 yılında faaliyete başlayan ve sömürgelerine giden yollarının can damarı olan Süveyş Kanalı üzerinde tam bir hakimiyet sahibi olamadıklarından Berlin Anlaşması'nı takip eden yıllarda dikkatlerini Doğu Akdeniz'e ve Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamaya vermişlerdir.

Berlin Kongresi'nin ele aldığı konuların doğrudan muhatabı olmasa da Fransa da diğer Büyük Devletler gibi Osmanlı Devleti'nin düştüğü zor durumdan kendisine bir pay koparmasını bilmiştir. Kongre esnasında yürüttüğü kulis çalışmalarıyla

²¹ Armaoğlu, a.e. s. 524-525.

²² Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 403-424.

²³ a.e.

²⁴ a.e., s. 401-402.

Tunus'u işgal etmesi için Büyük Devletlerin rızasını almıştır. Bu konuda onlara en büyük desteği veren de kuşkusuz Bismarck olmuştur. İngilizlerin Kıbrıs'a yerleşmesine mukabil Almanya, Fransızların da Tunus'un işgali için bir hakları olduğunu kabul etmiştir. Bu aslında Bismarck'ın Fransa'nın dikkatini 1871 yılındaki savaşta kaybettikleri Alsace-Lorraine bölgesinden uzaklaştırmak için düşündüğü bir çözümdür. Bismarck, Almanya ile rekabete girmeyeceği bir alanda Fransızları topraklarını genişletmeleri için teşvikte bulunmuştur. Fransızların 1881 yılındaki Tunus işgalinde de görebileceğimiz gibi bunda başarılı olmuştur.²⁵

Berlin Kongresi'nin toprak kayıpları dışında Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtan bir başka önemli maddesi de gerek Büyük Devletlerin gerekse Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmek ve yeni bir müdahaleye zemin hazırlamak için sıklıkla referans gösterdikleri 23.Madde'dir. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti'nin Girit'teki egemenliğine ağır bir darbe vuracağı için yapmaya yanaşmadığı reformların sözü Büyük Devletler tarafından alınmıştı. Fakat mesele burada da bitmiyordu. 23. Madde, Girit için sağlanan özerkliğin ve imtiyazların tüm Rumeli vilayetleri için de uygulanmasını karara bağlıyordu. Babıali ayrıca yapılacak düzenlemelerin müzakeresi için çoğunluğu yerli ahaliden oluşan bir komisyon kurulmasını taahhüt ediyordu. Tüm bu kurulan komisyonların aynı zamanda Doğu Rumeli için kurulacak ve Avrupalı delegelerden mürekkep olacak olan komisyonla istişare içinde olacağı da Babıali tarafından kabul edilmekteydi.²⁶ Bu madde ilerleyen yıllarda Balkan uluslarının Avrupalı devletleri nezdinde yaptıkları, resmi ve gayri resmi teşebbüslerinin ana temellerinden birisi olacaktır.

1879 Almanya-Avusturya İttifakı

Berlin Anlaşması imzalandıktan sonra Üç İmparatorlar Ligi'nin sonradan katılan üyesi Rusya ile ittifakı tesis eden Avusturya ve Almanya arasında ipler kopma noktasına gelmişti. "Avrupa'nın dürüst simsarı" olarak bilinen Bismarck Berlin'deki görüşmelerdeki ihtilaflı meseleler esnasında çoğunlukla Avusturya'nın yanında yer almış ve aynı zamanda da Rusya'yı dizginlemek için İngilizlerle beraber çalışmıştır.

²⁵ Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 36.

²⁶ Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, s. 409.

Bismarck ve Disraeli ortak çalışması Rusya'yı frenlemeye yetmişse de Osmanlı Devleti'ni kurtarma amacına ulaşmamıştır. Disraeli yerine Türk düşmanlığı ile meşhur Gladstone'un gelmesinin ardından İki Büyük Devletin zorlamasıyla kurulan denge de bozulmuş oldu. Rus yöneticiler anlaşma masasında kaybettikleri kazanımları için Bismarck'ı suçlamaktaydılar. Savaş öncesinde kendilerine destek olmasını bekledikleri Almanya'yı savaş sonrasında karşılarında bulmuşlardı. Fransa'ya yakınlığı ile bilinen Rus Hariciye Nazırı Prens Gorçakof “*yüz bin askeri ve rubleyi bir hiç için harcadıklarını*” dile getirirken aslında ülkesinin hayal kırıklığını da yansıtıyordu.²⁷

İki ülke arasındaki ilişkilerin gerildiği bir ortamda Fransa ve Rusya arasında yalnız kalmak istemeyen Almanya, Avusturya'yı yeni bir anlaşmayla kendi yanına çekmek için harekete geçti. Avusturya'nın da Rusya'ya karşı olası bir savaş senaryosunda yalnız kalmak istemesi iki devletin arasındaki anlaşmanın kolaylaşmasına sebep oldu. 7 Ekim 1879'da imzalanan Alman-Avusturya İttifak'ı bu iki devletin kaderini Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bağlayan anlaşma olmuştur. Bu anlaşmayla taraflardan birisi Rusya'nın saldırısına uğradığında diğer taraf savaşa girmeyi taahhüt ediyordu. Eğer Rusya haricinde bir başka devletle savaş durumu olursa da bu durumda savaşa girmeyen devlet müttefiki lehine hayırhah bir tarafsızlık izlemeyi kabul ediyordu.²⁸ Bununla birlikte anlaşmanın yorumlanmasından doğan farklılıklar iki devletin ilerleyen yıllarda izledikleri siyasette derin izler bırakmıştır.

Almanya, Avusturya ile yaptıkları anlaşmaya savunma gözüyle bakmaktaydı. Bu anlaşmayı tıpkı önceden olduğu gibi Rusya'nın gözünü korkutarak tekrardan ittifaka zorlamak için bir araç olarak kullanma fikrindeydi. Avusturya'da ise anlaşmanın bir savunma anlaşmasından fazlası olduğuna yönelik bir düşünce hakimdi. Ruslarla çıkacak olası bir savaşta her halükârda Almanya desteğini garanti altına alan bir anlaşmaya sahip oldukları müddetçe Balkanlar'da takip ettikleri politikada daha özgür ve saldırgan davranabileceklerini düşünüyorlardı.²⁹ İki ülke arasındaki

²⁷ İlber Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981, s. 25.

²⁸ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 346-347.

²⁹ a.e.

anlaşmanın doğasına ilişkin bu görüş ayrılığı Bismarck'ın teşebbüsleriyle 1881'de Üç İmparatorlar Ligi'nin yeniden tesisi sonrasında yeniden gün yüzüne çıktı.

Bismarck Avusturya ile olan ittifaklarına ilişkin Rusya'yı bilgilendirerek cüretkâr bir hamle yapmış ve karşılığında yalnız kaldığını hisseden Rusları bir kere daha kendilerine bağlamayı başarmıştı.³⁰ 18 Haziran 1881 yılında Üç İmparatorlar Ligi yeniden tesis edilirken Almanya ve Avusturya arasındaki 1879 anlaşmanın şartları da korunuyordu. Anlaşmanın tesisinde Bismarck'ın Almanya'yı iki gücün arasında sıkıştırmama hassasiyeti yatsa da anlaşmanın ömrünü belirleyen Avusturya ve Rusya arasındaki rekabet olmuştur. Avusturya, Rusya ile yaptığı anlaşmaya rağmen Almanya ile olan özel anlaşmasının devam etmesinin verdiği özgüvenle Rusya'nın da nüfuz alanında olan Balkan meselelerinde uzlaşmaz tavrını devam ettirmiştir.

İki devletin karşı karşıya geldikleri problemlerdeki uzlaşmaz tavırları nedeniyle Üç İmparatorlar Ligi'nin ikinci birlikteliği de uzun ömürlü olmamış ve 1885'teki Doğu Rumeli sorunu esnasında ilk ciddi teste tabi tutulduğunda sona ermiştir.³¹ Fakat aynı dönemlerde İtalya'nın Almanya ve Avusturya ile yakınlaşma içerisine girmesiyle İkili İttifak, Üçlü İttifak'a dönüşerek yeni bir dinamizm kazanmıştır.

³⁰ a.e., s. 349-350.

³¹ a.e., s. 352.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ VE AFRİKA'DAKİ GÜÇ MÜCADELESİ

1.1. Akdeniz ve Afrika'daki İngiliz-Fransız Rekabeti

Akdeniz'de ve Afrika'da uzun yıllardan beri devam eden bir İngiliz-Fransız rekabeti varsa da 19. Yüzyılın ikinci yarısında bu rekabetin sertliğinin arttığını söyleyebiliriz. Bunda en önemli etmenlerden birisi 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı'yla Akdeniz'den Kızıldeniz'e oradan da Hint Okyanusu'na açılan yeni bir deniz yolu ulaşımının mümkün olmasıdır.

Akdeniz'i Kızıl Deniz'e bağlayacak bir kanal projesi tarih boyunca farklı dönemlerde gündeme gelmiş olsa da İngiltere'nin Hindistan'daki üstünlüğüne Akdeniz'den açılacak bir kapı ile delmek isteyen Fransızlar 25 Nisan 1859 tarihinde ilk kazmayı vurana kadar atılmış somut bir adım yoktu. İngilizler kanalın inşasına engel olmak için birçok defa teşebbüste bulunmuşlardı. Fakat proje yalnızca Fransız devlet adamlarının ve kamuoyunun değil aynı zamanda Akdeniz limanlarının değer kazanacağı düşünen Avusturya ve İtalya'nın da desteğini aldığından kanalın inşasına engel olamamışlardır.³² 17 Kasım 1869'da kanalın açılmasına müteakip yıllarda yeni deniz yolunun öneminin farkına varan İngilizler, bir yandan Mısır'daki konumlarını güçlendirmeye çalışırken diğer yandan da sömürgelerine giden bu yolun güvenliğini sağlamak için Doğu Akdeniz ve Doğu Afrika sahillerinde hakimiyet kurdukları alanları genişletme siyaseti izlemeye başladılar.

İngilizlerin bu konuda attıkları ilk adım, 1875 yılında borç batağına giren Mısır Hidivi İsmail Paşa'dan daha önce kendilerine teklif edildiği zaman almadıkları Süveyş Kanalı'nın hisselerini alarak kanal üzerinde Fransa'nın ortağı olmaktır.³³ İngilizler bu ortaklıktan bir yıl sonra 1876'da Mısır'ın gelir giderini kontrol edebilmek Fransızlarla beraber bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon üyelerinin daha sonra Mısır hükümeti içerisine dahil olmasını da sağlayarak³⁴ Mısır üstündeki hakimiyetlerini kısa sürede

³² a.e., s. 406.

³³ Mustafa L. Bilge, "Süveyş," **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVIII, ed. Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2010, s. 186-187.

³⁴ Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s. 162.

güçlendirmişlerdir. Daha önce de gördüğümüz gibi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Antlaşması sonrasında oluşan yeni tablo hem İngiltere hem de Fransa açısından Akdeniz'deki pozisyonlarını kuvvetlendirmek için bir fırsat olarak görülmüştü. İngiltere bir yandan Rusların Boğazları ve Doğu Anadolu'dan kendi ilgi alanlarına sarkmasının önüne geçerken aynı zamanda Doğu Akdeniz'in en stratejik noktası olan Kıbrıs Adası'na da yerleşmiştir.

İngiltere Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlamak için bu adımları atarken Fransa da uzun yıllardır hakimiyetleri altına almak istediği Tunus için nihayet harekete geçmiştir. Kuzey Afrika'daki Fransız sömürgelerine komşu olan Tunus, Akdeniz'e hâkim olma anlamında kilit bir noktadaydı. Berlin Kongresi boyunca Fransa bu bölge üzerindeki hakimiyetini diğer Büyük Devletlere kabul ettirmek için lobi faaliyetlerinde bulunmuştu. Bu işgale en büyük destek de aynı zamanda en büyük rakipleri olan İngiltere ve Almanya'dan gelmiştir. Kuşkusuz bu destek için her iki devletin de geçerli sebepleri vardı.

İngilizler Osmanlı Devleti ile yaptıkları anlaşmayla Kıbrıs'ı almalarına karşılık Tunus'un hakimiyetinin Fransızlara geçmesine statükonun korunmasına yarayan bir telafi³⁵ aracı gözüyle bakmaktaydılar.³⁶ O dönem İngiliz Hariciye Nazırlığı yapan Lord Salisbury; *"Kartaca'yı barbarların elinde bırakamazsınız. Orada ne isterseniz yapınız. Bu bizi ilgilendirmez."*³⁷ diyordu. Öte yandan Fransa'nın dikkatini uzun zamandır kendi üzerinden çekmeye çalışan Bismarck için de Tunus'un Fransızları bir süreliğine de olsa meşgul etmesi çok daha uygundu. Almanya'nın Fransa'ya bu konuda her türlü desteği vereceğini vurgulayan Bismarck, Fransız elçisine;

"Öyle sanıyorum ki, Tunus armudu olmuş ve koparmanız zamanı da gelmiştir. Eğer ağacın üzerinde fazla bırakırsanız, çürüyebilir veya başkası tarafından çalınabilir... Sanıyorum ki, Fransız milleti izzeti nefsinin tatmin edilmesini istiyor ve tabii yayılma alanı olan Akdeniz havzasında istediklerini elde etmesini samimiyetle arzu ediyorum. Fransa bu yönde başarı kazandıkça bize karşı olan şikâyet ve acılarını

³⁵ Çalışmamız içinde sıklıkla kullandığımız "telafi" kullandığımız belgelerde karşılaştığımız "compensation" kelimesinin tercümesi olarak tercih edilmiştir.

³⁶ Thomas Okey, "United Italy," **The Cambridge Modern History**, C.XII, ed. A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, 1920, s. 239.

³⁷ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 356.

*da terk edecektir. Bu şikâyet ve acıların haklı olup olmadıklarını tartışmayacağım. Fakat bunları dindirmek bizim kudretimiz dahilinde değildir.”*³⁸ demektedir.

Fransızlar, başta hasımlarından aldıkları destekle yerel karışıklıkları bahane ederek girdikleri Tunus'ta Mehmet Sadık Paşa'ya 12 Mayıs 1881 tarihinde Bardo Anlaşması'nı imzalatarak bölgeyi sözde “himaye” altına aldılar.³⁹ Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü açıkça çiğneyen bu anlaşma karşısında yalnız kalarak durumu kabullenmeye mecbur bırakılmıştı. Fakat bu işgal Tunus'ta gözü olan bir başka devletin tepkisini çekmiş ve Fransa'ya karşı kendisine yeni müttefikler aramaya başlamıştır.

1.2. İtalya'nın Akdeniz ve Afrika'daki Güçler Mücadelesine Dahil Oluşu

İtalya'nın, 1871'de merkezi Roma olan bir krallık olarak yeniden doğuşuyla Avrupa'daki bilhassa da Akdeniz'deki dengeleri değiştirecek yeni bir oyuncu Büyük Güçler arasına girmiş oldu. Bosworth'un da belirttiği gibi her ne kadar pek çok açıdan “Büyük Güçler” denilen devletler içerisinde en güçsüzü sayılsa da sömürgecilik yarışının bir parçası olma arzusu bakımından İtalyanların diğer devletlerden hiçbir eksiği yoktu. Eğer Akdeniz tekrar Romalıların tabiriyle “*Mare Nostrum*” (Bizim Deniz) olacaksa İtalyanların Kuzey Afrika'da bulunması gerekiyordu.⁴⁰

İtalya'nın Kuzey Afrika'ya yönelik emellerinin temelindeki asıl yer ise Tunus olmasıysa tesadüfi değildi. İtalya için Kuzey Afrika'nın bu bölgesinin tarihi bir önemi vardı. Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilen o zamanlar en tehlikeli düşmanlarından olan Kartaca'nın toprakları üzerindeki Tunus'u “*dördüncü kıyı*” olarak görüyorlardı.⁴¹ Üstelik bölge Sicilya'ya yalnızca 150 km uzaklığıyla İtalyan topraklarına en yakın Kuzey Afrika toprağıydı. Bu yüzden İtalyan yayılmacılığının en gözde toprağının Tunus olduğunu söylemek yanlış bir tespit olmaz. 1870'li yıllar boyunca bölgeye yatırımlar yapan ve İtalyan kolonicilerin yerleşimini teşvik eden

³⁸ a.e., s. 355.

³⁹ William I. Shorrock, “The Tunisian Question in French Policy toward Italy, 1881-1940,” **The International Journal of African Historical Studies**, C. 16, No: 4, 1983, s. 632.

⁴⁰ R. J. B. Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, New York, Cambridge University Press, 1980, s. 47.

⁴¹ a.e., s. 10-11.

İtalyan hükümetinin çabaları sonucunda Tunus'ta yaşayan 10 bin İtalyan vatandaşı vardı. Aynı tarihlerde Trablusgarp'ta bu rakam yalnızca 600'dü.⁴²

Berlin Antlaşması esnasında İtalyan diplomatlar da tıpkı Fransız meslektaşlarının yaptığı gibi Tunus için lobi faaliyetlerinde bulunmuşlarsa da bekledikleri desteği görememişlerdi. Avusturya ve Rusya, Tunus üzerindeki çıkarlarını bildikleri Fransa'yı karşılarına alacak bir onayı İtalya'ya vermek istemiyordu. Yukarıda bahsettiğimiz gibi kendine has sebeplerden dolayı Almanya ve İngiltere de bu dönemde Fransa'nın Tunus'a yapacağı işgali desteklemekteydiler. Fakat İtalya'yı ilgilendiren yönüyle Bismarck'ın bu politikasında bir yan amaç daha vardı. Fransa'nın Tunus'u işgaliyle birlikte İtalya'nın düşmanlığını kazanacağını düşünen Bismarck, bu durumdan faydalanabileceğini öngörmüştü. Zira eğer İtalya'yı Avusturya ile yaptıkları ittifaka çekerse Kıta Avrupa'sında Fransa'yı izole etme politikası adına önemli bir başarı daha kazanmış olacaktı.⁴³

Nitekim Bismarck bu konuda doğru bir tespitte bulunduğu kısa sürede ortaya çıkmıştır. İtalyanlar kendi tabirleriyle Fransızlardan yedikleri "*Tunus tokadına*"⁴⁴ bir tepki olarak bir ittifak arayışına girmiş ve Fransa'ya karşı Avusturya ve Almanya ile 20 Mayıs 1882'de Üçlü İttifak çatısı altında bir araya gelmiştir.⁴⁵ Yapılan ittifak anlaşması esasında tam anlamıyla Fransa'yı hedef alan bir ittifak anlaşmasıydı. Zira anlaşmanın maddelerine göre eğer Almanya veya İtalya Fransa tarafından savaşa zorlanırsa ittifaka dahil olan devletler diğer devletin yanında savaşa girmeyi taahhüt ediyordu. Yine bu anlaşmayla Rusya'ya karşı olası bir savaş esnasında İtalya'nın tarafsızlığını garanti altına alması yönüyle de Avusturya ve Almanya'yı güney sınırlarından açılacak bir cepheden emin kılıyordu. İtalya anlaşmayı İngiltere'nin de dahil olacağı daha geniş bir ittifakın parçası haline getirmek istemişse de bu öneri

⁴² Saskia Van Genugten, **Libya in Western Foreign Policies 1911–2011**, Londra, Palgrave Macmillan UK, 2016 s. 11-12.

⁴³ Okey, "United Italy," s. 239-240.

⁴⁴ Gabriele Montalbano, "The Italian community of Tunisia: From Libyan Colonial Ambitions to the First World War," **The First World War from Tripoli to Addis Ababa (1911-1924)**, ed. Shiferaw Bekele, Uoldelul Chelati Dirar, Alessandro Volterra, Massimo Zaccaria, Addis Adaba, Centre français des études éthiopiennes, 2018, s. 3.

⁴⁵ Alfred Franzis Pribram, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, çev. J. G. D'arcy Paul, Denys P. Myers, Cambridge, Harvard University Press, 1921, s. 39.

İngiltere ile yapılacak bir ittifaka o dönemde sıcak bakmayan Bismarck tarafından reddedilmiştir. Öte yandan İtalyanlar bu ittifakın İngiltere'yi hedef almadığına ilişkin teminatı Almanya ve Avusturya'dan almayı başarmışlardır.⁴⁶

Üçlü İttifak Anlaşması'nı takip eden aylarda yaşanan yeni bir gelişme Akdeniz ve Kuzey Afrika'da suların yeniden ısınmasına sebebiyet vermiştir. Mısır'daki varlığını güçlendirmek için yeni yollar aramakta olan İngilizler, bölgedeki İngiliz-Fransız varlığına karşı ayaklanan Urabi Paşa'nın liderliğindeki Vataniler grubunun faaliyetlerini bahane ederek bölgeye müdahale için fırsat kollamaktaydı. 15 Temmuz 1882'de İskenderiye'de yerel halka yabancılar arasında çıkan bir arbedeyi şehre müdahale için gerekçe olarak kullanarak Mısır topraklarını işgale başlayan İngiliz ordusu, 13 Eylül 1882'de Tel El Kebir Savaşı'nda Urabi Paşa'nın kuvvetlerini mağlup ederek, Mısır'ın tamamını kontrol altına aldı.⁴⁷

Bu hamleyle Süveyş Kanalı'nı çevreleyen toprakların kontrolünü ellerine geçiren İngilizler, Fransa'nın kendi çıkarlarını tehdit etmesini engellemeye yönelik bir sonraki adım olarak Mısır'dan Güney Afrika'daki sömürgeleri Cape Kolonisine kadar uzanan kuzeyden güneye Afrika topraklarının kontrolünü ele geçirmek için faaliyetlerine hız verdi.⁴⁸ Mısır'ın işgalini tanımayan fakat fiili işgalin çevresinden dolaşma imkânı bulamayan Fransa ise Batı Afrika'daki sömürgesi Kongo'dan doğu istikametine yönelip bir koldan Nil Nehri'nin kaynağını çevreleyen alanlara hâkim olmayı amaçlarken, diğer koldan da Tunus'tan yola çıkıp Trablusgarp'ın çevresinden dolaşarak Çad Gölüne, oradan da Mısır'ın güneyindeki Sudan'a varmayı amaçlamaktaydı.⁴⁹

Bu dönemde Sudan'da Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden ve başarılı olan Mehdi Hareketi güç kazanmaktaydı. Muhammed Ahmet liderliğindeki Mehdi Hareketi'nin Mısır'daki İngiliz varlığına zararlı olacağını düşünen İngilizler bu bölgeye Mısır kuvvetlerinin desteğiyle 1882, 1884 ve 1885'te olmak üzere üç ayrı

⁴⁶ a.e., s. 32-34, 38.

⁴⁷ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 410-411.

⁴⁸ Genugten, *Libya in Western Foreign Policies 1911-2011*, s. 9.

⁴⁹ William Harbutt Dawson, "Imperial Policy of the Old and the New World 1885-1889," *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919 C.III*, ed. Sir A. W. Ward, G. P. Gooch, New York, The Macmillan Company, 1923, s. 210.

sefer düzenlemişse de başarılı olamamıştır.⁵⁰ Yaşanan başarısızlıklar İngiltere'deki kamuoyu nezdinde hükümeti zor duruma sokmuştur. Fakat bu bölge onlar için boş bırakılamayacak kadar önemli olduğundan kendileri için sorun teşkil etmeyecek bir devletin bölgeye yerleşmesini düşünmekteydiler. İngiliz devlet adamları kendileri için pahalı gelmeye başlamış Afrika'daki sömürgecilik faaliyetleri için küçük ortak arayışında bulunduklarında en mantıklı seçenek olarak İtalya öne çıkmıştır.

Tunus'un Fransa'nın hakimiyeti altına girmesine engel olamayan İtalyanlar yeni bir sömürge arayışı içerisindeydi. Bu noktada İtalyan hırslarına vakıf olan İngilizler için Somali'de kendilerine tehdit olarak duran Fransız Somali'sine karşılık İtalyanları tampon olarak kullanmak iyi bir seçenektir. Zira Fransa ve İtalya arasındaki husumet henüz devam etmekteydi. Bu sayede Eritre, Habeşistan ve Somali'deki İngiliz varlığını güçlendirmelerine gerek kalmadan Fransızları engellemeyi ve İtalya'nın güvenini kazanmayı hedefliyorlardı. Üstelik bölgeye İtalyan askeri varlığı yerleşirse İngiltere'yi uzun süre boyunca uğraştıran Mehdi İsyanı'nın yükünün bir kısmını da İtalya'ya devretmiş olacaktı.⁵¹ Güçlü bir donanmadan yoksunluğu ve ana karasının çok geniş sahillerini koruyamayacak durumda olması sebebiyle olası bir karşı karşıya gelme durumunda İtalya'nın İngiltere'ye karşı koyacak bir güce sahip olmadığı da son derece açık bir gerçektir. Bunun bilincinde olan İtalyanlar da Fransa'ya karşı İngiltere ile yakınlaşmaya gönüllüydüler.⁵²

Bu yüzden ki Lord Granville 20 Ekim 1884'te İtalyan elçi Kont Nigra ile yaptığı görüşmede Musavva'yı işgal etmek istemediklerini söyleyip, işgal hakkında İtalyanların ne düşündüklerini öğrenmeye çalışmıştır. Yayılmacı politikalarını hayata geçirmek için sonunda aradıkları zemini bulan İtalyanlar, İngilizlerin teklifini geri çevirmemiştir. İtalyanlar İngiltere'den aldıkları destekle beraber 1880'li yıllardan 1900'lü yılların başlarına kadar Doğu Afrika'da bir dizi girişimde bulunmuştur. Bunlardan ilki -her ne kadar 1869'da bir arazi satın almışlarsa da- tam anlamıyla 1882 yılında hakimiyeti altına alabildikleri, Eritre'nin Kızıl Deniz'e bakan topraklarından

⁵⁰ Abdullah Özdağ, "Sudan'da Mehdilik Hareketi (1881-1885)," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 37/S. 63, 2018, s. 321-324.

⁵¹ Genugten, *Libya in Western Foreign Policies 1911-2011*, s. 12-13.

⁵² Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Trippl Alliance with Documentary Appendices*, s. 37-38.

Assab sahillerine yönelik oldu.⁵³ Bu sahil hattı üzerindeki İtalyan ilerlemesini Babül Mendep Boğazı kıyılarına kadar genişletmeyi başardılar.

İkinci girişim İngilizlerin desteği ile Şubat 1885'te başlayan Mussava seferi oldu. İtalyanlar bu seferle birlikte bölgenin önemli liman şehirlerinden ve Habeşistan Krallığı'nın dışarıya açılan limanı olan stratejik Mussava şehriyle beraber içi bölgelere doğru uzanan bir hakimiyet alanı yaratma imkânı buldular. Buna karşılık 1887 yılına kadar devam eden sefer 25 Ocak 1887'de Dogali bölgesinde İtalyan kuvvetlerinin aldığı hezimet sonrasında İtalyan ilerlemesini yavaşlatmıştır.⁵⁴ Bu hezimet sonrasında İngilizler, taraflar arasında arabulucu rolünü üstlenerek 25 Mart 1889'da anlaşmaya taraf devletlerin farklı şekillerde yorumladığı Uccialli Anlaşması ile savaş durumunu bitirmeyi başardılar.⁵⁵

İtalya bir yandan Batı Afrika'da sömürgecilik için mücadele verirken diğer yandan da Akdeniz'de İngiltere ve müttefiki olduğu ülkelerle iş birliğini geliştirmeye yönelik adımlar da atmaktaydı. 1887 yılında gerçekleşen bir dizi anlaşmayla hem Üçlü İttifak'a yeni hükümler ekleyerek İtalyan çıkarlarına daha uygun hale getirmiş hem de Akdeniz'de İngiltere ile daha sıkı bir iş birliğinin temellerini atmışlardır. Bir bakıma bu iş birliğine de muhtaç bir durumdaydılar. Zira sömürgecilik yarışına geriden başlayan İtalyanlar Kuzey Afrika'da Cezayir ve Tunus'un Fransızların hakimiyetine geçmesine seyirci kalmak zorunda kalmışlardı. Mısır, Kıbrıs ve Malta gibi Akdeniz'deki diğer stratejik noktaların egemenliği de İngilizlerin elindeydi. Kuzey Afrika bölgesinde sömürgecilerin işgaline uğramamış tek toprak olarak Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki Trablusgarp Vilayeti kalmıştı.

Bu toprak parçasının da diğer sömürgeci devletler tarafından nüfuz altına alınmasından endişe eden İtalyanlar Trablusgarp'ın kendi etki alanları içerisinde kalmasına büyük önem veriyorlardı. İtalyanlar Trablusgarp'ı Roma dönemi mirası olarak görüyorlardı. Üstelik modern dönemlerde henüz daha İtalya birleşmeden önceye uzanan zamanlardan beri süregelen ve bölgeyi bir İtalyan kolonisi yapma isteği

⁵³ Durmuş Akalın, Selim Parlaz, **XIX. Yüzyılda Doğu Afrika'da Osmanlılar ve İtalyanlar**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2015, s. 172-173, 177.

⁵⁴ **a.e.**, s. 218.

⁵⁵ Okey, "United Italy," s. 213-214.

de vardı. 1870'li yıllarda İtalyanlar için bu bölge olası bir pazarlıkta öne sürülebilecek koz bölgeler arasındaydı.⁵⁶

Dış politikada kullanılabilecek bir koz olmasının dışında bölgeyi İtalya açısından hayati kılan bir başka mesele de dışarıya verilen göçtü. İtalya'nın artan nüfusunu karşılayacak iş imkanlarından yoksunluğu sebebiyle 1900'lü yıllarda Amerika'ya giden ciddi bir göçmen nüfus vardı. Yılda yaklaşık 800 bin İtalyan yurt dışında yaşamak için göç etmekteydi.⁵⁷ Buna karşılık göçmenlik şartları da zorlaştırılmaya başlamış ve İtalyan göçmenler için yeni yer arayışlarına girilmeye başlanmıştı. Böyle bir anda İtalyan yöneticiler için Trablusgarp biçilmiş kaftandı. Çünkü İtalyan kıyılarından çok da uzakta sayılmazdı. Sahil şeridinde bereketli topraklar vardı ve bu topraklar İtalyan yerleşimciler için kullanılabiliyordu.⁵⁸ Bölgeyi önemli yapan unsurlardan bir diğeri de güneye inen ticaret yollarıydı. Trablusgarp, Sahra'dan geçerek Orta Afrika'ya ulaşan Vaday, Borno, Darfur'a uğrayan ticaret yolunun en kuzeyinde yer almaktaydı. Trablusgarp halkı da bu ticaret yollarını kullanan kervanların tedarikçiliğinden yararlanmaktaydılar.⁵⁹ Bu yüzdendir ki İtalyanlar diğer devletlerden Trablusgarp için bir söz almadan evvel bölgeye yatırım yapmaya başlamışlardı.⁶⁰

Bununla beraber bölgeyi ele geçirmek için diğer Büyük Devletlerin rızasını almaları gerektiğinin de farkındaydılar. Bunun için öncelikle de 1882 yılından beri zayıf da olsa bir ittifak içerisinde oldukları Avusturya ve Almanya'nın Üçlü İttifak Anlaşması'nda bölgedeki çıkarlarını gözetecek yeni düzenlemeleri eklemeleri beklentisi içerisindeydiler. 1897 yılında Üçlü İttifak Anlaşması'nın yenilenmesinin öncesinde İtalyan Dışişleri Bakanı Robilant bu konudaki beklentilerini hem Almanlara hem de Avusturyalılara sunmuştu. Bu beklentiye Alman tarafı olumlu yaklaşmıştı. Şansölye Otto von Bismarck İtalyanların sadakatini kazanmanın kilit noktası olarak

⁵⁶ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s.135.

⁵⁷ Genugten, **Libya in Western Foreign Policies 1911–2011**, s. 15.

⁵⁸ Rachel Simon, **Libya Between Ottomanism and Nationalism: the Ottoman Involvement in Libya During the War With Italy (1911-1919)**, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1987, s. 48.

⁵⁹ a.e., s. 6.

⁶⁰ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 139-140.

onların Akdeniz'deki toprak kazanma umutlarının teşvik edilmesini görmekteydi. Avusturya Hariciye Nazırı Kont Gustav Kalnoky ise İtalyanların Akdeniz üzerinde yeni fırsatlar elde etmesine gönülsüzdü. Zira İtalyanların Akdeniz'de ve Adriyatik'teki hamleleri Avusturya için Balkanlar'daki hamleleri kadar hoşnutsuz kalacakları girişimlerdi.⁶¹

Fakat Almanya ve Avusturya'nın, Fransa ve Rusya ile aralarındaki gerilimin tırmanması ve bir savaş ihtimalinin doğması İtalyanlar için yararlanabilecekleri önemli bir fırsatı doğurmuştu.⁶² Kıta Avrupası'nda gerilimi arttıran ilk husus Eylül 1885'teki Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhakıydı. Bu ilhak Avusturya ve Rusya'nın arasını bir daha onarılmayacak derecede açmış ve Almanya'yı bu iki devleti bir arada tutma şansından mahrum bırakmıştır.⁶³ İkinci bir gerilim kaynağıysa Fransa'da yükselen milliyetçi hareketin Alsace-Lorraine bölgesinin Almanya'dan geri alınması için yaptığı savaş çıkırtkanlığıydı. Fransa'daki silahlanma ve askeri harcamaların artması Almanya'da da karşılık bulmuş ve Üçlü İttifak Anlaşması'nın yenilenmesinin hemen öncesinde yeni bir askerlik yasası Alman meclisinde kabul edilmişti.⁶⁴ Böylelikle artan gerilim İtalya'nın ittifaktaki varlığının daha hayati bir önem kazanmaya başlamasına ve Almanya'nın da baskılarıyla Avusturya endişelerini geri plana atmasına neden oldu.⁶⁵

20 Şubat 1887 tarihli Üçlü İttifak Anlaşması'nın yenilenmesi esnasında İtalya, Almanya ve Avusturya'ya ek maddeler kabul ettirmiştir. Kabul edilen maddelerden Trablusgarp ile ilgili olanı eğer gelecekte Fransa'nın bölgedeki herhangi bir hakimiyet girişimine karşı karşıya kalırlarsa İtalyanları müttefiklerini anlaşma maddelerinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeye (*casus foederis*) davet etme hakkı veriyordu.⁶⁶ Ayrıca Almanlar eğer Fransa Kuzey Afrika'daki statükoyu Fas'a

⁶¹ Pribram, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, s. 49-50.

⁶² Timothy W. Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, çev. Deniz Berktaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 2.

⁶³ Pribram, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, s. 46.

⁶⁴ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 374.

⁶⁵ Pribram, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, s. 60.

⁶⁶ a.e., s. 79-80.

müdahale ederek bozacak olursa, kendilerinin de Trablusgarp'a İtalyan müdahalesini destekleyecekleri taahhüdünü vermişlerdir.⁶⁷ Zira bu dönemde Almanya'da deniz aşırı bölgelerde sömürge arayışına başlamıştı. Fransa'nın nüfuz sahası olan bölgelere komşu olan Fas'a yerleşmek Tunus ve Cezayir'e yerleşmiş Fransız varlığını tehdit etmek anlamına geliyordu.

Bu anlaşma her ne kadar içerik itibarıyla doğrudan İtalya'ya Akdeniz'de hareket özgürlüğü vermese de Akdeniz'deki çıkarlarını koruması noktasında önemli bir mihenk taşı oldu. 1891 yılında Fransızlar ve Ruslar arasındaki yakınlaşma gündeme gelince İtalyanlar Akdeniz'deki konumlarını kuvvetlendirmek için hiç vakit kaybetmediler. Üçlü İttifak Anlaşması içerisine eklenen yeni bir maddeyle Almanya ve İtalya'nın ortak kararlarıyla Bingazi, Trablusgarp ve Tunus'ta statükonun bozulduğu hükmüne varılırsa, Almanya İtalya'nın bölgedeki dengeyi sağlamaya yönelik uğraşlarına destek vermeyi taahhüt ediyordu.⁶⁸

Yine de İtalya'nın müttefikleriyle yaptığı anlaşmalar yalnızca Fransa'ya karşı bir güvenlik sağlıyordu. Halbuki Trablusgarp'ın bir diğer sınır komşusu olan Mısır'da da İngilizler vardı. Ocak 1887'den itibaren İngilizler ve İtalyanlar arasında görüşmeler gerçekleşmiş ve nota değişimleri yapılmışsa da İtalyanları tatmin eden bir metin üzerinden anlaşma sağlanamamıştır. Zira İngilizler İtalyanlara karşı hiçbir yükümlülüğün altına girmek için muğlak ifadeler kullanmayı tercih ediyorlardı.⁶⁹

İtalya zaten Somali ve Eritre bölgesini elinde tutarak Süveyş Kanalı etrafında önemli bir yer işgal etmekteydi. Trablusgarp'ın da İtalyan egemenliğinde olması İtalya'ya bölgede İngilizlerin istediğinden daha çok güç verebilirdi. Bunun yerine İngiltere Şubat 1887'de yapılan nota değişimiyle Mısır'da ve Trablusgarp'ta karşılıklı çıkarların desteklenmesine ve tarafların Akdeniz'de beraber çalışılmasına yönelik birtakım kararlar almışlardır. Fakat İngiltere için Trablusgarp'ta İtalya'ya destek vermek, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline onay vermek anlamına gelmiyordu. Bu destek daha çok bölgeye yapılacak bir Fransız müdahalesinde İtalya'nın yanında

⁶⁷ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s.136.

⁶⁸ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 4.

⁶⁹ a.e., s. 2.

olacağını belirtmekle yetinilen sınırlı bir birlikteliktir. Bu anlaşmaya sonradan 24 Mayıs 1887’de Avusturya ve 4 Mayıs 1887’de ise İspanya katılmış ve İtalya’ya Akdeniz’deki statükonun bu devletler tarafından bozulmayacağı noktasında rahatlatıcı teminatlar verilmiştir.⁷⁰

Akdeniz Antantı da denen bu birlikteliğin üzerinden çok uzun bir zaman geçmeden 1887 yazında ortaya çıkan yeni bir sorun, anlaşmaya taraf olan İngiltere, İtalya ve Avusturya’yı daha kapsamlı bir birliktelikte bulunmaları için harekete geçirdi. 7 Temmuz 1887 tarihinde Bulgar Meclisi’nin Ferdinand Coburg’u Bulgar Prensi seçmesi Rusya’yı ayağa kaldırdı. Zira Ferdinand, Avusturya ordusunda subay olarak hizmet etmesinin yanında aynı zamanda hem İngiliz Kraliçesi Victoria’nın birinci dereceden kuzeni hem de Alman İmparatorluk hanedanıyla bağlantılı bir soy geçmişi vardı. Avusturya Ferdinand’ın prens olmasına tam destek verirken Rusya’nın Ferdinand’ın prensliğini kabul etmemesi bir kez daha Avrupa’da tansiyonun yükselmesine sebebiyet verdi.⁷¹

İtalya tıpkı diğer zamanlarda olduğu gibi bu sefer de bu gerilimden istifade edip çıkarları doğrultusunda diğer Büyük Devletlerden tavizler koparmayı düşünüyordu. Buna karşılık İngiltere ve Avusturya, Kasım-Aralık 1887 de geçen görüşmeler esnasında Rusya’ya karşı olan hassasiyetleri sebebiyle daha ağır basan taraflar olarak öne çıkmıştır. Üç devlet arasındaki uzlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan 12 Aralık 1887 Anlaşması, aynı zamanda İkinci Akdeniz Antantı olarak da bilinmektedir. İlk Akdeniz Antantı nasıl temelinde Fransa’ya yönelik Akdeniz’de statükonun korunmasına yönelikse, İkinci Akdeniz Antantı da hiçbir maddede adı geçmemesine karşılık tamamen Rusya’nın yükselen tehdidine yönelik atılmış bir adımdır. Anlaşmaya göre tarafların mutabık kaldığı maddeler şunlardır;

- 1- Barışın korunması tüm savaş politikalarının üzerindedir.
- 2- Doğu Sorununu ele alan tüm anlaşmalardan doğan statükoların korunması, devletlerin tazminat politikalarının üzerindedir.
- 3- Özerkliklerin seyri yine anlaşmalarca belirlenen haklara bağlıdır.

⁷⁰ Çaycı, *Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, s. 59.

⁷¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi C.VIII*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 110-111.

- 4- Türkiye'nin bağımsızlığı, Boğazların bağımsız oluşu ve halifelik gibi kurumlar yabancı devletlerin etkilerinden muhafaza edilmiş şekilde tutulmalıdır.
- 5- Türkiye Bulgaristan ve Boğazlar üzerindeki haklarını anlaşmalarla belirtilen şartlar dışında başka bir Büyük Güce veremez, devredemez veya dışarıdan gelecek bir yönetim müdahalesine izin veremez.
- 6- Üç devletin arzusu bu prensipler noktasında Türkiye ile beraber hareket etme yönündedir.
- 7- Eğer anlaşmanın 5. maddesinde belirtilen koşullar oluşursa üç devlet hemen bir araya gelip atılması gereken adımlar için istişarede bulunup, Osmanlı Devleti'nin önceki anlaşmalarla belirlenen bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duyan harekette bir anlaşmaya varacaktır.
- 8- Bununla birlikte, Babıali'nin, dışarıdan bir güçle suç ortaklığı yapması veya buna göz yumması durumunda, Üç Büyük Devlet (İngiltere, İtalya ve Avusturya), kendilerini daha önce yapılmış Anlaşmalar ile haklı göstererek, birlikte veya ayrı, kara veya deniz yönünden, önceki Anlaşmalardaki diğer maddelerin güvenceye alınmasını sağlamak için, Osmanlı topraklarındaki belirli noktalarda bulunmayı gerekli görmeleri durumunda o bölgeyi geçici olarak işgal edebilirler.
- 9- Varılan anlaşmanın varlığı ve içeriği ne Türkiye'ye ne de anlaşmaya taraf olmayan diğer Büyük Güçlere ortak rıza olmadan paylaşılmayacaktır.⁷²

Üç devlet arasında yapılan bu anlaşmanın 8. maddeye kadar olan kısmı esasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü destekleyecek bir nitelik taşımasıyla, İngiltere'nin uzun zaman boyunca takip ettiği siyasetten farkı yoktu. Fakat 8. madde, bu birlikteliğin Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda ortaya çıkacak yeni statükoya yönelik yapılan anlaşmaların bir örneğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Berlin Kongresi'nde yapacağı yardımlara karşılık Kıbrıs'a yerleşen İngiltere, aslında yeni bir statükoya yönelik hazırlık yapmaya yıllar önce zaten başlamıştı. Fakat

⁷² Sir T. H. Sanderson'dan İngiliz Hariciye Nezaretine 22 Ocak 1903, **British Documents on the Origins of the War C.VIII Arbitration, Neutrality and Security**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, 1932, s. 8-13.

şimdi Rus tehdidi bir kez daha belirdiğinde Osmanlı Devleti ile doğrudan anlaşma yaparak yeni tavizler koparmak yerine Avusturya ve İtalya gibi Osmanlı'nın topraklarında gözü olan iki devletle anlaşması, ölmesine kesin gözle baktıkları “Hasta Adam'ın” mirasını kavga etmeden, anlaşarak paylaşmak için atılmış bir adımdır. İtalya da bu anlaşmayla Osmanlı Devleti üzerindeki Rus hakimiyeti engellenemez boyuta geldiği takdirde pastadan payını alabilecek bir onayı hem İngiltere'den hem de Avusturya'dan almış oluyordu.

Ne var ki bu anlaşma kâğıt üstünde Rusya'ya karşı güçlü bir ortaklık kurmuş gözükse de 1890'lı yıllarda İngiltere'nin değişen politikası içerisinde anlamını yitirmiş ve bir daha yenilenmemiştir. Hatta Avusturya'nın Londra elçisi anlaşmayı Şubat 1896 ve Ocak 1897'de yenilenmesi için tekrar gündeme getirdiğinde o dönem İngiliz Başbakanı ve Hariciye Nazırı olan Lord Salisbury, İngiliz Hükümeti'nin Sultanı veya Boğazların durumunu destekleyecek somut adım atacağı bir taahhüttün altına girmeyi reddetmiştir. Bunun için gerekçe olarak da İngiltere'de değişen kamuoyunu göstermiştir.⁷³

1.3. Almanya'nın Dış Politika Değişikliği ve Afrika'daki Sömürge Yarışının Hızlanmasının Yansımaları

Berlin Kongresi sonrasında oluşan yeni statüko durumu, Rusya'nın kazanımlarını büyük ölçüde sınırlandırıp diğer Büyük Devletlerin de yararına olacak şekilde paylaşımlar yapılmasına yol açarken Almanya bu paylaşımın bir parçası olmamıştı. Zira paylaşım konu olan topraklarda Almanya'nın doğrudan bir ilgisi yoktu. O dönem Almanya'nın politikalarında belirleyici güç olan Bismarck, daha önce de bahsettiğimiz Avrupa uyumunun korunmasının ve yaşanacak çatışmaların Avrupa dışında yaşanmasının ateşli bir savunucusuydu. Berlin Kongresi'nde diğer Büyük Devletlerin pay kapmak için karşı karşıya geldiği Balkan coğrafyası savaş öncesinde Bismarck tarafından “*Pomeranyalı bir tek askerin bile kemiklerine değmeyecek*” kadar önemsiz diye nitelendirilmişti.⁷⁴

⁷³ Sir T. H. Sanderson'dan İngiliz Hariciye Nezaretine 22 Ocak 1903, **B.D.O.W. C.VIII Arbitration, Neutrality and Security**, s. 8-13.

⁷⁴ Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, s. 186.

Fakat Bismarck'ın politikalarının savunucusu I. Wilhelm'in 1888'deki ölümü sonrasında Almanya, “realpolitik” olarak adlandırılan temellerini Bismarck'ın attığı politikayı terk etmenin eşiğine gelmiştir. Zira Bismarck'ın da talihsizliğiyle tahta önce babasıyla benzer düşüncelere sahip III. Friedrich geçmiş, fakat onun gırtlak kanseri sebebiyle sadece üç ay süren taht macerasının ardından oğlu II. Wilhelm imparator olmuştu. Ne var ki yeni İmparator Şansölyesiyle benzer düşünceleri paylaşmamaktaydı. II. Wilhelm Almanya'nın yayılmacı ve rekabetçi bir politika izleyerek hızla diğer sömürgeci güçler yanında yerini alması gerektiğini düşünüyordu. Bu sebepten dolayıdır ki hükümdarlığının başından itibaren çatışma içerisinde olduğu Bismarck'ı 1890'da görevden almış ve yerine kendi yayılmacı düşüncelerini benimseyen isimleri getirmeyi tercih etmiştir. Onun liderliğindeki Almanya'nın yeni yönetim kadrosu Avrupa Uyumunu fikrini ikinci plana atan rekabetçi insanlardan oluşuyordu. Bunlardan en önemlilerinden birisi olan Prens Bülow “*Almanya kimseyi gölgeye itmek istemiyor ama güneşteki yerini almaya karardır.*”⁷⁵ diyordu.

Fakat deniz aşırı bölgelere önceden yerleşmiş Büyük Devletler karşısında Almanların çok da ciddi bir şansa sahip olmadığı kısa zamanda ortaya çıktı. Uzakdoğu'da da kendisinden önce yerleşmiş güçlere karşı Alman rekabeti son derece zayıf kalmıştır. Zira Almanya'nın ne Rusya gibi Çin'e karadan bağlantısı vardı. Ne de İngiltere gibi güçlü bir donanmaya sahipti. Bu yüzden bu bölge üzerindeki mücadelede başat güç olamayacağını anlamıştı. Afrika'daki Alman girişimleri de diğer Büyük Devletlerle karşılaştırıldığında son derece geri kalmış durumdaydı. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupalı Güçler Afrika'nın en verimli ve stratejik topraklarını egemenlikleri altına almışlardı. Zanzibar, Togo ve Kamerun gibi alanlarda hakimiyeti olan Almanya'nın sahip olduğu topraklar diğer Büyük Devletlerle karşılaştırıldığında önemsiz denebilecek bir boyuttaydı.⁷⁶

Üstelik Almanların tek sorunu deniz aşırı pazarlara erişmekten de ibaret değildi. 1860'lı yıllardan beri Almanya'nın en büyük ticaret ortaklarından olagelen Rusya, kendi sanayileşmesini hızlandırmakta ve Almanya'ya uyguladığı gümrüğü yükseltmekteydi. Bismarck döneminin sonlarına doğru Avusturya ve Rusya arasındaki

⁷⁵ Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 3-4.

⁷⁶ a.e., s. 9.

çatışmadan kaynaklı sorunlar nedeniyle iki devlet arasında artan gerilim, ilişkileri de kopma noktasına getirmişti. Rusya'nın Almanya'dan yaptığı ithalat 1887 tarihinde %46'dan %29'a düşmüştü.⁷⁷ Aynı dönemde Alman Merkez Bankası'nın Rus tahvilleri üzerinden avans veremeyeceğini ilan etmesi, bu döneme kadar Almanya'dan borçlanan Rusya için bu kapının artık kapandığı anlamına geliyordu.

Rusya'nın düştüğü durumun benzerini İtalya ile yaşamakta olan Fransa bu fırsatı değerlendirmek için hiç zaman kaybetmedi. İki devlet arasında 1888 yılında yapılan anlaşma ile Rusya'nın Fransa'dan borç almasının önü açıldı. Fakat mesele burada kapanmadı. Bismarck sonrasında Avrupa uyumu yerine dünya hakimiyetinin peşine düşen İmparator II. Wilhelm ve yeni kadrolarının izlediği dış politika Fransa ve Rusya'yı daha fazla yakınlaştırmıştır. Nihayet ticari iş birliği ile başlayan iki ülke arasındaki ilişkiler 4 Ocak 1894'te Fransız-Rus İttifakıyla taçlanmış ve Bismarck'ın uzun yıllardır çabaladığı Fransa'yı yalnızlaştırma projesi de suya düşmüş oldu.⁷⁸

Bu durumun siyaseten yarattığı krizin yanında giderek büyümekte olan Alman ekonomisi için artan pazar ve hammadde ihtiyacına karşılayan en önemli pazarın artık erişilemez olması, ciddi bir küçülme tehlikesini de beraberinde getiriyordu. Bu yüzdendir ki Almanya gözlerini yeni bir pazara, Osmanlı Devleti'ne çevirmiştir. Üstelik 1890'lı yıllarda iki ülke arasında bir yakınlaşmanın gerçekleşmesi ve Almanya'nın Osmanlı pazarını girmesini kolaylaştıracak birtakım gelişmeler de yok değildi. 1881 Tunus'un işgaliyle Fransa'ya ve 1882 Mısır'ın işgaliyle İngiltere'ye karşı oluşmuş düşmanca hisler Almanya için oluşmuş değildi. Zira önceden de vurguladığımız gibi Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasında çok büyük etkisi olsa da doğrudan rol almamıştı. Ayrıca diğer Büyük Devletlerin aksine Almanya'nın ayrılıkçı azınlıkları destekleyen bir politikası da olmamıştı.⁷⁹

Tüm bunların yanında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni himaye etmek için yarışacağı bir güç de mevcut değildi. Uzun yıllar boyunca çıkarlarını bunda gören İngilizler için bile Mısır ve Kahire'yi elde tutmak sömürgelere giden yolu koruma

⁷⁷ a.e., s. 4.

⁷⁸ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 393, 399.

⁷⁹ Ortaylı, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, s. 5, 105-106.

noktasında yeterli gelmeye başlamıştı. Hatta Lord Salisbury Boğazların Rusya'ya bırakılabileceği düşüncesindeydi. Esasında Alman idareciler de Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki veya Kuzey Afrika'daki topraklarının kaderiyle o kadar ilgili değillerdi. Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarına yerleşmeyi amaçlarken Kuzey Afrika'daki İtalyan ve Balkanlar'daki Avusturya ihtiraslarını önleyecek bir politika takip etmediler.⁸⁰ Hatta önceden de gördüğümüz gibi İttifak anlaşmalarının yenilenmesi esnasında İtalya'ya Trablusgarp konusunda istedikleri teminatı vermekten çekinmiyorlardı.

Almanya 1880'li yılların sonlarından itibaren Osmanlı topraklarındaki etkinliğini arttırırken aynı dönemlerde Afrika'da yine Almanya'nın da içerisinde bulunduğu sömürgeci güçler arasında süregiden bir mücadele vardı. Kongo havzasının paylaşılması noktasında çıkarları çatışan Büyük Devletler, 15 Kasım 1884'te Belçika Kralı II. Leopold'un gayretleri sonucunda Berlin'de bir araya geldiler. Konferans aslında Kongo meselesinin çözümü için toplanmışsa da alınan kararların tüm kıtayı ilgilendiren sonuçları oldu. Zira 26 Şubat 1885 tarihinde imzalanan Berlin Anlaşması, Afrika'daki topraklarda hak iddiasını fiili işgale bağlıyordu. Bu sebepten o zamana kadar hakimiyetlerini ellerinde tuttukları kıyı şeritlerinden içeriye uzatmaya gerek görmeyen sömürgeci güçler Afrika'nın henüz işgale uğramamış kısımlarını da hakimiyetleri altına almak için harekete geçtiler.⁸¹

Yeni bir sömürgecilik dalgasının başlamasıyla birlikte İngilizler de bölgedeki çıkarlarını koruma adına yeni adımlar atma ihtiyacı hissettiler. Önce Afrika'da Zanzibar ve Uganda'ya yerleşip Nil kaynaklarını kontrol etme ihtimalleri doğan Almanlarla uzlaşmaya çalıştılar. 15 Haziran 1890'da yapılan İngiliz-Alman Anlaşması ile Zanzibar ve Uganda'da İngiliz hakimiyeti Almanlar tarafından kabul ediliyordu. Buna karşılık İngiltere de Kuzey Denizi'nde yer alan Heligoland Adası'nı Almanya'ya bırakıyordu.⁸²

Fakat bu iki hasmının anlaşarak bölgedeki emelleri üzerine gölge düşürdüğünü gören Fransa, Almanya-İngiltere arasındaki anlaşmanın kendisinden habersizce

⁸⁰ a.e., s. 27, 35.

⁸¹ Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, s. 75-76.

⁸² a.e.

yapıldığı iddiasıyla İngiltere nezdinde protestoda bulundu. Mısır'ın işgalinden beri defalarca karşı karşıya gelen iki devlet krizi büyümeden aralarında çözüme adına 4 Ağustos 1890'da bir anlaşmaya vardılar. Anlaşmaya göre İngiltere Akdeniz'den Nijer üzerindeki Say'a oradan da Çad gölünün batı sahilinde yer alan Barroua'ya kadar olan bölgeyi Fransız nüfuz sahası olarak kabul etmiştir. Buna karşılık Fransa'da İngiltere'nin Zanzibar üzerindeki himayesini tanımıştır.⁸³ Fransa belirlenen bu hattan daha güneye geçmeyeceğini İngilizlere taahhüt etmesine karşın Çad'ın kuzeyinden Sudan'a bir çıkış elde etmiş oldu.⁸⁴

Bu dönemde iki ülke arasındaki gelişmeleri son derece dikkatli bir şekilde izlemekte olan İtalya da Trablusgarp'ın arkasına sarkmış olan Fransa'nın bölgenin iktisadi bağımsızlığını tehlikeye düşürdüğünü ile sürerek Akdeniz'de statükonun bozulduğunda tarafların harekete geçeceğine ilişkin hükümleri olan Üçlü İttifakı ve Akdeniz Antantını harekete geçirmeye çalıştı.⁸⁵ Lakin anlaşmalara taraf olan devletleri harekete geçiremeye yetmeyecek bir ortam olduğundan bu teşebbüs akim kalmıştır.

Fakat İtalya'nın yayılmacı politikalarının ateşli taraftarı olan, 1887 Üçlü İttifak ve Akdeniz Antantı anlaşmalarının da savunucusu Francesco Crispi'nin 1893'te yeniden başbakan olmasıyla birlikte Doğu Afrika'daki İtalyan sömürgeciliği yeniden hız kazandı. İtalyanlar için 1889 Uccialli anlaşması Habeşistan üzerindeki hakimiyetlerinin tanınması anlamına geliyordu. Lakin Habeş Kralı II. Menelik anlaşmanın böyle yorumlanmasından hoşnut değildi. Crispi bir kere daha koltuğuna oturduğunda Habeşistan'ın tamamında kontrolün ele alınmasına yönelik bir sefer için harekete geçti. Ne var ki İtalya'nın Habeşistan içerisinde ilerleyişi 1 Mart 1896'da Adowa'da gurur kırıcı bir mağlubiyetle bitti. Ruslar ve Fransızlardan destek alan Habeşistan ordusu İtalyan ordusuna 4.500 kayıp verdirirken 1.500 askeri de esir aldı. Bu rakamlar İtalyanların bağımsızlıklarını kazandıkları savaşlarda bile maruz kalmadıkları kayıplardı ve İtalyan kamuoyunda büyük tepkilere neden oldu. Crispi de

⁸³ a.e., s. 77.

⁸⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 422-423.

⁸⁵ Çaycı, Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911), s. 81.

yaşanan hezimetin ardından koltuğunu uzun süre koruyamadı ve 10 Mart 1896'da istifa etmek zorunda kaldı.⁸⁶

Adowa Savaşı'nın İtalyan sömürgecilik faaliyetleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bunlardan ilki Habeşistan'ın savaş sonrasında yapılan barış anlaşması ile bağımsızlığını çok uzun yıllar daha korumayı başarması oldu. İkincisi ise İtalyanların harekât kabiliyetlerinin yetersizliği ve beceriksizliğinin diğer Büyük Devletlerce alay konusu olmasına, İtalya'nın etkisinin küçümsenir olmasına sebebiyet verdi. Son olarak Adowa mağlubiyeti her ne kadar o dönem için yayılmacı politikaları bastırmış gözükse de İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki emellerini en tepeye taşıdı. Zira her bir köşesi sömürgeci güçler tarafından ele geçirilmiş Afrika'da İtalyan yayılmacılığının ilerleme gösterebileceği tek yer Trablusgarp'tı.⁸⁷

1.4. İngiltere'nin Doğu Afrika'daki Sömürgelerini Koruma Girişimi ve Faşoda Krizi

İtalyanların Adowa mağlubiyeti İngiltere açısından da tedirgin edici mesajlar içermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi İngilizler İtalyanları bölgeye Fransa'ya karşı bir tampon olmaları ve Mehdi İsyanına karşı yüklerinin bir bölümünü paylaşmaları için davet etmişlerdi. Fakat geline nokta İtalyan ordusu Fransa ve Rusya'nın desteklediği Habeşistan ordusuna mağlup olurken bu iki devlet de bölgede itibar kazanmıştı. Mısır'ın güneyinde Sudan'da devam eden Mehdi yönetimi de Habeşistan'la benzer bir yönetim izleyerek İngiltere'nin başına dert olabilirdi. Bu sebepten Adowa mağlubiyetini takip eden günlerde Herbert Kitchener komutasındaki İngiliz ordusu Sudan'a yönelik yeni bir sefer başlattı. Kitchener seleflerine göre daha başarılı bir sefer yürütüp Mart 1896 Dangola'yı ele geçirdikten sonra Eylül 1898'de Ondurman'da Mehdi kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Böylelikle İngiltere Sudan'ın kontrolünü tamamen ele geçirmiş oldu. Fakat Ondurman'dan daha güneye indiğinde Kitchener'ı kötü bir sürpriz bekliyordu.

18 Eylül 1898'de İngiliz ordusu Faşoda önlerine geldiğinde şehrin kontrolünün Binbaşı Marchand liderliğindeki küçük bir Fransız müfrezesinde olduğunu fark etti.

⁸⁶ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s.11-12.

⁸⁷ Genugten, **Libya in Western Foreign Policies 1911–2011**, s. 13.

Fransız hakimiyetindeki Kongo'ndan yola çıkan Fransız keşif birliği, 700 kilometre süren bir yolculukla Yukarı Nil bölgesine varmış ve Faşoda'ya bayraklarını dikmişti. Bir çatışmadan kaçınmak isteyen Kitchener konuya dair öğrendiklerini Kahire'ye iletip aldığı tedbirleri aktarmıştır.

Kitchener'ın Marchand ile 19 Eylül sabahı yaptığı görüşmeden öğrendiklerine göre Marchand'ın hükümetinden aldığı emirler Bahr el Gazal ve Bahr el Cebel bölgesinin Faşoda'ya kadar olan kısmını ele geçirmesi yönündedir. Bu bölgede çoktan Shilluk Kabilesi ile bir anlaşma yapmış ve bu kabilenin topraklarını Fransız hakimiyeti altına almıştır. Kitchener bu görüşme esnasında bölgenin İngiltere nüfuz sahası içerisinde olduğunu söyleyerek Marchand'dan çekilmesini istemiştir. Fakat Marchand'ın hükümetinden emir almadan Fransa adına işgal ettiği yerlerden çekilmeyeceğini belirtmesi üzerine Kitchener Faşoda önlerine bir garnizon bırakıp, şehrin etrafını çevreleyen alanları ele geçirir. Öte yandan Shilluk Kabilesi ile de bir görüşmede bulunan Kitchener, onların Fransa ile böyle bir anlaşma yaptıklarını kabul etmediklerini aktarmaktaydı. (Küçük bir Fransız müfrezesi karşısında İngiliz ordusunu gören yerlilerin fikirlerini değiştirmiş olmaları da muhtemeldir.) Kitchener, Marchand'a yardım gelebilecek tüm yolları kestiğini de belirterek, hükümetinden Marchand'ın Faşoda'dan çıkartılması için gereken adımları atmasını istiyordu.⁸⁸

Kitchener'ın yaşanan olaya ilişkin hükümetini bilgilendirmesinin hemen ardından Paris'te bulunan İngiliz elçisi Edmund Monson, Faşoda'da yükselen tansiyonla alakalı Fransız Hariciye Nazırı Theophile Delcasse ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Monson'ın görüşmeden edindiği izlenim Fransız tarafının yaşanan krizi ağırdan almaya çalıştığı yönündedir. Zira kendisinin Binbaşı Marchand'ın Faşoda'da bulunmasının kabullenemeyecekleri bir durum olduğu yönündeki itirazına karşılık Delcasse, sorunu bir de Mısır'daki temsilcilerinden dinlemeden karara bağlayamayacakları şeklindeki bir mazeretle ötelemeyi tercih etmiştir. Ayrıca

⁸⁸ Mr. Rodd'dan Markiz Salisbury'e 25 Eylül 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, H.M. Stationery Office, 1927, s. 167-168.

İngiltere'nin konuyu üzerinde uzlaşılacak bir tartışmaya açmama yönündeki tavrının kaba olduğunu belirtmekle yetinerek kesin bir cevap vermekten kaçınmıştır.⁸⁹

Fakat bu durum İngiltere açısından geçiştirilebilecek bir mesele değildi. Zira Mısır ve Süveyş Kanalı'nın güvenliği İngiltere'nin o dönem takip ettiği dış politikada hayati bir yer tutuyordu. Yukarı Nil'den bölgeye sarkacak küçük de olsa bir Fransız askeri varlığını şimdi kabul etmek ileride Fransa'yı bölgeden çıkartamayacakları kadar güçlü bir hale gelmesine göz yummaları demek olurdu. Bu yüzden Lord Salisbury Paris'teki İngiliz elçisi Monson'dan gelen, Fransız tarafının net cevap vermekten kaçınır tutumuna karşılık üstü kapalı bir tehditte bulunmuştur. Kendisini zor bir durumda bulan bir Fransız kâşife ulaşmaları için Fransız tarafının taleplerini reddetme niyetinde olmadıklarını ve Faşoda'ya iletmek istedikleri her mesajı gönderme noktasında yardımcı olabileceklerini belirterek iyi niyetlerini gösterebileceklerini vurgulamıştır. Fakat eğer Marchand'ın bulunduğu bölgeden ayrılışı gecikirse sağlık durumu veya güvenliği ile alakalı hiçbir sorumluluğu üzerlerine almayacaklarının Quai d'Orsay'a iletilmesini istemiştir.⁹⁰

Paris'e gönderilen bu sert cevap Fransız tarafının meseleye ilişkin uzlaşma arayışını etkilememiş gözükmektedir. Lakin görülen o ki Monson'la bir kez daha görüşen Fransız Hariciye Nazırı Delcasse, Lord Salisbury'den gelen üstü kapalı tehdit sonrasında cevaben daha yumuşak bir karşılık vermeyi tercih etmiştir. Delcasse bu meselenin iki hükümet arasında uzlaşma yoluyla çözülebileceği görüşünde ısrar etmekteydi. Hatta hükümetinin arzusunun İngiltere ile dostluk ilişkileri içerisinde bir Fransa olduğunu belirterek Fransa-Rusya ittifakı yerine Fransa-İngiltere ittifakını tercih edeceklerini de vurgulamaktadır. Bu mesele için aralarının onulmaz bir şekilde bozulmasını İngilizlerin gerçekten isteyip istemediklerini sorgulamakta ve İngiltere'yi bir müttefik olarak görmeyi başka seçeneklere tercih edeceklerini bildirmekteydi.⁹¹

⁸⁹ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'ye 27 Eylül 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 169-170.

⁹⁰ Markiz Salisbury'den Sir. E. Monson'a 28 Eylül 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 170-171.

⁹¹ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'ye 28 Eylül 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 171.

Ortada böylesine ciddi bir kriz varken iki ülke arasında bir ittifak kurulabileceğinin, üstelik böylesine bir ittifakın Fransa için Rusya ile ittifak yapmaktan çok daha arzu edilesi olduğu iddiasının o dönem için ne kadar gerçeği yansıttığı şüpheli gözükmemektedir. Fakat bununla birlikte Faşoda Krizi'nin en kötü günleri atlatıldıktan sonra iki tarafın da Afrika'daki çıkarlarını konuşmak için masaya oturacak kadar yakınlaşmasında Fransa'nın böyle bir uzlaşya açık olduğu beyanının etkili olduğu düşünülebilir. Gelgelelim tüm bu uzlaş çağrılarına rağmen Fransızların Faşoda'yı terk etmeye gönüllü olmadıkları da İngilizleri ikna etmek için yaptıkları yeni girişimlerde açıkça görülmektedir.

Fransız Hariciye Nazırı Delcasse, İngiltere ile uzlaş aradıklarını dile getirdiği açıklamasından iki gün sonra bir kez daha İngiltere'nin Paris elçisi Monson'la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin tamamen gayri resmi olmasını ve bu şekilde aktarılmasını isteyen Delcasse, Faşoda'yı boşaltmalarının imkânsız olduğuna ilişkin İngiliz hükümetinin bilgilendirilmesini elçiden istemekteydi. Zira bu bölgeyi işgal etme haklarının tartışmaya açılması bile onlar için mümkün değildir. O veya bir başkası buradan geri adım atmayı kabul ederse bu Fransa adına aşağılayıcı bir durum olacaktır. Delcasse, Herbert Kitchener'ın bölgede attığı adımların bir savaş sebebi sayılabilecek durumda olduğunu fakat resmi bir şikâyetle bulunmadıklarını belirterek bir savaş için bahane aramadıklarına İngiliz elçinin dikkatini çekmiştir. Tüm Fransa'nın takip ettiği bu olayda Marchand'ın geri çağrılmasının gerekçesinin izahının yapılamayacağı ve bunun oluşturacağı tepkinin Londra'ya bildirilmesini istemiştir. Böyle bir mesele için İngiltere'nin de savaşa girmek isteyeceğini düşünmediklerini dile getiren Delcasse, fakat son kertede eğer İngiltere bölge için savaşmaya razıysa Fransa'nın da gönülsüzce de olsa bunu kabul edeceği ve savaştan kaçmayacağı uyarısında bulunuyordu.⁹²

Fakat ne uzlaş çağrıları ne de olası bir savaş ihtimali İngilizlerin bölgeyi Fransa'ya bırakmama noktasındaki kararlılığına gölge düşürmüştür. İki taraf arasındaki görüşmeler sürmekle beraber Fransa'nın 1885 Berlin Anlaşması'na dayandırarak Faşoda'daki varlıklarına ilişkin yaptığı gerekçelendirmeler İngilizler

⁹² Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 30 Eylül 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation** s. 172.

tarafından geçersiz bulunmuştur. İngilizler Paris'teki elçileri vasıtasıyla Delcasse'yi ikna etmeye çalışırken, Fransızlar da Londra'daki Fransız elçisi Baron Courcel de kendi tezleri üzerinden bir uzlaşmaya varma amacıyla Lord Salisbury ile uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir.

Baron Courcel'in temel tezi bölgenin Mısır tarafından terk edildiğinden beri sahipsiz olduğu (*res nullius*) ve Fransa'nın sahipsiz bir bölgeyi işgal etmeye Almanya veya Belçika kadar hakkı olduğu yönündedir. Fakat bu iddiayı İngilizler kabule yanaşmamışlardır. Onlara göre Mehdi İsyanı sonrasında bölgede yaşadıkları kayıplar, Omdurman zaferi sonrasında telafi edilmiş sayılmalıydı. Bölgedeki İngiliz varlığının haklılığı savaşarak elde edilmiş bir fetih hakkı olarak nitelendirilmekteydi. Binbaşı Marchand'ın 100 askerle bölgeye gelmesinin ona istilacı güç hakkı vermediğini iddia ediyorlardı. Salisbury'e göre Marchand çoktan sahiplenilmiş ve ele geçirilmiş bir bölgeye gizlice gelerek Fransa'nın 1890 anlaşmasına zıt hareket ettiğini göstermekteydi. Bu görüşmede de İngiltere'nin Fransa'nın bölgede hak iddiasını tanımaya niyeti olmadığı açıkça belirtilmiştir.⁹³

İki devletin günler geçmesine rağmen anlaşmaktan uzak bir tablo çizmesinin ve bölgede gerilimin artmasının diğer Büyük Devletlere de kuşkusuz yansıması olmuştu. O döneme kadar gerek Akdeniz'de gerekse Afrika'da İngilizlerle dirsek teması içerisinde bulunan İtalya, iki devlet arasındaki gerilimi artmasını yakından takip etmekteydi. 26 Ekim 1898'de İtalyan Hariciye Nazırı Visconti Venosta ile görüşen İngiltere'nin Roma elçisi P. Currie, İtalya'nın krizde durduğu yere dair kendisine yapılan bilgilendirmeyi Londra'ya aktarmıştır. Visconti Venosta gerçekleştirdikleri görüşme esnasında Currie'ye İtalya'nın mevcut durumda barıştan yana kalmayı tercih ettiğini fakat olası bir savaş durumunda ya tarafsız kalacaklarını ya da İngiltere yanında savaşa gireceklerinin bilinmesini istiyordu. Öte yandan İtalyanlar gerilimin artıp, bir savaşın patlak vermesi kaçınılmaz olmadan evvel

⁹³ Markiz Salisbury'den Sir E. Monson'a 6 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 174-175.

İngiltere'nin kendilerini uyarması beklentisi içerisindeydiler. Zira en büyük endişeleri Fransa'nın onları hazırlıksız yakalayacağı bir saldırıydı.⁹⁴

İtalya'nın endişesi o kadar da haksız sayılmazdı. Avrupa'nın iki büyük deniz gücünün karşı karşıya geldiği muhtemel bir savaşta Fransa'ya karşı İngiltere ile yakınlaşmış İtalya'nın kıyıları da pekâlâ Fransa'nın hedefi olabilirdi. Fakat bu isteklerinin bir başka yorumu da İtalya'nın uluslararası krizleri fırsata çevirme yönünde izlediği dış politikasının devamlılığı olabilir. İtalya doğru zamanda gelişmelerden haberdar edilir ve en uygun zamanda soruna dahil olursa kendisi için kazançlı bir sonuç elde edebilirdi. Her iki yoruma da açık bu bilgilendirmeye karşılık İngiltere'den sıcak bir cevap gelmiştir. Lord Salisbury, P. Currie'den İtalyanların krizde kendi yanlarında yer almasından ötürü şükranlarını Hariciye Nazırı Visconti Venosta'ya iletmesini rica etmiştir. İngiltere'nin şimdilik saldırgan veya saldırıya kışkırtıcı bir adım atmayı düşünmediğini vurgulayan Salisbury, İtalya ile gereken bilgi paylaşımını yapmaya her zaman hazır olduklarının bilinmesini istiyordu.⁹⁵

İtalya haricinde bölgede artan gerilimi yakından takip eden bir başka ülke de bilhassa 1894 İttifak Anlaşması'ndan beri Fransa ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan Rusya'ydı. Rus Hariciye Nezareti konuyla alakalı Fransa'nın yanında olduğunu göstermek üzere bir diplomatını Paris'e göndermiştir. Kont Mouravieff tarafından 15-20 Ekim tarihleri arasında gerçekleşen bu ziyareti Paris'teki İngiliz elçiliği tarafından ilgiyle izlenmekteydi.⁹⁶ Ziyareti takip eden günlerde İngiltere'nin Paris elçisi Edmund Monson'un güvenilir bir kaynaktan öğrendiğine göre Mouravieff ziyareti esnasında Delcasse'ye “*Mevcut durumda İngilizlerin size saldırması için bir bahane vermeyin. İlerleyen zamanlarda uygun bir fırsat yakalandığında Rusya tüm Mısır meselesini tartışmaya açacaktır.*” diyerek şimdilik daha itidalli hareket etmeye davet emiştir.⁹⁷

⁹⁴ Sir P. Currie'den Markiz Salisbury'e 26 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 183.

⁹⁵ Markiz Salisbury'den Sir P. Currie'e 27 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 183.

⁹⁶ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 21 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 181.

⁹⁷ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 25 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 182.

Muhtemeldir ki içeriden çalışan bir casus vasıtasıyla bu bilgiye erişmek İngilizleri o an için izledikleri siyasette bir hayli rahatlatacak kritik bir önem taşımaktaydı. Zira meselenin başından beri taraflar bir savaş istemediklerini belirtmelerine karşın çatışma ihtimali hiç de göz ardı edilmemişti. Lakin bu değerli istihbaratı elde etmelerine rağmen olası bir savaşta Fransa ve Rusya ile aynı anda savaşma fikrinin tedirginliği Paris'ten gelen raporlarda görülmektedir. Monson 27 Ekim tarihinde gönderdiği yeni notada Rusya'nın sunduğu desteğin moral desteğinden fazla olduğuna ilişkin şüphelerini hükümetine iletmekteydi. Ona göre iş savaşmaya gelirse Fransa savaşta yalnız kalmayabilirdi.⁹⁸

Faşoda'nın tahliye edilip edilmemesi konusunda Fransa'da tartışmalar devam ederken, Fransa Hariciye Nazırı Delcasse, Rusya'dan gelen destek ziyaretinin üstüne İngiliz elçisi Monson'la bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Görüşme esnasında Delcasse, Faşoda'yı tahliye etmelerinin küçük düşürücü olacağını ve böyle bir kararı almasının onu koltuğundan edebileceğini belirterek, İngilizlerin istediği kararı vermelerinin güçlüğüne anlatmaya çalışmıştır. Fakat İngiliz tarafının duruşunda bir esneme görülmemektedir. Edmund Monson, Fransa'yı küçük düşürmek gibi bir amaçlarının olmadığını fakat Fransa'nın aldığı kararların meseleyi bu noktayı getirdiği karşılığını vererek, gelinen noktada yaşanacakların sorumluluğunu almaktan kaçınma siyaseti izlemiştir.⁹⁹

Onun bu katı duruşu üzerine Delcasse bu sefer İngilizlerin dikkatini Fransa'nın Rusya'yla yaptığı ittifak anlaşmasına çeken ve hatta olası yeni ittifak ihtimallerine çeviren beyanlarda bulunmuştur. Delcasse, eğer İngiltere onları bu noktadan zorlamaya devam ederse kendilerine İngiltere'nin kolonici politikalarına karşı ortak çalışacak bir devlet bulabileceklerini, hatta bu devletin Almanya bile olabileceğini belirterek geri adım attırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda daha önceden Monson'un şüphelerini aktardığı, savaş halinde Fransa'nın yalnız kalmayacağı yönündeki iddiayı

⁹⁸ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 27 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 183.

⁹⁹ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 28 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 184-185.

destekler mahiyette konuşarak, Rusya ile tüm adımları beraber atacıklarını söylemiştir.¹⁰⁰

Kont Mouravieff'in ziyareti sonrasında iki tarafın da meseleyi kendi içerisinde yeniden değerlendirdiği ve dersler çıkardığı açıktır. Fransa, müttefiki Rusya'nın meseleyi İngiltere'ye savaş için bahane vermeyecek şekilde çözülmesi yönündeki tavsiyesine karşın Rusya ile birlikteliklerinin derinliğini İngiltere'ye gösterip mümkün olduğunca taviz koparmaya çalışan bir siyaset izlemiştir. Bu yüzdendir ki Fransızlar 28 Ekim günü gerçekleşen görüşmede kriz süresince kullandıkları en sert tondaki açıklamaları yapmışlardır. Delcasse, İngiltere'nin izlediği politikadan esnememesi halinde Fransa'nın meseleye başka Büyük Devletleri de dahil edebileceği tehdidinde de bulunmuştu. Üstelik bu devletler arasında yalnızca müttefik olduğu Rusya'yı değil en büyük hasmı Almanya'yı da zikretmişti. Yaşanan sorunun bir bölge meselesinden çıkıp başka Büyük Devletlerin iştirak edeceği küresel bir soruna dönmesini İngiltere'nin istemeyeceğine güvenmişti.

Fakat İngilizler yukarıda da belirttiğimiz gibi Fransa'ya verilen Rus desteğinin sınırlılığının farkındaydılar. Bu destek Fransızların göstermek istediklerinin aksine İngiltere'ye şimdilik savaş sebebi vermemeyi öğütlemekteydi. Almanya'nın İngiltere aleyhine olaya müdahil olması içinse bir sebep yoktu. İlerleyen aylarda iki devletin arası Boer Savaşı (1899-1902) yüzünden açılacak olsa da mevcut durumda Fransa'ya karşı İngiltere'nin yanında olması Almanya için daha olası bir senaryoydu. Bu yüzden İngilizler Fransa'nın iddialarını blöf olarak görmüş ve taraflar uzlaşamazsa yaşanacaklarla ilgili olarak tüm sorumluluğu Fransa'nın üzerine yıkmaya gayret göstermişlerdir. Bu sayededir ki, Fransa'yı müttefiklerinin desteğini kullanamayacak bir noktada sıkıştırmayı da başarmışlardır. Şimdi asıl mesele ve maharet Fransa'ya geri adım attıracak bir çıkış göstermekteydi.

Bu noktada İngiliz Hariciye Nezareti pratik bir çözüm buldu. Baron Courcel'e bir mektup gönderen İngiliz Hariciye Nezareti Daimî Müsteşarı Thomas Sanderson, elçiye kendilerinin Faşoda'nın boşaltılması için Fransa nezdinde resmi bir talepte

¹⁰⁰ Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 28 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 184-185.

bulunmadıklarını hatırlatmıştır. Bu konudaki resmi sayılabilecek tek talep, İngiltere'nin Mısır Serdarı olan Herbert Kitchener'in Marchand'a verilmesini umduğu emirlerin Fransız tarafına aktarılması şeklinde olduğunu belirtmekle aslında resmi olarak Fransa'yı bölgeden çıkmaya zorlamadıklarını beyan etmiştir. Fakat yine sorunun çözümü için resmi bir talepte bulunmadıkları ve Faşoda'daki Fransız askerlerinin varlığı da devam ettiği müddetçe iki devlet arasındaki görüşmelerin ilerlemeyeceğine işaretle bulunmuştur.¹⁰¹

Thomas Sanderson'un Baron Courcel'den hükümetine iletmesini istediği bu mektup, krizin çözülmesi konusunda Fransa'ya aradığı çıkış yolunu vermiştir. İngiltere tarafından resmi bir başvuru olmadan kendi rızalarıyla Faşoda'yı terk etme kararı alan Fransız hükümeti, bu kararı 3 Kasım 1898'de Edmund Manson'a iletmiş¹⁰² ve aynı gün içerisinde Fransız kuvveleri Faşoda'dan ayrılmıştır.

Faşoda krizi, İngilizler için Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı ne pahasına olursun koruma adına verilmiş başarılı bir sınav olmuştur. Bununla beraber kriz esnasında Kont Mouravieff'in gerçekleştirdiği ziyaret ve sonrasında yaşananlar İngilizleri Fransa-Rusya yakınlaşmasına da daha farklı bir gözle bakmalarına sebebiyet vermiştir. Zira Rusların Mısır üzerindeki İngiliz hakimiyetine tamamıyla tartışmaya açacak bir fırsat kolladıklarını bilmek o zamana dek İngiltere'nin içerisinde bulunduğu "değerli yalnızlık" stratejisini de sorgulamaya itmesinin sebeplerinden biridir. Faşoda Krizi sonrasında Fransa ile düşmanlığın sürdürülmesinin gelecekte Afrika'daki çıkarları için tehdit oluşturacağının farkına varan İngilizler kriz sonrası günlerde Afrika'daki sorunların çözümü için Fransa ile yakınlaşma siyaseti gütmeye başlamıştır.

1.4.1. İtalyanların Trablusgarp İçin İngiltere ve Fransa'dan Teminat Alma Arayışı

Fransa ve İngiltere arasındaki husumet arttığında ve bir çatışma yaşanması ihtimali ortaya çıktığında nasıl İtalyan devlet adamları tedirgin olduysa, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için adımlar atıldığı Kasım 1898 gibi bir tarihte

¹⁰¹ Sir T. Sanderson'dan M. De Courcel'e 28 Ekim 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 184.

¹⁰² Sir E. Monson'dan Markiz Salisbury'e 3 Kasım 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 188.

gerçekleşen yazışmalarda da İtalyan devlet adamlarının endişelerinin izlerini görmek mümkündür. Roma'daki İngiliz elçisi Sir Philip Currie, İngiliz ve Fransız hükümetleri arasındaki yakınlaşmanın ve diplomatik temasların arttığı bir dönemde hükümetini İtalyanların Trablusgarp konusundaki hassasiyetine ilişkin uyarıyordu. Zira İtalyanlar, İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşen ve çoğunlukla bu iki devletin Afrika'daki sömürge hakimiyetleri üzerindeki çatışmayı azaltmayı amaçlayan anlaşmanın ucunun Trablusgarp'a dokunması durumunda kendilerinin de görüşmelere müdahil olma arzularını Sir Philip Currie'ye bildirmişlerdi.¹⁰³ Her ne kadar gerçekleşen görüşme esnasında İngiliz elçisi Sir P. Currie İtalyanların Trablusgarp üzerindeki emellerine saygı duyduklarını söyleyip yatıştırmaya çalışmışsa da doğal olarak İtalyanların bu konudaki endişeleri geçmiş gözükmemektedir.

21 Mart 1899'da Fransa ve İngiltere arasında Faşoda'nın boşaltılmasına müteakip gerçekleşen görüşmeler nihayete vardığında alınan kararlar ile iki devlet arasında çatışma yaratan sınırlar netlik kazanırken,¹⁰⁴ bu sınırların İtalyanların hassas olduğu noktalara temas etmesi Roma'da rahatsızlık yaratmaktaydı. Viyana'da bulunan İngiliz elçisi Sir Horace Rumbold da orada bulunan İtalyan meslektaşları Kont Nigra ile gerçekleştirdiği görüşmede P. Currie'nin raporlarında paylaştığı aynı endişelerin izlerini gördüğüne ilişkin Londra'yı bilgilendirir.

Kont Nigra, hükümetinin Fransa'nın Tunus'u işgalini ve Bizerte liman şehrinin tahkimatını güçlendirmesini kabullenmek zorunda kaldıklarından yakınmaktaydı. Ona göre bu durum zaten Akdeniz'deki dengeleri İtalya aleyhine bozmuşken şimdi de İngilizler ile Fransızlar arasında Afrika için bir anlaşma sağlanması ile tekrardan kendi çıkarlarını zarara uğramıştır. Nigra'ya göre Fransa'ya bırakılan bölgelerin Trablusgarp hinterlandının arkasına sarkma ihtimali doğmuş gözükmekteydi. Bu ihtimalin mevcut kabineyi muhalefetin şiddetli saldırılarına maruz bıraktığını söyleyen Kont Nigra, bilhassa İngilizlere çok fazla güvendikleri ve ulusal çıkarların etkin bir şekilde korumadıkları yönünde eleştirildiklerini ileterek aslında İngiliz tarafının kendi

¹⁰³ Sir P. Currie'den Markiz Salsibury'e 4 Kasım 1898, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 194.

¹⁰⁴ Çaycı, **Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, s. 94.

durumlarını rahatlatacak teminatlar vermesinin gerekliliğinin mesajını da iletmış oluyordu.¹⁰⁵

İtalyan devlet adamlarının endişeleri bir kez daha yersiz sayılmazdı. Faşoda Krizi esnasında yanlarında savaşa girmeyi düşündükleri İngiltere, şimdi Fransa ile Afrika'da bir anlaşmaya imza atıyordu. Eğer İtalyan çıkarlarının dışlandığı bir anlaşmada iki devlet uzlaşırsa bu durumda İtalya'nın sadece Afrika'daki çıkarları değil Akdeniz'deki güvenliği de açıkça tehlike altına girebilirdi. 1882 Tunus'un işgalinden beri daha önce belirttiğimiz anlaşmalar çerçevesinde düşmanca bir tutum sergiledikleri Fransa'ya karşı İngiltere aradan çekilecek olursa İtalya'nın tek başına direnebilecek bir kudreti olmadığı açıktı. Almanya ve Avusturya ile yaptığı Üçlü İttifak'ın kara ordularının gücü cepheden gelecek bir saldırıya karşı İtalya'ya bir nebze güvence verse de saldırıya son derece açık İtalyan kıyıları için koruma sağlayabilecek kudrette değildi.

Nisan 1899'da Roma'da İtalya Dışişleri Bakanı Felice Napoleone Canevaro ile görüşen Lord P. Currie'nin Londra'ya aktardıklarından da İtalyanların iki devlet arasındaki anlaşmaya ilişkin endişelerinin giderilmediğini, aksine İtalya'nın daha aktif bir dış politika izlemesine yol açtığını söylemek mümkündür. Tıpkı birkaç gün önce Viyana'daki İtalyan sefiri Kont Nigra'nın aktardığı gibi Canevaro da Fransız-İngiliz Anlaşması'ndan dolayı hükümetlerinin zor durumda kaldığını aktarmaktadır. Kasım 1898 de İngilizlerin verdiği güvence sonrasında gerçekleşen bu anlaşmanın kendileri üzerinde şok etkisi yarattığını belirten Canevaro, durumlarının telafi edilmesi beklentisi içerisinde. İngilizlerle olan iyi ilişkilerinin devamlılığı için Trablusgarp ve Çin'deki İtalyan çıkarlarının gözetilmesi çağrısında bulunurken, bu sefer bu çağrının yanında atılmasını istediği somut adımlar da bulunmaktadır. Canevaro'nun ilk teklifi Büyük Devletlerin rızasıyla İtalya ve Babıali'nin ortak bir askeri gücü Trablusgarp'a yerleştirmesidir. İngiliz elçisi Sultan'a bunu kabul ettirmenin mümkün olmayacağını söyleyince de ikinci bir öneride bulunur. Bu öneriye göre İngiltere, Fransa ve İtalya arasında bir anlaşmanın imzalanması ve bu anlaşmanın tarafı olan

¹⁰⁵Sir H. Rumbold'dan Markiz Salisbury'e 31 Mart 1899, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 203.

İngiliz ve Fransızların Trablusgarp üzerinde herhangi bir bölgesel veya siyasi etki altında bulunmayacakları yönünde bağlayıcı bir taahhüt altına girmeleridir.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi Kuzey Afrika'daki sömürge güçlerinin eline geçmemiş son topraklardan birisi olan Trablusgarp'ı başka bir devletin egemenlik alanına bırakmama noktasında İtalyanlar son derece ısrarcı bir politika takip etmişlerdir. Gelgelelim İngilizler de kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen bir konu hakkında böyle bir yükümlülüğün altına girmede gönülsüzdürler. Canevaro tarafından sunulan ikinci teklife verdiği cevapta Lord Currie, kendileri kabul etseler bile Fransızların böyle bir anlaşmayı kabul edip etmeyeceğini bilmediklerini ileri sürerek çekincesini ortaya koymuştur. Fakat anlaşılan o ki bu görüşme öncesinde İtalyan tarafı son derece hazırlıklı gelmiştir. Zira onun Londra'ya aktardığına göre Fransız Dışişleri Bakanı, Paris'teki İtalya sefiri Tornielli ile yaptığı görüşmede Fransız hükümetinin İtalyanların Trablusgarp'ı almasına hiçbir itirazlarının bulunmadığını söylemiştir.¹⁰⁷

Bu konudaki Fransız desteğinin İngilizlere göre daha kuvvetli olmasının kuşkusuz geçerli sebepleri vardı. 1881 yılında Tunus'un Fransızların egemenliğine girmesi sonrasında İtalyanlar hiç vakit kaybetmeden Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya yaklaşmışlar ve 1882 yılında onların İkili İttifak Anlaşması'na dahil olarak İttifak Devletleri'nin bir parçası olmuşlardı. Bu durum zaten Almanya-Avusturya İttifakı sonrasında Avrupa'da yalnızlaşmış olan Fransa için güney sınırlarını kapsayan özellikle de Akdeniz'deki çıkarlarını tehdit eden yeni bir meydan okuma anlamına geliyordu. Bunun önüne geçmek için İtalyanların Trablusgarp üzerindeki hak iddialarına kabul etmeye razıydılar. Quai d'Orsay'dan İtalyan elçisinin çağrıldığı bir görüşmede; *"Niçin gözünüzü Trablusgarp'a çevirmiyorsunuz? Oraya sahip olmak için ne bizimle ne de başka bir devletle savaşmanıza gerek yok."*¹⁰⁸ çağrısı bir bakıma İtalyanların sömürgecilik emellerini Tunus'tan Trablusgarp'a kaydırılmaya çalışılmasının bir tezahürüydü. Bu politika da aslında Bismarck'ın yıllar önce

¹⁰⁶ Lord Currie'den Markiz Salisbury'e 4 Nisan 1899, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 203-204.

¹⁰⁷ Lord Currie'den Markiz Salisbury'e 4 Nisan 1899, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 203-204.

¹⁰⁸ Genugten, **Libya in Western Foreign Policies 1911–2011**, s. 12.

Fransa'nın Tunus'u almasına razı olup İtalya'yı yanına çektiği politikanın kusursuz bir taklidiydi.

Fransızlar yıllardır hedefinde kendilerinin olduğu ittifakların, anlaşmaların baş müsebbiplerinden birisi olan İtalya'yı şimdi Osmanlı Devleti'nden Trablusgarp'ı alması için destekleyerek tekrardan kendi saflarına çekmeye çalışıyordu. Bunu gerçekleştirmek için 1891'den beridir Roma'da bulunan Fransız elçi Albert Billot, çeşitli girişimlerde bulunmuşsa da fazla bir başarı elde edememişti. Müzakereler esnasında gösterdiği katı tutum ve İtalyan yetkililere yaptığı dayatmalar iki tarafın arasını açmıştı. Bilhassa 1891'de Trablusgarp'a yönelik müzakerelerin ortasında, Üçlü İttifak'ın, özellikle de İtalya'nın üye olarak askeri yükümlülüklerinin ne olduğunu Paris'le paylaşılmadığı sürece, Fransa'nın anlaşmaya varamayacağı konusunda ısrar etmesi tarafların uzlaşmasının önünde önemli bir engel oluşturmuştu.¹⁰⁹ İki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmeye yönelik görünürde tek başarı 1896'da İtalya'nın 15 yıl geciktirdiği Tunus'taki Fransız hakimiyetini tanınması olmuştur.¹¹⁰ Fakat Şubat 1898'de onun yerine gelen yeni elçi Camillie Barare'nin izlediği etkili politika iki ülke arasındaki ilişkilerde gözle görülür bir iyileşme gerçekleşmesinin önünü açmıştır. Barrare İtalya Kralı Umberto'nun arzularını karşılamak ve Fransa yararına şekillendirmek için yoğun bir mesai harcamıştır. Aynı zamanda İtalya'da Fransa karşıtı oluşan duyguların ortadan kalkması için de uğraşarak Fransa lehine bir kamuoyu oluşturmaya gayret göstermiştir.¹¹¹

Barrare'nin izlediği politika gün geçtikçe başarılı olur ve iki ülke arasında bir yakınlaşma gerçekleşirken İngilizler de gelişmeleri dikkatlice takip etmekte ve Fransızların asıl amacını öğrenmeye çalışmaktaydılar. Zira iki ülke arasındaki yakınlaşma yalnızca Tunus-Trablusgarp eksenine sınırlı kalacağı benzememekteydi. Lord Currie'nin Londra'ya aktardığına göre Fransızların amacı İtalya'yı katıldığı Üçlü İttifak'tan ayırmaktı. Katıldığı bir resepsiyonda Avusturya ve Alman elçileri ile bir araya gelen Lord Currie, onların İtalya'nın Üçlü İttifak'tan koparılması için Fransız ve Rus teşebbüsleri hakkında endişelendiklerini söylemekte. Almanların iddiasına göre

¹⁰⁹ Fred Macdonald, "The Man Who Saved France: Camille Barrere Ambassador Extraordinaire", (çevrimiçi) <http://jfredmacdonald.com/camillebarrere/chapter2.htm> 30.08.2019.

¹¹⁰ Shorrock, "The Tunisian Question in French Policy toward Italy, 1881-1940," s. 633.

¹¹¹ Macdonald, "The Man Who Saved France: Camille Barrere Ambassador Extraordinaire".

Ruslar Karadağ kökenli İtalyan Kraliçesi üzerinden, Fransızlar da Trablusgarp üzerinden İtalyanlara yaklaştırmaya çalışmaktadırlar.¹¹² Currie, bilhassa uzun yıllar boyunca Roma'da bulunan Fransız elçisi Camille Barrare'nin bu konuda üstü kapalı bir şekilde mesai yaptığının İtalyanlar tarafından da fark edildiğini söylemekte. Lakin Fransa'nın hamlelerinden rahatsız olan müttefikleri Almanya'nın da uyarılarına karşın, İtalyan yöneticiler Fransızlarla yakınlaşmaktan rahatsız değillerdir. Aksine Fransa'nın onlara karşı öne sürdüğü yeni davranış biçiminin avantajlarından yararlanmamak için bir sebep göremiyorlardı.¹¹³

Fransa'nın verdiği bu son derece net destek açığa çıktıktan sonra Lord Currie'nin Fransız elçisiyle birlikte İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki emellerini destekleme konusunda ortak bir çalışma ortaya koydukları gözükmemektedir. Zira Lord Currie'nin İtalyan Dışişleri Bakanı Canevaro ile görüşmesinden yalnızca altı gün sonra Londra'ya, Lord Salisbury'ye gönderilen ikinci bir raporda Fransız elçisi Barrare ile ortak hazırladıkları bir anlaşma taslağı da bulunmaktadır. İki elçinin üzerinde anlaştığı metne göre Fizan'ın güney ucuna değen enlemin kuzeyindeki herhangi bir bölgeye karşı teşebbüslerinin olmayacağına ilişkin İtalya'ya taahhütte bulunuyorlardı.¹¹⁴ Fakat bu anlaşma tıpkı daha önceki örneğinde gördüğümüz gibi İngiliz Hariciye Nezareti'nin böyle bir taahhüttün altına girmek istememesi sebebiyle uygulamaya konmamıştır.

Böyle bir anlaşmadan İtalyanların beklentisini en aza indirmek ve Roma'daki Lord Currie'nin sözlerinden bir bağlayıcılık çıkmadığından emin olunmak istendiği içindir ki Lord Salisbury Londra'daki İtalyan elçisi Baron de Rensiz ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Salisbury Afrika sömürgeleri ile alakalı Fransızlarla yaptıkları anlaşmaya atıfta bulunarak, hakimiyetlerini şimdikinden daha batıya doğru genişletmeyi düşünmediklerini, Trablusgarp ve hinterlandındaki alan için herhangi bir pazarlıktan kaçındıklarını beyan eder. Fakat bunu söylerken bile görüşünün hükümeti için bir bağlayıcılık taşımadığını vurgulamaktan geri durmaz. Böyle bir bağlayıcılığın içerisine ülkesini sokmak istemeyişini, Trablusgarp ve Fizan bölgelerine yönelik

¹¹² Lord Currie'den Markiz Salisbury'e 14 Nisan 1901, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 283-284.

¹¹³ Milbanke'den Markiz Salisbury'e 18 Ocak 1899, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 280-281.

¹¹⁴ Lord Currie'den Markiz Salisbury'e 10 Nisan 1899, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 204-205.

atacakları adımlara ilişkin makul temellerin olmadığı şeklinde gerekçelendirir. Eğer şimdi İtalya'ya böyle bir güvence verirlerse gelecekte kendi durumlarını savunabilecekleri bir avantajdan mahrum kalabilecekleri iddiasındadır. Salisbury'e göre gelecekte ortaya çıkabilecek ve Trablusgarp üzerinde hak iddia edebilecek diğer ülkelere karşı İngiltere'nin denge unsuru olması şimdi bağlayıcı bir söz vermesinden daha önemlidir.¹¹⁵

Her ne kadar İtalyanların çabaları o dönemde İngilizlerin tavrını yumuşatmaya yetmemişse de İtalyanların Fransızlarla yakınlaşmalarından çok daha somut başarılar kazandıklarını söylemek mümkün. Camille Barare, Roma'ya gelişinin ardından gösterdiği çabaların meyvesini nihayet toplamaya başlamıştı. İki devlet arasındaki sorunlar 1902 yılına kadar geçen süre içerisinde aşılmış ve aralarındaki iş birliği bir dizi anlaşmayla taçlandırılmıştır. 14 Aralık 1900 tarihinde Camille Barrere tarafından Roma'ya iletilen notayla Fransızlar, İngiltere'nin muğlak teminatlarda ve iyi niyet temennilerinde bulunarak geçiştirdiği 1899 İngiltere-Fransa Anlaşması'na ilişkin İtalyanları rahatlatıcı bir cevap vermişlerdir. İtalyanlara gönderilen bu belgede Fransızlar Trablusgarp'ı kendi etki alanları içine almayacaklarını ve Trablusgarp'tan geçen kervanların önünü kesmeyecekleri güvencesini veriyor, buna karşılık da yalnızca bu anlaşmanın gizli kalmasını istiyorlardı.¹¹⁶

İki ülke arasındaki yakınlaşmayı İngilizler yakında izlemekteydiler. Fransız tarafı anlaşmanın gizli kalmasını istemiş olsa da İtalyan Hariciye Nazırı Prinetti ile görüşen Lord Currie, o dönemdeki anlaşmanın detaylarına ilişkin bilgi sahibi gözükmektedir. İtalyan-Fransız Anlaşması'nın 1899 İngiltere-Fransa Anlaşması'yla çelişmediği konusunda hükümetini bilgilendirmesinin yanında, İtalyanların Trablusgarp'a yönelik emellerine ilişkin de ilginç detaylar vermektedir. Görünüşe göre İtalyanlar Trablusgarp'ın güç kullanımı dışında başka bir şekilde alınabileceğine inanmıyordu. Fakat Prinetti'ye göre henüz bu durum için şartlar olgunlaşmamıştır. Onun kafasında tıpkı İngilizlerin Kıbrıs ve Mısır'da yaptığına benzer bir şekilde

¹¹⁵ Markiz Salisbury'den Lord Currie'e 13 Mayıs 1899, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 206-207.

¹¹⁶ Pribam, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, s. 242-243.

Trablusgarp'ın yönetimini İtalyanlar alırken Sultanın hükümrânlık haklarının saklı tutulmasına dayanan bir plan bulunmaktadır.¹¹⁷

İtalyanlar Fransızlarla yaptıkları anlaşmanın detaylarını paylaşırken İngiltere'den taahhüt alma çabaları da aralıksız devam etmektedir. 1899 yılındaki İngiliz-Fransız Anlaşması, 1902 yılında İtalya tarafından tekrar gündeme getirilmiş ve bu anlaşmanın üzerinden istedikleri taahhütlü almak için yeni bir diplomasi trafiği başlatmışlardır. İngiliz Hariciye Nezareti'nin konuya ilişkin yaklaşımının ilk başlarda olumlu gözüktüğünü söylemek güç. Zira Trablusgarp üzerindeki İtalyan etkisini ve çıkarlarını kabul edecek anlaşma taslağını Londra'ya gönderen Lord Currie'ye verilen yeni talimatlarda eskisine benzer cümleler yer almakta.

İngilizler, Fransızlarla yaptıkları anlaşmanın diğer devletlerin haklarına yönelik bir saldırı niteliği taşımadığını düşünmekte. Mevcut anlaşmalarının Akdeniz'deki statükoyu bozan bir hali olmadığı gibi Lord Salisbury'nin zamanında savunduğu gibi İtalyan çıkarlarının kayba uğradığı bir durum da yoktur. İngiliz-Fransız anlaşması doğu batı yönünde uzanmakta ve 15. enlemin kuzeyine yönelik herhangi bir ilerleme göstermemektedir. İngilizler yaptıkları anlaşmanın İtalyan çıkarları ile çelişen bir yönü olmadığını bu yüzden de bu noktada bir garanti veremeyeceklerini beyan etmiştir. İngiltere Hariciye Nezareti resmi beyanatlardan mümkün olduğunca kaçınırken sadece Trablusgarp bölgesi için saldırgan bir tutumları olmadığına ilişkin güvence vermekle yetinmiştir.¹¹⁸

Bu talimatlardaki çekimser tutuma karşılık, Prinetti ile Lord Currie arasında ocak ayında gerçekleşen görüşmenin nihayet bir etkisi olmuşa benzemektedir. İngilizler, Mart 1902'de Roma elçileri Lord Currie vasıtasıyla İtalyanlara Trablusgarp konusunda kendi durdukları yerle alakalı yeni bir bilgilendirmede bulunmuşlardır. Metne göre Lord Currie, İngiltere'nin Akdeniz kıyılarının diğer bölgelerinde olduğu gibi Trablusgarp'ta da statükonun korunmasına içtenlikle arzu etmeye devam ettiğini vurgulamakla görevlidir. Bununla birlikte İngiliz Hariciye Nezareti 1899'da İngiltere

¹¹⁷ Lord Currie'den Markiz Salisbury'e 1 Ocak 1902, **B.D.O.W. C.VIII Arbitration, Neutrality and Security**, s. 20.

¹¹⁸ Markiz Lansdowne'dan Lord Currie'e 3 Şubat 1902, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 287-290.

hükümeti ve Fransa arasında imzalanan anlaşmanın hükümlerine sadık kalacaklarını, o anlaşmaya dahil bölgeler dışında başka herhangi bir yeri olduğu kadar Trablusgarp bölgesinin de yükümlülükleri altında olmadığına altının çizilmesini istiyorlar. Onlara göre eğer statükoda bir değişiklik olacaksa bu değişiklik Avrupa'da kabul gören anlaşmalar çerçevesinde ve anlaşmalardan kaynaklı yükümlülüklerle çelişmeyecek bir şekilde İtalya lehine olursa kabul edilebilir. Lord Currie'ye verilen son talimat bu deklarasyonun resmi bir şekilde yayınlanmamasıdır.¹¹⁹

Bölgenin kaderiyle alakalı son derece önem taşıyan bu beyanatların resmi bir şekilde yayınlanmamasını istemeleri İngilizlerin takip ettikleri yanlı tarafsızlık siyasetlerinin son derece yalın bir örneği olsa gerektir. İngilizler açıktan açığa İtalyanları desteklediklerini kabul etmemişler de 7 Mart 1902 tarihli notayla birlikte İtalya lehine olabilecek her türlü uygun koşulu taşıyan bir “tarafsızlık” bildirisinin altına imza atmışlardır. Trablusgarp'a kendilerinin ilgi duymadığını açıklamış, İtalya lehine bir değişikliğe açık kapı bırakmış, üstüne üstlük de tüm bunları statükoyu korumayı amaçladıklarını söylemelerinin peşi sıra beyan etmişlerdir. Bu tarafsızlık açıklaması uzun zamandır İngiltere'nin eylemlerine yeşil ışık yakmasını bekleyen İtalyanlar için adeta onay mahiyeti taşımaktaydı. Fakat İngilizler İtalya'nın faaliyetlerini onaylarken bile açıktan açığa bir ilanda bulunmamaya gayret gösteriyorlardı. Hatta bu notadan sonra bile İngiliz Hariciye Müsteşarı Cranborne, Avam Kamarası'ndaki konuşmasında İngiltere'nin İtalya'ya karşı Trablusgarp'ta hiçbir sorumluluğunun bulunmadığı iddiasında bulunmuştur.¹²⁰

İngiltere'den kopardıkları taviz sonrasında İtalyanlar Fransa ile yakınlaşmalarının meyvelerini de 1902 yılı içerisinde toplamışlardır. 4 Haziran 1902'de, Üçlü İttifak Anlaşması'nın yenilenmesinin arifesinde İtalyan Dışişleri Bakanı Prinetti Fransızlara yapılacak yeni anlaşmanın doğrudan veya dolaylı olarak onlara karşı hiçbir saldırgan anlam taşımayacağına ve İtalya'nın Fransa'ya karşı herhangi bir saldırgan tutum karşısında tarafsız kalacağına ilişkin bir nota vermiştir.¹²¹

¹¹⁹ Markiz Lansdowne'dan Lord Currie'e 7 Mart 1902, **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, s. 290-291.

¹²⁰ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 137.

¹²¹ Pribram, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, s. 245-251.

Böylelikle uzun zamandır İtalya'yı İttifak Devletleri'nden ayırmaya çabalayan Fransa, yıllar sonra çıkacak Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyecek bir hamleyi gerçekleştirmiş oldu. İtalyanların kendilerine doğru attığı bu son derece mühim adımın karşılığında onlar da Trablusgarp Savaşı'na giden yolda İtalyanların Büyük Devletlerden aldığı en önemli teminatlardan birisini verdiler. Kasım 1902'de gerçekleşen görüşmelerde Fransa, İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki, İtalya da Fransa'nın Fas üzerindeki hak iddiasına saygı gösterecekleri konusunda bir uzlaşma gerçekleştirdiler.¹²² Bu sayede İtalya, Trablusgarp'ın her iki yanındaki komşusu olan İngiltere ve Fransa ile bir uzlaşmaya varmış oldu.

İtalyanlar çok kritik bir zamanda Fransa ile uzlaşmaya vararak belki de ilerleyen yıllarda kendi aleyhlerine dönecek bir ittifakın içerisinde olma adına önemli bir adım atmışlardı. Zira aynı yıllarda meydana gelen gelişmeler İngiltere ile İttifak Devletleri'nin arasını açarken Fransa ile olan ilişkileri daha da kuvvetlendiriyordu. Almanya'nın Bismarck'ın itidalli Realpolitik siyasetinden II. Wilhelm'in yayılmacı "weltpolitik" siyasetine geçerek Dünya hakimiyeti için mücadeleye girişmesi onu İngiltere'ye rakip hale getirmeye başlamıştı. 1890'lı yıllar sonuna kadar iki taraf arasında ittifak arayışları zaman zaman yaşanmış olsa da karşılıklı güvensizlikler sebebiyle bu teşebbüslerin hiçbirisi başarılı olamamıştır.

1.4.2. İngiltere-Fransa İttifakını Getiren Gelişmeler

1899-1902 Boer Savaşı esnasında Alman kamuoyunda artan İngiliz düşmanlığı Alman yöneticilerin İngilizlere yakınlaşmasına engel olurken, İngiltere'de de Almanya'nın yeni başladığı donanma programı denizlerdeki İngiliz üstünlüğüne karşı yeni bir meydan okuma olarak yorumlanmaktaydı.¹²³ Böylelikle Almanya ile İngiltere arasındaki ilişkiler bozulurken aynı günlerde Faşoda Krizi sonrasında devam eden görüşmelerle birlikte aralarındaki sorunların çözümüne yönelik somut adımlar atılan Fransa'yla da ilişkiler tamir edilmekteydi. 1898 ve 1899 Anlaşmaları ile zaten Afrika'daki ihtilafli bölgelerinin önemli bir kısmında uzlaşmaya varan İngiltere ve Fransa'nın en büyük iki sınavı Fas ve Mısır'dı.

¹²² a.e., s. 249-259.

¹²³ James Joll, Gordon Martel, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, çev. Orhan Dinç Tayanç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 71-72.

1882 yılından beri Mısır'da fiilen devam eden İngiliz egemenliği Fransa tarafından resmen tanınmamıştı. Yıllarca İngiltere karşı çıkarken finanse ettikleri Süveyş Kanalı ve Mısır'ın İngilizler tarafından kontrol edilmesi pek tabidir ki Fransızların kolaylıkla kabul edebilecekleri bir hadise değildi. Fakat yine daha önce gördüğümüz gibi Mısır'a bile gelmeden çok daha küçük bir noktada İngiltere ile karşı karşıya geldiklerinde geri adım atan kendileri olmuşlardı. Öte yandan Mısır'daki konumlarını güçlendirmek adına İngilizlerin yapmak istedikleri bir takım mali reformlar vardı. Fakat bu reformu gerçekleştirebilmek için de *Caisse de la Dette Publique*'de (Genel Borçlar Komisyonu) son derece kritik bir konumda olan Fransa'nın onayını almaya ihtiyaçları vardı. Eğer bu sorunlarını çözmeleri gerekiyorsa Fransa ile müzakere masasına oturmaları şarttı.¹²⁴

İki devletin çıkarlarının çatıştığı bir başka bölge de Fas Sultanlığıydı. Bölge, Fransa açısından Cezayir, Tunus gibi Akdeniz'e kıyısı olan sömürgelerine komşu olmasının yanında Sahra Altı Afrika'da bulunan sömürgelerine giden yol üzerinde de önemli bir köprü konumundaydı. Fakat Akdeniz'i Büyük Okyanusa bağlayan Cebeli Tarık Boğazı'nın bir diğer yakasını işgal etmesi bu bölgeyi Akdeniz üzerinde emelleri olan her ülke için -aslında tüm Büyük Devletler için- kontrol edilmesi gereken hayati bir bölge kılıyordu. Bu yüzdendir ki bölgede Fas Sultanlığının statükosunun bozularak Fransız hakimiyeti altına girmesi Fransa'nın kendi başına başarabileceği bir meselenin ötesindeydi. Fransa, İtalya ile girdiği yakınlaşmayla birlikte bölgede etkinliğini arttırma adına önemli bir adım atmışsa da Boğazın karşı kıyısında varlık gösteren İngiltere'nin olurluğunu almadan Fas'a giremeyeceğinin farkındaydı. Bu yüzden Fransız devlet adamları meseleyle alakalı nabız yoklamalarında bulunmaktaydılar.

Aynı günlerde Fas'la ilgilenmekte olan bir başka devlet olan Almanya da İngilizlerle ortak çalışma adına adımlar atmayı denemekteydi. 7 Haziran 1899'da İngiliz Hariciye Nazırı Lord Salisbury ile görüşen Almanya'nın Londra elçisi Kont Hatzfeldt, Fas'taki durum iki devletin çıkarlarını etkileyecek şekilde değişirse ortak hareket etme arzularını iletmiştir. Buna karşılık Lord Salisbury, Fas'ta bir sorun göremediğini ve tüm isteklerinin Fas'taki statükonun korunması olduğunu söyleyip bu

¹²⁴ a.e., s. 71.

konuda ortak çalışma teklifinden kaçınmıştır.¹²⁵ Almanlara olan güvensizliğin önemli yansımalarından birisi olan bu görüşmeden yaklaşık bir buçuk sene sonra, Kraliçe Victoria'nın 22 Ocak 1901'de ölümü Fransa'nın İngiltere ile anlaşma ümitlerini arttıran bir gelişme olmuştur. Zira Kraliçe Victoria'nın ardından tahta çıkan oğlu VII. Edward, Fransa ile iyi ilişkiler geliştirilmesini destekliyordu.¹²⁶

Yeni Kralın 1903 Baharında çıktığı Avrupa başkentlerine yönelik seyahat kapsamında 1 Mayıs 1903'te Paris'e gelmesi iki devlet arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Ziyaret esnasında Kral Edward'ın yaptığı bir konuşma onun bu ziyarete yüklediği anlamı gösterme açısından önemlidir; *"Eminim ki iki ülke arasındaki düşmanlık günleri mutlu bir şekilde bitti. Refahı birbirine bu denli bağlı başka iki ülke bilmiyorum. Geçmişte yanlış anlamalar ve ihtilaflara neden olan olaylar yaşanmış olabilir; ama hepsi mutlu bir şekilde bitti ve unutuldu. İki ülkenin dostluğu benim daimî meşgalemdir ve bu dostluğu sağlama adına Fransızların muhteşem konukseverliğinden hoşnutluk duyan herkesin bana yardım edeceğini varsayıyorum."*¹²⁷ Kralın Fransa'daki temasları uzun yıllardır Fransız kamuoyundaki İngiliz aleyhtarı havanın dağılmasında son derece etkili oldu.

Ziyaretin takipçisi olan Fransa'daki Alman diplomat Eckardstein; *"Yeni bir Üçlü İttifak oluşum sürecinde."*¹²⁸ derken haksız sayılmazdı. Ziyareti takip eden haftalarda Fransa'nın Londra elçisi Cambon, ülkesinde İngiltere ile kalıcı bir uzlaşma arayışında olduğuna dair İngiliz Hariciye Nazırı Lord Lansdowne ile bir görüşme gerçekleştirip nabız yoklamıştır. Cambon ülkesinde bu projeye destek veren sayıca iki yüzden az olmayan vekillerin varlığından söz ederek arkalarındaki desteğe Lord Lansdowne'un dikkatini çekmeye çalışmıştır. Teklifinin genel kapsamı iki hükümetin de aralarında sorun yaratan meselelere dair bir uzlaşma yapmaya hazır olduklarını ilan etmeleridir. İngiliz tarafı bu fikre belki de henüz tesirinden tam anlamıyla

¹²⁵ Markiz Salisbury'den Sir F. Lascelles'e 7 Haziran 1899, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, H. M. Stationery Office, 1927, s. 256-257

¹²⁶ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 439.

¹²⁷ G. P. Gooch, "Continental Agreements 1902-1907," **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919 C.III**, ed. Sir A. W. Ward, G. P. Gooch, New York, The Macmillan Company, 1923, s. 307.

¹²⁸ **a.e.**, s. 307-308.

çıkamadıkları değerli yalnızlık politikasının bir işareti olarak temkinli yaklaşırlar. Konuya resmi bir yaklaşımda bulunmasının şu aşamada imkânsız olduğunu dillendiren Lansdowne, meslektaşlarıyla konu hakkında müzakerede bulunması gerektiğini dile getirir. Lakin genel anlamda böyle bir uzlaşya son derece iyi niyetle yaklaşıtlarının da altını çizer.¹²⁹

Bu görüşmeyi takip eden haziran ayında Fransız devlet adamı Etienne Clementel, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına temaslarda bulunmak üzere İngiltere'ye gelir. Onun ziyareti aslında birkaç gün sonra gerçekleşecek Fransız Cumhurbaşkanı ve Dışışleri Bakanı'nın İngiltere ziyareti de dikkate alındığında son derece anlamlı bir ziyaretir. Bir bakıma bu görüşmenin iki devlet yetkililerinin arasında gerçekleşecek resmi görüşmeler öncesinde ön hazırlık olduğu da düşünülebilir.

İki ülke arasındaki anlayışı geliştirmeye çalıştığını beyan eden Etienne'ye göre iki ülke arasında ayrışma yaratacak ölçüde ciddi bir mesele bulunmamakta ve bir uzlaşma gerçekleştirme önerisinde bulunmaktadır. Konuşulması ve karara varılması gereken meseleler arasında Fas'ın bulunduğunu bildiren Etienne, buna karşılık amacının bu ülkenin tamamını veya bir bölümünü Fransa'nın ilhak etmesi olmadığını altını çizer. Fransız tarafının arzusu Fas Sultanının otoritesinin muhafaza edildiği ve ülkenin diğer bölümlerine de genişletildiği bir durumunun gerçekleşmesidir. Fransa, Sultana doğru yolu gösterecek ülke olmayı arzulamakta. Bununla beraber Etienne'nin şahsi gözlemi, Fas'ın parçalanmanın eşiğinde olduğu yönündedir.¹³⁰

Fransızların bu arzularına cevaben Lord Lansdowne, Fransa'nın bölgeye olan özel ilgisini bildiklerini ve kendilerine verdikleri teminatlara güvendiklerini vurgulamaktaydı. Fakat bu bölgedeki Fransız faaliyetleri hem İngiliz hükümeti hem de kamuoyu nezdinde dikkat çeker mahiyette seyrettiğinin altını çizmiş ve Fas'ın Fransa eliyle zamanı gelmemiş bir bölünme geçirmesini istemediklerine de Etienne'ye belirtmiştir. İngiliz tarafı şimdi böyle bir paylaşımı gündeme alırlarsa bölgede çıkar

¹²⁹ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 19 Mayıs 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 289.

¹³⁰ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 2 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 292-293.

iddiasında bulunan diğer güçlerin dikkatini çekmelerinden ve onların meseleye müdahil olmasından korkmaktadır. Bunun için Fas'a müdahale şartlarının olgunlaşmadığı konusunda ısrarcı davranmışlardır.¹³¹

İngilizler şartların olgunlaşmadığını söyleseler de olası pazarlıklar için bir açık kapı bırakmayı da ihmal etmemişlerdir. Lord Lansdowne görüşme esnasında kendisini iki taraf arasında al-ver ilişkisine dayalı makul bir anlaşmanın gerçekleşmesinden daha çok tatmin edecek bir şey olmadığını belirtir. Ona göre iki taraf da masaya kartlarını koymalı ve bunlar üzerinde bir uzlaşma gerçekleştirmelilerdi. Şimdiye kadar bu yakınlaşmaya ilişkin şartlar hiç konuşulmadıysa da iki ülke arasındaki ilişkilerin izlediği seyir bunun şimdi yapılmasına son derece müsait durmaktaydı. Buna karşı çıkan bir beyanı olmayan Etienne, İngiliz meslektaşının dikkatini Almanya'ya çevirir. Ona göre Avrupa'daki barışın önünde duran en ciddi tehdit Almanya'dır. Almanya'yı durdurabilecek yol da İngiltere ve Fransa arasındaki uzlaşmadan geçmektedir. Eğer bu iki ülke arasındaki uzlaşma gerçekleşirse İngiltere, Fransa'nın Rusya üzerinde kayda değer bir etki kullanabileceğini ve böylece İngiltere'nin bu ülke ile olan sıkıntılarından kurtaracağını düşünmekteydi.¹³²

Bu görüşmede Fransızlar ilk başta Fas'ın statükosunun korunmasından yana olduklarını iddiasına dayanan bir savla yola çıkmayı tercih etmişlerdir. Fakat bunun bölgeye ilişkin emellerini açıkça dile getirmeden önce bir nabız yoklaması olduğu açıktır. Çünkü konuşma bölgedeki statükonun korunmasından başlamışken ardından bölgedeki statükonun korunamayacak hale geldiği noktada nihayete ermiştir. İngilizlerin genel bir uzlaşmanın yanında bu konuda hassas bir yaklaşım izledikleri görülmektedir. Fakat iki tarafın da şartlarını açıkça ortaya koyacağı bir paylaşım siyasetine Lansdowne'un sıcak bakması, gelecek görüşmeler için Fransızları daha da cesaretlendirecektir. Benzer bir şekilde görüşmenin son safhasında Etienne'nin Almanya'ya karşı birlikte hareket etme ve Rusya ile İngiltere arasında arabuluculuk

¹³¹ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 2 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 292-293.

¹³² Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 2 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 292-293.

teklifiyse muhakkak görüşmelerin bir adım daha ileriye taşınması noktasında İngilizler için teşvik edici bir unsur olmuştur.

İkili arasındaki bu görüşmeden yalnızca üç gün sonra Fransız Cumhurbaşkanı Loubet ile Hariciye Nazırı Delcesse 6-9 Temmuz 1903 tarihleri arasında İngiltere'ye bir ziyaret gerçekleştirirler. Bu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkiler açısından uzun zamandır örneği görülmemiş bir mahiyettedir. III. Napolyon'un 1855 yılındaki ziyaretinin ardından ilk kez bir Fransız lider İngiltere'ye gelmekteydi.¹³³ Ziyaret, Kral VII. Edward'ın Fransa'ya yaptığı ziyaretine karşılık iade-i ziyaret olarak yapılmış olsa da asıl gündem maddesi iki devlet arasında ittifak görüşmeleriydi. 7 Temmuz 1903 tarihinde Delcasse ile Lansdowne arasında gerçekleşen görüşmenin ayrıntıları bir önceki görüşmeye göre çok daha kıymetli detaylar taşımaktadır.

Görüşmeden sonra edindiği izlenimleri Paris'teki İngiliz elçisi Monson'a aktaran Lansdowne iyimser bir tablo çizmektedir. Ona göre Delcasse ile gerçekleştirdikleri görüşme esnasında sorunlara kesin çözümler getiremeseler bile halledilemeyecek bir konu da yoktur.¹³⁴ Fakat görüşmenin içeriğine ilişkin elçisine aktardıkları, Delcasse-Lansdowne görüşmesinin iki devletin de en hassas oldukları noktaları yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

Delcasse hükümetinin yeni bir sömürge dalgasına yönelik bir isteği olmadığını, şimdiye kadar ellerine geçirdikleri yerlerdeki durumlarını pekiştirmeyi amaçladıklarını beyan etmektedir. Öte yandan iki ülke arasında çözülmeyi bekleyen Newfoundland, Siam, New Hebrides gibi ihtilaflı bölgeleri aradan çıkartıp, hepsinin önüne Fas'ı koymuştur. Eğer Fas konusunda her iki ülke arasında bir anlaşma gerçekleşirse diğer tüm sorunların ya ortadan kalkacağına veyahut çözümü kolaylaşacağına vurgu yapan Delcasse, bu konuda İngilizler tarafından yanlış anlaşılacak istemediklerinin altını çizmiştir. Niyetlerinin Sultan'ı alaşağı etmek veya

¹³³ Gooch, "Continental Agreements 1902-1907," s. 308.

¹³⁴ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 7 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 294-297.

ülkeyi ilhak etmek olmadığını fakat basit bir yönetim sistemi ile daha kolay bir idarenin olmasını amaçladıklarını iddia ediyor.¹³⁵

İngiliz tarafı bu talebe cevaben Fransa'nın bu bölgedeki çıkarlarını korumaya yönelik hamlelerine olumlu baktıklarını fakat iyi ilişkiler içerisinde oldukları İspanya'nın olmadığı bir Fas paylaşımının görüşülmesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca eğer Fas'ta ve Afrika'da İngiliz girişimleri zarar göreceksen böyle bir uzlaşya varmak da mümkün değildir. İngilizler her ne şartta olursa olsun anlaşmaya konu olan bölgelerde kendileri için fırsat eşitliği yaratılmasını istiyorlardı. Delcasse, İngilizlerin bu konudaki endişelerini giderebilecekleri noktasında teminat vermiştir.¹³⁶ Fas meselesi dışındaki ihtilaflı diğer bölgelere ilişkin de bir takım fikir teatileri yapıldıktan sonra ikili arasında görüşmeler Mısır'a gelmiştir. Lord Lansdowne, Mısır'dan çıkmayı düşünmediklerini ve bu konuda Fransa ile bir anlaşma yapmaya niyetli olduklarını Delcasse'ye belli etmiştir. Delcasse ise eğer Fransa'nın Fas konusundaki hassasiyetleri görülürse çok daha büyük bir konu olsa da onların da Mısır konusunda tatmin edici bir yardımları mümkün olabileceğine bir kere daha vurgu yaparak, Mısır'ı konuşmanın gündeminden ayrı tutmaya yönelik bir tavır gösterir.¹³⁷

İki devlet yetkilisi arasındaki bu görüşmeler göstermiştir ki Fas konusu Fransızların iddia ettiği kadar masumca ele alınamayacak kadar ciddi bir meseleydi. Doğu Asya, Kanada ve Okyanusya bölgelerindeki ihtilaflı alanlardan gerekirse vazgeçmeyi göze aldıkları Fas Sultanlığı'nı, yalnızca statükonun korunabilmesi adına nüfuzları altında tutmak istemeleri esasında gerçekleştirecekleri işgale kılıf uydurma çabasından ibaretti. Diğer yandan tüm çıkarlarının üstüne Fas'ı koyan Delcasse'nin, Mısır'ı diğer sorunlardan ayrı tutma çabası da dikkate değer bir ayrıntıdır. Lansdowne'un teklifine karşılık, Mısır'daki halen daha tanımadıkları fiili İngiliz işgalinin çevresinden dolanmaya ve bunu çok daha büyük bir sorunun parçası olarak

¹³⁵ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 7 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 294-297.

¹³⁶ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 7 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 294-297.

¹³⁷ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Monson'a 7 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 294-297.

göstermeye çalışarak bölgedeki hak iddialarından vazgeçmeye olan gönülsüzlüklerini de aslında ortaya koymuşlardır.

Delcasse Mısır'ı müzakerelerin bir parçası olarak değerlendirmek istemese de Fas konusunda ne kadar istekli olduklarını belli etmesi İngiliz tarafına da bu noktayı kullanma adına önemli bir fırsat veriyordu. Görüşmeler noktasında bilgilendirilen ilgili diplomatlardan gelen yorumlarda da bu noktayı işaret eden tavsiye raporları vardı. Anlaşılan o ki bu raporlar yalnızca Hariciye Nazırı Lord Lansdowne tarafından değil Fransızlar ile kalıcı bir uzlaşmaya sıcak bakan Kral VII. Edward tarafından da takip edilmekteydi. Kahire'de bulunan Mısır Başkonsolosu Evelyn Baring tarafından gönderilen bir mektup, Kral tarafından değerlendirilen bu tarz raporlara örnektir. Kral bu rapora en uygulanabilir önerileri içerdiğini ve içindeki görüşlere tamamen katıldığını (Siam ile ilgili bir kısmı hariç) şerhini düşerek Hariciye Nazırı'nın dikkatini rapora çekmiştir.¹³⁸

Raporda Evelyn Baring, Fransa'nın Fas için yaptığı ısrarın dikkatle incelenmesini istiyordu. *"Fas'ın Fransa'nın bir parçası haline gelmesine İngiltere'nin bir itirazı olabilir mi?"* sorusunu soran Baring, *"Eğer Fransa Fas karşılığında Mısır'da ve bir başka yerde daha İngiliz hakimiyetini kabul ederse, İspanyolların bölgedeki taleplerini karşılar bir çözüm üretirse ve İngiltere'nin ticari çıkarlarını ve girişimlerini zora sokmayacak bir durum sağlanırsa neden olmasın?"* cevabını vermektedir.¹³⁹ Üstelik Fas'ta kötü bir yerel hükümetin varlığını uzatmak için çaba göstermekte ülkesinin bir çıkarı olmadığını da düşünmekteydi. Bölgenin sorunlarının yükünü Fransa'ya bırakmanın çok daha uygun olacağını belirten Baring, ayrıca bölge üzerinde hak iddiasında bulunan İspanyolların da buradaki sorunları çözecek kapasitede olmadığını iddia ediyordu.¹⁴⁰ Fas konusunda Fransa'yla anlaşmalarının İspanyollar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanabileceğinin farkında olan Baring buna rağmen onlar hoşnutsuz kalacak diye kendi çıkarlarından fedakârlık yapmamaları

¹³⁸ Kont Cromer'den Markiz Lansdowne'a 17 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 298-301.

¹³⁹ Kont Cromer'den Markiz Lansdowne'a 17 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 298-301.

¹⁴⁰ Kont Cromer'den Markiz Lansdowne'a 17 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 298-301.

gerektiğini düşünüyordu.¹⁴¹ Bu değerlendirmeler aslında Baring nezdinde İngiliz Hariciye Nezareti'nin dış ilişkilerdeki reflekslerini de yansıtmaktaydı. Zira taraflar arasında devam eden görüşmeler boyunca İngilizler tam olarak Baring'in önerilerine uygun bir tarzda taleplerde bulunarak Fransa'ya taleplerini kabul ettirmeye çalışmışlardır.

Böylelikle Temmuz 1903'de taraflar arasında resmi olarak başlayan görüşmeler aynı minval üzerine Nisan 1904'e kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde 14 Ekim 1903 tarihli Fransız-İngiliz Tahkim Anlaşması imzalanarak bahse konu olan ülkeler arasında iş birliğini kolaylaştıracak birtakım adımlar da atılmıştır. Nihayet Entente Cordiale olarak da bilinen İngiliz-Fransız İttifak Anlaşması 8 Nisan 1904'te Londra'da imzalanmış ve iki ülke arasındaki ihtilaflar önemli bir oranda ortadan kaldırılmıştır. Anlaşmaya göre İngilizler Mısır'daki siyasi durumu kendi lehlerine daha fazla güçlendirmeye niyetleri olmadığını taahhüt ederken, Fransız tarafı da İngiltere'nin bölgedeki çıkarları için engel teşkil etmeyeceğini kabul etmiştir.¹⁴² Benzer bir taahhütte de Fas için bulunan Fransızlar bölgedeki durumlarını güçlendirme adına bir adım atmayacaklarını beyan etmişlerdir.¹⁴³

1.5. İngiltere-Fransa İttifakı'nın İlk Ciddi Sınavı: Fas Buhranı

1.5.1. İtalya'nın İttifak Anlaşması Sonrası İzlediği Politika

14 Ekim 1903 Fransız-İngiliz Tahkim Anlaşması'nın imzasının hemen sonrasına gelen bir tarihte İtalyan Kralı III. Victor Emmanuel ve eşi Kraliçe Elena, Fransa'ya bir ziyaret gerçekleştirirler. Ziyaretin amacı aynı dönemde İngiltere ile de yakınlaşmakta olan Fransa ile ilişkilerin onarılmasına devam etmektir. Ziyaret bilhassa Fransız Cumhurbaşkanı Loubet üzerinde etkili olmuşa benzemektedir. Kralla yaptığı görüşme sonrasında İngiliz Elçisi Monson'la da konuşan Loubet, İtalyan Kraliyet Ailesi'nin bu ziyaretini iki ülke arasındaki yakınlaşmada son nüanslar olarak nitelendirmekteydi. Onun ve Kral III. Victor'un ortak görüşü Fransa ve İtalya

¹⁴¹ Kont Cromer'den Markiz Lansdowne'a 17 Temmuz 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 298-301.

¹⁴² Birleşik Krallık ve Fransa arasında Newfoundland, Batı ve Orta Afrika Üzerine Varılan Mutabakat 8 Nisan 1904, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 385.

¹⁴³ Birleşik Krallık ve Fransa arasında Newfoundland, Batı ve Orta Afrika Üzerine Varılan Mutabakat 8 Nisan 1904, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 386.

arasındaki geçmişin acıları tamamen unutulduğu ve artık yeni bir dönem başladığı yönündeydi.¹⁴⁴ Benzer iyi niyet temennileriyle gerçekleşen Loubet'in 24-29 Nisan 1904 arasında yaptığı İtalya ziyareti de bu dönemde İtalyan-Fransız birlikteliğini taçlandıran bir başka önemli gelişme olmuştur. Fransa'nın Roma elçisi Camille Barrare bu yakınlaşmadan duyduğu hoşnutlukla *"İtalya, Almanya için kaybedildi. Hiçbir şey bu ülkenin bize karşı silahlanmasını sağlayamaz."* demektedir.¹⁴⁵

Liderlerin karşılıklı yaptıkları ziyaretlerle Fransa-İtalya arasındaki dostluk bağları kuvvetlendirilirken İtalyan diplomatlar da ülkelerinin İngiltere ile olan iş birliğini geliştirmeye çabalıyorlardı. 1 Şubat 1904'te imzalanan İngiliz-İtalyan Tahkim Anlaşması, bu niyeti gösterir doğrultuda ve İngiltere ve Fransa arasında yapılan Tahkim Anlaşmanın çizgisinde yapılmış bir anlaşmaydı.¹⁴⁶ Fakat İngiltere ve Fransa arasında yakınlaşmadan 8 Nisan 1904'te Entente Cordiale'nin ortaya çıkışı, İtalya'yı dışarıda bırakan bir durumdu. Üstelik bu ittifakın iki üyesinin de Almanya'yla arasının kötü olması ne İngiltere ne de Fransa'yla karşı karşıya gelme niyetinde olmamasına rağmen İtalya'yı güç bir duruma sokuyordu.

Bu sebepten İtalyanlar çareyi her iki gücün arasında bir denge kurmaya çalışmakta buluyorlardı. Loubet'in ziyareti öncesinde İtalya'nın Hariciye Nazırı olan Tommaso Tittoni bu politikayı şu cümlelerle özetlemekteydi; *"Merkezi Güçlerle ittifak ve Fransa ile dostluk artık dış politikamızın iki temel kuralı. İtalya'nın ittifaklarına gösterdiği sadakat, Fransa ile olan dostluğumuzu güçlendirme ve devam ettirmek için en önemli teminattır."* O dönemlerde İngiltere'nin İtalya elçisi olan Francis Bertie de 4 Mayıs 1905 tarihinde Londra'ya gönderdiği bir notada İtalya Kralı ve Başbakanının yaşadığı kafa karışıklığını aktarmaktaydı. Ona göre her ikisi de imkanları olsa Üçlü İttifakı arkalarında bırakıp yerine İngiltere ve Fransa ile ittifak içerisinde olmaktan memnuniyet duyarlardı. Fakat ya buna nasıl ulaşacaklarını bilmiyorlardı veya da şimdilik onları buna zorlayacak bir gereklilik görmüyorlardı.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Sir E. Monson'dan Markiz Lansdowne'a 22 Ekim 1903, **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 319.

¹⁴⁵ C. J. Lowe, F. Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, Londra, Routledge&Kegan Paul, 1975, s. 91.

¹⁴⁶ **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, s. 318.

¹⁴⁷ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 90-92.

İngilizlerin dışarıdan gördüğü tablo esasında İtalyanların izlemeye çalıştığı siyasete göre çok daha gerçekçiydi. Zira İtalya her iki ittifakına da sadakat göstereceğini söylediği sıralarda aslında bir tanesine çoktan onulmayacak bir zarar vermişti. İtalya'nın 1882'de Üçlü İttifak'ın bir parçası olmasına değindiğimiz kısımda belirtildiği gibi İngilizlere karşı bir ittifak içerisinde olmadıklarını en baştan beri müttefiklerine kabul ettiren İtalyanlar, aslında 1902'de gizli bir protokol imzaladıklarından beri de Fransa'ya karşı bir ittifakın parçası değillerdi. Dolayısıyla Üçlü İttifak'ın onlara Akdeniz, Adriyatik ve Kuzey Afrika'daki çıkarları için sağlayabileceği katkılara karşın kendilerinin düzenli olarak yenilenen İttifak Anlaşmalarında atılan imzalara pek de bir bağlayıcılıkları kalmamıştı.

İtalya'daki bu eksen kayması müttefiklerinin gözünden de kaçmamaktaydı. 1902 Anlaşması öncesinde Camille Barare'nin faaliyetlerine daima şüphe ile bakan ve İtalya'yı İttifak'tan koparmaya çalıştığına ilişkin şüphelerini açıkça ifade eden Alman yetkililer şimdi de en üst düzeyden gerçekleşen karşılıklı ziyaretlerden duydukları rahatsızlığı paylaşmaktan geri durmuyorlardı. Lakin İtalyanlar da müttefiklerini rahatlatmak için son derece tehlikeli bir oyun oynamaktaydılar. Almanların Fransa ile olan yakınlaşmaya ilişkin şüphelerini kesin bir dille reddediyor ve Fransa'yla aralarında müttefik güçlerle üstlenilen taahhütlerin değerini azaltan siyasi ya da askeri bir anlaşma olmadığı konusunda teminatlar vermekten çekinmiyorlardı.¹⁴⁸ Fakat Almanya'nın güç bir durumda kaldığı Fas buhranı İtalyan tarafının iddialarının aksi istikametinde Üçlü İttifak'tan ne kadar uzaklaştıklarını göstermesi bakımından önemli bir test olmuştur.

1.5.2. Fas Buhranına Sebep Olan Olaylar

Almanya'nın Fas'taki gelişmelere ilişkin huzursuzluğunu arttıran en önemli olay kuşkusuz 1904 İngiliz-Fransız Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmanın iki ay sonrasında Lord Lansdowne ve Almanya'nın Londra elçisi Kont Metternich arasında gerçekleşen görüşme bu kaygıların en erken dile getirildiği tarihlerdendir. Metternich eğer Fransa, anlaşmanın Fas'la ilgili maddelerine dayanarak bu ülkenin Akdeniz sahillerinden bir erişim elde ederek, Cebeli Tarık Boğazı'na yakınlaşır ve İspanya'nın

¹⁴⁸ a.e., s. 92.

sahip olduğu ve saklı tuttuğu hakları inkâr ederse İspanya'ya Almanya'nın diplomatik desteği gerekli görülebilir uyarısını yapmıştır.¹⁴⁹ Fakat bu görüşmenin istediği neticeyi vermediğini düşünmüş olmalı ki, üzerinden bir buçuk ay geçtikten sonra 15 Ağustos 1904 tarihinde Alman elçi bir kez daha Fas konusundaki endişelerini aktarma ihtiyacı hissetmiştir.

Elçiye göre Almanya'nın arzusu Fas'ta mevcut statükonun devam ettirilmesidir. Sultan bağımsız kalmalı ve serbest ticaret politikasına imkân sağlanmalıdır. Dünya genelinde pazarların Almanya'ya kapanmasını kaygıyla izlemekte olduklarını belirten elçi, Fas pazarının da bu şekilde kapanacağından endişe duymaktadırlar. 1890 yılından beri Fas'la ticari anlaşma yaptıklarını Lord Lansdowne'a hatırlatarak, İngiliz-Fransız anlaşmasının bölgede Almanya'nın içerisinde olamayacağı bir Fransız tekelinin oluşmasına zemin hazırlayacağını savunmaktadırlar. Lord Lansdowne, onların bu endişelerini gidermek adına iki hükümetin Fas ve Mısır'da karşılıklı ticaret serbestisi için anlaştıklarına vurgu yapmış ve bu bölgelerde ticaret yapan diğer tüm devletlerin de ticaret haklarına saygı duyduklarını belirtmiştir.¹⁵⁰

İngilizlerin yatıştırma çabalarına karşılık Metternich'in dile getirdiği, Almanya'nın hızla büyüyen ekonomisine hammadde ve pazar bulamama endişesi haksız sayılmazdı. 1871'den 1910 yılına kadar geçen süre içerisinde Almanya'nın nüfusu 41 milyondan 65 milyona yükselmişti. Aynı dönemlerde kömüre ihtiyacı 26 milyon tondan 137 milyona çıkmıştı.¹⁵¹ Sömürge yarışına geç katılmış Almanya'nın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için sahip olduğu her bir kazanım hayati önem arz etmekteydi. Gelgelelim Fransa ve İspanya arasında Fas konusunda bir uzlaş gerçekleşip 3 Ekim 1904 tarihinde bir anlaşma sağlanmasına karşılık,¹⁵² Alman yatırımlarının tehlikede olduğu endişesi geçmemiş aksine daha alevlenmişti. İhtimal ki Almanlar bu sorunun İspanya'yı kendilerine yakınlaştıracığını ve böylelikle

¹⁴⁹ Markiz Lansdowne'dan Sir F. Lascelles'e 1 Haziran 1904, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, H.M. Stationery Office, 1928, s. 53.

¹⁵⁰ Markiz Lansdowne'dan Sir F. Lascelles'e 15 Ağustos 1904, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 53-54.

¹⁵¹ Hermann Oncken, "The German Empire," **The Cambridge Modern History**, C.XII, ed. A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, 1920, s. 168-169.

¹⁵² Fransa ve İspanya arasında Paris'te imzalanan mutabakat 3 Ekim 1904, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 49-52.

bölgedeki durumlarını dengeleyeceklerini ummuşlardı. Fakat İspanya'nın Fransa ve İngiltere'ye yakın politika izlemeyi seçmesi onları son derece güç bir duruma soktu.

Zamanında Fransa'yı yalnızlaştırma politikalarının şimdi kendi aleyhlerine gerçekleşmeye başlamış olması Alman dış politikasını daha hırçın bir hale getirmekteydi. Alman Hariciye Nazırı Kont Bülow'la bir görüşme gerçekleştiren İngiltere'nin Berlin elçisi Sir Lascelles, Almanya'da İngiltere aleyhinde oluşan atmosferi Londra'ya rapor etmiştir.

Bülow, İngiltere ile dostluklarını geliştirmeye yönelik arzularını hayata geçirmenin İngiltere'nin bu arzuya karşılık vermeye gönüllü olmayışı sebebiyle hiç de kolay olmadığı yönünde yakınmaktadır. İngiliz basının Almanya'ya yönelik yaptığı saldırıların İngiliz hükümeti tarafından tasvip edilmediğine ilişkin resmi bir açıklama görmediklerini belirtmektedir. Üstelik İngiliz donanmasının yeniden yapılandırılması için yapılan çalışmaların Almanya'da yaygın bir şekilde İngiltere'nin kendilerine saldıracağı inancını doğurduğu iddiasında bulunmaktadır.¹⁵³

Aslında Bülow'un kendileri için saldırı tehdidi doğurduğu düşündüğü meseleler yeni değildi. Fakat Fransa ile bir birliktelik kurmadan önce İngilizlerin kendilerine olan güvensizliğini görmezden gelmekte çok daha rahat davranabiliyorlardı. Bu görüşlere katılmayan Lascelles, pratik uygulamalar görmeden basında yer alan haberlere itibar edilmesini talihsiz bulmaktaydı. Diğer yandan donanmanın yeniden yapılandırılmasının eğer Almanya kendisine donanma inşasına başlamasa hiç gündeme alınmamış olacağını da belirtmekteydi. Eğer kendi donanmalarını yapılandırmaları Almanya tarafından tehdit olarak algılanıyorsa Almanya'nın donanma inşaatı da doğrudan İngiltere'ye yönelik bir tehdit olarak değerlendirilebilirdi.¹⁵⁴

İngiltere ile yakınlaşma çabalarından bir sonuç alamayan Alman yetkililer bu sefer Fas'taki haklarını korumak için bir gövde gösterisi yapmaya karar vermişlerdir. Bunu gerçekleştirmek adına planlanan Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Fas'ın Tanca

¹⁵³ Sir F. Lascelles'ten Markiz Lansdowne'a 28 Ekim 1904, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 56.

¹⁵⁴ Sir F. Lascelles'ten Markiz Lansdowne'a 28 Ekim 1904, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 56.

limanına ziyareti, duyulduğu andan itibaren İngiliz ve Fransız devlet adamlarını endişelendirmeye yetmiştir. İngiliz meslektaşlarıyla görüş alışverişi yapan Fransız Hariciye Nazırı Delcasse, geçmişteki temaslar esnasında Prens Bülow'ün Almanya'nın Fas üzerinde herhangi bir bölgesel arzusunun olmadığı sadece ticari çıkarları olduğunu ilan etmişken, şimdi Alman İmparatoru'nun bu ziyaretiyle yerel halkın Almanya'dan beklentilerini yükseltmeye amaçladıklarını düşünmekteydi.¹⁵⁵

Bu düşünceler Fransızların kafasını meşgul ederken muhtemelen İmparatorun 1898 yılında Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirdikleri ziyaretler halen daha akıllarındaydı. Şam'da Emevi Camii'ni ziyareti esnasında verdiği nutukta kendisini 300 milyon Müslümanın dostu olarak tanıtan bir İmparator,¹⁵⁶ muhakkak ki hitap ettiği kitle olarak yalnızca Osmanlı tebaası olan Müslümanları değil Fransa ve İngiltere'nin nüfuz sahasındaki diğer Müslümanları da seçmişti. Şimdi gerçekleşecek ziyaretle bir kez daha doğrudan toprak arzusu olmadığı bir coğrafyada diğer devletlerin yapamayacağı şekilde dostlukla yaklaşabilirdi. Nitekim ziyaret öncesinde Tanca'da bulunan İngiliz diplomat White'ın gözlemleri de Fransızların bu düşüncesini doğrular nitelikteydi. Londra'ya gönderdiği raporda aktardığına göre İmparatorun ziyareti yerlilerde gözle görülür bir memnuniyete yol açmış durumdaydı. Fransa'nın bölgeye ilişkin çabalarından rahatsız olan halkın genel inancı Almanya'nın Sultan Abdülaziz'e Fransa'ya karşı yardımcı olacağı yönündeydi.¹⁵⁷

Bu nedenle her ne kadar Alman tarafından ziyaretin yalnızca turistik amaçlarla yapıldığı bildirilmiş olsa da İngilizler ziyaret esnasında gelişmeleri yakından takip etmeye gayret göstermişlerdir. Alman İmparatorunun Tanca ziyaretini gözlemleyen White, Fas ordusunda eğitmen olarak hizmet etmekte olan İngiliz General Kaid Aubrey Maclean'dan aldığı bilgileri kendi gözlemleriyle birlikte gün be gün Londra'ya aktarmıştır. Ziyaret esnasında İmparatorun huzuruna çıkan Maclean'a İmparator, buraya yalnızca bir hükümdar olarak başka bir bağımsız hükümdara ziyaret gerçekleştirdiğini belirtmiş ve ülkesin Fas'taki ticari teşebbüslerinin artmasına önem

¹⁵⁵ Sir F. Bertie'den Markiz Lansdowne'a 22 Mart 1905, a.e. s. 60.

¹⁵⁶ Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, s. 53-54.

¹⁵⁷ White'dan Markiz Lansdowne'a 23 Mart 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 60-61.

verdiğini belirtmiştir.¹⁵⁸ White da yine ziyaret esnasında Fas Sultanının İmparatoru son derece sıcak bir şekilde karşıladığını ve iki lider arasındaki görüşmelerin de aynı şekilde devam ettiğini belirtir. İmparator, tıpkı daha önce Maclean'a aktardığı gibi, Fas'ın bağımsız bir hükümrana sahip bağımsız bir devlet olduğunu vurgu yapmıştır. Sultan Abdülaziz'in hükmü altındaki Fas'ın tüm barışçıl rekabetlere açık, tekelleşmelere ve kayırmacılığa kapalı bir ülke olacağına güvendiğini beyan etmiştir.¹⁵⁹

Alman tarafının ziyareti turistik bir gezi olarak ele alma çabasına karşın bu geziyle beraber Fas'ın tüm ülkelere eşit şartlarda açık bir pazar olmasına yönelik arzuları dikkatlerden kaçmayacak bir biçimde ilan edilmişti. Fakat bunun tek taraflı bir ziyaret olmadığına ilişkin İngilizleri çok daha fazla endişelendiren bir bilgi İtalyanlardan gelmiştir. Fas konusunda Almanya'nın Londra elçisi Kont Metternich ile son derece gizli bir görüşme gerçekleştiren İtalyan elçi Pansa, görüşme sonrasında elde ettiği bilgileri İngilizlerle paylaşmaktan çekinmemiştir.

İmparator'un gerçekleştirdiği son ziyaretle alakalı Kont Metternich'ten bilgi alan Pansa, onun İngiltere-Fransa Anlaşması'yla birlikte Fas'ta yeni bir durum ortaya çıktığı ve yeni duruma karşılık yeni bir pozisyon alınmaya çalışıldığını ilişkin görüşünü İngilizlere aktarmaktaydı. Fakat bu görüşmeyle birlikte ortaya çıkan çok daha ilginç ve dikkate değer ayrıntı Fas Sultanı Abdülaziz'in yapmış olduğu girişimdi. Fransız diplomat Georges Saint-René Taillandier'in Fas devlet yetkililerine tüm Avrupa adına konuştuğunu söylemesi Fas Sultanını bu açıklamanın doğruluğunu sorgulamaya itmiştir. Fransa'nın tek başına ülkesinin tamamında güç sahibi olmasından endişe duyan Sultan, Berlin'e yapılan bu açıklamada doğruluk payı olup olmadığını sormuştur. Kont Metternich'in beyanına göre Alman İmparatorunun ziyareti bu açıklamaya verilmiş yerinde bir cevap niteliği taşıyordu.¹⁶⁰

¹⁵⁸ White'dan Markiz Lansdowne'a 1 Nisan 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 62.

¹⁵⁹ White'dan Markiz Lansdowne'a 2 Nisan 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 63.

¹⁶⁰ Markiz Lansdowne'dan Sir E. Egerton'a 5 Nisan 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 64.

İki hükümdar arasında gerçekleşen görüşmenin detaylarına ilişkin çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz bir veri bulunmamakta. Fakat gerçekleşen görüşmeden her iki tarafın da memnun olması Almanları bir adım daha ileriye gitmek için cesaretlendirdiği olayların seyrettiği yön itibarıyla son derece açıktır. Almanlar bu ziyaretin hemen sonrasındaki haftalardan başlayarak Fas ile alakalı sorunlarını çözme adına geniş çaplı bir kongre düzenleme adına girişimlerde bulunurlar. Alman diplomat Friedrich von Holstein tarafından hazırlanan strateji basitti. Eğer milletlerarası bir konferans düzenlemeyi başarırlarsa İtalya ve Avusturya Almanya'ya destek olurdu. Savaş durumundaki Rusya karşı çıkacak bir hamle geliştiremezdi. Amerika Birleşik Devletleri serbest ticareti destekledi. İngiltere ve İspanya ise diğer devletlerin bu tutumlarına karşılık önceden Fransa'ya vaat ettikleri tavizlerden kaçınmaktan mutluluk duyacak ve böylelikle Fas'taki Fransız üstünlüğü sona erecektir.¹⁶¹ Bu stratejiyi gerçekleştirme adına Almanların destek arayışlarını gerçekleştirdikleri ilk devletlerden birisi İspanya'dır.

İspanya Hariciye Nazırı Villaurrutia ile bir görüşme gerçekleştiren İngiliz diplomat Sir Nicolson, Almanların Fas meselesini tartışmaya açmak için bir kongre düzenlemeye istekli olduğuna ilişkin bir bilgi alır. Nazırın aktardığına göre Almanlar İtalya aracılığı ile İspanya'nın konferansa katılım konusunda neler düşündüğünü öğrenmeye çalışmaktadır. Bu gizli görüşmeyi İngilizlere açan Villaurrutia, ülkesinin böyle bir konferansı zamansız ve gereksiz bulduğunu belirtir. İspanya'nın Fransa'yla yaptığı anlaşma ve İngiliz-Fransız Anlaşmasına bağlı olduğunu hatırlatan nazır, bu iki devletin katılmayacağı bir konferansa ülkesinin de katılmayacağını beyan etmiştir.¹⁶²

Almanlar konudaki hassasiyetlerini aktarma adına bir başka görüşmeyi de bölgedeki sorunlarla yakından ilgili olan müttefikleri İtalya'ya yapmışlardır. Fakat bir kez daha ortaya çıktığı üzere İtalyanlar Almanya ile olan iletişimlerini İngiltere veya Fransa'dan gizlemek için hiçbir sebep görmüyorlardı. Roma'daki Fransız elçisi Barrare, İtalyan Hariciye Nazırından öğrendiği Alman-İtalyan görüşmelerine dair yeni detayları İngiliz meslektaşlarıyla paylaşmaktaydı. Almanya'nın Roma'daki elçisi Kont

¹⁶¹ A. J. P. Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, Oxford, Clarendon Press, 1954, s. 429.

¹⁶² Sir A. Nicolson'dan Markiz Lansdowne'a 14 Nisan 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 66.

Monts, eğer Fransa Fas'ta aldığı askeri tedbirler durdurmazsa Alman ordusunun Fransız sınırını geçeceğini dile getirerek meseleden duydukları rahatsızlığı paylaşmaktaydı. Fakat İtalyan Hariciye Nazırı Tittioni böyle bir durumda Fransa'nın yalnız kalmayacağına Almanya'nın dikkatini çekmekle yetinmiştir. Kont Monts İngiltere'nin böyle bir savaşa katılmasının çok zor görüldüğünü fakat katılsa bile Almanya'nın yalnızca ticari olarak zarara uğrayacağını dile getirerek İngiltere ordusunun karada bir şey yapamayacağını söylemiştir.¹⁶³

Almanların Fransa ile Fas için savaşımaya ne kadar gönüllü oldukları şüpheli olsa da böyle kıymetli bir bilgiye erişmeleri İngiliz ve Fransız yetkilileri 1904'te yaptıkları anlaşmanın detaylarına ilişkin daha çok düşünmeye itmiş olması muhtemeldir. Aralarındaki sorunları çözmek için oluşan birliktelikleri şimdi Almanya tarafından tehdit edilirken yaptıkları anlaşmalar ciddi bir teste tabi tutuluyordu. Sorunun ilerleyen safhalarında tarafların birbirlerine yakınlaşmasında, erken uyarı niteliği taşıyan bu mesajların bir etkisi olması muhtemeldir. Öte yandan bu görüşmede konuşulanlar kadar konuşulmaması da dikkat çeken bir detay daha vardır. Tittioni olası bir savaşta Almanya'ya karşı Fransa'nın yalnız kalmayacağını söylerken İngiliz desteğini işaret etmiş olsa da ülkesinin böyle bir sorunda alacağı pozisyonla ilgili Kont Monts'a herhangi bir işaret vermekten kaçınmıştır. Böylelikle İtalya, kendisini tüm yaptığı ittifaklara sadık gören bir devlet için çelişkili bir yol izlemeye devam etmiştir.

Fas meselesini konuyla ilgisi olan devletlerin katılacağı bir konferansla tartışmaya açmak isteyen Almanların teşebbüsleri bilhassa Fransa için son derece bunaltıcı olmuştur. Zira Almanlar Fransa'ya kabul ettiremedikleri sürece bir konferansın mümkün olmadığının farkındaydılar.¹⁶⁴ Fransız Hariciye Nazırı Delcasse, Almanların savaş tehditlerine blöf olarak bakmasına karşılık, başta Başbakan Rouvier olmak üzere kabinenin kalanı onunla aynı düşüncüyü paylaşmamaktaydı. 1894 Anlaşması ile bir savaş anında yardıma çağırabilecekleri en güvenilir destekçileri olan Rusya, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı esnasında Japonya'ya karşı ağır bir hezimete uğramıştı.

¹⁶³ Sir E. Egerton'dan Markiz Lansdowne'a 18 Haziran 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 95.

¹⁶⁴ Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, s. 430.

Fransızlar yeni bir savaşı kaldıramayacak hale gelmiş Rusya'yla ve henüz bir savunma anlaşmasına varmadıkları belirsiz bir İngiliz desteğiyle Almanya'nın karşısına çıkmaktan çekiniyorlardı. Kabinesiyle görüş ayrılığına düşen Delcasse 6 Haziran 1905'te istifa etti. Onun istifasıyla boşalan koltuğu da devralan Başbakan Rouvier, Almanlarla bir konferansın şartlarını görüşmek için müzakerelere başladı. 8 Temmuz 1905'te taraflar gerçekleşen nota değişimiyle Fas meselesinin çözülmesi adına milletlerarası bir konferans için uzlaşmaya varılmış oldu.¹⁶⁵

1.5.3. Algeciras Konferansı ve İtalya'nın Takip Ettiği Siyaset

16 Ocak 1906'da Algeciras'ta başlayacak olan konferans öncesinde İngiliz tarafında ciddi bir endişe vardı. Böyle bir konferansın gerçekleşmesine karşı çıkmalarına rağmen müttefikleri Almanya'nın dayatmalarına teslim olmak zorunda kalmıştı. Eğer gerçekleşecek konferansta da aynı durum yaşanırsa bu durum İngiliz çıkarlarına ağır bir darbe vurabilirdi. Meselenin hassasiyetinin farkında olan Edward Grey, 10 Aralık 1905'te Hariciye Nazırı olduktan sonra ilk önemli sınavını bu konferansla verecekti. Bu sebepten altındaki diplomatlar vasıtasıyla konferansa katılacak devletleri Fransa lehine hareket etmeye ikna etmek için yoğun mesai harcamaktaydı.

Madrid'de bulunan Sir Arthur Nicolson'a gönderdiği bir notada konuyla alakalı Fransa'ya verdikleri desteğin İspanya tarafından da bilinmesini istediğini belirtir. Bu konferans esnasında İngiliz-Fransız Anlaşması'ndan doğan, Fas'ta Fransa'ya tanınmış özel durumlara Almanların itiraz edeceği bilgisine erişmiştir. Kendi pozisyonlarının bu konuda Fransa'ya her türlü desteği sağlamak olduğunu belirten Grey, eğer Fransa ile ortak hareket edip amaçlarına ulaşırlarsa bu yapılan ittifakın bir başarısı olacağı inancındadır. Fakat eğer Fransa başarılı olamazsa bu aynı zamanda ittifakın prestij kaybına ve önemliliğini yitirmesine neden olacaktı.¹⁶⁶ Hakikaten iki devlet arasındaki anlaşmanın temel taşları Mısır ve Fas'taki çıkarlara karşılıklı saygıydı. Eğer Fransa Fas'taki çıkarlarını kaybedecek olursa sıra Mısır'daki

¹⁶⁵ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 462-463.

¹⁶⁶ Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 21 Aralık 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 162.

İngiliz çıkarlarının sorgulanmasına gelirdi ki bu hiçbir İngiliz yetkilinin istemediği bir durumdur.

İngilizler konferans öncesinde destek sağlama adına İspanya için yaptıkları bu girişimin bir benzerini İtalya'ya da yapma ihtiyacı hissetmiştir. İtalyan elçisi Signor Pansa ile bir görüşme gerçekleştiren Edward Grey, Fransa ile yaptıkları ittifakın doğrudan Almanya'yı hedef almadığını ve niyetlerinin Alman çıkarlarını tehlikeye atmak olmadığını vurgulamıştır. Fakat şimdiye kadar bozulan Almanya ile olan ilişkileri daha iyiye gidecekse bunun Fas meselesi çözülene kadar gerçekleşmesinin mümkün olmadığını İtalyanlar tarafından bilinmesini istemiştir. Grey'e göre Akdeniz'le doğrudan ilgili dört devlet; İngiltere, Fransa, İspanya ve İtalya arasında herhangi bir çıkar çatışması yaşanmamaktaydı. Konferansta bu devletler arasındaki dostluk ilişkisi içerisinde hareket edilmesi temennisini dile getirir. Buna karşılık İtalyan elçisi düşünceleri gereken yalnızca dostluk değil aynı zamanda bir ittifak olduğunu söyleyerek çekimser konuşur.¹⁶⁷

Aynı gün içerisinde İtalya'daki İngiliz diplomat Sir Egerton da Roma'da Edward Grey'le aynı doğrultuda çalışmaktaydı. Tittioni yerine Hariciye Nezaretine getirilen Marquis di San Giuliano ile ilk kez bir görüşme gerçekleştiren İngiliz diplomat, edindiği ilk izlenimleri Londra'ya rapor etmiştir. Egerton, nazıra her iki devletin de Fransa ile olan bağlarına değinerek Fas'ta yapılacak konferansta beraber hareket etmelerinin önemine vurgu yapmıştır. Buna karşılık temkinli bir yaklaşım sergileyen San Giuliano, Fransa-İtalya arasındaki bağların İngiltere ve Fransa arasındaki gibi olmadığını söylemekle yetinmiştir. Bu temkinli duruşa karşın İngilizler böylesine bölgesel bir konuda ortaya koyacakları tavrın yaptıkları ittifakla çok da bir alakası olmayacağını dile getirerek nazırı ikna etmeye çalışmışlardır. Egerton ayrıca konferansa katılacak olan İngiliz delege heyetinin Fransız heyeti ile beraber çalışacağını ve tüm diplomatik desteği de vereceğini belirterek, İngiltere'nin durduğu yeri İtalya'ya son derece net bir şekilde göstermiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton'a 27 Aralık 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 166.

¹⁶⁸ Sir E. Egerton'dan Sir Edward Grey'e 27 Aralık 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 166-167.

Şimdiye kadar gördüğümüz ve bundan sonraki örneklerde de göreceğimiz gibi İtalyan yetkililer daima İngiltere ile ortak çalışmaya önem vermiş ve İngiltere'nin taraf olduğu meselelerde ya İngiltere'den yana taraf olmuş veyahut tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Bu durumun San Giuliano için de geçerli olduğunu varsayımı yanlış olmayacaktır. Nitekim kendisi de Egerton'la yaptığı görüşmenin sonunda konferansa katılan temsilcilerine selefinin verdiğiinden başka bir talimat vermediğini ve Tittoni'nin takip ettiği siyasetten mümkün olduğunca az ayrılmayı arzu ettiğini belirtmesi de bu düşünceyi doğrular yöndedir.¹⁶⁹

Bu durumun aksi yönünde 27 Aralık günü gerçekleşen görüşmeler esnasında İtalyan tarafının çekimser tutumunun altında her iki tarafın da yakın zamanda değişen nazırlarının etkisi olabilir. Öncesinde de belirttiğimiz gibi Edward Grey 10 Aralık'ta görevine başlamıştı. Marquis di San Giuliano ise 24 Aralık'ta göreve başlamış ve görüşmenin gerçekleştiği 27 Aralık'ta henüz hariciye nazırı olarak üçüncü günündeydi. Bu sebeptendir ki görüşme esnasında kesin sözlerde bulunmak yerine oluşan yeni durumu tartma adına daha belirsiz bir yaklaşımı tercih etmesi ve Londra'daki elçisine de bunu tavsiye etmiş olması mümkündür.

Konferansın başlangıcı yaklaştıkça Almanlar da Fransa'ya karşı olan tutumlarının sertliğini arttırarak, bunu İngilizlere gözdağı aracı olarak kullanmaya ve bu iki devlet arasındaki ittifakı ortadan kaldırmaya çabalamaktaydılar. 9 Ocak 1906 tarihinde Almanya'nın Londra Elçisi Kont Metternich'le Edward Grey'in gerçekleştirdiği uzun bir görüşme Almanya'nın bu çabasının en üst noktalarından birisini teşkil etmektedir.

Kont Metternich, Edward Grey'e selefi Lord Lansdowne'ın eski bir konuşmaları esnasında nedensiz yere çıkarılan bir savaşa İngiltere'nin tarafsız kalmayacağını söylediği hatırlatılarak, İngiltere'nin neyi savaş sebebi sayacağını bilmek istediklerini beyan etmiştir.¹⁷⁰ Edward Grey, İngiliz halkının Fransa ile olan ilişkilerin gelişmesine ve devam etmesine önem verdiğini bu yüzden eğer Fransa bir

¹⁶⁹ Sir E. Egerton'dan Sir Edward Grey'e 27 Aralık 1905, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 166-167.

¹⁷⁰ Sir Edward Grey'den Sir F. Lascelles 9 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 209-210.

zorlukla yüzleşirse buna karşı İngiliz halkının hassasiyetinin çok güçlü olacağı gibi dolaylı bir cevap vermesi¹⁷¹ Alman elçiyi cesaretlendirmiştir. Metternich bu konuda kendisinin İngiltere'nin Fransa'ya söz verdiği desteğin yalnızca diplomatik destek olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Onları gücendiren şey hal böyleyken İngiliz kamuoyunda Fransa'ya silahlı destek verilmiş gibi konuşulmasıydı.¹⁷²

Edward Grey cevaben yine kesin konuşmamakla birlikte eğer kamuoyunun istediği şey muhtemel bir savaşın parçası olmak olursa hükümetin alacağı tavrın bundan farklı olmasının ve tarafsız kalmalarının imkânsız hale geleceği uyarısında bulunmuştur. Ne var ki bu uyarı Alman elçinin tutumunu daha da sertleştirmişe benzetmektedir. Ülkesinin mevcut gücünün ve bulunduğu pozisyonun herhangi iki Büyük Devletten oluşacak bir kombinasyonu yenebilecek kudrette olduğuna vurgu yaparak böyle bir birliktelikten korkmadıklarına ilişkin Edward Grey'e gözdağı vermiştir. Ona göre İngiliz hükümeti Fransızlardan daha fazla Fransız davranmaktaydı. Konferans sonrasında ortaya çıkacak tablo yalnızca kendi ticari haklarının korunması olacak olursa bunun onlar açısından tatmin edici bir tarafı olmayacaktı. Zira Fransa'nın Fas üzerinde bir kontrol kurmasına izin verilirse tıpkı Tunus ve Madagaskar'da Fransız hakimiyetinin tesisinde olduğu gibi Alman çıkarları zarar görecektir.¹⁷³

Alman çıkarlarının tehlikede olduğu düşüncesinin ağırlığı Alman tarafında savaşı göze alacak kadar hayati bir mevzu haline gelmiş olmasına karşın Grey ısrarla önceki tezlerini savunarak İngiliz-Fransız birlikteliğinin Almanya'nın politikalarını zayıflatma aracı olarak kullanılmayı amaçlamadığının altını çizmiştir. Zira Mısır için Fransa'dan aldıkları güvencenin yanında Almanya'nın bu bölgeyle alakalı onlara verecek ne bir vaadi ne de oluşturabileceği bir tehdit unsuru vardı. Bu sebeptendir ki konuşma sona ermeden önce Fransızlara bir anlaşmalarının olduğunu ve bundan geri

¹⁷¹ Sir Edward Grey'den Sir F. Lascelles 9 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 209-210.

¹⁷² Sir Edward Grey'den Sir F. Lascelles 9 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 209-210.

¹⁷³ Sir Edward Grey'den Sir F. Lascelles 9 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 209-210.

adım atmaya niyetlerinin olmadığını belirtmiş ve Almanların konferans öncesindeki son teşebbüsünü de sonuçsuz bırakmıştır.¹⁷⁴

Almanların Fas'taki çıkarları için savaşı göze almaları İngilizlere geri adım attırmadığı gibi Fransa ile daha fazla yakınlaşmaları açısından önemli bir faktör olmuştur. Fransızlardan gelen, olası bir savaşta İngiltere'nin ne yapacağına ilişkin sorulara Algeciras Konferansı'nın hemen öncesi tarihlerde Edward Grey, Fransa yararına bir tarafsızlıktan fazlasını şimdilik öneremeyeceğini söylemişken,¹⁷⁵ konferansın sürekli tıkanması ve taraflar arası uzlaşının bir türlü sağlanamaması çatışma ihtimalini daha fazla arttırdığında şartlarda değişiklik meydana gelmiştir. Fransız elçisi Cambon'la bir görüşme gerçekleştiren Edward Grey, eğer bir destek sağlayacaklarsa bunun yeni bir savunma anlaşması çerçevesinde olması gerektiğini dile getirmiş ve bu konuda görüşmeye açık olduklarının bilinmesini istemiştir.¹⁷⁶ Aynı tarihlerde iki devletin askeri temsilcileri de olası bir harp durumunda ortak hareket etme adına neler yapılacağını müzakere etme adına toplantılar düzenlemeye başlamışlardır.¹⁷⁷

Fransa ve İngiltere arasındaki iş birliği Algeciras Konferansı boyunca gelişerek devam ederken aynı zamanda İtalya ve Almanya arasındaki fikir ayrılıkları da belirmeye başlıyordu. Bilhassa konferansın gündemini uzunca bir süre meşgul eden konulardan birisi olan polis gücü kurulması meselesinde İtalya'nın tavrı Almanya'yı güç durumda bırakmıştı. Almanya ve Fransa arasında polis gücünün eğitimi ve yönetimi konusunda bir anlaşmazlık vardı. Bu anlaşmazlıkta İtalyan temsilci Visconti Venosta Fransa tarafını destekler bir çözüm önerisi sunmuş ve polis gücünün denetiminin Fransa'yla beraber İspanya'nın denetimi altında olmasını önermiştir. Konferansa İngiltere adına katılan Sir A. Nicolson onun bu meselede kendileriyle

¹⁷⁴ Sir Edward Grey'den Sir F. Lascelles 9 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 209-210.

¹⁷⁵ 10 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 170-171.

¹⁷⁶ Sir Edward Grey'den Sir F. Bertie'e 31 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 180-182.

¹⁷⁷ Lord Sanderson'dan Edward Grey'e 11 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 171-172.

beraber hareket etmesinden övgüyle bahsederek Almanya tarafını ikna etmek için bir şansları olduğunu bildiriyordu.¹⁷⁸

Bu konuda Almanların hoşnutsuzluğunu ve İtalyan hükümetine yaptıkları baskıyı ise Roma'daki İngiliz elçisi Sir Egerton bildirmektedir. Almanlar Fas konusunda İtalya'nın Fransız çıkarlarına saygı duyma yükümlülüğünün konferansın başlaması ile bitmiş olması gerektiğini düşünmekteydi. İtalya'nın bu politikayı devam ettirmelerinden dolayı hoşnut değillerdi.¹⁷⁹ Öte yandan 3 Mart günü yapılan bir oylamada yalnızca Avusturya'nın Fas meselesinde Almanya'yı desteklediğinin ortaya çıkması Alman tarafının konferansı daha fazla kilitlemesinin mümkün olmadığını göstermiş oldu.¹⁸⁰ Ne Fransa ve İngiltere'yi korkutma çabaları ne de İtalya'yı ittifaktaki yükümlülüklerini hatırlatma yönündeki teşebbüsleri Almanya'ya istediği karşılığı vermemişti. Algeciras Konferansı'nın gerçekleşmesi için harcadıkları tüm çabalara karşın, konferans bitiminde karşılıklarına çıkan tablo Almanya'nın aleyhine olmuştur.

7 Nisan 1906'da imzalanan ortak metinle Fas'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı garanti altına alınarak, serbest ticaretin de önü açıldı. Fakat bunun dışında Almanların mevcut durumlarında hiçbir değişiklik yapılmadı. Halbuki Kont Metternich daha önce de belirttiğimiz gibi ülkesinin konferans sonrasında sahip oldukları imtiyazların genişletilmesi beklentisini dile getirmiş ve aksi bir durumun onları tatmin etmeyeceğini söylemişti. Üstelik aylarca görüşmeleri tıkadıkları polis gücü meselesinde de İtalya'nın Fransa lehine ürettiği çözüm kabul edilmiş ve asayiş meseleleri Fransa ve İspanya'ya bırakılmıştı. Bu durum Almanya açısından tam anlamıyla diplomatik hezimet olmuşken, İngiltere ve Fransa'ya da ortak hareket etmelerinin gücünü göstermesi adına önemli bir test olmuştur.

1.6. Üçlü İtilafın Son Ayağı: İngiltere Rusya Anlaşması

İngiltere, Berlin Anlaşması'yla Rusların Anadolu üzerinden Mezopotamya'ya inmesini engelleyerek ve Kıbrıs'ı hakimiyeti altına alarak bölgedeki çıkarlarını

¹⁷⁸ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 7 Şubat 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 245.

¹⁷⁹ Sir E. Egerton'dan Sir Edward Grey'e 3 Mart 1906, **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, s. 283.

¹⁸⁰ Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, s. 439.

güvenceye almıştı. 1882'deki Mısır'ın İşgali hadisesiyle de Süveyş Kanalı üzerinde kontrol sahibi olmuş ve Rusların ilerleyen yıllarda Akdeniz'de kendisi için bir tehdit oluşturmamasının önüne geçecek tedbirleri almıştı.

Buna karşılık Rus Çarlığı Berlin Anlaşması'nı takip eden yıllarda başka noktalardan İngiliz hakimiyeti altındaki toprakları egemenliği altına almayı denemiştir. Sibirya ve Orta Asya üzerinde uzun süredir yayılmacı politikalar izleyen Ruslar nihayet 1884 yılında Afganistan'ın Merv şehrini ele geçirmeyi başarmışlardı. Böylelikle Hindistan'a hiç olmadıkları kadar yaklaşan Ruslar aynı zamanda Trans-Sibirya Demiryolu ile nüfuz alanlarını Mançurya'ya kadar genişletme imkânı bulmuşlardır.

İki devlet arasında birden çok bölgede yaşanan ihtilaflar İngilizlerin doğrudan teşebbüsü olmasa da dolaylı olarak Rusya'ya pahalıya mal olacak bir savaşın çıkmasına neden olmuştu. Şimdi Ruslar bir yandan Japonlarla mücadele içerisindeyken aynı zamanda da İngilizlerle bir anlaşma için zemin aramaktaydılar. 22 Nisan 1904 tarihinde Rusya'nın Londra elçisi Kont Benckendorff ülkesinin İngiltere ile samimi ilişkiler kurma arzusunda bulunduğunu iletmiştir. Buna karşılık Lord Lansdowne henüz başlamış bir savaşın üstüne gerçekleşen bu görüşmeye sıcak bakmamıştır. Zira onun görüşüne göre müzakerelere başlanacak konularla alakalı durumlar savaş sonrasında değişiklik gösterebilirdi.¹⁸¹

Görüşmenin tarihinin 8 Nisan 1904 tarihli İngiliz-Fransız Anlaşması'ndan birkaç hafta sonrasına denk gelmiş olması tesadüfi değildi. Fransa nasıl İngiltere ile anlaşıp Fas'taki çıkarlarını güvence altına almayı başarmışsa Ruslar da hazırlıksız yakalandıkları bir savaşın sonuçlarıyla yüzleşmeden önce İngilizlerden benzer bir garantiyi almaya çalışıyorlardı. Fakat İngilizler de Japonya ile olan anlaşmalarına ters düşecek bir anlaşmaya imza atmak istemediklerinden bekle gör politikası izleyip savaşın akıbetine göre hareket etmeyi amaçlamaktaydılar. Fakat art arda gelen Rus hezimetleriyle birlikte savaşın gidişatının açık bir şekilde Rusya aleyhine gittiğinin ortaya çıktığı 1904 yılının son günlerinde, daha fazla beklenilmeden iki ülkenin bir an

¹⁸¹ Markiz Lansdowne'dan Spring-Rice'a 22 Nisan 1904, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, H.M. Stationery Office, 1929, s. 188-189.

önce yakınlaşması Fransa tarafından son derece elzem bulunmaktaydı. St. Petersburg'da Fransız elçisi Bompard ile görüşen İngiliz elçisi Charles Hardinge, onun İngiliz-Rus yakınlaşmasına ilişkin görüşlerini Londra'ya aktarmaktadır.

Bompard, Rusların kendi çıkarlarına yönelik saldırgan bir tutum takındığını düşündükleri İngiltere ile Fransızların yaptığı 1904 Anlaşmanın St. Petersburg'da resmi çevrelerce eleştiriye tabi tutulduğundan yakınmaktadır. Özellikle de Japonya ile müttefik duran bir İngiltere'nin ve Rusya'ya yönelik eleştirel bir dil kullanan İngiliz basınının Rus kamuoyunda olumsuz tesir bıraktığı belirtmektedir. Bunun benzeri bir şekilde Alman kamuoyunda da Rusya'ya karşı dostça olmayan bir ortam hakimse de Alman hükümeti bu tepkilerin Rusya'ya taşmaması konusunda son derece becerikli davranmaktalar. Japonya'ya karşı verdikleri mücadelede Alman hükümeti Rusya'nın yanında olduğunu göstermeye çalışmakta ve ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmaktaydı.¹⁸² Elçi, İngiliz hükümetinin bugünlerde Rusya'ya karşı alacağı tutumun önlerindeki yirmi beş sene boyunca etkisi olacağını düşünmektedir. Bompard, Rus-Japon Savaşı'yla Almanya Berlin Kongresi'nde kaybettiği konumu geri kazandığı düşüncesindedir. Eğer İngiltere ve Rusya arasında 1905 yılı içerisinde bir yakınlaşma gerçekleşmezse bir daha böyle bir ihtimal için bir nesil beklemek gerekeceği iddiasını dile getirmiştir.¹⁸³

Onun İngiltere açısından tehlike çanlarını çaldıran uyarı niteliğindeki bu notası İngiliz devlet adamları tarafından dikkate değer bulunsa da derin bir etki yaratmamışa benzemektedir. Zira 1905 baharında Rus devlet adamı Kont Sergei Witte ile görüşen İngiliz elçisi Cecil Spring-Rice, aylar önce Fransız elçisi Bompard'ın aktardığına benzer ifadeleri ondan da duymuştur. Almanya'nın son otuz yılda birisi kesin düşmanı olan Fransa diğeri de muhtemel düşmanı olan Rusya olmak üzere iki güç arasında çevrili olduğunun altını çizen Witte, kendilerinin bu dönemde düşmansız bir politika izlemeye önem verdiklerini vurgulamıştır. Fakat gereksiz yere maceraya atılıp Asya'da giriştikleri faaliyetler şimdi kendilerini Almanya ile aynı konuma sokmuştu. Ruslar

¹⁸² Sir C. Hardinge'den Markiz Lansdowne'a 2 Aralık 1904, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 66-67.

¹⁸³ Sir C. Hardinge'den Markiz Lansdowne'a 2 Aralık 1904, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 66-67.

kaybettikleri bir savaşı daha fazla devam ettirmek istemiyorlardı. Şimdi savaş devam ederse bu yalnızca Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünü kesinleştirirdi.¹⁸⁴

Witte, o sıralarda ülkesinin dış politikasını planlayan ve sürdüren ekip içerisinde değildi. Bu sebepten konuşmasının diğer Rus yetkililere göre daha açık ve acımasız olması mümkündür. Fakat hakikaten de onun işaret ettiği gibi Almanya'ya karşı Rusya'nın en büyük avantajı kendisini doğusundan tehdit edecek bir gücün olmayışıydı. Bu sebepten Avrupa'daki barışı muhafaza ederek kendisini emniyette tutmaya çalışan Alman dış politikasının aksine Ruslar hem Balkanlar'da hem de Asya'da çok daha agresif bir politika izleme şansına sahiptiler. Ne var ki Asya içlerindeki maceralarında o kadar ileri gitmişlerdi ki aynı anda hem bölgenin yükselen gücü Japonya'yı hem de onu destekleyen İngiltere'yi karşılarına almışlardı. Nihayet peş peşe gelen mağlubiyetlerle doğuda uzun yıllardır peşinde oldukları bölgelerden çekilmek mecburiyetinde kalmalarının yanında, batılarındaki komşuları Almanya'ya karşı da en büyük kozlarını kaybetmişlerdi. Üstelik 1904 sonlarında başlayıp 1905 içerisinde devam eden, sonraları 1905 Devrimi'ni getirecek karışıklıklar ülkenin kaybettiği bir savaşın yanında istikrarını da tehlikeye sokar bir hale gelmişti. Bu şartlar altında bir barış istemekten başka seçenekleri yoktu.

Bu yüzden Rus yetkililer bir yandan barış yapmak için çıkış yolu ararken diğer yandan da İngiltere ile yakınlaşma için yoklamalar yapmaktaydılar. Londra'dan St. Petersburg'a gerçekleştirdiği ziyaretin akabinde Rus Hariciye Nazırı Kont Vladimir Lamsdorf ile görüşen Charles Hardinge, Kral Edward'ın memnuniyet duyduğunu açıkladığı bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Kont Lamsdorf ülkesinin ne kadar zor bir durumda olduğunun farkındadır. Fakat ülkesinin bu bedbaht savaşı geride bırakmasının ardından İngiltere ile olan ilişkilerini geliştirmek adına bir engel yaşayacağını düşünmemektedir. Temennisi ülkesinin İngiltere ile Fransa-İngiltere arasında gerçekleşen uzlaşmaya benzer bir uzlaşmaya varmasıdır. Buna karşılık İngilizler de meseleye sıcak baktıklarını gösterir açıklamalar yapmışlardır. Geçmişteki endişelerine karşılık Hardinge, İngiltere'nin

¹⁸⁴ Spring-Rice'tan Markiz Lansdowne'a 7 Mayıs 1905, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 77-78.

Hindistan'a yönelik Rus tehdidine İngiltere anakarasına yönelik bir Fransız işgali kadar ihtimal verdiklerini beyan etmiştir.¹⁸⁵

Hardinge'ye bunu söyleten ve İngiltere'yi Rusya'nın Hindistan'a yönelik baskısından emin kılan gerekçe aslında iki ülke arasındaki güvene dayalı bir ilişki değildi. Rusya ordusu ve donanması 1904-1905 savaşında çok kötü bir sınav vermiş ve ağır bir mağlubiyete uğramıştı. Daha bu görüşmenin gerçekleşmesinden bir gün önce, 29 Mayıs 1905'te Rusların Baltık'tan yola çıkan donanması Tsushima Boğazı'nda tamamen yok edilmişti.¹⁸⁶ Bunun farkında olan ve gelişmeleri yakından takip etmekte olan İngilizler için 1904 Nisan'da kendilerini geri çektikleri bir uzlaşmayı sağlamak adına son derece müsait bir ortam oluşmuştu.

Gelgelelim Rusya ile anlaşmak için uygun şartları yakalayan tek ülke İngiltere değildi. St. Petersburg'da bulunan İngiliz elçi Hardinge, Rusya ve Almanya arasında gerçekleşen yakınlaşmayı üstlerine rapor etmekteydi. Onun aktardığı rapora göre iki ülke arasındaki ilişkiler son aylarda hiç olmadığı kadar sıcak bir seyirde ilerlemekteydi. Alman İmparatoru II. Wilhelm, zor duruma düşmüş Rusya'nın Alman Bankerler için ödeme koşulları avantajlı olacak bir kredi alıp, kara ve deniz güçlerini güçlendirmek için kendilerinden yüklü siparişler yapmasını beklemekteydi.¹⁸⁷

Tam da Fransa'da hem Rus-Fransız hem de İngiliz-Fransız Anlaşmalarının hayata geçmesinde önemli rol oynayan Delcasse'nin istifa etmesine denk gelen ve Fas meselesinin çözülmesi için bir konferansın konuşulduğu bir dönemde gönderilen bu raporda aynı zamanda Almanya'nın Rusya'daki karışıklığı nasıl değerlendirmeye çalıştığına da Londra'nın dikkati çekilmeye çalışılmaktaydı. Hardinge, Alman İmparatorunun Fas sorununu Rusların uğradıkları ağır hezimetlerden birisi olan Mukden Savaşı'nın (20 Şubat-10 Mart 1905) hemen sonrasında güçlü bir şekilde öne sürmesinde Ruslara Fransa'nın yardımcı olmasının mümkün olmadığını görmelerinin etkili olduğunu belirtir. Lakin Almanların konferansta destek için kendilerini

¹⁸⁵ Sir C. Hardinge'den Markiz Lansdowne'a 30 Mayıs 1905, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 195-196.

¹⁸⁶ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze...**, çev. Figen Dereli, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2011 s. 418.

¹⁸⁷ Sir C. Hardinge'den Markiz Lansdowne'a 13 Haziran 1905, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 196-197.

sıkıştırmalarına ve Fransa ile olan ittifaklarına yaptıkları açıkça saldırıya karşılık Ruslar için Almanya ile dostça ilişkiler içerisinde olmak da hiç olmadığı kadar önem kazanmıştı. Bu sebepten Ruslar, Almanya'nın kendi aleyhlerine olan bazı eylemlerini görmezden görmeye gayret gösteriyorlardı.¹⁸⁸

İngiliz Hariciye Nezareti'nde Lord Lansdowne dönemi sona erer ve Edward Grey dönemi başlarken Rusya ile uzlaşma düşüncesi halen daha gündemdeki yerini korumaktaydı. Göreve gelmesinden yalnızca üç gün sonra Londra'daki Rus elçisi Kont Benckendorff ile bir görüşme gerçekleştiren Edward Grey, her iki ülkenin de ilgilendiği sorulara ilişkin olarak İngiltere ile Rusya arasında bir anlaşmaya varılabileceğini düşündüğünü belirtir. Fakat Rus elçisi bulundukları durumun böyle bir görüşme için uygun olmadığı şeklindeki fikrini beyan ederek iki ülke arasındaki yakınlaşmaya karşı temkinli bir tutum izler. Onun bu temkinli tutumuna karşılık Edward Grey, İngiliz tarafı olarak yaşanacak gecikme süresi esnasında müzakerelerin sürdürülmesine engel olabilecek veya daha zor koşullar altında gerçekleştirilmesine neden olabilecek adımlar atmama politikası izleyeceklerini belirtmiştir.¹⁸⁹ Böylelikle İngilizler Rusların düşünmesi için zaman verirken müzakere kapısının kapanmadığını da açıkça gösteriyorlardı.

Bu zamana kadar iki taraf arasındaki yakınlaşma çağrıları Rus tarafından gelmişken şimdi İngiltere'nin önerisine karşı soğuk ve temkinli bir tutum sergilemelerinin en büyük sebebi kuşkusuz Almanya ile olan ilişkilerinin kazandığı önemdir. Zaten hali hazırda Fransız-İngiliz yakınlaşmasının ortaya çıkardığı bir Fas sorunu varken, İngiliz-Rus yakınlaşmasının yaratabileceği yeni sorunlara Rusya hazır değildi. Üstelik aynı dönemde Almanya'nın da Rusya ile bir ittifak oluşturmak için gerçekleştirdiği müzakereler vardı.¹⁹⁰ Her iki tarafa da bir anlaşmayla bağlanmadan önce Algeciras Konferansı'nın sonuçlanmasını beklemek ve bu esnada var olan tek müttefikleri Fransa'yı desteklemek Ruslar için en uygun siyasetti. Nitekim 10 Ocak 1906 tarihinde Londra'ya dönüşü öncesinde Rus Çarı II. Nikola'ya bir veda ziyareti

¹⁸⁸ Sir C. Hardinge'den Markiz Lansdowne'a 13 Haziran 1905, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 196-197.

¹⁸⁹ Sir Edward Grey'den Spring-Rice'a 13 Aralık 1905, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 218.

¹⁹⁰ Spring-Rice'tan Sir Edward Grey'e 3 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 219.

düzenleyen Hardinge, Rusya'nın her iki tarafla olan temaslarını gösteren bu ziyaretten bazı ayrıntıları Londra'ya bildirmiştir.

Çar, İngiltere ile olan ilişkilerinin gelişmesinden duyduğu memnuniyeti aktararak bunun devam etmesine yönelik arzusunu da dile getirmiştir. Aynı zamanda İngiliz elçisine Algeciras'taki konferansta Rusya'nın Fransa'ya tam destek vereceğinin bilinmesini de istemiştir. Fakat Hardinge tam da bu noktada Çarın dikkatini II. Wilhelm'in çıkardığı Fas Sorunu ile birlikte Fransa'da yükselen öfkeye çekmiş ve bu durumun Avrupa'da olumsuz sonuçlara yol açabileceği yönündeki endişelerini paylaşmıştır. II. Nikola, Fransa'daki elçilerinden de İngilizlerden gelen haberlere benzer haberler aldıklarını fakat işlerin o raddeye gelmeyeceğine ilişkin Alman İmparatoru'ndan bazı barışçıl güvenceler aldığını belirtir. Lakin son tahlilde o da Alman İmparatoru'nun ne yapacağından emin gözükmemektedir.¹⁹¹

Algeciras'taki müzakerelerde yaşanan tikanıklık ve Alman tezlerinin geri tepmesi Rusları İngilizlerle daha yakın temaslarda bulunmaya itmiş olmalıdır. Rus Hariciye Nazırı tarafından ülkesinin İngiltere'ye bakışına dair bilgilendirilen Kont Benckendorff, Edward Grey ile bir görüşme gerçekleştirir. Görüşme Edward Grey tarafından son derece olumlu karşılanmış ve tarafların Algeciras'taki ortak çalışmasından örnek gösterilerek iki ülkenin beraber çalışmaya yatkınlığına dikkat çekilmiştir. Grey'in St. Petersburg'daki İngiliz elçisi Cecil Spring-Rice'a aktardığına göre Rus tarafı tıpkı Fransa ve İngiltere arasındakine benzer bir anlaşma yapmaya sıcak bakmaktadır.¹⁹²

Taraflar arasında olası bir anlaşma koşulları üzerine geçen konuşmada Kont Benckendorff, Rusya'nın henüz halledemediği problemleri göz önünde bulduğunda bir teklifte bulunmasının uygun olmadığını zira böyle bir teklifin ileride kendileri aleyhine kullanılabileceğine ilişkin çekincesini dile getirmiştir. Buna karşılık Edward Grey de Hindistan'ı garanti altına almak istediklerini ve daha fazla Asya içlerine girmeyeceklerinin teminatını verebileceklerini söylerken, kendileri duracakları yeri

¹⁹¹ Sir C. Hardinge'den Sir Edward Grey'e 10 Ocak 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 220-221.

¹⁹² Sir Edward Grey'den Spring-Rice'a 19 Mart 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 227-228.

belirlediklerinde aynı noktanın Rus ilerleyişinin de sonu olması gerektiğinin altın çizmiştir. Kont Lamsdorff Avrupa'da anlaşmalarının kolay olacağını, Asya'da bir anlaşmaya varmalarınınsa birkaç yıl önceye göre çok daha fazla kolaylaştığını belirterek şartlardan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir.¹⁹³

Fakat görüşmeler bu noktadayken kısa süreli olsa da iki taraf arasında gerginlik yaşatabilecek bir hadise yaşanmıştır. 26 Mart 1906 tarihinde Kont Benckendorff, Japonya ve İngiltere arasında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma noktasında bir anlaşma yapıldığına ilişkin edindiği belgeleri Edward Grey'le paylaşarak izahat ister.¹⁹⁴ Böyle bir anlaşmanın var olma ihtimali bile halen daha geçirdikleri ağır travmanın tesirinden çıkamamış Ruslar için son derece tesirli olmuşa benzemektedir. Lakin sorun çok daha fazla büyümeden evvel Edward Grey gereken adımları atarak iddiaların asılsızlığına ilişkin Ruslara güvence vermiştir. St. Petersburg'da bulunan Cecil Spring-Rice da Rus Hariciye Nazırı Kont Lamsdorff ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Nihayet bu konuşmalardan sonra Rus tarafı bu belgelerin İngiltere ve Rusya arasındaki ilişkileri bozma adına yapılmış bir hamle olduğunu kabul etmiş, fakat bu belgeleri nereden temin ettiklerini İngilizlerle paylaşmamışlardır.¹⁹⁵

Pek kuvvetle muhtemeldir ki Ruslar ile İngilizler arasındaki yakınlaşmadan rahatsız olan ve bunu engellemeye çalışan bilgi kaynağı Almanya'dır. Zira o dönemde Algeciras'ta İngiliz-Fransız ittifakına geri adım attıramamışken şimdi de Rus-İngiliz görüşmelerinin başlıyor olması Almanya'nın en son isteyeceği şey olsa gerektir. Fakat yalnızca bu çabaları değil, aynı zamanda Algeciras'taki mesailerinin de sonuçsuz kalması Almanya'yı son derece güç bir duruma sokmuştur. Yeni bir tartışmaya başlayamayacak kadar ağır bir diplomatik yenilgiye uğramış Almanya, bu çabalarının ardından göreceğimiz gibi daha yapıcı bir tutum izleyerek Rusya'yı kaybetmemeye çalışmıştır.

¹⁹³ Sir Edward Grey'den Spring-Rice'a 19 Mart 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 227-228.

¹⁹⁴ Sir Edward Grey'den Spring-Rice'a 26 Mart 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 228-229.

¹⁹⁵ Spring-Rice'tan Edward Grey'e 10 Nisan 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 230-231.

11 Mayıs 1906'da Kont Lamsdorff yerine Hariciye Nazırı olan Alexander Isvolsky hem Almanya hem de İngiltere ile arasını iyi tutmaya dayanan dikkatli bir politika izlemekteydi. St. Petersburg'daki Alman elçisi Herr von Schoen basına yansıyan Rusya ve İngiltere arasında Afganistan, Tibet, İran ve Türkiye üzerindeki çıkarları için ittifak gerçekleştirdikleri iddiaları görüşmek üzerine onu ziyaret ettiğinde, aralarında geçen konuşmada bu politikadan izler vardır. Görüşme esnasında Alman elçi kendi çıkarlarının zarar görmeyeceği bir İngiliz-Rus anlaşmasından memnuniyet duyacaklarını söyleyerek, Alman hükümetinin Rusya tarafından bir oldubittiyle yüzleştirilmeyeceğine ilişkin olan temennisini paylaşır. Elçi ayrıca Bağdat Demiryolunun doğrudan kendi çıkarları arasında olduğunu ve bu konuyla alakalı gelişmelerin Alman hükümeti tarafından takipçisi olunacağını da beyan etmiştir.¹⁹⁶

Alman elçinin Rusya'nın gerçekleştirdiği görüşmelere karşı saldırgan bir tutum sergilememesi gibi Isvolsky de Alman makamlarını rahatlatacak yumuşak bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Isvolsky iki taraf arasında gerçekleşecek görüşmelerin merkezinin Asya üzerine olacağını vurgulayarak, Alman çıkarlarının zarar görmeyeceğini belirtmiştir. Bağdat Demiryolu meselesine de ayrı bir parantez açan Isvolsky, bu konuda Alman çıkarlarını tanıdıklarını ve konuya ilişkin herhangi bir gelişmede gereken bilgilendirmeleri yapacaklarının da altını çizmiştir.¹⁹⁷

Bu anlaşmaya ilişkin detayları İngilizlerle de paylaşan Isvolsky, ülkesinin Almanya'nın çıkarlarına saygı gösteren bir anlaşma yapmak istediğini belirtmiştir. İngilizler bu görüşmenin detaylarına ulaştıklarında yapmak istedikleri anlaşmanın kesinlikle üçüncü bir devleti hedef almasını istemedikleri noktasında Rus makamlarına güvence vermişler¹⁹⁸ ve nihayet 7 Haziran 1906'da taraflar arasında müzakereler başlamıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 23 Mayıs 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 231.

¹⁹⁷ Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 23 Mayıs 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 231.

¹⁹⁸ Spring-Rice'den Sir Edward Grey'e 24 Mayıs 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 232-235.

¹⁹⁹ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 7 Haziran 1906, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 239-240.

Rus tarafını Hariciye Nazırı Isvolsky, İngiliz tarafını da St. Petersburg elçisi Sir Arthur Nicolson'ın temsil ettiği müzakereler esnasında Rusların isteği üzerine tek bir anlaşma üzerinde değil, her mesele için ayrı bir anlaşma için çalışıldığından görüşmeler bir hayli uzamıştır. Görüşmelerin ana gündem maddeleri Tibet, İran ve Afganistan'dı. Her sorun için ayrı bir müzakere yürütüldüğü gibi Tibet meselesinde Japonya ile olan ittifakını da göz önünde bulunduran İngiltere, Rusya ve Japonya arasında da bir uzlaşma sağlanmasını istemişti. Mançurya bölgesinde tarafların birbirlerinin nüfuz bölgesine saygı göstereceklerini ilan ettikleri anlaşma 30 Temmuz 1907'de imzalanmasıyla her iki taraf da Asya'nın doğusunda yaşanabilecek yeni çatışmaların önüne geçmeyi başarmışlardı. Bu anlaşmadan bir ay sonraysa 31 Ağustos 1907'de Rus-İngiliz Anlaşması nihayet imzalanmıştır.

Anlaşmanın İran ile alakalı kısmı kabaca İran'ı iki nüfuz bölgesine ayırmıştır. Kasrı Şirin'den başlayıp, İsfahan, Yezd ve Horasan'dan geçip Rusya'nın Afganistan hudutlarına kadar olan bölge Rus nüfuz bölgesi olarak kabul edilmekteydi. İngilizler de Afganistan hudutlarından başlayıp, Gazik, Birjand bölgelerinden geçip Kirman'a uzanan ve Bender Abbas'ta biten bölgenin kendi hakimiyetlerinde olduğunu kabul ettirmişlerdir. Her iki ülke de bu sınırlardan ileriye geçmeyeceklerini karşılıklı taahhüt etmişlerdir.²⁰⁰

Anlaşmanın ikinci ayağı olan Afganistan'la alakalı İngiliz tarafı, Afganistan'ın siyasi durumunu değiştirmeye niyetleri olmadığını ilan etmiş ve Afganistan üzerindeki nüfuzlarının “tamamen barışçıl amaçlar” taşıdığını ilan ederek bölgede Rus varlığını tehdit edecek bir eyleme yol açmayacaklarını kabul etmişlerdir. Buna karşılık Ruslar da Afganistan'ın kendi ilgi alanları dışarısında kaldığını deklare ederek Afganistan'la olan tüm ilişkilerini de İngiltere aracılığıyla yapacaklarını onaylamıştır.²⁰¹

Son olarak Tibet konusunda tarafların vardığı uzlaşma bölgeyi Çin hükümrânlığına bırakıyordu. İki taraf da belirli koşullar dışında Tibet bölgesiyle olan ilişkilerini Çin üzerinden yapmayı kabul ediyordu. Bu koşullar Ruslar için, Rus

²⁰⁰ Sir Edward Grey'den Sir C. Spring-Rice'a 7 Eylül 1907, **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, s. 584.

²⁰¹ F. Kazemzadeh, “Anglo-Russian Convention of 1907,” **Encyclopædia Iranica**, II/1, s. 68-70, (çevrimiçi) <http://www.iranicaonline.org/articles/anglo-russian-convention-of-1907-an-agreement-relating-to-persia-afghanistan-and-tibet> 30.08.2019.

Budistlerin dini konulardaki sorunlarını Dalai Lama ile çözmesiyken İngilizler için de ticari meselelerde Tibet makamlarıyla anlaşma yapma hakkıydı.²⁰² Bu sayede Tibet Hindistan ve Rusya arasında bir tampon bölge haline geliyordu.²⁰³

Taraflar arasında yapılan uzun müzakereler sonucunda ortaya çıkan bu tablo aslında bölgede Rusya yararına çok fazla bir değişiklik getirmemiştir. Üstelik birden fazla kez anlaşmaya dahil etmek istedikleri ve en hassas oldukları konu olan Boğazların statüsünün ne olacağı meselesini İngilizlerin müzakereler dışında tutmayı başarması da Rusya açısından kötü bir durumdu. Onların aksine çözüme kavuşan tüm meselelerde karlı çıkan ve kendi yararına değişiklikleri kabul ettiren taraf İngiltere olmuştur. Hindistan'a giden yolları uzun yıllardır tehdit eden Rusya ile anlaşarak yalnızca bölgedeki çıkarlarını güvenceye almamış, aynı zamanda ileride Almanya'nın Rusya'yı başka bir pazarlığın parçası yapmasının da önüne geçmiştir.

Öte yandan 1904 başında ihtilaflı olduğu Japonya ve İngiltere ile sadece üç yıl içerisinde uzlaşma aşamasına gelerek, çalkantılı bir süreçten geçtiği dönemde güney ve doğu sınırlarını güvence altına alan Rusya da 1907 Anlaşmasıyla kazançlı çıkmış sayılabilirdi. Bu anlaşma sonrasında Ruslar artık tüm güçleriyle çıkarlarının çatıştığı diğer alanlara, Balkanlar ve Boğazlar'daki sorunlara dönme ve muhataplarına karşı etkin bir siyaset izleme imkanına kavuşmuşlardır.

²⁰² a.e.

²⁰³ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), s. 448.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DAKİ SORUNLARIN YENİDEN GÜN YÜZÜNE ÇIKMASI

2.1. 20. Yüzyılın Başlarında Balkanlar'daki Genel Durum

Berlin Anlaşması sonrasında Balkanlar'da ortaya çıkan tablo aslında Büyük Güçlerin Balkanlar'ı kendi hedefleri doğrultusunda kurgulamasının bir ürünüydü. Bu anlaşmayla Rusya ve Avusturya arasında yeni bir krizin ortaya çıkmayacağı şekilde Balkanlar'da bir denge kurulmaya çalışılmıştı. Öte yandan Makedonya bölgesinin ıslahat yapılması karşılığında Osmanlı'da kalması hem Osmanlı Devleti'ne dışarıdan müdahalenin yolunu açmış hem de Balkan Milletlerinin milli hedeflerine ulaşmaları noktasında bir odak noktası yaratmıştı.²⁰⁴ Berlin Anlaşması sonrasında 20. yüzyılın başlarına kadar geçen süre içerisinde taraflar çeşitli seferler karşı karşıya gelseler de yeni bir Avrupa Savaşı varmayan çözümler üreterek krizleri geçiştirmişlerdi. Lakin bu durum bölgedeki istikrarı arttırmak bir yana Berlin Anlaşması'nın kendileri hakkındaki hükümlerinin uygulanmadığını düşünen Balkan uluslarını çok daha aktif bir siyaset izler hale getirmişti.

Bilhassa bölgedeki tüm etnik unsurların iç içe yaşadığı Makedonya bölgesi, Balkan Devletlerinin izledikleri siyasetin çok kanlı bir savaş alanı olmuştu. Balkan ulusları için Makedonya ayrı bir önem taşıyordu. Makedonya'ya hâkim olan bir Balkan ulusu diğer ulusların önünde Balkanların hâkimi konumunda olacaktı. Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'ın bölgede hak iddiası vardı. Bu devletlerin hak iddialarını dayandırdığı üç ortak ilke vardı; tarihi geçmiş, nüfusun etnik bileşimi ve güçler dengesinin muhafaza edilmesinin gerekliliği. Her devlet bir diğeri bölgede toprak artışı gerçekleştirirse diğerlerinin de bu kazanca eş haklar elde etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bölgenin geçmişte hem Sırp ve Bulgar krallıklarına hem de Bizans İmparatorluğu'na ait bir mirasının bulunmasının yanında nüfus açısından

²⁰⁴ Bilgin Çelik, "Berlin Statükosunun Çöküşü: Balkan Milliyetçiliğinin Yükselişi 1912-1913," **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler**, ed. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 139.

her devletin hak iddia edebileceği bir etnik karışıklığın olması bölgede tek bir devletin söz sahibi olmasını zorlaştırıyordu.²⁰⁵

Birbirlerine üstünlük kurmaya çalışan Balkan güçleri çareyi Makedonya içerisinde teşkilatlanmaya gitmekte bulmuşlardı. Bu teşkilatlanmalar iki kanattan ilerliyordu. Bir kanadı bölgede yaşayan halkı kimlik olarak kendilerine aidiyet duymalarını sağlamaya yönelik propaganda faaliyetleriydi. Diğer bir kanadıysa bu devletler tarafından desteklenen çetelerin yürüttüğü silahlı mücadelelere dayanmaktaydı.²⁰⁶ Makedonya İç Devrim Örgütü Makedonya'yı bağımsızlaştırmak için uğraşırken, Yüksek Makedonya Komitesi'nin amacı bölgeyi Bulgaristan'a bağlamaktı. St. Sava isimli örgüt benzer bir amaçla Sırbistan'ın bölgedeki haklarını korumaya çalışırken, Yunanistan'ın çıkarlarını korumak adına bölgede faaliyet gösteren örgüt de Etniki Eteryay'dı.²⁰⁷

Bu örgütler bilhassa 20. yüzyılın başlarından itibaren hem Osmanlı Devleti kolluk kuvvetleriyle hem de birbirleriyle mücadele etmeye başladılar. Kanlı terör eylemleri ve kalkışma girişimleriyle Avrupa Güçleri'nin dikkatlerini Balkanlar'a çekmeye çalışıyorlardı. Eğer bu amaçlarına ulaşırlarsa onların uyguladığı baskıyla beraber Osmanlı Devleti'ne istedikleri hakları kabul ettirebileceklerini düşünüyorlardı. Onlar hoşnutsuzluklarını hem diplomasi hem de terör eylemleri aracılığıyla sürekli gündemde tutmaya çalıştıkça, Büyük Güçler bölgede yaşanan sıkıntıların kaynağını Osmanlı Devleti'nin gereken siyasi ve ekonomik ıslahatları yapmamasında görüp, bu konuda Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmaktaydılar. Buna karşılık problem gereken ıslahatların yapılmamasından çok durumun daha da kötüleşmesi için gayret göstermekte olan çetelerden kaynaklanmaktaydı.²⁰⁸

Bölgedeki sorunlarda doğrudan bağlantılı olan iki Büyük Güç olan Rusya ve Avusturya bu dönemlerde bütün bir kıtaya yayılabilecek bir savaşa sıcak bakmayacak kadar kendi problemleri ve hedeflerine gömülmüş durumdaydılar. Avusturya'nın tıpkı

²⁰⁵ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, çev. Zehre Savan, Hatice Uğur, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, s. 96.

²⁰⁶ **a.e.**, s. 97-98.

²⁰⁷ Meltem Begüm Saatçı, "Makedonya Sorunu (1903-1913)," **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2004, s. 39.

²⁰⁸ Jelavich, **Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, s. 99.

Osmanlı Devleti'nin boğuştuğuna benzer bir şekilde hem ekonomik hem de çok uluslu yapısından kaynaklanan iç sorunları vardı. Rusya ise o dönemde Asya politikalarına öncelik vermekte, enerjisini Çin ve Mançurya üzerindeki hak iddiasını genişletmeye harcamaktaydı. İngiltere ve Fransa da bilhassa Afrika'da karşı karşıya geldikleri, deniz aşırı sömürge faaliyetlerine yoğunlaştıkları 1885 sonrası dönemde Balkan sorununa doğrudan müdahale etmemişlerdir. 1903 öncesi tarihlerde her iki devlet de çıkarlarını korumakla yetinen bir politikayı takip ettiler.²⁰⁹ Dolayısıyla 1885 Sırp-Bulgar Savaşı ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı gibi sıcak çatışmaların yaşandığı durumlar ortaya çıkmışsa da bu krizlere herhangi bir Büyük Devletin doğrudan müdahalesi olmamıştı. Başta Avusturya ve Rusya olmak üzere Berlin Anlaşması'nda imzası olan Büyük Güçlerin çabalarıyla var olan kırılgan bir barış ortamı ve göreceli bir statüko tesis edilmiştir.

2.1.1. İtalya'nın Arnavutluk Konusunda Avusturya ile Çatışması

İtalya'nın Afrika ve Akdeniz'deki çıkarları nasıl İngiliz-Fransız rekabetinden istifade etmesine dayanıyorsa, benzer bir şekilde Balkanlar ve Adriyatik Denizi'ndeki çıkarları da bu bölgedeki hakimiyet için mücadele eden diğer iki Büyük Devletin, Avusturya ve Rusya'nın rekabetine dayanmaktaydı. Bu iki devletin anlaşabildiği zamanlarda bölge sorunlarının dışında bırakılan İtalya, ilişkilerin gerildiği veya devletlerin iç sorunlarının öne çıktığı dönemlerde karşısına çıkan fırsatları değerlendirmeye gayret göstermiştir. Rusya'nın İç Asya ve Doğu Asya'daki faaliyetlerine ağırlık verdiği bir dönemde tam da böyle bir fırsat İtalya'nın önüne gelmiştir.

Bölgede kendi siyasi ağırlıklarını elde etmeye çalışan İtalyanlar meseleye Hristiyan halkların Türk egemenliğinden kurtarılması ve bu halkların durumunun ulusalcılık ilkesine göre belirlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Önce İtalyan Veliaht Prensi'yken şimdi Kral olmuş olan Vittorio Emanuele'nin Karadağ Prensesi Elana'yla evlenmesi dolayısıyla Karadağ ile organik bir bağ kurmayı başaran İtalyanlar,

²⁰⁹ Saatçı, "Makedonya Sorunu (1903-1913)," s. 46, 75.

Arnavutluk üzerinde hakimiyet kurmakla da ilgileniyorlardı.²¹⁰ Zira İtalya için Arnavutluk'a sahip olmak, Adriyatik Denizi'nin hakimiyetini ellerinde tutmak açısından son derece önem arz etmekteydi. Her iki kıyıda da hakimiyetlerini pekiştirmeyi başarlarsa Adriyatik Denizi'nin giriş çıkışının kontrolünü ellerine almaları mümkün olacaktı.²¹¹ Üstelik bu noktada İtalya'nın diğer devletlere göre çok önemli bir avantajı da vardı.

İtalya'da Çeşitli sebeplerden ülkelerine gelmiş hatırı sayılır yoğunlukta bir Arnavut nüfusu vardı. Arbeşler olarak bilinen bu Arnavutlar, İtalya'nın Avusturya'dan bağımsızlığını kazanma başarısını taklit ederek Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını kazanmayı amaçlıyorlardı. Üstelik bağımsızlık yanlısı Arnavut aydınlarının en rahat örgütlenebildiği ülke İtalya'ydı. Çünkü bu ülkedeki İtalyan vatandaşı olan Arnavutlar üzerinden yasal bir çerçevede örgütlenme imkanına sahiptiler.²¹² Bunlardan birisi olan, Napoli'de kurulmuş Arnavut Siyasi Komitesi daha 1897'de Arnavutluk'un özerkliğini sağlaması için İtalyan makamlarına başvuruda bulunmuştu.²¹³ Arnavutluk isyanına en başından beri sıcak bakmakta olan İtalya için Osmanlı topraklarındaki statükonun korunması değil bozulması daha önemliydi.

Fakat Üçlü İttifak'ta müttefikleri, Adriyatik'te rakipleri olan Avusturya'nın buna müsaade etmesi mümkün değildi. Kıta Avrupası'nda geniş topraklara sahip olan Avusturya'nın denize tek çıkışı Dalmaçya Kıyılarındaki toprakları üzerinden Adriyatik Denizi'neydi. Arnavutluk'ta güçsüz Osmanlı Devleti dışında müttefikleri dahi olsa kendilerinden başka bir gücün varlığına müsaade etmelerine olanak yoktu. Avusturya'nın Arnavutluk'un bağımsızlığına bakışı yalnızca Osmanlı'nın dağıldığı muhtemel bir senaryoda tampon bölge olarak kullanılması şeklindeydi. Daha kuzeydeki Sırbistan'ın deniz ile olan bağlantısını kesen Arnavutluk, eğer bu ülkenin

²¹⁰ Antonello Folco Biagini, **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, çev. Sadriye Güneş, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2016, s. 77.

²¹¹ İhsan Burak Birecikli, "Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914," **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2010, s. 69.

²¹² **a.e.**, s. 66, 144.

²¹³ Fahri Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)," **Avrasya Etüdleri**, 38/2011-1 s. 162.

kontrolüne geçerse Avusturya'nın Adriyatik'teki konumuna karşı bir tehdit oluşturabilirdi.²¹⁴

Arnavutluk'taki çıkarları konusunda hassas iki müttefikin temsilcileri olan İtalya Hariciye Nazırı Visconti Venosta ve Avusturya Hariciye Nazırı Goluchowski, çıkarlarının çatıştığı böylesine önemli bir meselenin anlaşarak çözülmesi için 20 Kasım 1900 ve 9 Şubat 1901 de iki ayrı görüşme gerçekleştirdiler. Bu görüşmeler sonucunda her iki taraf da Arnavutluk'ta statükoya saygı göstereceklerini bununla beraber eğer bölgede statükonun korunması mümkün olmayacak olursa karşılıklı çıkarlarını korumak için ortak hareket edecekleri konusunda anlaşmışlardı. Fakat bu anlaşma 1902 İttifak Anlaşması'nın yenilenmesi sonrasında İtalyanların Rusya'ya yakınlaşarak bölgedeki kazançlarını genişletmek istemesini engellememiştir. Fakat İtalya'nın müttefikine karşı Rusya'yla yakınlaşma teşebbüsü o zaman için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Zira o dönemde Rusya, İtalya yerine Avusturya'yla anlaşmayı daha uygun buluyordu.²¹⁵ İtalya'nın hırsları büyük olsa da bölgedeki gücü Rusya veya Avusturya ile kıyas edilebilecek bir boyutta değildi.

2.2. Balkanlar'da 1903 Reformları Sonrası Büyük Devletler Arası İlişkiler

Avusturya ve İtalya arasında Arnavutluk konusunda ihtilafın giderilmeye çalışıldığı bir dönemde Makedonya'daki terör faaliyetleri de yükselişteydi. Büyük Devletlere seslerini duyurmak için giderek daha kanlı eylemlerin altına imza atan çeteler nihayet sorunun çözümü için bölgeye en ilgili iki Büyük Devleti bir araya getirmeyi başardılar. Avusturya ve Rusya'nın Makedonya'da yaşanan karışıklıkların önlenmesi adına ilk teşebbüsü 1903 yılının başlarında geldi. 23 Şubat 1903 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen Viyana Islahat Programı, temelinde bölgenin kontrolünü Avrupalı Devletlerin yetkililerine açacak maddeler içermektedir. Bölgede yapılacak ıslahatların denetlenmesi amacıyla bir genel müfettişin görevlendirilmesi ve bu müfettişin de Büyük Güçlerin denetiminde bulunulması şart koşulmaktaydı. Aynı zamanda siyasi suçluların genel aflu serbest bırakılması istenmekteydi. Osmanlı

²¹⁴ Birecikli, "Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914," s. 61.

²¹⁵ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 100-101.

Devleti'nin egemenliğine müdahale olan bu şartların yanında, bölgedeki jandarma ve bekçi kuvvetlerinin de Müslüman ve Hristiyan halktan eşit sayıda seçilerek oluşturulmasını istemekteydiler.²¹⁶

Rusya ve Avusturya arasında geçen görüşmelerin özünde bölgede statükonun bu iki devletin nezaretinde korunması vardı. Fakat bu bağımsızlık peşindeki komitacılar için yeterli değildi. Uzlaşmaya varılan ve kabul ettirilen maddeler aslında Sultanın bölgedeki otoritesini kısıtlasa da devrimci çeteleri ve arkasındaki devletleri memnun edecek düzenlemeler getirilmemişti. Fakat zaten Avusturya ve Rusya'nın amacı da onları memnun etmekten çok bu meselenin dışında tutmaktı. Çünkü o dönemde çetelerin terör faaliyetleriyle yarattığı etkilere karşın Balkan Devletleri'nin muhtemel bir savaş durumunda Osmanlı Devleti'ne karşı başarılı olacağı düşünülmüyordu. Üstelik her ikisi de güçlü hükümdarlar tarafından yönetilen iki Büyük Devletin devrimci hareketlere ilişkin şüpheli bir bakış açıları vardı.²¹⁷

Viyana Islahat Programı'nın beklentilerini karşılamaması üzerine diğer Büyük Devletlerin de bölgeye ilgisini çekmek için Makedonya Devrimci Örgütü tarafından bir ayaklanma tertip edildi. 2 Ağustos 1903 de başlayan ve aynı yılın kasım ayına kadar devam eden İinden Ayaklanması, Osmanlı Devleti tarafından bastırılmasına karşın Büyük Devletlerin de bölgeye ilgisinin çekilmesi engellenemedi.²¹⁸ Osmanlı kuvvetlerinin bölgedeki halka katliam yaptığı iddiaları Avrupa kamuoyunda Türk idaresi aleyhinde bir algı oluşturmuştu. Bunun bir yansıması olarak daha ayaklanma devam ederken İngiliz Hariciye Nazırı Lansdowne verdiği 29 Eylül 1903 tarihli bir notayla bölgede yeni bir yapılanmaya gidilmesine olan ihtiyacın altını çizerek, eyalete Hristiyan bir vali atanması ve Osmanlı düzensiz askeri birliklerinin çekilmesini içeren bir tasarı sunmuştu.²¹⁹

Bu tasarının üstüne bir araya gelip çözüm arayışına giren Avusturya ve Rusya yetkilileri Mürtsteg'de bir araya gelerek bir anlaşmaya varmışlardır. 2 Ekim 1903'te Babıali'ye sunulan Mürtsteg Kararları ile bölgede adli, mali ve idari reformların

²¹⁶ Saatçı, "Makedonya Sorunu (1903-1913)," s. 62-63.

²¹⁷ Sevilya Aslanova, "20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)," **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 11, 16.

²¹⁸ a.e., s. 19.

²¹⁹ Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, s. 282.

yapılması öngörülüyordu. İngiliz önerisinin aksine Osmanlı valisi görevine devam ediyor fakat yanına biri Rus diğeri Avusturyalı iki danışman tayin ediliyordu. Makedonya'daki idari sınırların etnik kimliğe göre yeniden belirlenmesi de kararlaştırılırken, jandarma gücünün denetimi de Avrupalı Devletlere bırakılıyordu. Sultan II. Abdülhamit bu kararları 24 Kasım'da kabul ettiyse de otoritesini kısıtlayacak bu reformların uygulanması için gereken adımları yavaşlatmaya gayret göstermiştir. Sonrasında yaşanan Rus-Japon Savaşı ve Fas sorunu da onun ağırdan almasına yardımcı olduğundan Mürzsteg Kararları en azından bir dönem için sürüncemede kalmıştır.²²⁰

Tıpkı Viyana Islahat Programı gibi Mürzsteg Kararları da çetelerin faaliyetlerini durdurmaya yetmedi. Aksine üçüncü madde de yer alan, *“Ülkede barış sağlandıktan sonra Makedonya'daki vilayetlerin sınırları ulusların gruplaşmalarına göre yeniden belirlenecektir.”*²²¹ şeklindeki ibare çetelerin kendi etnik unsurlarından olmayanları göçe zorlamaya hatta ortadan kaldırmaya teşvik edecek türdendir. Üstelik bu kararlar alınırken dışarıda bırakılan İtalyanlar da oluşan koşullardan memnun değillerdi. Sofya'daki İtalyan Askeri Ataşesi Binbaşı Rubin de Cervin, Aralık 1903'te Sofya'dan Roma'ya gönderdiği raporunda Sultan'a dayatılan reformların uygulanabilirliğini sorgulamaktaydı. Ona göre; *“...bölgede düzen sağlayacak olan jandarma mükemmel bir şekilde yeniden yapılandırılmış olsa da (her yandan onu baltalayan karışıklık ve gizli işler göz önünde bulundurulursa, bu biraz belirsizdir), dağlık, zor, kısıtlı iletişim olanaklarına sahip olan, her türlü ırk, din, dil çıkarlarının yapıldığı bir bölgede yaşamsal düzeni sağlamak için asla yeterli olmayacak.”*²²² bir durumdaydı.

1904 Ocak ve Şubat'ında İtalyan Hariciye Nazırı Tittoni, Londra ve Paris'e Avusturya'nın Makedonya'da tek başına hareket etmesini engellemek adına ortak hareket etme çağrısı yapmıştır. Tittoni'nin ayrıca Avusturya kuvvetlerinin ilerlemesine karşı bir sigorta olması için bölgedeki limanları işgal altında tutacak İngiliz-İtalyan ortak donanma gücü kullanılmasına dayanan sert bir eylem planı da vardı. Fakat

²²⁰ a.e., s. 282-283.

²²¹ Saatçi, “Makedonya Sorunu (1903-1913),” s. 71.

²²² Biagini, *İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13*, s. 75.

Fransa ve İngiltere bu soruna başka türlü bakıyordu. İngilizler, Rusları ve Avusturyalıları hiçbir şey yapmadıkları için eleştirmekten dolayı memnundu. Kendilerinin doğrudan müdahil olmadıkları bu sorunun bu iki devlet arasında çözüme kavuşmamış bir şekilde kalması İngilizlerin işlerine geliyordu. Fransa ise Rusya ile olan ittifakını çiğneyecek bir şekilde onun imza attığı bir anlaşmaya müdahale etmek istemiyordu. Üstelik tıpkı İtalya'ya yaptığı gibi bölgedeki çıkarlarına saygı gösterip Almanya'dan ayrılabilirse Avusturya'yla bir ittifak da mümkün olabilirdi. Öte yandan İtalya'dan da alacağını zaten almıştı.²²³

Askeri bir müdahaleye İngiliz ve Fransızları ikna edememesine karşılık, Tittoni konuyla alakalı temaslarına devam etmiştir. Münzsteg Kararları sonrasında İtalyan Hariciye Nazırı Tittoni ile görüşen İngiltere'nin Roma elçisi Sir Bertie, İtalyan hükümetinin soruna bakış açısını Londra'ya bildirmekteydi. Tittoni'nin ona aktardığına göre İtalyan hükümetinin arzusu bölgede statükoyu korumaktır. Fakat eğer statüko korunamayacaksa Makedonya sorunun çözülmesi için bir Avrupa Konferansı düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Makedonya'da Rusya ve Avusturya tarafından tek başlarına veya beraber adım atmalarına izin verilmemeliydi. Bunun için de Fransız hükümetinin müttefikleri Rusya'ya kendilerinin de müttefikleri Almanya vasıtasıyla Avusturya'ya baskı uygulamasının gerekli olduğunu düşünüyor. Eğer İngiltere'de aynı anda hem Viyana hem de St. Petersburg'a baskı uygularsa bu devletleri kendilerini güç duruma düşürecek ve belki de bir Avrupa Savaşı'na gidecek bir durumdan kurtarabilirlerdi.²²⁴

Tittoni'nin daha o günlerden sorunun bir Avrupa Savaşı'na gidebileceği endişesi, aslında anlaşmanın dışarısında bırakılmalarından kaynaklı hoşnutsuzluklarının abartılı bir yansıması olsa da tam anlamıyla yersiz bir endişe de değildi. İlinden Ayaklanması öncesinde 10-11 Haziran tarihlerinde bir grup Sırp subay tarafından düzenlenen tertip sonucu Sırbistan Kralı Alexander ve eşi katledilmişti. Kral Alexander, Avusturya'nın bölgedeki çıkarlarına hizmet eden bir politika takip eden Obrenovic ailesinden gelmekteydi. Buna karşılık şimdi onun yerine Kral olan

²²³ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 102.

²²⁴Sir F. Bertie'den Markiz Lansdowne'a 19 Şubat 1904, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, H. M. Stationery Office, 1928, s. 68.

Peter Karagregorovich ise Rusya'ya yakın bir politika izlemeye başlamıştı.²²⁵ Dolayısıyla iki devlet bir yandan Makedonya'da sorunu çözerken başka bir bölgede yeni bir çatışma ortamının oluşması mevcut tabloya ilişkin karamsar bir yorum getirmeyi kolaylaştırıyordu.

Nitekim İngilizlerin de benzer bir düşünceyi paylaştıkları bu konuşmaya ilişkin İngiliz hükümeti tarafından gönderilen notada ortaya çıkmaktadır. Tittoni'nin çağrısına cevaben Lord Lansdowne, İngiltere'nin İtalyanların ortaya koyduğu bu politikaya uygun hareket etmeye hazır olduğunun belirtilmesini istemiştir. Eğer hakikaten Balkanlar'daki durum kötüye giderse böyle bir konferansı düzenleme kaçınılmaz olacaktır. Fakat bunun gerçekleşmesi için de diğer Büyük Devletlerle ortak bir anlayış geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmekteydi. Eğer Avusturya ve Rusya'nın programı başarısız olursa İngiltere'nin programı, Makedonya'nın Osmanlı Padişahının atadığı bir idareci tarafından Büyük Devletlerin belirlediği süre boyunca yönetilmesi fakat bölgenin ekonomisinin uluslararası kontrolün eline geçmesi şeklindedir. Bu plana Fransa'nın da onayı olduğunu söyleyen Lord Lansdowne, İtalya ile ortak çalışmaktan memnuniyet duyacaklarını ifade etmiştir.²²⁶

İtalya'nın aynı dönemlerde Fas sorunuyla alakalı olarak İngiltere ve Fransa'yla olan dirsek teması düşünüldüğünde iki tarafın arasındaki ortaklığın bir başka boyutunun da Balkanlar'da gerçekleştiği düşüncesi yerinde olacaktır. Zira İngiltere'nin 1903 Münzsteg Anlaşması sonrasında neredeyse rakipsiz kaldığı Balkan coğrafyasında Avusturya'yı dizginlemesinin yolu yeni birlikleri desteklemek ve çatışmaları güçlendirmekten geçiyordu. Bu sebeptendir ki İngilizler bölgedeki hem İtalyan hem de Yunan varlığına hayati bir önem vermekteydi.²²⁷ Her ne kadar bölgedeki planlarına istedikleri desteği alamazlar da İtalyanlar da bu ortaklıkta kendi üstlerine düşeni yaparak "müttefikleri" Avusturya'yı zor duruma düşürecek adımlar atmaktan geri durmuyorlardı.

²²⁵ Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, s. 288.

²²⁶ Markiz Lansdowne'dan Sir F. Bertie'e 23 Şubat 1904, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 69.

²²⁷ Birecikli, "Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914," s. 59.

2.2.1. 1907 Üçlü İttifak Anlaşması'nın Yenilenmesi Meselesi

Mürzsteg ile yaşanan gerilimin yanında, Avusturya ve İtalya arasında Arnavutluk için yapılan pazarlıklar da devam etmekteydi. Yeni bir krizin oluşmasını istemeyen Avusturyalı diplomatlar Balkanlar'daki durumu görüşmek için İtalyan meslektaşlarıyla irtibatı devam ettirmekteydiler. 1904 ve 1905 yıllarında iki ayrı konferansta bir araya gelen hariciye nazırları Goluchowski ve Tittoni Balkanlar'da her iki tarafından da saldırgan bir politika izlememesi için atılacak adımları konuşmak için bir araya gelmiştir. Avusturya nihayet burada Bosna Hersek ve Yenipazar hariç tutulmak üzere bölgede yeni bir adım atmadan evvel İtalya ile bir anlaşmaya varacağına dair taahhütte bulunmuştur.²²⁸ Roma'daki İngiliz elçisi Sir Bertie'nin Tittoni ile konuya dair yaptığı bir görüşmeden de öğrendiği üzere Makedonya konusunda kendi başlarına hareket etmeye niyetlerinin olmadığını söyleyen Avusturyalılar, Arnavutluk'un Adriyatik kıyılarının öneminin farkındaydılar. Bu bölgeyi tek başlarına ele geçirmenin iki tarafın karşı karşıya geleceği bir savaşın gerçekleşmesine sebep olacağını bildiklerinden gerilimi yükselten taraf olmamayı tercih etmişlerdir.²²⁹

İtalya ve Avusturya çıkarlarının karşı karşıya geldiği dönemlerde ortak müttefikleri Almanya'nın ara bulucu bir rolü olmuştur. Çünkü Avusturya'nın aksine İtalya ile Almanya arasında mücadelesini verecekleri hiçbir mesele yoktu. Fakat onlar da Fransa-İtalya yakınlaşmasını hoşnutsuzlukla takip ediyorlardı. Lakin o zamana kadar Almanya ve Fransa arasındaki bir savaşın ihtimali çok da güçlenmemişken bu yakınlaşmanın tahammül edilebilir boyutlarda olduğu kabul edilebilirdi. Gelgelelim Algeciras Konferansı öncesinde ve sırasında artan gerilimin bir savaş ihtimali doğurmasına karşılık İtalya'nın karşı cephede yer alan bir tutum içerisinde olmaya devam etmesi, bu devletin ittifakın içerisinde yer almasının gerekliliğini sorgulatmaya başlamıştı.²³⁰ En son 1902 yılında yenilenen Üçlü İttifak Anlaşması'nın beş yıllık süre sonunda 1907 yılında tekrardan yenilenecek olması İtalya'nın İttifak'taki geleceği

²²⁸ Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices*, s.137.

²²⁹ Sir F. Plunkett'ten Markiz Lansdowne'a 26 Şubat 1904, *B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909*, s. 71.

²³⁰ Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices*, s. 135.

açısından önemli bir dönüm noktası olacaktı. Konuyla alakalı Avusturya ve Almanya diplomatları arasındaki temaslar sürerken Roma'dan dönen Kont Monts, Almanya ve Fransa arasındaki olası bir savaşta İtalya'nın Almanya'ya yardıma koşacağını düşünmediğini söylemekteydi.²³¹

Daha önceden de belirttiğimiz gibi 1906 yılı içerisindeki Rusya ile Almanya yaklaşma çabaları da devam etmekteydi. Almanlar, Bismarck'ın eski projesi olan Üç İmparatorlar Liginin yeniden canlandırmanın hayalini kurmaktaydılar. Eğer bu gerçekleşirse İtalya ile olan bağlarının çok da önemi kalmayabilirdi. Fakat bu birliktelik gerçekleşmeden onların eliyle gelen bir ayrışma durumunda İtalya tamamen İtilaf Devletleri'nin kucağına atılmış olurdu. Müttefiklerinin yaptığı gizli anlaşmaların bilincinde olmayan Avusturya ve Almanya için tarafsız kalan bir İtalya, karşı cepheye geçmiş bir İtalya'dan çok daha evlaydı. Üstelik her ne kadar Almanlar Rusya ile bir yaklaşma içerisinde olsalar da Viyana'nın muhtemel bir Avusturya-Rusya Savaşı'nda güneyinde savunması gereken yeni bir cephenin olması sıkıntısı da doğabilirdi. Bu sebeptendir ki Almanya ve Avusturya diplomatları arasında Ekim 1906'da gerçekleşen bir görüşmede İtalya'yı sıkıştırmak yerine kendilerine yeni şartlarla gelmesini beklemeleri gerektiği konusunda anlaşmışlardı.²³²

İki ülkenin İtalya'ya karşı uyguladığı bu dikkatli yaklaşım kuşkusuz İtalya'yı Üçlü İttifak'ın içerisinde tutmak adına etkili olmuşsa da Avusturya ile İtalya'nın arasındaki ilişkilerin gerilimini azaltan bir başka etmen de ilginç bir şekilde Almanya'nın hırçın dış politikası olmuştur. Avusturya, Almanya'ya Algeciras Konferansı esnasında koşulsuz destek olmuşsa da aslında diğer Büyük Devletlere karşı bir savaşa girmeye o an için gönülsüzdü. Bu dönemde İtalya'nın hoşnutsuzluğu da Avusturya'dan çok Algeciras Konferansı sürecinde tansiyonu yükselten Almanya'ya kaymıştı. Avusturyalı devlet adamı Heinrich von Lutzow da İtalyanlar ile aynı noktadan yaklaşarak ortak çalışmayla Almanya'yı frenlemeleri gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenledir ki Avusturya-İtalya ilişkilerinde bir miktar yumuşama da yaşanmıştır.²³³

²³¹ a.e., s. 139.

²³² a.e., s. 136, 139.

²³³ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 103.

Nihayet tüm bu gelişmelerin ardından Üçlü İttifak'ın yenilenmesi için taraflar bir araya geldiğinde anlaşmanın olduğu haliyle bir kere daha yenilenmesi için uygun bir atmosfer yakalanmıştı. İngiltere ve Rusya arasındaki uzlaşmanın son aşamalarına geldiği Temmuz 1907'de İttifak Devletleri Desio'da bir araya gelmişlerdir. Burada gerçekleşen görüşmeler esnasında Tommaso Tittoni ve Kont Aehrenthal, iki taraf arasındaki gerilimi azaltmak için iki ülke arasındaki sınırdaki askeri hareketliliğe ilişkin söylentilere son verip, yayılmacı politika izleyenlerin tahriklerine kapılmama noktasında bir uzlaşma gerçekleştirmişlerdir.²³⁴ Bu uzlaşmaya müteakip, 8 Temmuz 1907 yılında ittifak anlaşması yenilendiğinde İtalya Üçlü İttifak'ın içerisinde kalmayı tercih etmiştir. Fakat hadiselerin ilerleyişi aslında İtalya'nın 1902 yılındaki durumundan çok da farklı bir yerde olmadığını gösterir bir mahiyette cereyan etmiştir.

2.2.2. Demiryolu Uzlaşmazlığı

Hanedan değişimi sonrasındaki dönemde tahtı sallantıda olan Sırbistan Kralı Peter, konumunu güçlendirmek için bir ittifak anlaşmasına sıcak bakmaktaydı. Rus-Japon Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte bölgede kendilerine hami olabilecek en önemli güçten yoksun kalan Sırbistan'ın, Bulgar Prenslığı ile yakınlaşmasına ve nihayet 1904 Mart'ında anlaşmasına İtalya destek olmuştu.²³⁵ Bu anlaşmayla birlikte Balkanlar'da o zamana kadar Rusya ve Avusturya arasında gidip gelen iki ülkenin kendi çıkarlarını korumaları adına inisiyatif alma imkanları doğmaktaydı.

Anlaşmanın ilk maddesi Mürzsteg programına taraf olan devletlerle uyum içerisinde olacaklarına ve statükoyu koruyacaklarına ilişkin taahhüt içeriyordu. Bunun sebebi çok açık bir şekilde Avusturya'nın bu anlaşmanın içeriğinden en az oranda rahatsız olmasını sağlamaktı. Bir diğer maddede taraflar, nereden gelirse gelsin bir saldırıya karşı iki devletin ortak mücadele edeceği ve hüküm süren hanedanların haklarının korunacağını taahhüt ediyorlardı ki bu madde, geleceğinden şüphe eden Kral Peter için özellikle önemliydi. Bunun dışında bu anlaşmayla taraflar diğer

²³⁴ David G. Hermann, "The Paralysis of Italian Strategy in the Italian-Turkish War, 1911-1912," **The English Historical Review**, vol. 104, no. 411, Nisan 1989, s. 111.

²³⁵ Ernst Christian Helmreich, **The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913**, Londra, Humphrey Milford, 1938, s. 4.

yaptıkları ticari anlaşmaların etkilenmeyeceği bir gümrük birliği konusunda uzlaşmaya varmışlardır.²³⁶

Lakin anlaşmanın Avusturya'yı yumuşatmaya yönelik hükümlerine karşın içerikten haberdar olan Avusturyalıların tepkisi çok sert oldu. Bilhassa 1906 yılında Goluchowski'nin yerine Hariciye Nazırı olan Kont Aehrenthal Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki gümrük birliği projesine tepki göstermekteydi. Sırbistan'ın ihracatının %80'ni oluşturan bir bölümünü Avusturya'ya yaptığı çiftlik hayvanları (bilhassa da domuz) ticareti oluşturmaktaydı. Dolayısıyla ekonomik açıdan kendisine göbekten bağlı bir Balkan Devleti'nin ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ileride Avusturya'yı daha güç bir duruma sokabilirdi. Bu yüzden Mayıs 1906'da Sırbistan'ı hizaya getirmeyi amaçlayan ve bu ülkeden yapılan çiftlik hayvanı ticaretini engelleyen geniş çaplı bir ambargoya başlandı. Fakat bu ambargo Sırbistan'ı yıldırma yerine çevre ülkeler ve diğer Büyük Devletler ile ortaklık kurma arayışına itmiştir.²³⁷ Avusturya'nın tahakkümünden kurtulmak için en önemli şart Avusturya'dan bağımsız bir demiryolu vasıtasıyla Sırp mallarının bir limana çıkarılmasıydı. Bunun için Sırp'ların planladığı demiryolu hattı Niş'ten başlayıp güneydeki Osmanlı toprakları Priştine ve Prizren'den geçerek Şingin limanına varan bir demiryolu projesiydi.²³⁸

Fakat bu konuda İtalyanların daha farklı bir önerileri vardı. Çetine'de bulunan İtalyan elçiden gönderilen bir raporla Karadağ'ın Antivari (Bar) Limanı'ndan başlayacak bir demiryolu inşaatı için İtalyanlar, İngilizlerin yardımını istiyordu. Karadağ ile İtalya hükümetleri arasında bir uzlaşma neticesinde demiryolu projesini hayata geçirmek isteyen İtalyanlar, 400 kilometre uzunluğunda ve 120 milyon frank tutarında maliyeti olacak bir projeden söz etmekteydiler. Antivari'den başlayıp, Osmanlı topraklarından geçerek Berane ve Kurşunlu'ya uğrayıp Niş'e ulaşacak hattı, Romanya'nın demiryolu hattıyla birleştirip Karadeniz'e ulaşmasını istiyorlardı. Böylelikle Rusya'nın en güneydeki topraklarından başlayacak bir hat Romanya,

²³⁶ a.e., s. 6.

²³⁷ Saatçı, "Makedonya Sorunu (1903-1913)," s. 77-78.

²³⁸ Demiryolu Hatları B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909, s. 332.

Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ üzerinden Adriyatik'e ve Avrupa'ya ulaşmış olacaktı.²³⁹

Antivari limanı, Berlin Anlaşması'nda Karadağ'ın Adriyatik'e çıkış için elde ettiği bir limandı. Limanın inşaatını gerçekleştiren İtalyanlar şimdi de yapılması planlanan demiryolu hatlarının güzergahını değiştirerek kendi çıkarlarına hizmet eder hale getirmeye çalışıyorlardı. İddialarına göre bu hattın faaliyete geçmesi ile doğu-batı hattındaki ticaretin yeni merkezinin Niş olması planlanıyordu. Böylece Avusturya ve Almanya'nın demiryolu tekeline bir darbe vurulması ve Fransız, İngiliz, Belçika ve İsviçre ticari faaliyetlerine daha uygun bir rota oluşması hesaplanıyordu. İtalyanlar kendi çıkarlarının da bu bölgede yattığını belirterek, İsviçre-Simplon ile İtalya-Venedik arasında oluşacak bir hatla da bu şehri Avrupa'nın en önde gelen limanlarından birisi yapmayı amaçladıklarını kaydetmekteydiler.²⁴⁰ Çok büyük beklentiler içerisinde oldukları bu projenin önünde en önemli engel olarak Babıali'nin inatçılığını gören İtalyanlar, -başta İngiltere olmak üzere- bu hatta çıkarı olan devletler Babıali nezdinde girişimlerde bulunurlarsa sorunun aşılacağı görüşündeydiler. Eğer uluslararası bir ortaklık kurulursa bu girişime engel olabilecek Avusturyalı sermayedarlar da devre dışı bırakılmış olurdu.²⁴¹

İtalyanların devam eden anlaşmalarına rağmen açıkça “*Avusturya ve Almanya'nın demiryolu tekeline bir darbe vuracağını*” bildikleri bir demiryolu projesi üzerinde çalışmaları, attıkları imzalara olan sadakatlerinin ne kadar zayıf olduğuna bir başka örnek teşkil etmektedir. Arnavutluk'a dair emellerinin ve yatırımlarının olmasına karşılık Şingin Limanı gibi Osmanlı hakimiyetindeki Arnavutluk topraklarında son bulacak bir hatta olan itirazlarında da aslında bölgenin kontrolünün Avusturya ile paylaşabilecekleri günlere ilişkin endişeleri yatmaktaydı. Yaptıkları gizli anlaşmalar nedeniyle Arnavutluk'ta tek başlarına hareket edemeyeceklerinin

²³⁹ Çetine'deki İtalyan elçisinin raporu 23 Ocak 1907, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 324.

²⁴⁰ Çetine'deki İtalyan elçisinin raporu 23 Ocak 1907, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 324.

²⁴¹ Çetine'deki İtalyan elçisinin raporu 23 Ocak 1907, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 324.

farkındaydılar. Bu sebeptendir ki mümkün olduğunca Türk topraklarının dışarısında kalan bir hattın kabulü için gayret göstermekteydiler.

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Karadağ Prensi Nicholas ile bir görüşme gerçekleştiren Çetine'deki İngiliz elçisi Graz, bu ülkenin demiryolu projesine bakış açısını Edward Grey'e aktarmaktadır. Prens elçiden kendilerini İngiltere'nin küçük ama samimi bir dostu olduklarının iletilmesini isteyerek demiryolunun kendileri açısından önemini aktarmaktadır. O dönemde henüz resmi olmasa da Avusturya'nın Doğu-Batı yönünde inşa etmeyi planladığı Trans-Balkan Demiryolu projesi Karadağ'ı dışarıda bırakacağı benziyordu. Eğer demiryolu Antivari limanından geçmezse bu Karadağ'ın siyasi ve ekonomik anlamda ölümü olabilirdi. Gelişimlerinin ve dışarıya verdikleri göçün anahtarı olarak gördükleri bu proje için İngilizlerin desteğini aramaktaydılar.²⁴² Graz, ayrıca İtalya ve Rusya'nın da bu demiryolu hattı projesinde ortak hareket ettiklerini vurgulayarak bu projenin mümkün olduğunca Avusturya'dan gizli tutulmaya çalışıldığını aktarmaktaydı.²⁴³

Lakin henüz bu proje için somut adımlar atılmadan evvel Avusturya'nın demiryolu teşebbüsü gündeme geldi. Avusturya'nın 27 Ocak 1908'de açıkladığı demiryolu projesi Viyana, Peşte, Saraybosna, Zenice, Yenipazar ve Mitrovice üzerinden Atina'ya ulaşmayı hedeflemekteydi. Her ne kadar Kont Aehrenthal bu hattın ticari yönünü ön plana çıkarmaya çalışsa da bu bölgeden geçen bir demiryolunu kullanacak olan Avusturya ordusunun kısa zaman içerisinde Selanik'e erişme imkânı da doğmaktaydı. Bu cüretkâr projeye Ruslar Mürzsteg Programını öne sürerek karşı çıkmışlardır. Zira Mürzsteg programına göre Balkanlar'da hiçbir devlet statükoyu bozabilecek eylemlere girişme hakkına sahip değildi. Eğer bu yol Avusturya tarafından kullanılmaya başlanırsa statüko Avusturya lehine bozulmuş olacaktı. Bu sebepten Ruslar bu projeye karşılık daha önce İtalyanların İngilizlerden destek aradığı, Sırbistan'ı ve Karadağ'ı Adriyatik Deniziyle bağlayacak olan Transversal demiryolu

²⁴² Des Graz'dan Sir Edward Grey'e 4 Mart 1907, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 325.

²⁴³ Des Graz'dan Sir Edward Grey'e 4 Mart 1907, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 325.

hattıyla karşılık vermek istemişlerdir. Avusturya'nın bu teklife önce onay vermesine karşılık sonradan itiraz etmesi yeni bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁴⁴

Roma'da bulunan İngiliz diplomat Sir E. Egerton, Edward Grey'e gönderdiği bir notada bu teşebbüse ilişkin İtalya'nın aldığı pozisyonu Londra'ya haber vermiştir. Rusya'nın Adriyatik'e ulaşacak bir demiryolu için kendilerine başvuran Sırlar için teşebbüslerde bulunacağını ilanına İtalyanlar da destek vermekteydi. Buna karşılık İtalyanlar, meseleye ilişkin İngiltere'nin alacağı pozisyonu da merak etmekteydiler.²⁴⁵ Bu sorgulamaya verilen cevapta Edward Grey İngiltere'nin Makedonya'daki yapılmasını talep ettiği reformların önüne geçecek bir demiryolu projesi fikrine karşı olduğunu vurgulamıştır. Fakat onun bakış açısına göre eğer projelerden birisi kabul edilecekse diğerinin de kabul edilmesi gerekmektedir.²⁴⁶

Rusya ile yaptıkları ittifak anlaşmasına rağmen İngilizlerin onların öncülük ettiği bir demiryolu projesine böylesine soğuk bir yaklaşım sergilemesi ilginç bir ayrıntıdır. Öte yandan bölgenin demiryolları ile bağlanmasının hem kara ticaretini hem de kara ordularının hareket hızını arttıracak gerçeği göz önünde bulundurulduğunda tam anlamıyla bir deniz gücü olan İngiltere'nin bu yaklaşımı daha anlaşılabilir bir hal alır. Bu notanın satır arasında İngiltere'nin müttefiklerinin kendisinin sahip olmadığı bir avantaja sahip olmasını ancak hasımlarının da sahip olması durumunda uygun göreceğini ve destekleyeceğini okumamız mümkündür. İngiltere'nin bu koşullu desteğine karşılık Rusya'nın kıta Avrupa'sındaki müttefiki Fransa, bu projeye çok daha açık bir destek ortaya koyduğunu İngilizlere yolladığı 10 Mart 1908 tarihli notayla ilan etmiştir.²⁴⁷

Müttefiklerinin bir kez daha karşı karşıya geldiği bir durumla yüzleşen Almanlar, bu meselede çok da bir tereddüt göstermeden Avusturya'yı desteklediler. Zira kendilerine koşulsuz destek sunan Avusturya'nın yerine karşı bloktaki devletlerle

²⁴⁴ Mehmet Yılmazata, "Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi," **Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü**, Yüksek Lisan Tezi, 2005, s. 69-72.

²⁴⁵ Sir E. Egerton'dan Sir Edward Grey'e 5 Mart 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 349.

²⁴⁶ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton'a 5 Mart 1908, , **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 350.

²⁴⁷ Hariciye Nezareti'nden Cambon'a 17 Mart 1908, , **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 350.

iş tutmuş olan İtalya'nın projesine destek olmaları çok da mümkün değildi. Bunu yaparken bir yandan da Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini korumaya ve meselenin doğrudan muhatabı olmadıklarını göstermeye önem vermekteydiler.²⁴⁸ Fakat onların Avusturya'ya verdikleri destek, Roma'ya Üçlü İttifak'tan uzaklaşmak için bir başka gerekçe daha vermiş oldu.²⁴⁹ Zaten İngilizlerle yaptıkları iş birliği dışında, İtalyan yayılmacılığını savunanlar ve kamuoyu da ülkelerinin Avusturya ile çok fazla yaklaşmasını istemiyorlardı. Bilhassa da Avusturya'nın Arnavutluk'ta attığı her adıma karşı kıskançlık ve güvensizlik had safhadaydı. Bu ülkenin kendi etki alanları içerisinde olduğunu düşündüklerinden, Bosna-Hersek'in durumuna benzer bir şekilde Arnavutluk'un da Avusturya egemenliği altına girmesini istemiyorlardı. Bu kesim için Rusya ve Avusturya anlaşırken ülkelerinin dışlandığı Münzsteg Anlaşması, Avusturya ile aralarının daha da açılmasına neden olmuştu.²⁵⁰ Temmuz 1907'de Desio'da vardıkları uzlaşmaya karşılık demiryolu meselesinde tarafların tekrardan karşı karşıya gelmesi de bunun en önemli göstergelerinden birisidir.

2.3. Reval Görüşmeleri ve Meşrutiyetin İlanının Balkanlar Üzerindeki Etkisi

Çarlık Rusya'sı ekonomik ve askerî açıdan kendilerini toparladıkça Balkanlar üzerinde daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.²⁵¹ Balkanlar'daki Hristiyan halkları Türklerin elinden kurtarmayı tarihsel amaçları edinen Ruslar, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında bu amacına ulaşmış görünmekteydiler. Buna karşılık Bulgarlar ve Sırlara yöneltilen Germen yayılmacılığından rahatsızlık duymaktaydılar. Bu dönemdeki bir başka temel politika da Akdeniz'e serbest geçiş kazanmak ve Karadeniz sahillerine Boğazlar yoluyla gelebilecek bir tehdidin önüne geçmektir.²⁵²

Rusya ile rekabet ettiği dönemde Balkanlar'daki statükoyu koruma yönünde bir politika takip etmiş olan İngiltere, 1907 İttifak Anlaşması sayesinde Rusya ile diğer

²⁴⁸ Yılmazata, "Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi," s. 74.

²⁴⁹ Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, s. 11.

²⁵⁰ Pribram, **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, s. 134-135.

²⁵¹ David Stevenson, "Militarization and Diplomacy in Europe Before 1914," **International Security**, vol. 22, no. 1 Yaz, 1997, s. 140.

²⁵² Serge Sazonov, **Fateful Years 1909-1916 the Reminiscences of Serge Sazonov**, Londra, Buttler&Tanner, 1923, s. 49-50.

ihtilafli alanlarda anlaştıktan sonra bu coğrafyada da ortak hareket etmeye uygun bir zemine kavuşmuştu. Ruslar da Balkanlar'daki duruma müdahale ederken İngilizlerle anlaşmaya önem vermekteydiler. O dönemlerde Rusya'da başbakan olan Stolypin, *"Eğer Rusya Balkanlar'daki duruma müdahale etmezse, asırlardan beri verdiği mücadele sonuçsuz kalır ve bölgede büyük bir güç olmaktan çıkar. Bu nedenle tek çıkar yol İngiltere ile anlaşmaktır."* demektedir.²⁵³ O dönemde yaşanan olaylar da iki devletin ortak hareket etmesini kolaylaştıracak bir seyir izlemekteydi.

Makedonya'daki şiddet olaylarının artış göstermesini Osmanlı Devleti'nin reformları uygulama noktasında gereken adımları atmamasına bağlayan İngilizler, Sultan II. Abdülhamid'in geciktirmeye devam ettiği Mürssteg reformlarını uygulamaya koymak için Rusya ile daha sıkı bir iş birliği içerisine girmeye niyetliyidiler. Bilhassa da bölgedeki Türk askeri varlığını azaltacak ve Büyük Devletlerin jandarma sayısını arttıracak bir düzenlemeye sıcak bakmaktaydılar.²⁵⁴ Konuyla alakalı görüşmeye hevesli olan Rus Çarı II. Nikola'nın davetlisi olarak Reval'e gelen İngiliz Kralı VII. Edward 9-10 Haziran 1908 tarihleri arasında onunla Reval'de bir görüşme gerçekleştirdi.

Görüşme ilk kez bir İngiliz hükümdarın Rusya'ya ziyaret gerçekleştirecek olmasından dolayı başlı başına büyük bir olaydı. Bununla beraber Kralın kendi kontrollerinde olmayan bir ziyarette bulunmasına ilişkin İngiliz hükümetinde bir gönülsüzlük olduğu da anlaşılmaktadır. Ziyaretin St. Petersburg yerine Reval'de gerçekleşmesi Rusların başkentlerine gerçekleştirecek bir ziyarette İngiliz Kralını kullanabileceklerinden çekinen hükümetin endişelerini yansıtmaları bakımından önemlidir.²⁵⁵ Hükümetin ziyaretin yapılacağı yerle alakalı çekincelerinin yanında ziyaretin kendisi de İngiltere ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın boyutundan rahatsız kesimlerin tepkilerini açıktan açığa dile getirmesi için bir fırsat doğurmuştu. 26 Mayıs 1908 tarihli bir oturumda Sosyalist üyelerden birisi Rus hükümetiyle Birinci Duma Meclisi üyeleri arasındaki mevcut durum sebebiyle ziyaretin ertelenmesi adına

²⁵³ Aslanova, "20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)," s. 27.

²⁵⁴ G. P. Gooch, "Triple Alliance and Triple Entente 1907-1914," **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919 C.III**, ed. Sir A. W. Ward, G. P. Gooch, New York, The Macmillan Company, 1923, s. 397.

²⁵⁵ Matthew Glencross, **The State Visits of Edward VII: Reinventing Royal Diplomacy for the Twentieth Century**, New York, Palgrave Macmillan, 2016, s. 168.

hükümetin ne gibi tedbirler alacağını soruyordu. Soruyu cevaplan Başbakan ziyaretin ertelenmesini gerektirecek bir durum olmadığını söyleyerek, her iki devletin iç politikalarının bu ziyaretten etkilenmeyeceğini ifade etmiştir.²⁵⁶

Bu görüşmeye ilişkin İngiliz Parlamentosu'nda devam eden tartışmalar esnasında ziyareti savunan Edward Grey de 1907 Anlaşması'nın ve Reval ziyaretinin aynı politikanın parçası olduğunu ve yeni bir anlaşmaya imza atmak niyetinde olmadıklarını vurgulamıştır. Rusya ile yakınlaşmalarının bir savaş değil barış politikası olduğunu dile getiren Grey, eğer Rusya ile olan ittifaklarını çöpe atarlarsa Makedonya'daki reformlar konusunda tartışmanın anlamını yitireceğini söylemiştir.²⁵⁷ Buna karşın VII. Edward'ın İngiliz kabinesinden bir yetkiliyi yanına almadan yola çıkacak olmasına ilişkin bilhassa sol görüşlü vekillerin eleştirileri devam etmiştir.²⁵⁸ Fakat İngiliz Parlamentosu'ndaki bu tartışmalar Kralın programını iptal etmesine yol açacak kadar büyümemiştir.

Ziyaretin öncesine ilişkin bir başka ilginç detay da Rothchilds Ailesi'nin Krala sunduğu rica mektubudur. Kral bu ailenin üç kardeşiyle Cambridge'de beraber okudukları dönemden beridir devam eden bir dostluğa sahiptir. Rothchilds Ailesi'nin bu dostluktan kaynaklanan hatırlarını Yahudilere destek için kullandıkları anlaşılmaktadır. Ziyaret öncesinde Rusya'daki Yahudi aleyhtarlığına karşı Çar II. Nikola'yla konuşması yönünde rica mektubu göndermişlerdir. Ne var ki görüldüğü kadarıyla Kral onların bu talebine olumlu cevap vermemiş, şimdilik bu konuda Rus Başbakanı Stolypin tarafından verilen güvencelerin yerine getirilmesini beklemeleri gerektiğine vurgu yapmıştır.²⁵⁹ Her ne kadar Rotchilds Ailesi'nin bu ricası karşılıksız kalmış gözükse de bu tarz ziyaretlerde kişisel ilişkilerin ne kadar devrede olabileceğini göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır. Çalışmamız kapsamı dışında kaldığı için etraflıca ele almadığımız bu ilişki ağı Reval Görüşmeleri'nin içeriğine ilişkin daha aydınlatıcı çalışmalarda kullanılabilir.

²⁵⁶ Önder Kocatürk, **Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 97.

²⁵⁷ Gooch, "Triple Alliance and Triple Entente 1907-1914," s. 398.

²⁵⁸ Glencross, **The State Visits of Edward VII: Reinventing Royal Diplomacy for the Twentieth Century**, s. 172.

²⁵⁹ a.e. s. 174-175.

9 Haziran 1908 de bir araya gelen iki hükümdarın görüşmeden duyduğu memnuniyet karşılama konuşmalarına da yansımıştır. Çar II. Nikola; *“Bu toplantının, Hanelerimizi birleştiren sayısız ve güçlü bağları daha da kuvvetlendireceğine, ülkelerimizi bir araya getirme ve dünyanın huzuru sağlama konusunda mutlu bir sonuç olacağına eminim. Geçen yıl boyunca, Rusya ve İngiltere için büyük öneme sahip bazı sorunlar tatmin edici bir şekilde çözüme kavuştu. Sınırlı kapsamlarına rağmen Majestelerinin bu anlaşmaların değerini takdir edeceğine eminim. Zira bu anlaşmalar ülkelerimiz arasındaki iyi niyet ve karşılıklı güven duygularını yaymaya yardımcı olabilirler.”* sözleriyle görüşmelerden duyduğu memnuniyeti belli etmiştir. Buna cevaben Kral VII. Edward da *“Majestelerinin son dönemlerde aramızda gerçekleşen anlaşmalarla ilgili sözlerine samimiyetle katılabilirim. Aramızdaki ittifak, halklarımız arasındaki bağları kuvvetlendirmeye hizmet edecektir. Ve eminim ki gelecekte de bazı önemli meselelerin tatmin edici bir şekilde çözülmesine yol açacaktır. Ayrıca anlaşmamızın dünya barışının korunmasına büyük bir katkı sağlayacağına da ikna oldum.”* demiş ve ittifak anlaşmasına verdikleri önemi vurgulamıştır.²⁶⁰

Kral ve Rus Çarı arasındaki müzakereler sürerken, Reval görüşmelerinde Kral Edward'a eşlik eden İngiliz diplomat Sir Hardinge de Rus yetkililerle yaptıkları görüşmeleri Londra'ya raporlamıştır. Rus Hariciye Nazırı Isvolsky ile bir görüşme gerçekleştiren Hardinge, Rusların Almanya'ya karşı tutumunu aktarmıştır. Görüşme esnasında Almanya'ya karşı sürekli kötü bir durumda yalnız kaldıklarını hatırlatan Isvolsky, ülkesinin Almanya'ya karşı son derece dikkatli davranmak zorunda olduğunun altını çizmiştir. Bu yüzdendir ki bir yandan İngiltere ile ilişkiler geliştirilirken aynı zamanda da Almanya ile ilişkilerinin bozulmamasına gayret göstermekteydiler. Son zamanlarda Rus basınından yansıyan Almanya'ya dair olumsuz haberlerin Almanya tarafından ciddiye alındığını kaydeden Isvolsky, İngiltere ve Fransa ile olan yakın ilişkileri de göz önüne alındığında Almanya ve Avusturya'nın kendilerine Makedonya'da reformlar konusunda çok daha fazla güçlük çıkarmasını olası görmekteydi. Buna karşılık hem kendilerinin hem de Rus

²⁶⁰ Gooch, “Triple Alliance and Triple Entente 1907-1914,” s. 399.

kamuoyunun İngiltere'nin Makedonya konusundaki tutumuna yürekten destek verdiklerini belirtmiştir.²⁶¹

Isvolsky'nin kendilerine verdiği destek ve Almanya'yla olan ilişkilerinin hassasiyetine yaptığı vurgunun ardından Hardinge de ülkesinin Almanya'nın donanma programından duyduğu rahatsızlığı paylaşmıştır. İngiltere'de Almanya'nın bu programla amaçladıklarına ilişkin derin güvensizlik vardır. 7-8 yıl içerisinde Avrupa'da bu sorun kaynaklı bir kriz ortaya çıktığında güçlü bir Rusya'nın olması Avrupa'da barışın korunması adına İngilizler için önemlidir. Bu yüzden her iki ülkenin de karşılıklı ilişkilerini geliştirmesi ve çıkarlarına saygı duyması gerekmektedir.²⁶² Öte yandan Almanya'nın gerçekleşen bu ziyaretlere şüpheyile bakmasının önüne geçmek adına Edward Grey'in Avam Kamarası'ndaki konuşması esnasında Reval'de hiçbir anlaşmanın gerçekleşmeyeceğini belirtmesine dikkat çekilerek ziyaretin bu ülkeye zarara uğratmasını istemediklerinin altını çizmiştir.²⁶³

Ziyaret öncesi Edward Grey'in Rusya ile yakınlaşmalarının barış politikası olduğunu belirtmesine ve ziyaret esnasında hükümdarların verdikleri demeçlerdeki yumuşak tutuma karşılık, Hardinge-Isvolsky görüşmesinde güçlü bir Rusya'ya İngiltere'nin duyduğu ihtiyaca yapılan vurgulama önemlidir. Hakikaten de İngilizlerin tahminlerinden birkaç yıl erken başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın askeri gücü savaşın kaderinde önemli rol oynayacak etmenlerden birisi olacaktı. Bununla beraber Makedonya meselesinde tarafların ortak hareket etme yönünde aldıkları kararın yankıları çok daha erkenden hissedilmiştir.

Yabancı gazeteler ve diplomatik kaynaklardan aldıkları haberlerde Reval'de Rusya ve İngiltere arasında Makedonya'ya ilişkin kararlar alındığını öğrenen İttihat Terakki Cemiyeti mensupları bu görüşmeyi büyük bir tepki göstermişlerdir. Alınan kararların uzun yıllardır çetelerle mücadele ettikleri Makedonya'nın bu iki devlet eliyle taksim edildiği şeklinde yansıtan haberler Cemiyet'in lider kadrosu üzerinde

²⁶¹ Sir C. Hardinge'den Hariciye Nezareti'ne 9-10 Haziran 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 238.

²⁶² Sir C. Hardinge'den Hariciye Nezareti'ne 9-10 Haziran 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 238.

²⁶³ Sir C. Hardinge'den Hariciye Nezareti'ne 9-10 Haziran 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 238.

etkili olmuştur.²⁶⁴ Kendileri harekete geçmeden evvel Makedonya'nın kaybedilmesinden korkan Cemiyet'e mensup subaylar Enver ve Niyazi Beylerin önderliğinde başlayan isyan hareketi giderek hız kazanmış ve nihayet 23 Temmuz 1908 tarihinde Sultan II. Abdülhamit'i tekrardan Meşrutiyet'i ilana mecbur etmiştir.

Meşrutiyet'in ilanının tüm devletlerde farklı bir yansıması olmuştur. Meşrutiyetin ilanı sırasında yaşanan gelişmelere şahitlik eden İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Sir Gerard Lowther, 1908 yılı Türkiye Raporu'nda Büyük Devletlerin ilana verdikleri tepkileri Londra'ya aktarmaktadır. Raporda aktarıldığına göre Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından İstanbul'daki İngiliz maslahatgüzarı Sadrazamı tebrik etmiş ve *"Majesteleri hükümeti, Ermenistan ve Makedonya sorunlarıyla ilgili zaman zaman, bizim antlaşma yükümlülüklerimizden doğan bir yetkiyle, kötü etkilenen bu bölgelerin idarelerinde sadece bir iyileşme elde etmek maksadından esinlenilerek bazı işler yapmıştır fakat Türkiye'ye karşı asla düşmanlık güdülmemiştir. Şu zor anlarında, Majesteleri hükümetinin, Türk hükümetini utandıracak hiçbir şey yapmayı arzu etmediğine dair bir güvence"* vermiştir.²⁶⁵ Görülen o ki İngilizler daha birkaç hafta önce gerçekleşen Reval Görüşmeleri esnasındaki tutumlarına karşın yeni hükümete olumlu mesajlar vermeye çalışmaktaydılar. Fakat yeni rejimin Hindistan'da ve Mısır'da oluşturacağı etkilerden ve müttefikleri Rusya'nın tepkisinden çekindikleri için beklenilenden çok daha mesafeli davranmayı tercih etmişlerdir.²⁶⁶

Elçiye göre Almanların yaklaşımı kendilerine göre farklılık göstermektedir. *"Almanya'da olayların İmparatorluk hükümeti tarafından tamamen tasvip edildiğini ispatlamak için büyük zahmetler çekildi. Fakat burada ve orada, parlamenter hükümetin Türkler için makul olmadığına ve yeni sistem, Büyük Britanya'nın entrikalarına bağlanarak, başarısızlığa mahkûm olduğuna işaret edildi."*²⁶⁷ Almanya diğer Büyük Devletlere kıyasla Osmanlı Devleti'yle en iyi ilişkilere sahip devletti. İmparator II. Wilhelm'in hasmı İngiltere'nin sistemini benimsemiş bir Osmanlı

²⁶⁴ Necmettin Alkan, "1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi," **Toplumsal Tarih Dergisi**, no. 175 Temmuz 2008, s. 49.

²⁶⁵ Halil Ersin Avcı, "İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 yılı Türkiye Raporu," **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 13.

²⁶⁶ Kocatürk, **Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)**, s. 24.

²⁶⁷ Avcı, "İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 yılı Türkiye Raporu," s. 17.

Devleti'nin iyi anlaştığı Sultan II. Abdülhamid'in kontrolünden çıkıp ona muhalif isimlerin eline geçmesine şüpheyile yaklaşmasını yadırgamamak gerektir. Fakat gelişmelerin seyri göstermiştir ki, Almanya tıpkı Abdülhamit'le anlaştığı gibi yeni rejimle anlaşma konusunda bir sıkıntı yaşamamıştır.²⁶⁸

Lowther Rusya'nın gelişmeleri “*samimi bir beğeni ile karşıladığını*” söylemesine karşın,²⁶⁹ kendi içlerinde Rusların meseleye yaklaşımı çok daha farklıydı. 28 Temmuz 1908 tarihli özel bir toplantıda konuşan Isvolsky, Osmanlı Devleti'ndeki durumun kötüye gidebileceğini ve Rusya'nın çıkarlarını güvence altına alması gerektiğini belirtmiş ve artık İngilizlerle aralarında bir anlaşma olduğu için de bölgedeki dengelerin Rusya lehine olduğunun vurgulamıştır.²⁷⁰ Dolayısıyla eğer İngiliz elçinin belirttiği gibi Rusya'nın bu mevzuya beğeniyle yaklaşacağı bir durum varsa muhakkak bunun nedeni İngiltere ile olan ittifaklarının çıkarlarını güvenceye aldığı düşüncesidir. O dönemlerde muhalif bir gazeteci olarak Balkanlar'daki gelişmeleri yakından takip etmekte olan Lev Troçki de bu düşünceleri destekler bir yazısında Yeni Türkiye'nin en büyük düşmanı olarak Çarlık Rusya'sını görüyordu. Ona göre Uzak Doğu'da Japonya'nın Rus çıkarlarına vurduğu darbenin bir benzerini güçlü bir Türkiye Balkanlar'da yapabiliirdi. Bu sebeptendir ki Rusya'nın Türkiye'ye vurmak istemeyeceği hiçbir darbe yoktu.²⁷¹

İtalyanlar açısından Meşrutiyet'in ilanı pek de arzuladıkları bir gelişme değildi. Yeni gelen yönetimin Arnavutluk ve Trablusgarp'taki İtalyan emellerinden kuşkuvarına dair işaretler görölmekteydi.²⁷² İtalyanlar bilhassa Trablusgarp'ta kendileri dışındaki yabancı teşebbüslerinin tercih edileceğine ilişkin duyulan söylentilerden etkilenmekteydiler.²⁷³

Avusturya için Meşrutiyet'in ilanıyla canlanan en büyük sorun Bosna Hersek'in durumunun ne olacağıydı. Çok yakında açılacak meclise Bosna'dan da vekiller

²⁶⁸ Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, s.117.

²⁶⁹ Avcı, “İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 yılı Türkiye Raporu,” s. 18.

²⁷⁰ Aslanova, “20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917),” s. 37.

²⁷¹ Lev Troçki, **Balkan Savaşları**, Çev. Tansel Güney, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 27.

²⁷² Avcı, “İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 yılı Türkiye Raporu,” s. 27.

²⁷³ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 141.

çağrılacaktı. Böyle bir durum gerçekleşirse Avusturya'nın Bosna Hersek'teki çıkarlarının bu durumdan kötü etkileneceği ortadaydı. Buna karşılık Makedonya'yla alakalı Reval Görüşmeleri sonrasında ortaya çıkan İngiliz-Rus ortaklığının Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte rafa kalkmış olması onlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²⁷⁴ Avusturya'nın şimdiki önceliği bir an önce Bosna'nın ilhakını gerçekleştirip bu bölgeyle Osmanlı Devleti'nin bağlarını tamamen kopartmaktır. Bunun için uygun zemin de aslında Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Isvolsky'nin gönderdiği bir notayla sağlanmıştı.

2.4. Avusturya ve Rusya Arasındaki Buchlau Görüşmeleri ve Bosna'nın İlhakı Sürecinde İngiltere-İtalya Politikaları

19 Haziran 1908 tarihli bir notada Rus Hariciye Nazırı Isvolsky, Boğazların Rus savaş gemilerine açılması karşılığında Avusturya Hariciye Nazırı Kont Aehrenthal'a Sancak Demiryolu ve Bosna'nın ilhakını kabul etmeye hazır olduğu mesajını vermiştir.²⁷⁵ Kuvvetle muhtemeldir ki 10 gün önce gerçekleşen Reval'deki İngiliz-Rus ortaklığının olumlu havası içerisindeki Isvolsky, Balkanlar'da daha aktif bir politika izlemeye kendisini ve ülkesini hazır hissediyordu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Meşrutiyet'in ilanı sonrasında bölgedeki gelişmelerin Rusya lehine olduğunu düşünen Isvolsky, Avusturya ile yapacağı bir pazarlıkta avantajlı konumda olacağını düşünüyordu.

İki devlet adamı nihayet 15 Eylül 1908 günü Avusturya topraklarında Buchlau'da bir araya geldiler. Aslında Aehrenthal görüşmenin Viyana'da olmasını istemekteydi. Isvolsky ise onun kendisini Carlsbad'da ziyaret etmesi gerektiğini düşünüyordu. İki tarafın birbirine olan güvensizliği sonucunda tarafsız bir alan olması için Buchlau'da karar kılınmışlardı.²⁷⁶ Masadaki Bosna ilhakının aynı zamanda Avusturya'nın asi komşusu Sırbistan'ı da hizaya getirmek için bir adım olacağını Ruslar farkındaydılar. Buna karşılık Isvolsky eğer kendilerine Boğazlar'dan serbest

²⁷⁴ Avcı, "İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 yılı Türkiye Raporu," s. 18.

²⁷⁵ Gooch, "Triple Alliance and Triple Entente 1907-1914," s. 402.

²⁷⁶ Sir E. Goschen'den Sir Edward Grey'e 28 Eylül 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 366.

geçiş imkânı sağlanırsa Sırbistan'ın çevrenmesi anlamına gelecek olan Bosna'nın ilhakına karşı çıkmayacaklarını Aehrenthal'a belli etmişti.²⁷⁷

Isvolsky bir kere delinen Berlin Anlaşması'nın daha çok delinebileceğini düşüncesindeydi. Boğazların statüsü veya Karadağ'ın durumuyla alakalı maddeler üzerinden de tıpkı Bosna Hersek'in ilhakında olduğu gibi yeni değerlendirmeler yapılması gerekiyordu ve bunun için bir konferansın toplanmasına taraftardı.²⁷⁸ Her iki taraf da yazılı bir taahhüt almamasına karşın görüşmeler sonucunda Aehrenthal Bosna'nın ilhakının Rusya tarafından tanınacağı sözünü alırken, Isvolsky de yapılacak bir konferansta destek olacağını beyan etmiştir. Fakat bunun ne zaman veya ne şekilde olacağı konusunda taraflar arasında bir anlaşma yoktu. Bu yüzden her iki taraf da anlaşmayı kendine yarayacak şekilde yorumlamayı tercih etti. Buchlau görüşmelerini takip eden günlerde Isvolsky, Rusya'nın Boğazlar politikasına destek bulmak için Büyük Devletlerin başkentlerine ziyaretler düzenlerken, Aehrenthal da yeni açılan Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Bosna'dan vekiller gitmeden önce harekete geçmek istediğinden acele etmeyi tercih etti.²⁷⁹

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra her iki devlet adamıyla da görüşme gerçekleştiren Sırbistan Hariciye Nazırı Milovanovitch, edindiği izlenimi Belgrad'daki İngiliz elçisi Whitehead'e aktararak yaşanan son gelişmelere İngiltere'nin dikkatini çekmeye çalışmıştır. Milovanovitch'e göre çok yakın bir zaman içerisinde Avusturya hükümeti Bosna Hersek'in ilhakını açıklayacak noktaya gelmişti ve buna Isvolsky'nin bir itirazı varmış gibi durmamaktaydı. Hatta onun beklentisine göre ilhak 2 Aralık'ta, İmparator Franz Joseph'in hükümdarlığının 60. yıldönümünde gerçekleşebilirdi. Buna karşılık ülkesinin böyle bir ilhak durumunda statükonun kendi lehlerine genişletilmesinden başka bir şey istemeyeceklerini vurgulamıştır.²⁸⁰ Ülkesinin bunu gerçekleştirmek için sonucu kesin bir mağlubiyet olsa bile savaştan kaçmayacağını elçiye söyleyen Milovanovitch hiçbir durumun bu ilhakı kabullenmekten kötü olmayacağını iddia etmiştir. Nihayetinde ülkeleri Avusturya

²⁷⁷ Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, s. 290.

²⁷⁸ Douglas Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," **Balkan Studies**, vol. 3, no. 2, 1962, s. 332.

²⁷⁹ Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, s. 291.

²⁸⁰ Whitehead'den Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 369-370.

tarafından ilhak edilecek olsa bile en azından soydaşlarıyla beraber Avusturya egemenliği altında olsa birleşmelerinin sağlanmasının daha tatmin edici olacağını aktarmıştır.²⁸¹

Elçi Whitehead, Milovanovitch'in bu ateşli konuşmasından etkilenmişe benzememektedir. Nazıra cevaben, aslında zaten Bosna Hersek'in Avusturya'nın egemenliği altında olduğunu ve şimdi bunu ilan etmesi durumunda Sırbistan'ın durumunda çok fazla bir değişiklik olmayacağını düşündüğünü belirtmiştir. Buna karşılık Milovanovitch, milli hissiyatlarının böyle bir meselede ihmal edilemeyeceğini vurgulamıştır. Son dönemlerde Balkan Yarımadası'nda her değişiklik yaşandığında bundan diğer Balkan Devletleri bir şekilde karlı çıkarken Sırbistan'ın yararına bir değişiklik yaşanmadığını söyleyerek, eğer Bosna'nın ilhakında da aynı durum yaşanırse ümitsizliğe kapılan Sırp halkının neler yapılabileceğinin kestirilemeyeceğini dile getirmiştir.²⁸²

Milovanovitch'in sözleri aslında Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda önemli bir eşik olan Bosna İlhakı öncesinde Sırpların nasıl bir ruh hali içerisinde olduklarını yansıtmaları bakımından önemlidir. Yıllar sonra Avusturya veliahdına Bosna'da düzenlenen suikastın arkasında yatan gerilimin kaynağını burada bulmak mümkündür. Bunun yanında ilhaka dikkatini çekmeye çalıştığı İngiliz yetkililerin bu duruma ilişkin kayıtsız tutumu da bir başka ilginç ayrıntıdır. Kapalı kapılar arkasında geçen görüşmelerde ilhakın gerçekleşmesini malumun ilanı olarak karşılayan İngilizlerin bu tutumlarıyla ilhakın duyurulması sonrasında gösterdikleri değişim arasında bir hayli farklılıklar göze çarpmaktadır.

2.4.1. Bosna'nın İlhakının Yarattığı Diplomatik Kriz ve Büyük Devletlerin İzlediği Siyaset

İlhak, Sırpların tahminlerinden de erken bir tarihte, 5 Ekim 1908'de gerçekleşti. Fakat öncesindeki birkaç gün boyunca Avrupa başkentlerinde yoğun bir

²⁸¹ Whitehead'den Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 369-370.

²⁸² Whitehead'den Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 369-370.

diplomasi trafiği vardı. 3 Ekim günü Paris²⁸³ ve Londra'ya²⁸⁴ Avusturya elçileri tarafından yapılan bilgilendirmeyle Avusturya'nın ilhak için hazırlık yaptığı duyuruluyor ve bunun için Almanya, İtalya ve Rusya'nın onayının alındığı belirtiliyordu. Avusturyalı yetkililer ilhakın gerekçesi olarak da Avusturya'nın Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yeniden açılacak meclise Bosna halkının temsilci göndermek istemesini gösteriyordu. Avusturya'nın böyle bir talebi karşılaması mümkün değildi. Bu yüzden Avusturya İmparatoru bu bölgelere kendi hakimiyeti altındaki özerk bölgeler olarak davranmaya karar vermişti.²⁸⁵

Elbette ki Avusturya'nın Almanya, İtalya ve Rusya'nın onayını alarak hareket ettiği iddiası İngiltere ve Fransa'nın gözünü bu ülkenin temsilcilerine çevirmişti. Aslında bahse konu olan ülkelerin hepsinin ilhakın gerçekleşeceğine ilişkin bilgilendirildiği özünde doğrudu. Fakat zamanlama olarak hepsi aynı şekilde bilgilendirilmemişlerdi. Avusturyalı yetkililer Bosna'nın ilhakını düşündüklerine ilişkin Tittoni'ye bir bilgilendirmede bulunmuşlardı. Daha önceden de belirttiğimiz gibi 1904 ve 1905'teki iki ülke arasındaki görüşmeler esnasında Bosna Hersek'in ilhakının İtalya için herhangi bir telafi doğurmadığına yönelik bir anlaşma da mevcuttu. Bu yüzden 3 Ekim günü yapılan ilhakın gerçekleşeceği bildirisine o gün itibarıyla İtalyanların bir itirazı olmamıştı.²⁸⁶

Alman yetkililer Avusturya'nın Bosna'yı ilhak edeceğini bilmekteydiler. Onlara göre Avusturya ilhaka Rusya'yı ikna ettikten sonra kendileri de karşı gelmezlerdi. Beklentileri bu meselenin "*Türk izzeti nefisini pek fazla kırmayacak ve Balkan devletlerinin Türkiye'ye karşı düşmanca hareketleri için teşvik addedilmeyecek surette yapılmasıydı.*"²⁸⁷ Bununla beraber Berlin için müttefiklerinin Bosna'yı ilhak edeceğinin haberini İngiliz elçisi kanalıyla almak son derece küçük düşürücü olmalıdır. 4 Ekim günü Almanya'nın Hariciye Müsteşarı Herr Stemrich ile

²⁸³ Sir F: Bertie'den Sir Edward Grey'e 3 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 374.

²⁸⁴ Sir C. Hardinge'den Hariciye Nezaretine 3 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 375.

²⁸⁵ Sir F: Bertie'den Sir Edward Grey'e 3 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 376.

²⁸⁶ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 105.

²⁸⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Kısım II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 107.

görüşen İngiltere'nin Berlin elçisi Sir F. Lascelles, bir gün önce haberini aldıkları Bosna'nın ilhakına ilişkin Berlin'in ne düzeyde bilgilendirildiğini öğrenmeye çalışmıştır. Ne var ki müsteşarın tek bildiği bir sonraki gün Berlin'e gelecek olan Avusturya elçisinin İmparator Franz Joseph'den Alman İmparatoru II. Wilhelm'e ulaştırılması için el yazması bir mektup getirdiğinden ibaretti. İlhak 5 Ekim'de gerçekleşirken, 29 Eylül'de kaleme alınan bu mektubun II. Wilhelm'e ulaşması ancak 6 Ekim günü gerçekleşmiştir. Ve aslında Avusturya'nın iddia ettiği destek tam anlamıyla sözü alınmış bir destek çok, gelmesi muhtemel bir destekten ibaretti.²⁸⁸

Avusturyalı diplomatların onay aldıklarını söyledikleri Rusya'nın Hariciye Nazırı Isvolsky ise o sırada Avrupa başkentleri gezisindeydi. Berlin ve Roma'ya gerçekleştirdiği ziyaretlerin ardından 4 Ekim günü Paris'e gelmiş ve ilhakın gerçekleşeceğini burada öğrenmişti. Onunla bir görüşme gerçekleştiren İngiltere'nin Paris elçisi Sir F. Bertie, Isvolsky'nin Buchlau'da Aehrenthal ile olan müzakerelerine ilişkin öğrendiklerini Londra'ya aktarmıştır.

Isvolsky belli şartların gerçekleşmesi durumunda Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak edeceğine ilişkin bilgilendirildiğini kabul etmesine karşın, bu kararın kesinliği ve ne zaman gerçekleşeceğine ilişkin bir bilgi sahibi olmadığı iddiasında bulunmuştur. Bu konuda Kont Aehrenthal'a uyarılarda bulunduğu ve ilhakın Berlin Anlaşması'nın diğer maddelerinin de sorgulanmasına yol açacağına ilişkin görüşünü paylaştığını söyleyen Isvolsky, bölgenin barışının tehlikeye düşeceğini vurguladığını da belirtir.²⁸⁹ Ona göre böyle bir ilhak için Rusya savaşa girmeyi düşünmeyecek olsa da ilhakın gerçekleşmesi ile Berlin Anlaşması'nın yükümlülüklerinin kaldırılması adına Balkan Devletleri ve Rusya'nın adımlar atması beklenmelidir. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin topraklarında gözü olmasa da böyle bir değişiklik durumunda kendisinin ve Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletlerin yararına olacak şekilde Boğaların statüsünde değişiklikler gündeme gelecektir.²⁹⁰ Berlin ziyareti esnasında konuyla alakalı olarak Alman Hariciye Müsteşarı Schoen'den edindiği bilgiye göre

²⁸⁸ Sir F. Lascelles'den Sir Edward Grey'e 4 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 380.

²⁸⁹ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 4 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 384-386.

²⁹⁰ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 4 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 384-386.

Aehrenthal'ın bu konuyu Almanlara aktarırken uzak bir ihtimal olarak nitelendirmiştir. Isvolsky, 29 Eylül'de Roma ziyareti esnasında İtalyan Hariciye Nazırı Tittoni ile görüştüğü zaman da bu konuda ondan benzer bir bilgi aldığını aktarır. İtalyan yetkili, böyle bir ilhak gündeme gelirse yalnızca Trablusgarp meselesini gündeme getirmek değil, aynı zamanda durumlarını telafi edecek bir karşılık beklentisi içerirse gireceklerini paylaşmıştır.²⁹¹

Isvolsky'nin iddialarını olduğu gibi aktarmasına karşılık, Bertie tam olarak ikna olmadığını da Londra'ya gönderdiği notasında belirtmektedir. Söylenenlerde gerçeklik payı olsa bile gerçeğin tamamı olmadığını düşünmektedir. Avusturya'nın böyle bir ilhaka Almanya'ya danışmadan, Rusya ile anlaşmadan ve İtalya'ya belirli sözler vermeden kalkışmasına ihtimal vermemektedir. Ona göre aslında Isvolsky Boğazlar konusunda Aehrenthal'dan ve Tittoni'den aldığı sözün ardından Fransa ve İngiltere'ye destek arayışına çıkmıştı.²⁹²

Aslında Bertie sahip olduğu bilgilerin azlığına ve olayın sıcaklığına rağmen son derece soğukkanlı ve gerçekçi bir tespitte bulunmuştu. Buchlau'da gerçekleşen müzakereler esnasında razı olduğu anlaşmanın bu kadar kısa sürede uygulanmasını beklemeyen Isvolsky, yaptığı görüşmeleri inkâr ederek düştüğü zor durumdan kurtulmaya çalışıyordu. Zira ne Boğazlar konusunda ne de Bosna'nın ilhakı konusunda müttefikleriyle önceden konuşmamış, bir bilgilendirmede bulunmamıştı.

Isvolsky'nin iddia ettiği gibi ilhakın tam tarihi hakkında bilgilendirilmediği doğruysa da aslında o da müzakereler esnasında bu konunun üstüne düşmemişti. Onun yerine kendisi de elini çabuk tutma adına Avrupa başkentlerine bir geziye çıkmıştı. Boğazların statüsündeki değişiklik karşılığında Bosna'nın ilhakını müzakere etmeyi de daha önce belirttiğimiz 19 Haziran 1908 tarihli notasında esasında kendisi teklif etmişti. Bu yüzden Isvolsky'nin 4 Ekim günü yaşanan gelişmelerde ilhakı durduracak bir inisiyatif ortaya koyması mümkün olmamıştır. Bundan dolayı Avusturya Bosna'yı ilhak ederken, onunla ortak hareket eden Bulgaristan'da bağımsızlığını ciddi bir

²⁹¹ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 4 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 384-386.

²⁹² Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 4 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 384-386.

engelle kakışmadan ilan edebilmiştir. Aynı gün ilhaka karşı devletler tarafından geç kalınmış bir hamle olarak, Fransa Hariciye Nazırı Pichon ile Isvolsky arasında gerçekleşen görüşmelerden Berlin Anlaşması'nda imzası olan Büyük Devletlerin katılacağı bir konferans düzenleme noktasında bir uzlaşıya varılmıştır.²⁹³ İtilaf Devletleri'nin arasındaki diplomatik temaslar yapılacak bir konferansla sorunun tartışmaya açılması yönünde gelişirken Almanya ve İtalya'da birbirinden farklı iki durum yaşanmaktaydı.

Esasında Almanlara göre Osmanlı Devleti ilhaktan önce de Bulgaristan ve Bosna'yı çoktan kaybetmişti ve bu toprakların kaybı Osmanlı Devleti'nin varlığı açısından hayati bir önem arz etmemekteydi.²⁹⁴ Fakat yine de Avusturya'nın Berlin'den habersiz hareket ederek Bosna'yı ilhak etmesi Almanya'da rahatsızlık uyandırmıştı. İmparator II. Wilhelm; *“Bir müttefik olarak daha önce majesteleri bana güvenip haber vermediği için incindim.”*²⁹⁵ derken aslında bu sitemi yansıtmaktaydı.

Osmanlı Devleti ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışan Almanlar, Avusturya ile yaptıkları ittifak sebebiyle Babıali tarafından suç ortağı olarak görülmekten endişe etmekteydiler. Bu sebeptendir ki İmparatorun emriyle Alman elçisi Marshall von Bieberstein, Sadrazam Kâmil Paşa'yla gerçekleştirdiği görüşme esnasında Almanya'nın Balkanlar'da yaşanan son olaylarda Avusturya veya başka herhangi bir Büyük Gücün eylemlerinden haberi olduğunu en açık bir şekilde reddetmiştir.²⁹⁶

Yine de yaşananlara karşı hissedilen hoşnutsuzluk Berlin'in stratejik düşünmesine engel olmuyordu. İngiltere'nin yaptığı anlaşmalarla etraflarını çevrelemelerinin ardından güvenilecekleri tek müttefikleri Avusturya kalmıştı. Bosna'nın ilhakı iki devlet arasındaki ittifaktan daha önemli değildi onlar için. Bu yüzden ki Viyana'daki Alman elçisine yapılan uyarıyla Avusturya'ya karşı bu meseleye ilişkin bir eleştiri getirilmemesi istenmiştir. Alman hükümetinin takip ettiği bu politika aynı zamanda Alman basını tarafından da takip edildi.²⁹⁷ Edward Grey'le

²⁹³ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 5 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 388.

²⁹⁴ Yılmazata, “Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi,” s. 107.

²⁹⁵ Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, s. 292.

²⁹⁶ Sir G. Lowther'den Sir Edward Grey'e 9 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 417.

²⁹⁷ Yılmazata, “Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi,” s. 96-97.

bir görüşmeye gerçekleştiren Almanya'nın Londra elçisi Kont Metternich de İngilizlere olası bir konferansta Almanya'nın Avusturya'nın yanında yer alacağını sinyali vermiştir.²⁹⁸

İtalyanlar ise bir kere daha krizi fırsata çevirmeye yönelik adımlar atmaktaydı. Müttefiklerinin İtilaf Devletleri'yle karşı karşıya geldiği böyle kritik bir durumda daha önce de yaptıkları gibi taraf değiştiriyorlardı. 3 Ekim günü ilhakın gerçekleşeceğini haber alan İtalyanlar, 4 Ekim günü İtalya, Rusya ve Avusturya arasında Bosna'nın ilhakını ve Boğazlardaki Rus isteklerinin hep beraber kabul edecekleri bir anlaşma teşebbüsünde bulunmuştur.²⁹⁹ Bu girişimlerine rağmen ilhakın gerçekleştiği 5 Ekim günü İtalya'nın Londra elçisi Kont Bosdari basına yansıyan, İtalyan Hariciye Nazırı Tittoni'nin ilhak için Avusturya'ya önceden onay verildiğine ilişkin haberlerin temelsiz olduğunu iddia etmekte ve İngilizlerin ilhaka ilişkin alacağı tavrı kestirmeye çalışmaktaydı.³⁰⁰ İlhaktan iki gün sonraysa, 7 Ekim 1908 tarihinde Edward Grey'le bir görüşme gerçekleştiren Kont Bosdari, Bosna Hersek'in ilhakıyla alakalı Avusturya ile herhangi bir uzlaşmaya varılmadığını söylemekte ve Berlin Anlaşması'na taraf olan devletlerin ortak hareket etmesi gerektiğini belirtmekteydi.³⁰¹ 8 Ekim tarihindeyse Tittoni, Roma'daki İngiliz elçisi Sir E. Egerton'a kendilerine Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı'dan gelen notaları cevapsız bıraktıklarını ve sorunun tek çözümünün bir konferans düzenlenmesi olduğunu dile getiriyordu.³⁰² Böylelikle ilhaktan iki gün önce Avusturya tarafından bilgilendirildiğinde sessiz kalmayı tercih eden İtalya, yalnızca beş gün içerisinde siyasetini müttefiklerinden tamamen ayrı bir noktaya konumlandırmış oluyordu.

Konferans fikrinde Fransa, Rusya ve hatta İtalya'nın da birleşmesine karşın İngilizler bu fikre biraz daha tereddütle yaklaşıyorlardı. Her ne kadar Avusturya Macaristan İmparatorluğu Balkan meselelerinde daha aktif rol oynasa da İngilizler

²⁹⁸ Sir Edward Grey'den Sir F. Lascelles'e 14 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 444.

²⁹⁹ Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.I, Kısım II, s. 109.

³⁰⁰ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton'a 5 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 393.

³⁰¹ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton'a 7 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 407.

³⁰² Sir E. Egerton'dan Sir Edward Grey'e 8 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 413.

onlara Almanya'nın oynattığı-yönlendirdiği bir kukla-ikinci aktör gözüyle bakmaktaydı. İngilizlerin asıl endişesi ve dikkate aldıkları güç aslında Almanya'ydı. Buna karşın güçsüz bir Avusturya veya ortadan kalkmış bir Avusturya İngilizlerin daha çok endişe ettikleri devlet olan Almanya'nın dengeleri altüst etmesine sebebiyet verebilirdi.³⁰³

Esasında Balkan ülkelerinin Almanya'nın ihracat ve ithalatında çok önemli bir yeri yoktu. Almanya'nın Romanya'ya olan ihracatın ve ithalatın toplamı %2 den fazla değildi. Yunanistan ve Sırbistan ile olan ticaret hacmiyse bu oranın çok çok altında ve %0,2 civarındaydı. Fakat İngiltere'nin asıl endişesi Almanya'nın o anki gücünden ziyade gelecekteki potansiyeliydi.³⁰⁴ Bu sebepten İngilizler bir yandan Avrupa'da statükoyu korumaya çalışırken bir yandan da Avusturya'nın Balkanlardaki büyümesine seyirci kalarak birbiriyle çelişen iki ayrı politika takip etmekteydi.³⁰⁵ Almanya'nın kârlı çıkmayacağı, Avusturya'nın güçsüz duruma düşürülmeyeceği ve Rusya'nın da memnun edilmesinin aynı anda gerçekleşmesinin imkansızlığı, bir yerde İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda statükoyu koruma politikasının ne denli iflas ettiğinin de göstergesidir.

10 Ekim 1908'de henüz daha muhtemel bir konferansın içeriğine ilişkin tartışmalar sürerken İtalyan elçisi Bosdari bir kez daha Edward Grey'i ziyarete gelmiştir. Ziyaret esnasında Bosdari hiçbir Büyük Devletin diğer Büyük Devletleri hoşnut etmeden tek başına uluslararası bir anlaşmayı değiştiremeyeceğini düşündüklerini belirtmiştir. Buna karşılık eğer yapılacak konferansta Avusturya ve Bulgaristan'ın hareketlerini onaylanacaksa buna karşılık hükümetinin Avusturya'nın Berlin Anlaşması'nın 25. Maddesinden vazgeçtiği gibi 29. Maddeden de vazgeçilmesi gerektiğini savunduğunu dile getirir.³⁰⁶

25. Madde, Berlin Anlaşması'nın Avusturya'nın Bosna Hersek'te asker bulundurmasına ve Yenipazar'da da asker bulundurma hakkını saklı tutma gerekçesini

³⁰³ Alexander D. Whitman, "Manifestations of Diplomacy: U.S. and British Response to the Balkan Wars," **Central European University Department of History**, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 17.

³⁰⁴ Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, s. 279.

³⁰⁵ Whitman, "Manifestations of Diplomacy: U.S. and British Response to the Balkan Wars," s. 17-18.

³⁰⁶ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton 10 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 422.

oluşturan maddeydi.³⁰⁷ Bosna'nın ilhakı esnasında Avusturya birlikleri Yenipazar'ı boşaltarak bu bölgedeki haklarından vazgeçtiklerini ilan etmişlerdi.³⁰⁸ Bir bakıma Osmanlı Devleti'ne karşı sus payı olarak verilmeye çalışılan bu hamleye karşılık İtalyanların 29. Maddeyi öne sürmeleri anlamlıdır. Zira bu madde Avusturya'nın en büyük çekincelerinden birisinin sigortasıydı.

Berlin Anlaşması'yla birlikte Adriyatik Denizine önemli bir çıkış elde eden Karadağ'ın buna karşılık savaş gemisi bulundurması, askeri istihkamlar kurması ve asayiş faaliyetlerini yürütmesi 29. Maddeyle engelleniyordu. Bölgeyle alakalı tüm meselelerinde Avusturya'nın onayını alması gereken Karadağ'ın elde ettiği Antvari (Bar) limanı üzerinde de bir tasarruf hakkı bulunmuyordu.³⁰⁹ 29. Maddenin iptal edilmesi Avusturya'nın Adriyatik'teki hakimiyetine vurulmuş ağır bir darbe olacaktı. Kuşkusuz Avusturya çıkarları zarar görürken bundan en çok faydalanmayı uman devlet de Antvari'ye liman inşası işini üstlenen ve bölgeyi demiryoluyla Sırbistan üzerinden Rusya'ya kadar bağlamayı uman İtalya olacaktı.

İtalya'nın kâğıt üstündeki müttefiki Avusturya aleyhindeki bu teklifine karşılık, karşı cephede yer alan İngiltere bu teklife sıcak bakmamıştır. Elçinin hiçbir Büyük Devletin uluslararası bir anlaşmayı kendi başına değiştiremeyeceği fikrine katılan Edward Grey, sorunun çözümü için prensipte bir konferansa itiraz etmiyordu. Lakin Bosna ve Bulgaristan meseleleri ile sınırlandırılmış bir konferansla her konunun içerisinde tartışılacağı sınırsız bir konferans arasında çok büyük bir farklılık görmekteydi. Bu yüzden 29. Maddenin değişikliği için herhangi bir söz vermek yerine mevcut değişikliklere Türklerin ne şartlarla rıza göstereceğine yoğunlaşmayı tercih etmekteydi.³¹⁰ İtalyan elçisi Bosdari, krizin devam eden günlerinde de Sırbistan ve Karadağ'ın çıkarlarını gözeten bir politika takip ettiklerini belli etmişse de Edward Grey şimdi bu devletlerin problemlerini görüşmenin sırası olmadığını önce Avusturya

³⁰⁷ Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, s. 413-414.

³⁰⁸ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, Kısım II, s. 114-115.

³⁰⁹ Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri* s. 415-416.

³¹⁰ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton 10 Ekim 1908, *B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909*, s. 422.

ve Türkiye arasındakileri çözmeleri gerektiğini dile getirerek İtalyan emellerinin önüne geçmiştir.³¹¹

Bu dönemde İtalya'nın Bosna'nın ilhakına karşı telafi arayışları Berlin Anlaşması'nın 29. Maddesinin kaldırılmasına yönelikken, Rusların da amacı Buchlau'da sözünü aldıkları fakat görüşme fırsatı bulamadıkları Boğazlar meselesini yeniden gündeme getirmektir. Ne var ki 12 Ekim 1908 tarihinde Rusya Hariciye Nazırı Isvolsky ile bir görüşme gerçekleştiren Edward Grey, bu konu hakkında meslektaşından farklı düşünmekteydi.

Edward Grey'e göre eğer Akdeniz'deki İngiliz varlığının arttırıldığı bir dönemde Rusya'nın da Akdeniz'e inmesine izin verilirse İngiliz kamuoyunda hükümetlerinin Akdeniz'deki faaliyetlerinin gerekliliği sorgulanmaya başlayacaktı. Dolayısıyla böyle bir durum gerçekleşecekse Rusya'nın tek taraflı kazanacağı değil, İngiltere'nin de çıkarlarının görüleceği bir uzlaşma gerçekleşmeliydi.³¹² Üstelik İngiliz kabinesi de böyle bir hakkı Rusya'ya vermeyi zamansız bulmaktaydı. Bu yüzden Edward Grey, eğer Ruslar kendilerine bu konuda resmi bir teklifle gelecek olursa kabul edemeyeceklerini Isvolsky'e son derece kesin bir dille beyan etmiştir.³¹³ Muhtemelen bu konudaki beyanatlarının görmezden gelinmesini de önlemek adına 14 Ekim 1908 tarihinde ayrıca bir nota da verilmiştir. Notada önceki görüşmede söylenenleri tekrarlamakla birlikte, Karadeniz'e kıyısı olan devletlere avantaj verecek bir düzenlemeye karşı olduklarının altını çizmiştir. İngiliz hükümetine göre Türkiye'ye şimdi bu konuda baskı uygulamak için doğru bir zaman değildir.³¹⁴

İlhakı takip eden günlerde Avrupa başkentlerindeki konferans düzenlenmesine yönelik diplomatik hareketlilik 1908 yılı sonuna kadar sürmüştür. Fakat konferansta ele alınmak istenen konuların çeşitliliği, Avusturya'nın ilhak ettiği toprakları konferansla tartışmaya açmak istememesi, Almanya'nın Avusturya'ya kol kanat geren

³¹¹ Sir Edward Grey'den Sir E. Egerton 19 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 457.

³¹² Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 12 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 429.

³¹³ Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 13 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 434.

³¹⁴ Sir Edward Grey'den Rus Hariciye Nezaretine 14 Ekim 1908, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 441.

tavır gibi sebeplerden ötürü Büyük Devletler sorunun çözümü için bir araya gelmeyi başaramamışlardır. O zamana kadar konferans vasıtasıyla daha uygun şartlar elde etmeyi uman Osmanlı Devleti yetkilileri için bu durum Avusturya ile anlaşmaktan başka çıkar yolun kalmadığı anlamına gelmekteydi. 10 Ocak 1909 tarihli teklifle Avusturya tarafı Bosna'nın ilhakına karşılık, Yenipazar'daki haklarından vazgeçme, Osmanlı Devleti'nin gümrükleri yükseltmesine razı olma ve Bosna Hersek'in miri topraklarına karşılık 2,5 milyon lira vermek karşılığında anlaşma çağrısında bulunmuştur.³¹⁵ 26 Ocak 1909'da Osmanlı Devleti bu şartları kabul etmek zorunda kaldı ve ilhak kabul edildi.

Fakat iki devletin uzlaşması ne müttefiklerine karşı güç bir durumda kalan Rusya'yı ne de ilhaktan en çok etkilenen ülke olan Sırbistan'ı ikna etmeye yeterli değildi. Sırlar daha önce de belirttiğimiz gibi kendileri için ölüm kalım mücadelesi gördükleri bu sorun için savaşmayı göze almışa benzemektedirler. Eğer mesele sıcak çatışmaya dönecek olursa Sırbistan'ın hamisi Rusya'nın da kaçınılmaz bir şekilde çatışmanın içine çekilmesi işten bile değildi. 1909 Ocak ayında Avusturyalılar bu durumun Büyük Devletlerin de müdahil olacağı bir savaş ihtimalini doğurabileceğini önceden görmüş ve tedbirlerini almaya çalışmışlardı. Bu konuda Almanya'ya danışan Avusturyalı yetkililere Alman tarafı muhtemel bir çatışma durumunda tam destek sağlayacaklarını taahhüt etmişlerdi.³¹⁶

Rusya ve Sırbistan'ın bu meselede ayak diremesinin devamı üzerine de Almanlar müttefiklerinin yanında durduklarını gösterme adına 21 Mart 1908'de harekete geçmişlerdir. St. Peterburg'daki Alman elçisi, Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakının kabul edilmesi ve Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesinin feshi için Rus yetkililere bir tasarı sunmuştur. Tasarının kabul edilmemesi halinde Almanya'nın Sırbistan ile artan gerilim noktasında ileride bu sorunun Almanya'yı müttefik olarak etkilemesini de göze alarak Avusturya'ya tam salahiyyet vereceğini açıklamıştır.³¹⁷ Bu nota bir ulti-matom olmasa da onun tüm ağırlığını taşımaktaydı. Verecekleri olumsuz cevabın kendilerini bir savaşın içerisine atabileceğinin farkında olan Rus tarafı,

³¹⁵ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Kısım II, s. 158-159.

³¹⁶ a.e., s. 174.

³¹⁷ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 24 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 731.

Almanların teşebbüsünü ve notayı kabullenmek zorunda kaldığını müttefiklerine ancak iki gün sonra haber verebilmiştir.³¹⁸

Rusların bu kadar sessiz kalmalarının altında yatan en büyük neden Çarın askeri uzmanlarının 1904-1905 Rus Japon Harbi'nin yaralarını saramadıklarına olan inancı olduğu kadar 1905 Devriminin üke içinde yarattığı atmosferden de çekinilmesiydi. Savunma savaşının verilmesi için dahi uygun bir ordunun olmadığına ilişkin yaygın kanı sebebiyle Isvolsky'ın Kiev bölgesindeki kısmi seferberlik önerisi bile reddedilmiştir.³¹⁹ Üstelik Avusturya'nın yanında gözüken güçlü Alman desteğine karşılık, İngiltere ve Fransa'nın sunduğu destek yalnızca diplomatik destekten ibaretti. Ne var ki bu destek bile Rusya'nın Bosna'nın ilhakıyla beraber Boğazlar sorununu tartışmaya açmak istemesi nedeniyle şüpheli bir hal almıştı. İngiltere ve Fransa Berlin Anlaşması'nın mevcut durumundan çok daha büyük değişiklikler getirme niyetinde olan Rusya'nın tavrından rahatsızlardı. Onlara göre mevcut statükoyu korumak daha önemliydi.³²⁰

İlhakın kabul edilmesi kararının ardından Rusya'nın Hariciye Nazırı Isvolsky İngiliz elçisi Arthur Nicolson arasında gerçekleşen bir görüşme, İtilaf ve İttifak Devletleri'nin o dönemki durumunu yansıtmaları bakımından önemli detaylar içermektedir. Isvolsky görüşmede Nicolson'a Rusya'nın Almanya ve Avusturya arasında kararlaştırılmış ortak bir harekatta ülkesinin yalnız kalmasından korktuğu için bu şartları kabule mecbur kaldığını söylemiştir. Eğer Avusturya Rusya'ya saldırırsa Fransa ile aralarındaki ittifakın şartlarını tetikleyecek bir durumun oluşmayacağını aktaran Isvolsky, Fransa savaşa girse bile böyle bir durumda Almanya'nın her iki ülkeye de saldırmaktan kaçınmayacağını altını çizmiştir. Kendi ittifaklarındaki bu kör noktaya karşılık, Almanya'nın Avusturya'ya yalnızca bir Rus saldırısı üzerine savunma amaçlı yardıma geleceğini öngören ittifak anlaşmasının, Almanya'nın destek

³¹⁸ Sir E. Goschen'den Sir Edward Grey'e 24 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 732.

³¹⁹ Stevenson, "Militarization and Diplomacy in Europe Before 1914," s. 135.

³²⁰ Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," s. 333.

sağladığı koşulların genişletilmesiyle daha da kuvvetlendiğine elçinin dikkatini çekmiştir.³²¹

Bu kararı vermelerinin kendileri için çok zor olduğunu beyan eden Isvolsky, Avusturya-Almanya ittifakının İtilaf Devletleri'nden güçlü olduğunu da sözlerine ekler. Her ne kadar Nicolson bu görüşe itiraz ederek İngiltere, Fransa ve Rusya'nın sahip olduğu ittifakın diğer tüm birleşmelerden güçlü olacağını söylemişse de Isvolsky aralarındaki anlaşmanın üç devleti birbirine tam olarak bağlayan bir şekilde olmadığını belirtmiştir. Ona göre Almanya ve Avusturya arasındaki bağlılık ve uyumluluk bu üç devletin toplamında bulunmamaktadır.³²²

Isvolsky'nin ittifaklarının durumuna ilişkin getirdiği itirazlar, İngiltere ve Fransa'nın müttefiklerini desteklemedeki tereddütleri göz önünde bulundurulduğunda son derece yerinde gözükmemektedir. Bunu desteleyen bir başka delil de Isvolsky ile yaptığı görüşmeye ilişkin düşüncelerini Edward Grey'e aktaran Nicolson'un beyanatlarıdır. Isvolsky'e yaptığı itiraza rağmen Alman-Avusturya ittifakına karşı çaresiz olduklarının Nicolson da farkındadır. Grey'e yazdığı özel mektupta Nicolson, bu iki devletin Algeciras'ta yaşananların intikamını aldığını düşünmekteydi. Fransa ve Rusya'yı yanlarında tutmayı başaramazlarsa Avrupa'da yeniden yalnız kalacaklarından endişe etmektedir.³²³

Nicolson'a göre Almanya'nın nihai hedefi hiç şüphesiz Avrupa kıtasının hakimiyetini ele geçirmektir. Yeterince güçlenip bunu başardığı zaman gözünü İngiltere'ye çevirecek ve denizlerde donanma hakimiyeti için mücadeleye başlayacaktır. Daha önce Hollanda, İspanya ve Fransa'ya karşı verdikleri bu sınavı yakın bir gelecekte Almanya'ya karşı vermek zorunda kalacaklarına Nicolson ikna olmuş durumdadır. Bu yüzden Rusya'nın yeniden güçlenmesini beklemeleri ve bu esnada Rusya'nın yanında olmaları gerektiğini belirtir.³²⁴

³²¹ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 24 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 732-733.

³²² Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 24 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 732-733.

³²³ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 24 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 736-737.

³²⁴ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 24 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 736-737.

Nicolson'un endişeleri hiç de yersiz sayılmazdı. Zira Alman tarafı Rusya'ya verdikleri gözdağına karşılık eski bağlarını canlandırmak adına da hiç fırsat kaybetmiyordu. 27 Mart'ta Rus Çarı II. Nikola'nın Alman teklifinin kabul edildiğini bildiren mektubuna cevaben İmparator II. Wilhelm'in kaleme aldığı mektup, bu amaca hizmet eder bir tonda kaleme alınmıştı. Mektupta İmparator, yaşanan gerilim için Sırbistan'ı suçlamaktaydı. Aynı zamanda 1904-1905 Rus Japon Harbi esnasında kendilerinin Rusya'ya sunduğu destek hatırlatılarak, üç imparatorluk arasındaki dostluğun bozulmayacağına ilişkin ümidini iletmekteydi.³²⁵

Ne var ki bu mektup İmparatorun istediği sonucu vermedi. Bosna Krizi sonrası Almanya ve Avusturya arasında savunma tabanlı gözüken anlaşma daha saldırgan ve Balkanları hedef alan bir anlaşma hüviyetini kazanmış olması Rusları Almanların sandığından çok daha fazla ürkütmüştü. Yalnız kaldıklarını hisseden Ruslar, müttefikleri İngiltere ve Fransa ile daha kesin koşullara ve taahhütlere sahip bir ittifak için yakınlaşmaya girdiler.³²⁶ Nasıl Fas krizi ve Algeciras Konferansı 1904 İngiliz-Fransız Anlaşması'nı teste tabi tuttuysa, Bosna'nın İlhakı ve onu takip eden olaylar da 1907 Rus-İngiliz Anlaşması'nın gücünü sınamıştır. O an itibarıyla İtilaf Devletleri bu sınavı geçemedilerse de ilerleyen aylar ve yıllarda aralarındaki iş birliği artarak devam etmiştir.

Diğer taraftaysa İtilaf Devletleri'ne karşı kazandıkları önemli bir zafere karşılık, İttifak Devletleri arasında bir çatlak vardı. Almanya'nın Rusya'yı köşeye sıkıştırmasından hemen önce, İtalyanlar halen daha Bosna Hersek için bir konferans düzenlenmesi fikrinden vazgeçmemişlerdi. Londra'daki İtalyan elçisi hükümetinin olası bir konferansta tartışmaya açılmasını istediği konularla ilgili Edward Grey'e bilgi vermişti. Mümkün olduğunca erken bir tarihte gerçekleşmesini istedikleri konferans için İtalyanların üç önemli ana gündem maddesi vardı. Bunlar Bosna Hersek için Avusturya-Osmanlı Protokolü, Bulgaristan için Rusya-Osmanlı Anlaşması ve Berlin Antlaşması'nın 29. Maddesinin tadiliydi. Öte yandan elçi, gerçekleşmesi planlanan konferansın kendi çıkarlarının aleyhine olacak bir konuyu gündeme getirme ihtimalinden duydukları hassasiyeti de dile getirmiştir. İtalyanlara göre konferansta

³²⁵ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Kısım II, s. 177-178.

³²⁶ Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," s. 333.

Tuna'dan Adriyatik'e giden demiryolları meselesinden bahsetmek hiç de elverişli değildi. Zira İtalya ve Rusya'nın Avusturya-Macaristan'ın demiryolu imtiyazına karşı çıkmayacağına dair bir beyanına zaten sahip olduklarından bu mesele İtalya için tartışılmayacak kadar uygunsuz görünüyordu.³²⁷

Fakat Rusların konferans fikrinden vazgeçerek ilhakı kabul etmesi, İtalyanların bu konudaki emellerine darbe vurmuştur. Roma'daki Alman elçisi Rusya'nın ilhakı kabul etmesini takip eden günlerde İtalya Hariciye Nazırı Tittoni ile görüşmüş ve İtalya'nın ne yapacağını sorgulamıştır. Tittoni ülkesinin ilhaka itiraz etmeyeceğini fakat Berlin Antlaşması'nın 29. Maddesinin tadili fikrinin arkasında durduklarını belirtmiştir.³²⁸ Alman tarafının bu konudaki baskılarına karşılık Tittoni bu konuda o kadar inatçıydı ki kendilerine bir güvence verilmemesi durumunda ilhakı kabul etmek yerine istifa edeceğini Alman elçiye söylemekteydi.³²⁹

İtalyanların konuya ilişkin bir başka talebiyse İtalyanların yaşadığı bir Avusturya bölgesi olan Trieste'de üniversite açılmasıydı. 1907'de Desio'daki görüşmeler esnasında bu konuda Aehrenthal'dan bir garanti aldığı iddiasındaki Tittoni, şimdi kendilerine hiçbir destek sunulmadığından İngiliz elçisi Sir R. Rodd'a yakınmaktaydı.³³⁰ Ne var ki İtalya'nın bu tutumu İtilaf Devletleri'nden beklediği desteği almasına yardımcı olmadığı gibi müttefiklerini ikna etmeye yeterli olmadı. Sonuçta İtalya ilhakı giriştiği pazarlıklardan bir sonuç alamadan olduğu gibi kabul etti. Tittoni de iddia ettiğinin aksine koltuğunu Aralık 1909'a kadar korudu.³³¹

³²⁷ Sir G. Lowther'den Sir Edward Grey'e 20 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 710.

³²⁸ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 25 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 739.

³²⁹ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 27 Mart 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 746.

³³⁰ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 6 Nisan 1909, **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, s. 774.

³³¹ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 106.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARINA GİDEN YOLDAKİ DURAKLAR

3.1. Bosna Krizinin Aşılması Sonrasında Balkanlar'daki Durum

16 Mart 1909'da Rusya ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen görüşmeler sonucu Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanınması ve Büyük Devletlerin ortak notası sonucu 31 Mart 1909 Sırbistan'ın Bosna'nın ilhakını tanınması neticesinde krizin en zorlu dönemi atlatılmış ve Balkan coğrafyasında bir savaş yaşanma olasılığı da bir nebze azalmıştır. Fakat 1909 başlarında neredeyse savaşın kaçınılmaz olduğu bir atmosferi yaşayan tüm taraflar artık diplomatik manevralar için kalan sahanın daraldığının farkındaydılar. Böyle bir durumun üstüne patlak veren 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) ile beraber İstanbul'da yaşanan karışıklıklar da Osmanlı Devleti'nin varlığının devamlılığının tahminlerden de kısa olacağı düşüncesini taraflarda uyandırmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair endişeler arttıkça Balkanlar'daki kalan topraklarına dikilen gözler de artmaktaydı. Sırplar daha 14 Nisan'da İngilizlere yeni bir muhtemel Avusturya müdahalesine karşı Bulgarlarla ortak anlayış içerisinde olacaklarını bildirerek aynı zamanda Fransa ve Rusya'dan da destek beklediklerini beyan etmişlerdi. Bu iki devletin 1904 yılında yaptıkları ittifakın zemini yeni bir birliktelik için uygundu. İlerleyen zamanlarda Balkan İttifakı adıyla Osmanlı aleyhine dönecek olan iki devlet arasındaki uzlaşma şimdilik Avusturya'ya karşı ortak hareket etmeyi amaçlayan sınırlı bir birliktelik şeklinde gözükmekteydi. Ne var ki krizin yeni yatıştığı bir dönemde tekrardan hasımlarıyla karşı karşıya gelmek İngilizlerin destek vereceği bir durum değildi. Bu yüzdendir ki Edward Grey, konuştuğu Sırp elçisine Avusturya'ya karşı saldırgan bir tutum içerisine girmemeleri için uyarıda bulunmuştur.³³²

³³² Sir Edward Grey'den Whitehead'e 15 Nisan 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, 1933, s. 2.

Bu esnada İstanbul'da yaşanan karışıklık çok da uzamadan 24 Nisan'da Harekât Ordusu'nun kontrolü sağlanmasıyla büyük ölçüde yatıştırılmışsa da bunun aksine bir durumun gerçekleşme ihtimali hem Büyük Devletlerin hem de Balkan Devletleri'nin yöneticilerinin aklında yer etmeye devam etmiştir. Roma'daki Bulgar elçisi Dimitar Rizoff'la bir görüşme gerçekleştiren İngiliz elçisi Sir R. Rodd'un Edward Grey'e gönderdiği rapor, 1909 Mayıs'ı başlarındaki havayı yansıtmaya adına bazı önemli ipuçları vermektedir.

Rizoff, Balkan halkları arasında bir ittifak oluşması için şartların olgunlaştığı görüşünü savunmaktaydı. Ona göre Makedonya sorunu konusundaki farklı duruşları Sırp ve Bulgarların birbirleriyle anlaşmaları önündeki tek gerçek engeldi. Eğer iki devlet arasındaki bu engel aşılsa Karadağ'ın da bu devletlerle aynı yörüngeye çekilebileceğinden, hatta Yunanistan'ın da "güçlü komşulara" karşı böyle bir birlikteliğe dahil edilmesinin imkânsız olmadığını iddia etmekteydi. Bu konuda İtalyan hükümeti ile de görüşüğünü ve onların destek aldığını belirten Rizoff, son zamanlardaki Avusturya-Alman ortak hamleleri karşısında bu konuşmalarının ilerilere taşınmadığını da ayrıca belirtmektedir.³³³ Sir Rodd, bu görüşmenin iki gün sonrasında bu sefer Sırp elçiyle Bulgar meslektaşıyla konuştuklarına benzer bir konuşma geçirdiklerini rapor etmiştir. Ondan öğrendiklerine göre Belgrad hükümeti de böyle bir görüşmeye olumlu bakmakta ve kurulacak bir birlikteliğin Avusturya Macaristan'ın genişlemesine engel olacağını düşünmekteydi.³³⁴

İki devletin eski bir refleksle yeniden yakınlaşmak için girişimlerde bulunmasında şaşırılacak bir durum olmasa da böyle bir yakınlaşmaya İtalya'nın verdiği destek dikkat çekicidir. İtalyan Hariciye Nazırı Tittoni, ilhakin devamının da geleceğini ve Avusturya'nın nihai planının Selanik'e erişmek olduğunu düşünüyordu. Fakat Bosna'dan ileriye atılacak her bir adımın planlanmamış bir şekilde statükonun bozulması anlamına geleceğinin de farkındaydı.³³⁵ Böyle bir durumda payını almak

³³³ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 8 Mayıs 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 6-7.

³³⁴ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 10 Mayıs 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 7-8.

³³⁵ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 109.

için hazır olmak adına hem Balkan uluslarının Avusturya'ya karşı hareketlerine destek olmakta hem de Avusturya Rusya ile temaslarda bulunmakta sıkıntı görmüyordu.

İtalya'nın Avusturya'nın Selanik'e ulaşmayı amaçladığını düşüncesi sadece Balkan devletlerinde değil, Rusya'da da dillendirilmekteydi. Rus Hariciye Nazırı Isvolsky ile görüşen İngiliz elçi O'Beirne Isvolsky'nin endişelerini Edward Grey'e rapor etmiştir. Kendisinin Avusturya'nın daha fazla mevcut statükoyu bozmaya niyeti olmadığı yönünde fikir beyanına karşılık Rus nazır, Avusturya'nın gözünün Arnavutluk'ta olduğunu, Sırbistan Krallığı'nın iç işlerine karıştığını, Sırlar ve Bulgarlar arasındaki anlaşmazlıkları kaşıdıklarını vurgulamıştır.³³⁶

Bu görüşmeden birkaç hafta sonra Rus Çarı II. Nikola'nın ailesi ile beraber Britanya açıklarındaki Wight Adası'na bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2 Ağustos 1909'da adaya gelen Çarın maiyetinde Hariciye Nazırı Isvolsky ve Londra elçisi Kont Benckendorff da vardı. Burada Kral VII. Edward, Hariciye Nazırı Edward Grey ve yardımcısı Arthur Nicolson ile buluşan Rus heyetinin gündeminde yine benzer konular vardı. Isvolsky gerçekleştirilen görüşmeler boyunca düzenin yeniden sağlanmasının ardından oluşan yeni Türk yönetimine güvenmediğini ve çökmesinden endişesini yansıtmıştır. Böyle bir çöküş sonrası Avusturya-Bulgar uzlaşmasının doğma ihtimalinden çekinmekteydi. Zira böyle bir durumda Avusturya rahatlıkla Selanik'e kadar ulaşma imkânı elde ettiği gibi Bulgarlar da Makedonya'da istedikleri bölgeleri almak için harekete geçebilirdi.³³⁷

Görüşmede bu konu dışında Almanların süregelen Rusya'yı İtilaf Devletleri'nden koparma çabası da bir başka gündem maddesi olmuştur. Yanlış gemide yer aldıklarını söyledikleri Rus tarafını Avusturya ile yeni bir anlaşmaya varmaya ikna etme denemelerine karşın Rus yetkililer böyle bir anlaşmaya sıcak bakmadıklarını belirtmişlerdir. Ne son yaşanan deneyimler ne de Rus kamuoyu böyle bir yakınlaşmayı onaylamayacak bir durumdaydı.³³⁸ Hakikaten de Bosna'nın ilhakı

³³⁶ O'Beirne'den Sir Edward Grey'e 13 Temmuz 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 25-26.

³³⁷ Sir A. Nicolson'dan İngiliz Hariciye Nezareti'ne 3 Ağustos 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 33-35.

³³⁸ Sir A. Nicolson'dan İngiliz Hariciye Nezareti'ne 3 Ağustos 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 33-35.

sonrasında iki ülke arasındaki uçurum bir daha uzlaşamayacak ölçüde açılmıştı. Aehrenthal'ın kendisini Buchlau görüşmelerinde kandırdığını düşünen Isvolsky, ondan gelebilecek her teklife karşı şüpheyile yaklaşıyordu.

İki devlet arasında bir daha Mürzsteg'deki gibi bir uzlaşmanın gerçekleşmeyecek olması kuşkusuz o zamana kadar bölgede kendi zamanlarının gelmesini bekleyen İtalyanlar için gün doğurmaktaydı. İngiliz-Rus görüşmelerinden yansıdığı kadarıyla Almanların Avusturya ile anlaşmaları için yürüttükleri çabaya karşın Ruslar, İtalya'yla anlaşmaya daha sıcak bakmaktaydılar.³³⁹ Nitekim o sıralarda İtalyanlar, Rusya ve Avusturya'nın dahil olduğu ortak bir anlaşma önerisinde bulunmuşlarsa da böyle bir anlaşmanın kendilerini İttifak Devletleri'ne katılmış gibi göstereceğinden endişe eden Rus tarafı bu teklifi reddetmiştir.³⁴⁰

Rus diplomat Sazonov, o dönemki İtalyan-Avusturya ilişkilerinden bahsederken, İtalya'nın bu ittifakın içerisinde kalmasının tek sebebi olarak ittifak dışında olsa düşman olarak kalacağı Avusturya'ya yakın olma isteği olduğunu iddia etmekteydi.³⁴¹ Fakat Avusturya ve İtalya'nın, Haziran-Ekim 1909 arasında gerçekleşen ve bir sonuca varmayan görüşmeleri ittifak içerisinde olmalarının da artık iki devlet arasındaki uyuşmazlığı çözmeye yetmediğini gösteriyordu.³⁴²

Üstelik son yıllarda çıkan her sorunda İngiltere ve müttefiklerinin yanında yer alan İtalya'ya bunun ne denli yeterli olacağı da şüpheli bir hale gelmeye başlamıştı. İngiltere Kralı VII. Edward'ın İtalya'ya yaptığı son seyahatte hem İtalya Kralı Victor Emanuel'le olan hem de Hariciye Nazırı Tomasso Tittoni'yle olan görüşmelerde iki konu üzerinde durulmuştu. Bunlardan ilki Adriyatik'teki güç dengesi, diğeriye olası bir Alman-İngiliz Savaşı'nda İtalya'nın rolünün ne olacağıydı. Bu görüşmeyi aktaran İngiliz elçisi Kralın iki muhatabının da savaş ihtimalinin konuşulduğu bir soruya

³³⁹ Sir A. Nicolson'dan İngiliz Hariciye Nezareti'ne 3 Ağustos 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 33-35.

³⁴⁰ Sir Edward Grey'den Hariciye Nezaretine 6 Ağustos 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 38-41.

³⁴¹ Sazonov, **Fateful Years 1909-1916 the Reminiscences of Serge Sazonov**, s. 60.

³⁴² Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 109.

doğrudan bir cevap vermediklerini ama böyle bir durumun ihtimalinin dile getirilecek denli yakınlaşmış olmasından etkilendiklerini belirtmiştir.³⁴³

O zamana kadar yaşanan krizlerde her iki müttefiklerinin birden tehdit altında olduğu veya tehdit oluşturduğu bir durum yaşanmamıştı. 21 Mart'taki Alman mektubu ilk kez böyle bir ihtimali doğurmuşken şimdi krizin bittiği bir tarihte gelen İngiliz baskısı İtalya'ya aldığı pozisyonu bir kere daha sorgulatmışa benzemektedir. Üstelik İtalyanlar da tıpkı Ruslar gibi Osmanlı Devleti'nin geleceğini parlak görmemektedirler. Eğer Osmanlı Devleti'nin toprakları paylaşılacaksa İtalya'nın Trablusgarp'taki çıkarlarının korunacağından emin olması lazımdı. Bu konuda İtilaf Devletleri içerisinde bu konuda teminat almadığı tek devletin Rusya olması da İtalya'yı bu devletle yakınlaşma içerisine iten önemli bir husustu. İşte tüm bu sebepler İtalya'yı Racconigi'de Rusya ile bir anlaşmaya gitme konusunda ikna edici oldu.

3.2. İtalya'nın Rusya'yla Yakınlaşması ve Racconigi Anlaşması

Rus Çarı II. Nikola ve Hariciye Nazırı Isvolsky 1909 Ekim ayında Balkanlar üzerinden İtalya'ya bir ziyaret gerçekleştirmeye karar vermişti. Bu ziyaret görünüş itibarıyla İtalya Kralı'nın 1902 yılında gerçekleştirdiği ziyarete karşılık gecikmiş bir iade-i ziyaretten ibaretti.³⁴⁴ Fakat son yıllarda iki devlet arasında Avusturya'ya karşı atılan ortak adımlar da göz önünde bulundurulduğunda henüz gerçekleşmeden bile son derece anlamlı bir ziyaret olduğu açıktı. Rus Çarının, İtalyan Kraliyet Ailesi'nin yılın büyük bir bölümünde ikamet ettiği Racconigi Kalesine³⁴⁵ yaptığı uzun seyahat boyunca Avusturya topraklarından geçmemeye özen göstermesi ziyaret öncesi Avusturya'ya karşı hislerin bir göstergesiydi. Bu durum Avusturya'da hoşnutsuzluğa sebep olmuşsa da Avusturya hükümeti bu duruma karşı olan hoşnutsuzluklarını gizlemeyi tercih etmiş³⁴⁶ ve atacağı adımları görüşme sonrasına saklamayı tercih etmiştir.

³⁴³ Roma'daki Rus maslahatgüzarından Rus Hariciye Nazırı Isvolsky'e mektup 9-22 Haziran 1909, B. de Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, ed. George Abel Schreiner, Londra, George Allen & Unwin Ltd., 1921, s.147.

³⁴⁴ Alexander Aleksandrovich Savinsky, **Recollections of a Russian Diplomat**, Londra, Hutchinson & Co. Ltd, 1917, s. 162.

³⁴⁵ İtalya'nın kuzey batısında Fransa sınırına yakın bir yerleşim yeri.

³⁴⁶ Viyana'daki Rus elçisinden Isvolsky'e rapor 14-27 Ekim 1909, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 148.

Racconigi Kalesi'ndeki ziyarette Çar'a gösterilen ilgi had safhadaydı. Öyle ki Ziyaret esasında iki gün sürecekken İtalyan Kraliyet Ailesi'nin Çar'a gösterdiği teveccühle bu ziyaret bir gün daha uzatılmıştı. Kral Emmanuel ve Çar Nikola günlerini beraber geçirmiş ve hatta güvenlik görevlilerini dahi yanlarına almadan kaleden 100 kilometre uzaklıktaki bir mesafeye motor gezisi düzenlemişlerdir.³⁴⁷ İki hükümdar arasındaki bu samimi ilişki elbette onların altındaki devlet adamlarının yürüttükleri gizli görüşmelerde uzlaşmalarını kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır.

24 Ekim 1909 da bir görüşme gerçekleştiren Isvolski ve Tittioni arasında hükümdarların da resmi onayıyla bir anlaşmaya varılmıştır. Varlığı ve içeriği son derece gizli tutulan bu anlaşmayı İtalya'dan yalnızca Başbakan Giolitti bilgilendirilecekti. Rus tarafındaysa Çarın Fransa ve İngiltere'ye dahi anlaşmayı açık etmeye niyeti yoktu. Anlaşmaya göre iki taraf Balkanlar'daki statükonun korunması, milliyetçilik ilkesinin desteklenmesi ve eğer rahatsız edici boyuta geliyorsa dışarıdan bir gücün müdahalesinin engellenmesi noktasında diplomatik iş birliğinde bulunmakta anlaşmışlardı. Bunun yanında her iki devlet de diğerinin rızası olmadan üçüncü bir devletle anlaşma yapmamayı taahhüt ediyordu. Ayrıca her iki taraf da Boğazlar ve Trablusgarp'ta karşılıklı çıkarlarına saygı gösterecekti.³⁴⁸

Rus Çarının anlaşmadan İngiltere ve Fransa'dan gizlemeye niyetli olması aslında bu iki devletin de Bosna'nın ilhakını takip eden günlerde Boğazlar konusunda kendilerine yardımcı olmamalarından alınmış bir derse benzemektedir. Zira bu durumdan haberleri olduğu takdirde Rusya'ya Boğazlar konusunda geri adım attıracak bir teşebbüste bulunabilirlerdi. Balkanlar'da üçüncü bir gücün müdahalesinin engellenmesi ve dışarıdan bir devletle diğer taraf devletin rızası olmadan anlaşma yapmama taahhüdü ise iki devlet arasındaki iş birliğini güçlendirecek önemli bir noktaydı. Böylelikle bir zamanlar Münih'te İtalya'nın dışarıda bırakıldığı gibi Balkan meselelerinde Avusturya'yı saf dışında bırakmaları mümkün oluyordu. Fakat anlaşmada bir devlet isminin geçmeden "dışarıdan bir gücün müdahalesi" şeklinde kullanılan ifade, yalnızca Avusturya'nın değil diğer tüm Büyük Devletlerin de Balkan

³⁴⁷ Savinsky, **Recollections of a Russian Diplomat**, s. 169.

³⁴⁸ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 109.

konusunda birincil müdahalesinin önüne geçmeye niyetli olduklarını gösterir mahiyettedir.

Balkanlar'daki milliyetçiliğin desteklenmesi ilkesindeki uzlaşıyla birlikte İtalya ve Rusya'nın Balkan uluslarının kaderiyle olduğu kadar Avusturya İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nin de kaderiyle ilgili önemli bir karara vardığını söylememiz mümkündür. Zira her iki devletin de içerisinde ayrılıkçı ulusal hareketlerden kaynaklı sorunlar yaşanmakta ve Bosna'nın ilhakından beri Balkan Devletleri'nde yaşanan hareketliliğin de etkisiyle giderek artmaktaydı. Bu uzlaşının sonrasında İtalya'nın Arnavutluk, Rusya'nın da Balkan İttifakı konusundaki çabalarının yeni bir safha kazandığı düşünülebilir. Nitekim anlaşma sonrasında Rus Hariciye Nazırı Isvolsky Balkan Devletleri'ndeki temsilciliklerine gönderdiği talimatlarda yapılan görüşmelerin Balkanları ilgilendiren yönünün nasıl ele alınması gerektiğinden bahsettiği kısım bu düşüncüyü destekleyici bilgiler içerir;

Her iki devletin de görüşmelerde vardığı ortak sonuç, Türkiye'deki statükonun korunmasının gerekliliği ve Balkan Devletleri'nin bağımsız ve normal şekilde, barışçıl gelişmelerini sürdürmelerini sağlamaktır. Her iki devlet de Balkanlar'daki mevcut siyasi durumdan memnun değilse ve bunu desteklemiyorsa da Balkan Devletleri'nin varlığının ve bağımsızlığının koruyucusu olacaklarının bilinmesini istiyordu. Balkan Devletleri tüm yabancı müdahalelerine karşı koruma altında olduklarının bilinciyle enerjilerini uluslarını geliştirmeye harcamamlaırdılar. Öte yandan Ruslar bu ikili taahhüt dışında başka bir mesaj da vermektedirler. Rusya Balkanlar'daki tüm Slav Haklarının koruyucusu olarak Balkan halklarının kendi yararları adına bir araya gelmesi için çaba harcamaktadır. Bu konuda çabalamaya gelecekte de devam edecektir. Bu politikaları tek bir cümle halinde; “*Balkanlar, Balkan Devletlerininidir*” şeklinde özetlenebilir.³⁴⁹ Bu cümlemin Balkan Savaşları döneminde Balkan ulusları tarafından bir parola gibi benimsenmiş olması da bu çabanın bulduğu karşılığı göstermesi bakımından önemlidir.

³⁴⁹ Isvolsky'den Rusya'nın Sofya, Belgrad ve Çetine temsilcilerine gönderdiği talimatname, 22 Ekim – 4 Kasım 1909, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 153-154.

Isvolsky Türkiye’de statükonun korunmasının gerekli olduğunu söylüyordu. Fakat Balkanlar’daki Rus temsilcilikleri ile paylaşmadığı kısım Boğazlar ve Trablusgarp konusunda karşılıklı verilen sözlerdi. İki taraf da anlaşmanın Boğazlar ve Trablusgarp kısmındaki hükümlerine sadık kaldığı müddetçe statükonun devam etmesi gibi bir durum söz konusu olamazdı. Nitekim İtalya’nın Trablusgarp konusunda söz alamadığı son devlet olan Rusya’yı bu anlaşmayla ikna etmesinin akabinde savaş için girişimleri hızlanmış ve Eylül 1911’de savaş başlamıştır. Savaşın başlaması ile statükonun korunamayacağına ikna olmuş Balkan Devletleri yine İtalya ve Rusya’nın cesaretlendirmeleriyle ortak hareket edecek bir zeminde uzlaşmış, Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişlerdir. Dolayısıyla bir kere daha “statüko” taraf devletlerin menfaatlerine kurban edilmiş ve Avrupa Uyumu onulmayacak bir zarar görmüştür.

Racconigi’deki görüşme sonrası Rus heyeti Varşova’ya doğru yola çıkarken, Tittoni de Roma’ya geri dönmüştür. İki devlet arasında geçen görüşmeler hem İtilaf hem de İttifak Devletleri’nin merakını celp ettiğinden konuyla alakalı cevaplandırılması istenen pek çok soru da vardı.

Raccogini’den dönüşü sonrası Tittoni ile görüşen İngiliz elçisi Sir R. Rodd, onunla yaptığı konuşma sonrası İtalya, Avusturya ve Rusya devlet adamlarının Balkan meselesi hakkındaki görüşlerini Londra’ya aktarmaktaydı. Tittioni, Isvolsky ile yaptığı görüşme sonrası Rusların Balkanlar yönünde ilerlemeye niyetleri olmadığına dair güçlü bir garanti aldığı haberini İngiliz elçiyle paylaşmıştır. Rusların asıl politikası hiçbir büyük gücün Balkanlar’da genişlemeye yönelik politika takip etmemesi yönündedir. Rodd onunla yaptığı görüşmeden yola çıkarak, İtalyanların ve Rusların Balkan politikalarının özdeş olduğunu düşünmekteydi. Kont Aehrantal’ın da Bosna’yı ilhakına karşın Avusturya’nın daha fazlasında gözü olmadığına dair verdiği güvenceyi de hesaba katarak tüm Büyük Devletlerin Berlin Anlaşmasına ve mevcut statükonun devamlılığına destek verdikleri şeklinde bir çıkarımda bulunuyordu.³⁵⁰ Fakat Tittoni’nin Rusya ile yaptığı anlaşmaya sadık kalıp içeriği paylaşmamasının da Rodd’un Balkanlar’daki duruma iyimser bakışında etkili olması muhtemeldir. Zira

³⁵⁰ Sir Rodd’dan Sir Edward Grey’e 29 Ekim 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 81-83.

Rodd'un Londra'ya gönderdiği bu raporda ne Trablusgarp ne de Boğazlar hakkında tek bir kelime bahsedilmemektedir.

Sir R. Rodd, Roma'da Tittoni'yi sıkıştırırken, Sir A. Nicolson da görüşmeye dair detayları öğrenmek için St. Petersburg'a gelen Isvolsky ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme esnasında iki tarafın da statükonun muhafazası konusunda uzlaşmaya vardıklarını belirten Isvolsky, buna karşılık Avusturya'nın Bosna'nın ilhakıyla durmayacağına ilişkin ortak kaygıyı paylaştıklarını da aktarmıştır. Öte yandan yapılan görüşmeler esnasında İtalyan tarafı da Avusturya ile aralarında Rusya'yla anlaşmalarını engel olacak özel bir durum olmadığı teminatını vererek Rus tarafını rahatlatmışlardı. Onlara göre eğer Avusturya kendilerine danışmadan Yenipazar'ı Türkiye'ye iade edip, Bosna'yı ilhak edebiliyorsa, şu hâlde İtalya da Balkanlar konusunda kendi yolunu izlemekte özgürdü.³⁵¹ İngiliz elçinin Londra'ya gönderdiği raporda Roma'daki meslektaşından çok farklı şeyler anlatmaması da İngilizleri bu görüşmelerin içeriğine yönelik kendileriyle paylaşılanlara ikna etmiş olmalıdır.

Nitekim görüşmelere ilişkin aldıkları ilk bilgilerin ardından Rusya'nın Londra'daki maslahatgüzarı ile görüşen İngiliz Hariciye Müsteşarı Charles Hardinge, iki devlet arasındaki görüşmelerin gerek İngiliz hükümeti gerekse İngiliz kamuoyunda samimi bir mutlulukla karşılandığını belirtmesi de bu düşünceyi doğrular mahiyettedir. İngilizler bu geziye sadece İtilaf Devleti üyeleri için değil bilhassa da Avusturya ile son dönemde gerginleşen ilişkilerinin ardından İtalya için de bir fırsat olduğu şeklinde yaklaşmaktaydılar. Yapılan görüşmeleri İtalya'nın ulusal çıkarlarına hizmet ettiğinin altını çizen Hardinge, İtalya'nın ya müttefikine vefasız davranmak veya ulusal çıkarlarına ters düşecek bir siyaset izlemek durumunda olduğunu düşünüyordu. Ona göre gelecekte İtalya İtilaf Devletleri'ne İttifak Devletleri'nden daha yakın duracaktır.³⁵² Esasında İngilizlerin İtalya'nın gelecekte kendilerine daha yakın bir siyaset izleyeceğine ilişkin tespiti o kadar da gizli değildi. Yine Hardinge'in meslektaşları Bax-Ironside'a yazdığı bir mektupta belirttiği gibi Avusturya ve

³⁵¹ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey 30 Ekim 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 83-84

³⁵² Londra'daki Rus maslahatgüzarından Isvolsky'e hususi mektup 14-27 Ekim 1909, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 148-149.

Almanya'nın da muhtemel bir kıtasal savaşta İtalya'nın yanlarında olmasını bekleyemeyeceklerinin farkında olduklarını düşünüyordu.³⁵³

İttifaklar arasındaki ilişkilerin gergin olduğu bir ortamda Racconigi'de gerçekleşen görüşme sonrasında Ruslar, Alman makamlarına yaptıkları bilgilendirmeye bu gergin havayı yatıştırmaya ve görüşmenin önemini mümkün olduğunca azaltmaya yönelik çaba harcamaktaydılar. Berlin'deki Rus elçisine gönderilen bir notada bu durum açıkça gözükmemektedir. Isvolsky elçisinden Rus Çarı'nın yaptığı ziyaretin İtalya Kralı'nın 1902 yılında Peterhof'a yaptığı ziyarete iade niteliğini taşıdığının belirtilmesini istemekteydi. Iswolsky, bu ziyaretin elbette etik yönünün yanında politik bir önem taşıdığını da aktarmaktadır. Fakat bu görüşmenin Avusturya veya Üçlü İttifak'ı hedef aldığı iddiasını kesinlikle reddedilmelidir. Isvolsky elçisinden basına yapılacak bildiride de iki devlet arasındaki anlayışın Balkanlar'da aynı politikayı izlemek ve Türkiye'nin statükosunu güçlendirmek üzerine olacağını, bunun yanında Balkan Devletlerinin de barış içerisinde gelişmeleri noktasında da ortak görüşte olduklarının bilinmesiyle desteklenmesini istemektedir.³⁵⁴

Rusya'nın Almanya üzerinde yaptığı girişimin bir benzeri de İtalya tarafından Avusturya'ya yapılmıştır. Görünüş itibarıyla Avusturya ile yakınlaşmaya çalışmaya ve yaptıkları anlaşmalara sadık kaldıklarını göstermeye çalışan İtalyanlar, bu devletin şüphelerini gidermek noktasında zorluk yaşamışlardır. Avusturyalı yetkililer İtalyan tarafı ile görüşmeye yalnızca İtalya ve Rusya arasında herhangi bir ittifak olmadığına ilişkin teminat almaları karşılığında başlamayı düşünüyorlardı. Kasım 1909'da İtalya'nın bu teminatı vermesiyle başlayan görüşmeler Avusturya'yı tatmin edici bir şekilde karara bağlanmıştır. Taraflar arasındaki anlaşmaya göre eğer Avusturya'nın Sancak'ı işgal etmesini gerektiren bir durum olursa İtalya da telafi talep edebilecekti. Bunun dışında her iki devlet de diğerinin rızası olmadan üçüncü bir devletle anlaşma yapmama noktasında uzlaşmaya varmıştı. Almanya'ya duyurulması dışında tamamen gizlilik esas kılınacaktı.³⁵⁵

³⁵³ Sir C. Hardinge'den Bax-Ironside'a 28 Ekim 1909, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 80-81.

³⁵⁴ Iswolsky'den Berlin'deki Rus elçisine hususi mektup 22 Ekim-4 Kasım 1909, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 150-152.

³⁵⁵ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 109.

İtalyan devlet adamları çok değil, yalnızca bir ay önce Ruslarla yaptıkları anlaşmayla benzer şartlara sahip bir anlaşmayı Avusturya ile yaparak birisini kesinlikle tutamayacakları iki sözün yükümlülüğünü birden üstleniyorlardı. İki anlaşmanın da imza şartlarının arasında gizliliğin esas tutulmasına karşın alınan risk çok büyük olduğu açıktır. Fakat görünen o ki bu stratejileri Avusturya'nın kendilerine karşı olan şüphelerini bastırmakta yararlı olmuş ve izledikleri strateji İtalya'nın üstündeki baskıyı azaltmıştır.

Viyana'daki İngiliz elçisi Sir Cartwright'ın, Racconigi görüşmelerine ilişkin Kont Aehrenthal ile yaptığı sohbetten edindiği izlenim tam olarak bu duruma delil teşkil etmektedir. Kont Aehrenthal gerçekleşme şekliyle her ne kadar kendilerini rahatsız etse de Racconigi'de gerçekleşen görüşmenin içeriğinde Avusturya'nın çıkarlarına karşı hiçbir şey bulunmadığına ilişkin İtalyan hükûmetinin kendilerine ve Berlin'e tatmin edici garantiler verdiğini beyan etmekteydi.³⁵⁶ Aehrenthal'ın tatmin edici garantiler dediği şeyin Avusturya ve İtalya arasındaki bir anlaşma olması fikrine Cartwright'ın uzak bakmasıysa ilginç bir detaydır. Ona göre Avusturya ve İtalya arasındaki ilişkiler böyle bir gizli anlaşmaya imkân sağlayacak sıcaklıkta değildir. İtalyanların Arnavutluk için hayallerine karşılık Avusturya'nın Balkanlar'daki statükoyu bozacak yeni bir olayı cesaretlendirmeye niyeti yoktur.³⁵⁷ Aslında Cartwright'ın bu görüşü temelde doğru olsa bile İtalya'nın yaptığı anlaşmalarda verdiği sözlere olan sadakatinin ne kadar düşük olduğu ihmal edilmemelidir. İtalyanlar Trablusgarp'ta ellerinin serbest olmasını sağlama adına Balkanlar'da rakibi olan her iki devletle de anlaşarak tehlikeli bir oyun oynamışlardı. Kendilerinin dışarıda bırakıldığı bir durumun yaşanmayacağından emin bir şekilde artık Trablusgarp'ı ele geçirmek için olan çalışmalarına ağırlık verebilirlerdi.

³⁵⁶ Sir F. Cartwright'tan Sir Edward Grey'e 24 Şubat 1910, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 129.

³⁵⁷ Sir F. Cartwright'tan Sir Edward Grey'e 24 Şubat 1910, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 129.

3.3. İtalya'nın Trablusgarp İçin Harekete Geçmesi

3.3.1. İtalya'nın Trablusgarp'a İşgal Öncesi Dönemde Yaptığı Yatırımlar

Daha önceden de belirttiğimiz gibi İtalya'nın Trablusgarp'a yönelik emelleri birleşmesinden öncelere kadar uzanmaktaydı. Tıpkı diğer sömürgeci devletlerdekine benzer bir şekilde İtalya da göz koyduğu topraklarla ilgili coğrafi çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar için bir çatı olan **İtalyan Coğrafyacılar Derneği (Societa Geografica Italiana)**, 1867 yılında Floransa'da kurulmuş sonrasında da 1871 yılında başkent olan Roma'ya taşınmıştır. Üyelerinin büyük çoğunluğunu coğrafyayla uğraşan bilim adamları değil, askeri, siyasi ve diplomatik ilgilere sahip kişilerden oluşan bir organizasyon olması bu yapının üstlendiği rolü göstermesi bakımından dikkat çekici bir noktadır. İlk keşif görevini 1870 yılında Habeşistan'a yapan bu topluluk aynı zamanda 1875'te Tunus ve 1876'da Fas'a da gitmiştir. Fakat yürüttükleri keşif faaliyetlerinin gittikleri bölgenin coğrafi ve botanik bilgisinden ziyade yerleşimciler için uygunluğu için yapılan araştırmalardan ibaret gözükmektedir.³⁵⁸

Nitekim onların öncülüğünde başlayan İtalyan yayılcılığı 1880'li yıllarda **İtalya Afrika Birliği (Societa Africana d'Italia)** ve **Ticari Keşif Şirketi (Societa d'esplorazione commerciale)** gibi ticari teşebbüsleri destekleyen toplulukların da kurulmasıyla hız kazanmıştır. Bu çalışmaların meyvesi olarak 1880'de Bingazi de ilk İtalyan ticaret merkezi açılmıştır. Sonraki zamanlarda bu teşebbüsü Sirenayka'da açılan diğer ticaret merkezleri takip etmiştir.³⁵⁹ Bu dönemlerde İtalyanların Trablusgarp'ın deniz ticaretinde de etkinliğinin arttığını da söylememiz mümkündür. 1876 yılında Trablusgarp limanındaki deniz hareketliliğinin önemli bir bölümü İtalya bandıralı gemilere aitti.³⁶⁰

20. yüzyılın başlarında da İtalya'nın Osmanlı topraklarındaki ekonomik çıkarları artarak devam etmekteydi. Dönemin Hariciye Nazırı San Giuliano daha

³⁵⁸ David Atkinson, "Constructing Italian Africa: Geography and Geopolitics," **Italian Colonialism**, ed. Ruth Ben-Ghiat, Mia Fuller, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s. 17.

³⁵⁹ **a.e.**, s. 18.

³⁶⁰ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 13.

1903'te Trablusgarp'taki ekonomik nüfuzları lehine temaslarda bulunmaktaydı.³⁶¹ 1905 yılındaysa ilk defa bir İtalyan bankası olan Banco di Roma'nın Trablusgarp'ta şubesinin açılması için girişimlerde bulunulmaya başlanmıştı. Fakat Osmanlı Devleti yöneticilerinin bölgede artan İtalyan nüfuzuna karşı şüpheli bakışı sebebiyle bu teşebbüsün sonuca varması birkaç yıl geciktirilmiştir. Nihayetinde İtalyan Hariciye Nezareti'nin resmi teşebbüsü 22 Nisan 1907'de Banco di Roma'nın kurulmasına izin verilmiştir.³⁶²

Banco di Roma'nın Trablusgarp ve Bingazi'de açtığı şubeler kısa zamanda bölgenin diğer büyük yerleşimlerine de yayılmaya başladı. Osmanlı yöneticilerinin şüphelerine rağmen Banco di Roma, Trablusgarp'ta demiryolu ve liman inşası, tarımsal iyileştirmeler, sulama sistemleri ve zeytinyağı üretimi alanlarında finansman sağlamaktaydı.³⁶³ Bu faaliyetlerinin dışında banka, yerel halka kredi verip, borcunu ödeyemeyenlerin topraklarını haczederek bölgede sahip olduğu mülkleri genişletmeye çalışıyordu.³⁶⁴ Osmanlı Devleti yöneticilerinin bankanın Trablusgarp üzerinde toprak elde etmesinin önüne geçmeye yönelik çabalarına karşılık, bankanın bölgedeki belli başlı nüfuzlu kimselere rüşvet verdiği iddia edilmekteydi.³⁶⁵

Tüm bu faaliyetlerin bir sonucu olarak bankanın 1907 yılında 44 milyon frank olan sermayesi, 1911 yılına gelindiğinde para muamelelerini 244 milyona, kasa mevcudunu 38 milyona, cüzdan mevcudunu 31 milyona ve cari hesaplarını 80 milyona çıkarmıştı.³⁶⁶ Bankanın yatırımlarındaki ve sermayesindeki artışla paralel olacak şekilde İtalya'nın bölgedeki ekonomik varlığı da ciddi bir sıçrama göstermiştir. İtalya'nın 1910 yılında Trablusgarp'tan yaptığı ithalat 9,8 milyon lîre, yaptığı ihracat ise 4,4 milyon lîre seviyesine gelmişti. Bankanın İtalya'nın bölgedeki çıkarları için önemli bir araç olduğunu gösteren bu verilerin yanında dikkate değer bir başka husus

³⁶¹ Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War*, s.138.

³⁶² Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, s. 15.

³⁶³ Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War*, s.140.

³⁶⁴ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, s. 16.

³⁶⁵ Simon, *Libya Between Ottomanism and Nationalism: the Ottoman Involvement in Libya During the War With Italy (1911-1919)*, s. 49-50.

³⁶⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.I, Kısım I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 78.

da yöneticilerinin siyasi çevrelerle olan bağlarıydı. Bunlardan birisi olan Romolo Tittoni, o dönemlerde başbakanlık ve nazırlık yapmış olan ve bizim de çalışmamız içerisinde adını sıkça zikrettiğimiz Tomasso Tittoni'nin kardeşiydi.³⁶⁷

İtalya kendi çıkarları doğrultusunda sanayileşmeyi ve hizmet işlerini geliştirmeyi de amaçlamaktaydı. Buna karşılık İşgal öncesi dönemde bölgede ciddi bir İtalyan nüfus varlığından söz edemeyiz. Bölgede bulunan İtalyan vatandaşlarına diğer Büyük Devletlere sağlanan ayrıcalıklar sağlanmıyordu. İşgale kadar geçen süre içerisinde bölgedeki İtalyan varlığını karşılayanlar yerli Yahudiler olmuştur.³⁶⁸

İtalyanların bölgedeki en aktif oldukları alanlardan birisi eğitimdi. 1876-1911 arası dönemde İtalyanlar aralarında lisenin de olduğu on iki okul açmışlardır. Fakat bu okulların kurucuları, öğretmenleri ve öğrencilerinin büyük çoğunluğu İtalyan değil bölgenin yerlisi olan Yahudilerdi. Bu okullar bölgenin en gelişmiş eğitimini vermeleri ile biliniyorlardı. Bunun yanında Trablusgarp dışında, Mısır'da eğitim görmekte olan bölge halkının çocuklarının da etkilenmesi maksatlı ajanlar gönderilmiştir.³⁶⁹ Normal eğitim kurumlarının yanında yetim kalmış çocuklara yönelik de İtalyan okulları vardı. Burada yetiştirdikleri çocukları Hristiyanlaştırıyor ve kendi propagandalarını yapmak için kullanıyorlardı. Fakat bu çabalarına karşılık Müslüman ailelerinin çocuklarını Hristiyan okullarına göndermek istemedikleri için öğrenci bulmakta zorluk da çekmekteydiler.³⁷⁰

Bölge halkını yanlarına çekmek için ücretsiz sağlık ve posta hizmeti sunmalarının yanında, Trablusgarp'ta çıkardıkları iki ayrı gazeteyle de Osmanlı yönetimini kötüler tarzda neşriyatta bulunuyorlardı.³⁷¹ Aynı zamanda İtalyanların Trablus, Bingazi, Derne ve Kum da konsoloslukları vardı. Buradaki İtalyan temsilciler Trablusgarp'ta ne olup bitiyorsa detaylı bir şekilde Roma'ya aktarmaktaydılar. Bu temsilcilerin önemli bir amacı da yerel halkla Osmanlı yöneticileri arasındaki ihtilafı arttırmaktı. Eğer Türkler hakkında olumsuz bir kanaat oluşmasını sağlayabilirlerse

³⁶⁷ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 139-140.

³⁶⁸ Simon, **Libya Between Ottomanism and Nationalism: the Ottoman Involvement in Libya During the War With Italy (1911-1919)**, s. 50-51.

³⁶⁹ a.e.

³⁷⁰ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, s. 17.

³⁷¹ a.e., 18.

bunun kendilerine işgal esnasında yararlı olacağını düşünüyorlardı. Buna karşılık bu çabalarında tam bir başarı sağladıkları da söylenemez.³⁷² İtalya'nın bölgeye hâkim olmak için yürüttüğü çabaların farkında olan Abdülhamit, bu çabaları tam olarak durduramasa da yavaşlatmaya yönelik bir siyaset takip etmişti. Onun bu siyaseti iki ülke arasındaki ilişkileri gergin bir seyirde tutmuştu.³⁷³

3.3.2. İtalya'yı Trablusgarp'ı İşgale Hazırlayan Gelişmeler

Racconigi'yi takip eden aylarda İtalya'da hükümet değişikliği yaşanmıştı. 2 Aralık'ta başa geçen yeni hükümetin Hariciye Nazırı Guicciardini, Tittoni'nin hem Rusya hem de Avusturya'ya benzer sözlerin verildiği ittifaklar sürecine sıcak bakmıyordu.³⁷⁴ Hatta Trablusgarp'taki İtalyan çıkarlarının korunması adına barışçıl bir çözüm bulmayı da amaçlamaktaydı. 14 Şubat 1910 tarihli Temsilciler Meclisi oturumunda hükümetin Trablusgarp bölgesindeki İtalyan çıkarlarını korumak için ne gibi adımlar atılacağı sorusuna Hariciye Nazırı Kont Guicciardini tarafından bu politika doğrultusunda bir yanıt verilmişti. Kont Guicciardini, Trablusgarp'ın Osmanlı toprağı olmasının Akdeniz'deki dengeler açısından son derece önemli olduğunun altını çizerek, başka her yerde olduğu kadar Afrika'da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygılı olmanın İtalya'nın dış politikasının prensiplerinden olduğunu deklare etmiştir.³⁷⁵ Fakat onun koltuğunu kaybetmesinin ardından bu durumun korunması fazla uzun sürmemiştir. 1911 yılının İtalya raporunu Londra'ya gönderen İngiltere'nin Roma elçisi Sir Rodd, Trablusgarp Savaşı'nın çıkışına giden sürece de değinmiştir.

İtalya'daki hükümet değişikliğine müteakip günlerde Osmanlı Devleti'nin Roma elçisi olan Hakkı Paşa sadrazam olması için İstanbul'a çağrıldığında İtalya'da bu devletle daha iyi ilişkiler beklentisi hakimdi. Buna karşılık 1910'dan 1911 yılına kadar geçen süre içerisinde Babıali ile sıkıntılar devam etmiştir. Diğer Büyük Devletler Trablusgarp üzerinde rahatça imtiyazlara erişebilirlerken İtalyanlara sürekli sıkıntı

³⁷² Simon, **Libya Between Ottomanism and Nationalism: the Ottoman Involvement in Libya During the War With Italy (1911-1919)**, s. 51.

³⁷³ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, s. 19.

³⁷⁴ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s.109-110.

³⁷⁵ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 15 Şubat 1910, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 262.

çıkartılıyordu. Arapların İtalyan şirketleri ile çalışmasını engellemeye yönelik yerel bir baskı olduğu da iddia edilmekteydi. Banco di Roma'nın yaptığı büyük yatırımlar - tıpkı Abdülhamit döneminde olduğu gibi- engellenmeye çalışılıyordu. Abdülhamit'in hükümranlık döneminde yapılacak bir donanma nümayişi sorunu çözmek için yeterli olabilirdi. Fakat Jön Türkler boykot gibi önemli bir silahı keşfetmişlerdi. Arkasından daha ciddi tedbirler ve cevapların geleceği de tabiydi.³⁷⁶

Raporda yine aktarıldığı üzere, İtalya'da savaş ile hak iddia ettikleri Trablusgarp'ı almak isteyen kuvvetli bir hizip vardı. İtalyan Meclisi'nde böyle bir harekate destek olanlar bilhassa İtalya'nın güneyinde ve Sicilya adasında yaşayan kesimdi. Onlar için Kuzey Afrika Sahilleri çok yakın bir kaynak hem de pazar hükmündeydi. Güneyli sosyalist temsilciler bile bölgenin avantajlarından yararlanılması gerektiğini savunuyordu. Mevcut hükümet içerisinde de güneyli çok sayıda isim vardı. Hariciye Nazırı ve Müsteşarı da Sicilyalıydı. Onlar dışında harekâtı destekleyen bir başka güç de Banco di Roma'ydı. Vatikan tarafından finanse edilen bankanın Trablusgarp'ta önemli yatırımları vardı ve bu yatırımları kaybetmek istemiyordu. Bu bankanın basın üzerinde de etkisi olduğu da Sir Rodd'un iddiaları arasındadır. Muhalefet de iktidarı Türklere karşı zayıf durmakla suçlamaktaydı.³⁷⁷

Aslında bu noktada ülkeyi yöneten kesimler arasındaki ayrımın ciddi bir şekilde açığa çıktığını söylememiz mümkün. İtalya'nın kuzeyinde gelişmiş sanayi ve burjuvazi varken güneyinde tarım halen daha hayatın merkezinde yer alıyordu.³⁷⁸ Güney bölgelerinden gelen siyasetçiler farklı çizgilerde olsalar da siyasi kariyerlerini devam ettirebilmek için içinden çıktıkları halkın taleplerini göz önünde bulundurmaları lazımdı. O dönemde Başbakan olan Giolitti de bu durumdan bağımsız değildi aslında. Güneyli seçmenlerin oyunu kazanmak için zaman zaman rüşvete ve baskıya başvurmaktan çekinmemekteydi. Bütün Büyük Devletlerin rızasının alındığı

³⁷⁶ Sir R. Rodd'dan İngiliz Hariciye Nezareti'ne 10 Şubat 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 259-262.

³⁷⁷ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 10 Şubat 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 259-262.

³⁷⁸ Ortaylı, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, s. 10.

Trablusgarp'ı işgal etmenin ona muhafazakâr Katolik seçmenlerden de oy kazandırabileceği görüşündeydi.³⁷⁹

Sir Rodd'un raporuna yansıyan bir diğer husus olan, Banco di Roma'nın İtalyan müdahalesini teşvik edici tavrının izini sürmek çalışmamızın kapsamı içerisinde zor olsa da o dönemde yükselen milliyetçi ve yayılmacı düşüncelerin işlerine yaradığını söylememiz zor değildir. Giolitti'nin destekçilerinden La Stampa gazetesi, onun ekonomik büyümeye odaklı programının artık başarıya ulaştığını ve İtalya'nın deniz aşırı bir seferi kaldırabilecek ekonomik büyüklüğe eriştiğini dillendirmekteydi.³⁸⁰ Giornale d'Italia ise daha ileriye giderek 12 bin İtalyan askerinin Trablusgarp'ı ele geçirmek için yeteceğini söyleyerek hükümete açıkça hedef göstermekteydi.³⁸¹ İtalya'nın önemli şairleri Giovanni Pascoli ve Gabriele d'Annunzio da yazdıkları şiirlerle bu mücadeleye destek çıkmaktaydılar.³⁸²

Aynı dönemlerde **İtalyan Milliyetçileri Derneği (Associazione Nazionalista Italiana)** isimli, İtalyan milliyetçiliğinin odak noktası haline gelmiş derneğin kurucularından Enrico Corradini de bu düşüncüyü destekler mahiyette demeçler vermektedir. Milliyetçiliğin ilkeleri ile alakalı verdiği demeçler esnasında İtalyan toplumunun hem proleter hem de milliyetçi olduğunu belirterek bunları nasyonal sosyalizm havuzunda birleştiriyor ve İtalya'yı uluslararası bir mücadelenin parçası haline getirmeleri gerektiğini iddia ediyordu. Bunun savaş demek olduğunu biliyor ve bu ihtimalden kaçmıyordu.³⁸³ Trablusgarp'a düzenlediği iki aylık gezi sonrasında ülkesine dönen Corradini aynı zamanda İtalya'nın kurtuluşunu sömürgecilikte gören önerilerde bulunmaktan da çekinmiyordu; *"...Ya sömürge sahibi olmalı ya göç etmeli ya da Malthusçu olmalıyız. Malthusçu olmak rezilliktir; başka ülkelere göç etmek ise*

³⁷⁹ Fabio L. Grassi, "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür," **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler**, ed. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 40-41.

³⁸⁰ Lowe, Marzari, **Italian Foreign Policy 1870-1940**, s. 114.

³⁸¹ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 143.

³⁸² Grassi, "Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür," s. 41.

³⁸³ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 142.

kölelere yakışan bir davranıştır. Hür ve asil insanlara yakışan yegâne çözüm yolu sömürge sahibi olmaktır."³⁸⁴

Tüm bu gelişmelerin 1910 yılı sonunda Roma'dan verilen müspet mesajların arkasının gelmediği bir durum yarattığı açıkça gözlemlenmektedir. Roma'daki Alman elçisinin aktardığına göre Türklerin kendilerine sürekli zorluk çıkardığını söyleyen Hariciye Nazırı San Guiliano, haklı taleplerinin dahi reddedildiğinden şikâyet eder. İddiasına göre onlara toprak satan yerliler korkutulmakta ve topraklarından sürülmektedir. Kendilerine ait bir geminin kaçakçılık yaptığı gerekçesiyle el konulduğunu da ekleyerek, bu hallerin devamı gelirse kendilerinin de birtakım tedbirler almaları lazım geleceğinin müttefikleri tarafından bilinmesini ister.³⁸⁵

Roma'da bulunan İngiliz elçisi Sir Rodd da aynı tarihlerde İtalyanların Türk tarafının kendilerini rahatsız eden uygulamalarından doğan hoşnutsuzluklarını Londra'da bulunan Sir Edward Grey'e aktarmaktaydı. İtalyanlar, teşebbüslerinin Türk hükümeti tarafından engellenirken rakiplerine kolaylık sağlandığından yakınmaktadırlar. Yine benzer bir şekilde başka devletlere gösterilen yaklaşımın kendi gemilerine ve bayraklarına gösterilmediğini beyan etmekteydiler.³⁸⁶

İtalyanlar her ne kadar kendilerine gösterilen zorluk konusunda haklı olsalar da bu zorluğun oluşmasına neden olan gelişmelere kendilerinin sebep olduğunu İngilizlere yakınırken unutmuşa benzemektedirler. Merkezden alınan kararlardan dolayı yapılan birçok ihmale karşılık Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa İtalyanların bölgedeki hamlelerine engel olmaya devam ediyordu.³⁸⁷ Rodd'un raporunun devamında aktarıldığına göre İtalyanlar bu engellemelere karşılık hoşnutsuzluklarını yine de bastırmaya çalışmaktadırlar. Zira şimdilik bu hoşnutsuzluklarının pratikte bir karşılığını alamayacaklarını düşünmektedirler. Türklerin yeni bir politik silah olarak boykotu kullanmalarından çekindikleri gözlenen İtalyanlar, Avusturya ve Yunanistan üzerinde etkili olan bu yöntemle karşılaşma riskini almaya çekinmektedirler. Bu

³⁸⁴ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 34.

³⁸⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 72-73.

³⁸⁶ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 31 Aralık 1910, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 263-264.

³⁸⁷ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, s. 27.

çekinceli halleriyle de İtalyan hükümetinden daha fazla Türkiye'ye karşı hassaslık beklenilmemesi gerektiği konusunda İngilizlere bilgilendirmede bulunuyorlardı.³⁸⁸ Görünen o ki İngiliz Hariciye Nezareti'nde de onların bu durumuna karşı yükselen bir duygudaşlık vardı. Zira konuyla alakalı hazırlanan rapora düşülen şerhte **“yeni rejimde tek kaybedenin kendileri olmadığı”** belirtiliyordu.³⁸⁹

Ne var ki İtalyanlar o kadar da çekingen bir tutum sergilemediklerini kendilerinden rüşvet alan Türk memurlarını engellemeye çalışan Trablusgarp Valisi'ni görevden aldirmek için uyguladıkları baskıyla açıkça göstermişlerdir. 4 Şubat 1911 tarihinde verilen muhtıra ile İbrahim Paşa'yı görevinden aldirmek için girişimlerde bulunan İtalyan hükümetinin bu girişimleri Avusturya ve Almanya'nın da desteğini arkasına alana kadar bir sonuç vermemişse de İtalyanların Almanlara ve İngilizlere kendilerini anlattıkları kadar masum olmadıklarını gösteren önemli bir delildir.³⁹⁰

İtalyan yetkililer Osmanlı idaresini kötülemeye ve kendilerine uygulanan haksız davranışları gündeme getirerek çıkarlarını koruma altına almak için harekete geçecekleri tarihe kadar iddialarını temellendirecek bir zemin oluşturmaya çalışıyorlardı. Bilhassa Mart 1911'de başa geçen Başbakan Giolitti'nin hükümeti en başından beri Trablusgarp'a müdahaleyi gündeminde tutmaktaydı.³⁹¹ (Bosworth onun bu iddiasını destekleyecek çok fazla delil olmadığını söylemektedir.³⁹²) Fakat aynı dönemlerde patlak veren bir başka önemli buhranın tesiriyle İtalyanların Trablusgarp konusunda atacağı daha büyük çapta adımları erkene almışlardır.

Algeciras Konferansı sonrasında Fas konusunda Fransa ve Almanya arasında bir uzlaşmaya varılmış gözükse de devletlerin bölgedeki çatışmaları devam etmekteydi. Son olarak 9 Şubat 1909'da taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Anlaşmaya göre her iki devlet de Fas'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı duyuyor ve karşılıklı çıkarlarına saygı göstereceğini ilan ediyordu.³⁹³ Fakat 1911

³⁸⁸ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 31 Aralık 1910, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 263-264.

³⁸⁹ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 31 Aralık 1910, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 263-264.

³⁹⁰ Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, s. 27-28.

³⁹¹ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 74.

³⁹² Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 150.

³⁹³ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 477.

başlarında taraflar arasında Fas demiryolları üzerine gerçekleşen müzakereler eski düşmanlıkları bir kere daha meydana çıkarmıştır. Almanlar yapılacak demiryolunun kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde Fas-Tanca arasında yapılmasını ve bu yolun işletmesinde pay sahibi olmayı istemekteydi. Fransızlar bu teklifin ilk kısmına olumlu yaklaşmakla birlikte Almanların demiryolu işletmesinde kendilerine ortak olduğu bir duruma kesinlikle karşıydılar. Böyle bir durumda Alman nüfuzu Fas'ın tamamına yayılması mümkün olabilirdi.³⁹⁴

Bu sorun henüz çözülmeden üstüne bir de 1911 Mart'ında Fas Sultanına karşı düzenlenen bir ayaklanmanın büyümesi ve nihayetinde Sultanın Fransız konsolosluğuna sığınmak zorunda kalması bölgedeki tansiyonu bir kez daha yükselmesine sebep olmuştur. Fransızlar isyanı bastırmalarını gerekçe göstererek ve Almanlara da haber vererek bölgeye asker seferber ederler.³⁹⁵ Aynı dönemlerde Fasla alakalı bir başka devlet olan İspanya'nın da asker göndermesi Almanların bölgeye ilişkin endişelerinin daha da artmasına neden olmuştur. Bölgedeki Fransız ve İspanyol askeri varlığının işgal hükmü taşıdığını düşünen Alman yetkililer 1906 statükosunun değiştiğini ileri sürmekte ve *“Yeni bir anlaşma zorunludur. Gidiniz ve bize bir şeyler getiriniz”* demekteydiler.³⁹⁶ Fakat Fransa'nın bu konuda bir adım atmaya yanaşmaması Almanların çok daha cüretkâr bir tutum içerisine girmelerine neden oldu.

1 Temmuz 1911'de Agadir Limanı'na gelen Panter isimli Alman Gambotunun geliş amacı görünüş itibarıyla bölgedeki Almanları korumak olsa da aslında muhataplarına karşı da bir gövde gösterisi amacı da taşımaktaydı.³⁹⁷ Konuyla alakalı Edward Grey'le bir görüşme gerçekleştiren Londra'daki Alman elçisi Kont Metternirch'in yaptığı bilgilendirmeye bu durum İngilizlere aktarılmaktaydı. Metternich, Fransa ve İspanya'nın Fas'ın çeşitli yerlerinde kurdukları askeri noktaların yeni bir durum yarattığını açıklamaktaydı. Alman hükümetinin Fransa ve İspanya ile ortak çalışıp, bu soruna bir çözüm üretilmesine yönelik adım atmaya hazır olduğunu

³⁹⁴ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım I, s. 66-67.

³⁹⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 478.

³⁹⁶ a.e.

³⁹⁷ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım I, s. 68.

vurgulayan elçi, İngilizlerden sorunun çözümüne ilişkin katkı sunmalarını beklemekteydi.³⁹⁸

Fakat Almanların bu cüretkâr hamlesi görüşmelerin başlamasını sağlamış olmasına karşılık kendi lehlerine oluşmasını bekledikleri tesiri yaratmamıştır. 9 Temmuz'da başlayan görüşmeler sırasında Fransa'nın sunduğu tavizler Almanya tarafından kabul edilmez. Zira Almanlar Fransa'nın Kongo sömürgesinin tamamını istemektedir.³⁹⁹ Fakat bu esnada yıllar önce Almanya'ya taviz vermemek için direnen ve istifa etmek zorunda kalan Fransız devlet adamı Delcasse de Bahriye Nazırı olarak Fransız kabinesine girmişti. Onun tesiri ve İngiltere'nin de müttefikleri Fransa'dan yana bir tutum içerisinde olmasıyla çok kısa süre içerisinde ibre Almanya aleyhine dönmüştür.⁴⁰⁰ Almanya ve Fransa arasında sorunun nihai çözümü olan anlaşma 4 Kasım 1911 tarihinde imzalanacaktır. Anlaşmayla Almanya Fas üzerindeki Fransa hakimiyetini tanıırken, Fransa da bunun karşılığında Kongo'daki topraklarının bir bölümünü Almanya'ya terk etmiştir.

3.3.3. İtalya'nın Trablusgarp'ın İşgali İçin Büyük Devletlerle Yürüttüğü Müzakereler

Fas konusunda Almanya ve Fransa arasındaki müzakerelerden henüz bir anlaşma çıkmadığı halde gelişmelerin seyri İtalyanlara daha önce hem Almanya'dan hem de Fransa'dan aldıkları sözlerin nihayet hayata geçirilmesi adına önemli bir fırsat vermekteydi. Zira henüz ortada bir anlaşma yoksa da iki devlet arasındaki sorun çözüldüğünde eski statükonun ortadan kalkacağı ve Fas'ın Fransız hakimiyeti altına gireceği bir senaryoyla sonuçlanacağı kesin gibiydi. Tartışmaya sebep olan asıl nokta Almanya'nın buna karşı alacağı telafinin büyüklüğünde yaşanan anlaşmazlıktı. Londra'daki İtalyan elçisi Marquis Imperiali, 13 Temmuz günü Edward Grey'le gerçekleştirdiği görüşmede İtalya'nın bu doğrultuda atacağı adımların ilk sinyallerinden birisini vermiştir.

³⁹⁸ Sir A. Nicolson'dan İngiliz Hariciye Nezareti'ne 1 Temmuz 1911, **B.D.O.W. C.VII Agadir Crisis**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, Johnson Reprint Corporation, 1932, s. 322-323.

³⁹⁹ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 68-69.

⁴⁰⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 479-480.

Almanya ve Fransa arasında yaşanan gerilimde 1902 yılında verdikleri sözün arkasında durduklarını belirten elçi, İtalya'nın Fas sorununda Fransız çıkarlarına aykırı bir tutum içerisinde girmeyeceğinin bilinmesini istemekteydi. Öte yandan Akdeniz'de veya uluslararası durumda dengeyi bozacak herhangi bir durum olursa İtalya'nın bu duruma da ilgisiz kalamayacağının İngiliz makamlarınca göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmekteydi. Ona göre eğer İtalya'nın siyasi veya ekonomik çıkarlarını etkileyen bir durum olursa İtalya bunun dışında kalmayacak ve yüzüstü bırakılmasına müsaade etmeyecektir. Bu tutumlarını İngilizlerin tutumuyla özdeşleştirdiklerini belirten elçi bu konuda Grey'in fikrini sormuştur. Fakat Edward Grey, meselede Fransa'nın yanında yer aldıklarını söylemenin dışında İtalya'nın duruşunu onaylar bir cümle kurmamıştır.⁴⁰¹

Fakat İtalyanlar buna karşılık ısrarcı tutumlarını sürdürerek Trablusgarp'taki durumlarını gündeme getirmeye devam etmekteydiler. İtalyan Hariciye Nazırı San Giuliano tarafından görevlendirilen Marquis İmperiali, Edward Grey'e Trablusgarp'ta karşılaştığı güçlükleri aktarmaktaydı. Onun anlattıklarına bakılırsa İtalyan kamuoyu Trablusgarp'taki İtalyan vatandaşlara çıkartılan zorluklardan rahatsız durumdadır. Bir Alman kolayca Trablusgarp'tan toprak sahibi olabilirken İtalyanların önü kesilmektedir. İtalyanlar liman işleriyle alakalı ihalelerinden uzakta tutulmaktadırlar. San Giuliano yaşadıklarının İngilizler tarafından farkında olunmasını ve bu konuda adım atılması ricasında bulunmuştur.⁴⁰²

Daha önce de belirttiğimiz gibi bilhassa İbrahim Paşa'nın İtalya'nın bölgedeki faaliyetlerine karşı önlem almasının uyandırdığı bir rahatsızlık olduğu doğrudur. Fakat bu dönemde İtalyan devlet adamlarının destek arayışlarını hızlandırmalarının altındaki temel gerekçe Agadir'da yaşanan gelişmelerin Fas'ın statükosunun değişmesinin kaçınılmaz olduğunun ortaya çıkmasıdır. İtalyanlar 1912 yılında yenilenecek Üçlü İttifak Anlaşması öncesinde 1902 yılında Fransa'yla yaptıkları anlaşmanın neticesini almak istiyorlardı. Böylelikle hem Fransa'yla olan anlaşmalarının meyvelerini

⁴⁰¹ Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd 18 Temmuz 1911, **B.D.O.W. C.VII Agadir Crisis**, s. 373-374.

⁴⁰² Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd 28 Temmuz 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 264.

toplayacak hem de yeni ittifak pazarlıkları esnasında Trablusgarp yerine Balkanlar'daki çıkarlarını masaya koyma imkânı bulacaklardı.⁴⁰³

Marquis İmperiali'nin çağrısına cevaben Edward Grey, iki ülke arasındaki iyi ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda İtalya'nın mevcut durumuna sempati ile yaklaştığını söylediğini Sir Rodd'a iletmekteydi. Ayrıca Grey, Eğer İtalyanlara Trablusgarp'ta gerçekten çifte standart uygulanıyorsa İtalya eliyle **zorla** bu durumun düzeltilmesi gerektiğini elçiye bildirmiştir. Bu konuda eğer gerekirse Türk tarafıyla konuşacağını ve onların böyle bir karşılıktan başka bir şey bekleyemeyeceklerini söyleyeceğini de ayrıca vurgulamıştır.⁴⁰⁴ Grey'in bu sözleriyle İtalya'ya verdiği desteğin ne kadar farkında olup olmadığı sonraki yazışmalarıyla çeliştiğinden bir tartışma konusu olsa da Roma'daki hükümet çevrelerinde ele alınış biçimi itibariyle şüphe götürmez biçimde savaşa müsaade olarak algılanmıştır. Zira ne zamandır bölgeye sahip olmak için dile getirdikleri bahanelerin asıl sebebinin bu olduğu tüm devletler tarafından bilinen bir gerçektir.

Hatıratında bu konuya değinen Giolitti, İngilizler böyle bir hareketin ancak İtalya'nın hukukun ciddi surete zarara uğradığının açık olduğu bir durumda gerçekleşmesini istediklerini söyler. Ona göre eğer meselenin barış yoluyla çözümüne bir imkân kalmazsa İngiltere'nin İtalyan işgaline karşı çıkmayacağı gibi manevi olarak da destekçisi olacağı bu beyanatlardan anlaşılmaktaydı. İtalya Başbakanı ayrıca İngiltere'den aldıkları bu onayı, iki ülke arasındaki devam eden dostluğa bağlamanın yanında evvelden beridir devam eden müstemleke tecrübesi sebebiyle İngilizlerin bu meselenin hallolmasında başka bir yol görmediklerine de bağlamıştır.⁴⁰⁵

İhtimaldir ki o esnada Agadir'da yaşananlarla ilgili Almanya'yla gergin ilişkiler içerisindeki İngilizler bu meselede İtalyan desteğini kaybetmeme adına ilk görüşmeye göre daha esnek davranmayı tercih etmişlerdi.⁴⁰⁶ Buna karşın verdikleri destekten sonra İtalya'nın Fas'taki konumunda bir değişiklik olup olmadığı da

⁴⁰³ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 49.

⁴⁰⁴ Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd 28 Temmuz 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 264.

⁴⁰⁵ Giovanni Giolitti, **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?**, haz. Tahsin Yıldırım, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2012, s. 43-44.

⁴⁰⁶ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Kısım II, s. 82.

İngilizler tarafından yakından takip edilmektedir. Bu görüşmenin birkaç gün kadar sonrasına gelen bir tarihte İtalyan Hariciye Nazırı Marquis di San Giuliano ile bir kez daha görüşme gerçekleştiren İngiltere'nin Roma elçisi Sir R. Rodd, Fas'ın paylaşımı gündeme gelirse İtalya'nın ne yapacağını sorgulamaktaydı. Onun sorusuna cevaben San Giuliano, Almanya'nın müttefiki olmalarına karşın bu meselede onların lehine bir tutum alamayacaklarını bir kere daha vurgulamıştır. Kendilerinin Fransa'nın Fas'ı ilhakını sorgulamaya hakkının olmadığını belirten nazır, buna karşılık bölgede gerçekleşecek her değişikliğin aynı zamanda beraberinde Trablusgarp'taki İtalyan çıkarlarını dengeleyecek bazı adımlar atılmasını gerektireceğinin altını çizmiştir.⁴⁰⁷

İtalyanlar niyetlerini temmuz ortalarında İngilizlere belli etmeye başlamalarıyla birlikte bu niyetlerini hayata geçirmeye yönelik çalışmalara da hız vermişlerdir. Osmanlı topraklarında çalışan üst düzey İtalyan diplomatlar 1911 Temmuz'u ortalarında geri çağırılmaya başlanmıştı. Yerlerine yenisi de atanmadığından savaş çıktığı esnada İstanbul'da düşük seviyeli bir diplomat elçiliğe vekalet etmekteydi.⁴⁰⁸

Düzenlenecek seferin son ana kadar gizli kalması için gayret gösteren Giolitti, hatıralarında yaz mevsiminin kendileri için nasıl bir kolaylık sağladığından da açıkça bahsetmektedir. Yaz mevsiminde çoğunlukla Büyük Devletlerin elçileri Roma dışında olduklarından onların kulağına gidecek haberlerin önüne bu sayede geçilmiştir. Yazın Roma'da kalacak elçilerden de kaçınma adına hem kendisi hem de Hariciye Nazırı San Giuliano tatil bahanesiyle yazı Roma'dan uzaklarda geçirmiştir.⁴⁰⁹ Yukarıda yer verdiğimiz San Giuliano-Sir Rodd arasındaki görüşmeden öğrendiklerimiz de bunu desteklemektedir. Zira Rodd'un raporunda aktardığına göre San Giuliano'nun görüşme sonrasında dağlardaki kaplıcalarda gözlerden uzak bir tatil sürdüren Başbakan Giolitti'yi taklit ederek Roma'dan uzaklara tatile çıkmıştır.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 31 Temmuz 1911, **B.D.O.W. C.VII Agadir Crisis**, s. 425.

⁴⁰⁸ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 154.

⁴⁰⁹ Giolitti, **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?**, s. 58.

⁴¹⁰ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 31 Temmuz 1911, **B.D.O.W. C.VII Agadir Crisis**, s. 425.

İzledikleri bu stratejinin işe yaradığı Roma'daki İngiliz Elçisi Sir Rodd'un Eylül 1911 başında gönderdiği raporda açıkça görülmektedir. Raporda Avrupa'da süre gelen karışıklığa rağmen İtalya'daki olağan tatil havasının sürdüğü belirtilmektedir. İtalyan basını, Avrupa'daki gelişmeler için endişeli ve eleştirel bir tonda sesini yükseltmektedir. Öte yandan bu durumda da olağan dışı bir şey göremeyen Sir Rodd, İtalya'daki durumda dikkatle izlenmesi gereken bir şey olmadığını bildiriyor. İtalyan basının ülkelerinin dış politikadaki zayıflığından dem vurarak, Fransızlar Fas'ı alırken herhangi bir şekilde İtalya'nın Trablusgarp için aynısını yapmamasında sorumlu olan herkese ateş püskürdüğünü anlatmaktadır.⁴¹¹ Hakikaten de İtalyan devlet adamlarının sessiz bir yaz geçirdiği yanılgısının yansımaları dönemin gazetelerinde açıkça görülebilmekteydi.⁴¹²

Fakat Childs'ın da belirttiğine göre Giolitti ve San Giuliano arasındaki görüşmelerden savaş kararının alınması yaz aylarında değil, eylül ayında olmuştur. Koskoca bir yaz dönemi boyunca savaş için alınmış bir karar olmadığı gibi aslında o sıralarda yaşanan gelişmeler de bir askeri müdahaleyi gerekli kılacak bir seyir izlemekten son derece uzaktır.⁴¹³ O kadar şikayetçi oldukları İbrahim Paşa nihayet İtalya'yla aralarının bozulmasını istemeyen Hakkı Paşa'nın onayıyla 12 Ağustos'ta geri çağırılmıştı.⁴¹⁴ Üstelik Sadrazam Hakkı Paşa, Roma'daki Osmanlı elçiliğinden gelen ikazlara kulak tıkayıp bir savaş ihtimaline göre hazırlık yapmamıştı.⁴¹⁵

Onun bu ihmalkarlığına karşın İtalya ile aralarında artan gerilimin tehlikelerini görüp yatıştırmaya yönelik çalışan Osmanlı devlet adamları da yok değildi. Berlin

⁴¹¹ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 4 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 267-268. Öte yandan Rodd bu yanılgıdan kısa süre içerisinde kurtulacaktır. 14 Eylül günü San Giuliano ile gerçekleştirdiği görüşmede hariciye nazırının tedavisi bahanesiyle Roma dışında olmasını muhtemel gerçekleşecek bir kritik anda Başbakanın yakınında ve sorulabilecek sorulardan uzakta kalmak olarak yorumlamaktaydı. Basında yer alan haberlerin İtalyan hükümeti tarafından değerlendirilebileceğini vurgulayan Rodd, gerekçe olmadan bile iki ülke arsında yeterince problem mevcut olduğuna dikkatleri çeker. Ona göre eğer İtalyan hükümeti bunlardan birisini değerlendirmeye karar verirse ani bir saldırı ile Türk tarafı herhangi bir direniş organize etmeden veya diğer devletlerden herhangi bir itiraz gelmeden Büyük Devletleri bir oldu bittiye getirebilir. Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 14 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 270-271.

⁴¹² Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 63.

⁴¹³ a.e., s. 37.

⁴¹⁴ Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, AKD-TYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 10-11.

⁴¹⁵ Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 11.

elçisi Osman Nizami Paşa, Alman Hariciye Nazırı Kiderlen'den iki devlet arasındaki sorunun çözümü için ricacı olmuştu. Lakin Kiderlen kendilerinin de Agadir konusunda zor zamanlar yaşadıkları bir esnada müttefiklerini karşılarına almak istemediklerinden olsa gerek bu isteğe sıcak bakmamış ve geri çevirmiştir.⁴¹⁶

Ne var ki onun çabaları sonuç verseydi bile İtalya tarafının uzlaşmaya yönelik atılan adımları takdir edip uzlaşmaya yanaşacağı bir hava içerisinde olmadığı da bir gerçektir. Giolitti iki devlet arasındaki meselenin üçüncü bir devletin katılımıyla tartışmaya açılması durumunda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki güçsüz durumunu tamire zaman bulacağını bunun da hareketlarına darbe vuracağını düşünüyordu.⁴¹⁷ Aslında o zaman kadar Trablusgarp'a ilişkin aldıkları tüm sözler de bu konuyu tartışmaya açmamaya yönelik alınmış sözlerdi. İtalyanlar temmuz ayında İngilizlerden aldıkları söz sonrasında diğer Büyük Devletlerin temsilcileriyle de eski anlaşmalarını hatırlatıp onaylarını almaya Ağustos ve Eylül aylarında da devam etmişlerdir.

St. Petersburg'daki İtalyan elçisi Melegari ağustos ayı içerisinde Hariciye Nazırlığına Vekillik eden Neratoff'la bir görüştürme gerçekleştirmiştir. Görüşmede Melegari, hükümetinin Trablusgarp'ta Türkler tarafından durmaksızın kışkırtılmalarına bir nokta koymaya karar verdiğini açıklamıştır. Bu karara varmalarının ardında kamuoyunun baskısının etkili olduğunu da eklemeyi ihmal etmemiştir. Onun aktardığına bakılırsa San Giuliano'nun niyeti, verilebilecek en sert karşılığı verip Trablusgarp'ta normal durumların yeniden tesisini sağlamak ve Türkleri İtalyan çıkarlarına uygun şekilde davranmaya zorlamaktı. Türk tarafının olası direnişine karşın da her şeyin düşünüldüğünü belirten Melegari, aynı zamanda bu konuşma esnasında diğer bütün Büyük Devletler ile görüşüp bilgilendirmede bulunduklarını ve herhangi bir itirazla karşılaşmadıklarını aktarmıştır. Buna karşılık bilgilendirme için teşekkürlerini ileten Neratoff, Balkanlar'daki durumun

⁴¹⁶ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 62.

⁴¹⁷ a.e.

Trablusgarp'tan etkilenmeyeceği bir şekilde halledilmesi temennisini paylaşarak, İtalyanların teşebbüsüne karşı durmamıştır.⁴¹⁸

O zamana kadar Fas konusunda kararlı bir şekilde Fransa'nın yanında durmalarının karşılığı olarak Fransızlar da İtalyanların Trablusgarp'taki hareketlerine karşı çıkmayacaklarının garantisini vermiştir. Bu sayede savaş için sözüm ona karşı cenahtaki devletlerin onayını almış olmasına karşılık, İtalya'nın asıl anlaşmaya varması gereken devletler olarak geriye müttefiki olduğu Almanya ve bilhassa da Avusturya kalmıştır. Fakat bu iki devletin Osmanlı Devleti'nin topraklarına bakış açısının farklılığından ötürü kendi çıkarlarına uygun karara varmalarının zor olduğunu düşünen Giolitti ve San Giuliano, bu konuda müttefiklerine mümkün olduğunca geç haber vermeye karar vermişlerdir.⁴¹⁹ İtalyan diplomatlar tarafından Berlin ve Viyana'ya niyetlerini tam açığa çıkarmaz bir şekilde bilgilendirme ancak 24 Eylül tarihinde yapılmıştır.⁴²⁰

Almanya'nın tıpkı Bosna'nın ilhakı sürecinde Avusturya ile Osmanlı Devleti'nin arasında kalmasına benzer bir surette şimdi de İtalya'nın talepleri doğrultusunda kendisini güç bir vaziyette bulacağı aşıkardı. Bununla beraber eğer İtalyanlar başarıyla Trablusgarp'a yerleşirlerse Fransa ile olan iyi ilişkilerinde çatlakların oluşması muhtemeldi.⁴²¹ Bu sebeptendir ki Almanlar doğrudan doğruya müttefiklerine karşı çıkmamış fakat müdahaleyi erteletmek için ricada bulunmuşlardır. İtalya'nın Berlin elçisi Pansa'nın aktardığına göre Alman Hariciye Nazırı Kiderlen gelişmelerin bir askeri müdahaleye ve Türk-İtalyan Savaşı'na yol açabileceğini endişesini paylaşmıştır. *"...Bu durum ağır sonuçlara meydan verebilir. Girit'in ayrılmasını, Arnavutluk'ta yeni isyanların patlak vermesini, Yemen'de isyanı ve belki de Bulgaristan'ın saldırıya geçmesini tetikleyebilir ki bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi tehlikesini beraberinde getirir. ...Temel önceliği Trablusgarp'ın başka bir devlet tarafından işgali tehlikesinin önüne geçmek olan*

⁴¹⁸ Neratoff'tan Roma'daki Rus maslahatgüzarına fevkalâde hususi mektup, 13-26 Ağustos 1911, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 158.

⁴¹⁹ Giolitti, **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldı?**, s. 45, 51.

⁴²⁰ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 66.

⁴²¹ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 84.

İtalya, arzularını başka bir biçimde tatmin edemez mi?”⁴²² Ne var ki İtalyanlar tam da Almanların olmasından çekindikleri gelişmelerin kaçınılmazlığından emin olduklarından bir an önce Trablusgarp’a girmek ve Balkanlar’ın paylaşımına sıra geldiği sırada Trablusgarp’ın kendilerine bir telafi olarak sunulmasının önüne geçmeye çalışıyorlardı.⁴²³ Kiderlen ve Alman devlet adamları İtalya’nın önceliklerini yanlış okumaktaydılar. Fas’ın kaderinin belli olmaya başladığı bir ortamda İtalyanların Trablusgarp’ı daha fazla olduğu haliyle bırakmaya hiç niyetleri yoktu.

Bu durumu doğrular bir başka görüşme İtalyan ve Rus diplomatlar arasında gerçekleşmiştir. İtalya’nın Trablusgarp konusunda Avusturya ile gerçekleştirdiği görüşmelerden yeni bir anlaşmanın çıkıp çıkmadığı Rus Hariciye Nezareti tarafından yakından takip edilmekteydi. İtalyan Hariciye Müsteşarı Toretta ile görüşen Roma’daki Rus Maslahatgüzarı, hükümetini İtalyanlar ve Avusturyalılar arasında herhangi bir yeni anlaşma gerçekleşmediğine ilişkin bilgilendiriyordu. Onun aktardıklarına göre İtalya Trablusgarp meselesini mümkün olduğunca diğer tüm politik durumlardan ayrı ele almaya çalışmaktadır. Böylelikle herhangi bir yükümlülüğün altına girmeden özgürce hareket etmeyi amaçlamaktadırlar. Müsteşar ayrıca Kabinenin Trablusgarp için Balkanlar’da herhangi bir değişiklik olmadan önce harekete geçmeyi amaçladıklarını söylemektedir. Zira Balkanlar’daki olası bir statüko değişikliği durumunda Adriyatik Denizi’ndeki çıkarlarını korumayı amaçlamaktadırlar. Son olarak müsteşar, Trablusgarp ve Balkan sorunları konusunda İtalya’nın Rusya ile olan anlayış ve anlaşmalara karşı bakışının değişmediğini vurgulamıştır.⁴²⁴

Avusturya ise İtalya’nın herhangi bir toprak kazanımıyla Akdeniz’de gücünü arttırmasına karşı bir politika izlemekteydi. Henüz İtalya tarafından kendilerine bilgilendirmede bulunmadıkları 18 Eylül tarihinde bile gelişmeleri endişeyle izlemekte ve Trablusgarp meselesini şimdi gündemlerine alınmasının uygun

⁴²² Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 67.

⁴²³ Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War*, s. 156.

⁴²⁴ Roma’daki Rus maslahatgüzarından Neratoff’a hususi mektup 30 Ağustos- 12 Eylül 1911. 30 Ağustos-12 Eylül 1911, Siebert, *Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14*, s. 159.

olmadığına ilişkin görüşlerini paylaşmaktaydılar.⁴²⁵ Üstelik muhtemel bir savaş durumunda Balkanlar'daki statükonun da sarsılma ihtimalinin onları Almanlardan çok daha fazla etkileyeceği açıktı. Bu yüzden böyle bir savaşa onay vermeleri onlar için kolay değildi. Fakat henüz onlar endişelerini dile getirmeden bile önce 17 Eylül günü İtalya Kralı Victor Emmanuel ile bir görüşme gerçekleştiren Başbakan Giolitti savaş kararını çoktan ona aktarmıştı.⁴²⁶ Giolitti'nin hatıratında aktardığı gibi Avusturyalı yetkililer bir emri vaki ile karşı karşıya kaldıklarından yalnızca İtalya'nın diplomasi yollarını yeterince zorlamamasına sitemde bulunarak savaşın ilan edildiği 29 Eylül'de Trablusgarp'taki İtalyan harekâtına hiçbir müdahalede bulunmayacaklarını açıklamakla yetinmiştir.⁴²⁷

İtalyan diplomatlar Büyük Devletlerin başkentlerinde girişecekleri harekât öncesi bilgilendirmeler yaparken İngilizler de onların işlerini kolaylaştırır bir diplomasi trafiği içerisindeydiler. İngiltere Hariciye Nazırı Edward Grey, savaş ihtimalinin açıkça dile getirildiği bir dönemde müsteşarı Sir A. Nicolson'a yazdığı mektupta Türkler kendilerine başvurlarsa onlara İtalya'yla müttefik olan Avusturya ve Almanya'yı adres göstermeyi düşündüklerini belirtmektedir. Ona göre yaşanan süreç içerisinde ne İngiltere ne de Fransa İtalya'nın karşısında bir pozisyon almalıydı.⁴²⁸

Nitekim geç de olsa kendisine gelen raporları ciddiye almaya başlayan Osmanlı Hariciye Nezareti, 20 Eylül'de Büyük Devletlere İtalya ile aralarındaki sorunun çözümü noktasında başvuruda bulunduğunda muhatap bulmakta zorluk yaşar. Tüm Büyük Devletlerde bulunan sefaretlere gönderilen ortak metinde, İtalyan gazetelerinin askeri sevkiyata dair ayrıntılı rakamlar vererek savaş lehine yayınlarda bulunduklarına dikkat çekiliyordu. Onların bu yayınlarına ilişkin İtalya hükümetinin kaçamak açıklamalarda bulunmasından duyulan endişe paylaşıyor ve Roma'yı tansiyonu

⁴²⁵ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 66.

⁴²⁶ Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War*, s. 160.

⁴²⁷ Giolitti, *Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, s. 52.

⁴²⁸ Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 19 Eylül 1911, *B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War*, s. 274.

düşürmeye yönelik tavsiyelerde bulunulması Büyük Devletlerden rica ediliyordu.⁴²⁹ Bu ricaya karşılık Fransız ve Rus diplomatlar kaçamak cevaplar vermeyi tercih ederken, İngilizler de doğrudan doğruya İtalya'nın müttefikleri Almanya ve Avusturya'ya danışılması gerektiği cevabını veririler. Buna karşılık Almanya'nın da İtalya'yı dizginlemeye yönelik ciddi bir hamlesinin olduğunu söylememiz mümkün değildir. Osmanlı yetkililerine verdikleri tek yararlı öğüt Trablusgarp'a gizlice kuvvet göndermeleri yönünde fazlasıyla geç kalmış bir öğüttür.⁴³⁰

23 Eylül'de İtalyanlar, yaklaşan müdahalenin önemli bir sinyali olacak olan bir notayı Babıali'ye sunmuştur. Notada yerli halkın İttihat ve Terakki mensupları ve ulema tarafından İtalya aleyhine tahrik edildiği vurgulanıyordu. Onların iddialarına göre İtalyan aileleri vapurlarla Trablusgarp'ı terk etmeye hazırlanırken Osmanlı Devleti'nin bölgeye silah ve cephane taşıyan gemiler sevk etmesi son derece tehlikeli bir durumu ortaya çıkaracaktı.⁴³¹

Aslında bu iddialar tamamen çıkarmak istedikleri savaşın gerekçesini oluşturmaya yönelik bir hamleden ibarettir. Fakat bu iddiaları destekleyen haberlerin İtalyan basını tarafından sürekli gündemde tutularak kamuoyunu beslediğini de belirtmemiz gerekiyor. Gerek işgalin gerçekleşmesini destekleyen Trablusgarp'taki İtalyan elçinin raporları gerekse bölgeden hikayeler taşıyan gazetecilerin çabaları meselenin savaştan başka bir çözümü olamayacağına ilişkin baskıyı arttırmaktaydı. Bu hikâyelerden ilginç olan ve ses getirenlerden birisi 16 yaşındaki bir kız çocuğunun kaçırılarak zorla Müslüman yapıldığı ve yine ailesinin rızası dışında zorla bir Müslümanla evlendirildiğine ilişkin olındı. Çok sonraları bu kızın kendi isteğiyle Müslüman olup evlendiği ortaya çıktıysa da o dönem İtalyan kamuoyunda vatandaşlarının uğradığı haksızlığa karşı harekete geçmeye yönelik arzuları körüklediği bir gerçektir.⁴³²

İtalya'nın 23 Eylül'de verdiği nota sonrasında 26 Eylül'de Berlin'den İstanbul'a gelen Almanya'nın İstanbul elçisi Baron Marschall von Bieberstein'in

⁴²⁹ Önder Kocatürk, **Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) İlişkilerin Bozulması ve İlk Krizler**, C.I (1911-1912), İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2011, s. 371-372.

⁴³⁰ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 85-87.

⁴³¹ a.e., s. 88.

⁴³² Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 37.

İtalya ve Osmanlı Devleti'nin arasını bulmak için yaptığı çabalar da sonuçsuz kalmıştır.⁴³³ Aslında Bieberstein'in Sadrazam Hakkı Paşa'yı uzlaşmaya ikna etmesi çok zor olmamıştı. Hakkı Paşa son derece hazırlıksız bir şekilde yakalandıkları bir savaştan kaçınmak için bölgenin Türk vilayeti olarak kalması kaydıyla İtalyanlara her türlü ekonomik imtiyazı vermeye hazırды. Fakat Osmanlı Devleti'nin uzun zamandır kendilerinden esirgediği imtiyazları şimdi vermeye hazır olması İtalyanların savaş için olan isteğini daha da arttırmıştır. Roma, savaş olmadan da çözümün mümkün olduğunu ultiमतom vermesinin de öncesinde bilmesine karşın bölgeyi işgal etmekten daha azına razı olmaya niyeti yoktu.⁴³⁴ 25-26 Eylül günleri San Giuliano ile görüşen Osmanlı Devleti'nin Roma Maslahatgüzarı Seyfi Bey, İtalya'nın savaşımaya kararlı olduğunu İstanbul'a bildiriyordu. Onun aktardığına göre San Giuliano eğer Trablusgarp barışçıl yollarla kendilerine bırakılmazsa askeri müdahaleye başvuracaklarını çekinmeden beyan etmişti.⁴³⁵

Alman elçi Bieberstein ara bulmaya çalışırken İtalyan hükümetiyse Avusturya ve Almanya'daki muhataplarına Balkanlar'daki düzeni bozacak, bozmak isteyenlere fırsat verecek ve savaşı Trablusgarp'tan daha geniş alanlara yayacak girişimlerde bulunmayacağına ilişkin bir teminatta bulunmuştur.⁴³⁶ Ayrıca Trablusgarp'taki durum İtalyan emellerine uygun bir şekilde neticelenecek olursa Üçlü İttifak Anlaşması'nı hiçbir değişiklik yapmadan yenilemeyi taahhüt etmiştir.⁴³⁷ Bu taahhüt aslında Almanya ve Avusturya'nın 1912'deki görüşmeler öncesinde elini rahatlatacak bir kozdu. Zira daha önceki görüşmelerde İtalya'nın Üçlü İttifak'ın üyesi olmaya devam edip etmeyeceği noktasında yaşanan gerilimin temelinde İtalya'nın Avusturya ile çıkarlarının karşı karşıya geldiği topraklar yatmaktaydı. Eğer İtalya'nın arzuları Trablusgarp'la bitecekse bu kabul edilebilir bir bedel olabilirdi. Bu yüzden ki bu iki devlet de İtalya'nın aynı gün İstanbul'a gönderdiği fakat 28 Eylül günü Sadrazam Hakkı Paşa'ya sunulacak olan ultiमतoma tepkisiz kalmışlardır.

⁴³³ Giolitti, **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?**, s. 53-56.

⁴³⁴ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 70-71.

⁴³⁵ Kurtcepe, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, s. 58.

⁴³⁶ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 71.

⁴³⁷ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 91.

3.3.4. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne Verdiği Ültimatom ve Savaş İlanı Sonrasında Büyük Devletlerin Teşebbüsleri

Nihayet İstanbul'daki İtalyan elçiliğine vekalet eden Maslahatgüzar De Martino 28 Eylül 1911 günü ultimatomu Sadrazam'a sunduğunda, Büyük Devletlerin arabuluculuğuna çok fazla güvenerek gelen istihbaratları kulak arkası eden Hakkı Paşa büyük bir şaşkınlığa uğramıştır. Ültimatomun verildiği gün Hakkı Paşa'nın yanında olan Fransa'nın İstanbul elçisi Bompard, onun nasıl şaşkınlığa uğradığını İngiliz meslektaşlarıyla paylaşmıştır.

Bompard'a göre Sadrazam Hakkı Paşa İtalya'nın Trablusgarp hakkındaki yakınmalarını kulak arkası etmeyi tercih etmiş ve İtalya'yı ihmal edilebilir bir güç olarak değerlendirmişti. Ültimatomun verildiği gün İtalyanların ultimatomun içeriği hakkında önceden bilgilendirdiği Bompard, Sadrazamla bir görüşme gerçekleştirmiş ve İtalyanların sabrının tükenmek üzere olduğunu ve İtalyan maslahatgüzarının önemli bir görüşme için kabul odasında kendisini beklediğini aktarmıştır. Hakkı Paşa gülerek, Almanya ile iyi ilişkiler içerisinde oldukları müddetçe İtalya'dan korkacakları bir şey olmadığını söylemiş ve Almanya'nın İtalya'yı hizada tutarak herhangi ciddi bir eylemden alıkoyacağına olan inancını paylaşmıştı. De Martino kendisine ultimatomun belgesini sunduğunda Hakkı Paşa onu bir kenara koyup sonra okuyacağını belirtmişti. Bompard'ın anladığı kadarıyla böyle davranması bu belgenin de İtalyanların eski şikayetlerinin bir başka yansıması olduğu zannından kaynaklanmaktaydı. Bu durumu fark eden De Martino belgeyi okuması için Hakkı Paşa'ya ısrar etmişti. Bu ısrar bile eğer yeterince uzun süre olmasaydı Hakkı Paşa'yı o an okumaya ikna etmeyecek gibi gözükmemektedir.⁴³⁸ Nihayet okuduğundaysa şaşkınlığını gizleyememiş ve “*Ama bu, savaş demek!*” diye haykırarak bu durumu belli etmişti.⁴³⁹

Gönderilen ultimatomda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'yi harap bir vaziyette tuttuğu, buna karşılık medeniyetten uzak bu bölgenin İtalya sahillerine yakınlığı sebebiyle İtalya için birince derecede önem arz ettiği iddia edilmekteydi. Ayrıca kendilerine o zamana kadar sağlanmayan ticari kolaylıkların son anda

⁴³⁸ Sir Edward Grey'den Sir A. Nicolson'a 5 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 302-303.

⁴³⁹ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 72.

verilmesinin bir öneminin olmadığı ve bu konuda müzakereye girişmenin mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Bölgedeki İtalyan vatandaşlarına yönelik tehditlerin arttığına ilişkin konsolosluklardan gelen raporlara dikkat çekilerek bütün gayrimüslimlerin de bu tehlikeye maruz kalmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmekteydi. Bunun dışında askeri malzeme taşıyan bir geminin kendi itirazlarına karşılık Trablusgarp'a varmış olması da mevcut durumu daha kötüye götürecek bir olay olarak ele alınmaktaydı. Tüm bunlardan dolayı İtalya hükümetinin kendi çıkarlarını korumak için işgal etmeye karar verdiği noktasında Osmanlı hükümeti bilgilendiriliyor ve onlardan bu duruma uygun bir yol tutma taleplerini iletiyorlardı. Bu çağrıya uyulmadığı veya 24 saat içerisinde eğer cevap gelmediği takdirde kendi başlarına gereken adımları atacaklarının bilinmesi isteniyordu.⁴⁴⁰

Baştan aşağıya çürük iddialar taşıyan bu metin aslında müzakere yolunu tamamen ortadan kaldırıp tek bir amaca kitlenmiş bahanelerden ve duyumlardan ibaretti. Ne bölgedeki gayrimüslimlere yönelik ciddi bir tehdit vardı ne de İtalya'nın bölgeye medeniyet götürmek gibi bir amacı vardı. Tüm ihmallerin yanında alınabilen tek önlem olan Derne vapuruyla yapılan silah ve cephane sevkiyatıysa bir savaş sebebi teşkil edemeyecek kadar küçük bir olaydı.⁴⁴¹ Buna karşın beklenmedik ölçüde ağır bir ultiatoma maruz kalan Osmanlı Devleti yöneticileri halen daha sorunun müzakere yoluyla çözülebileceğini düşünmekteydiler.

29 Eylül günü ultiatoma verilen cevapta İtalya'nın bölgenin iktisadi gelişmesine sağlayacağı katkıya karşı bir itirazlarının olmadığı vurgulanmıştı. Ültimatoma öncesinde Hakkı Paşa'nın yaptığı teklif hatırlatılarak İtalya'nın yararına yapılması planlanan değişikliklere dikkat çekilmiş ve bölgedeki halkın güvenliğini tehlikeye atacak bir durumun olduğu da reddedilmiştir.⁴⁴² Fakat İtalyanlar için Osmanlı tarafının verdiği cevabın dikkate alınması için yalnızca tam teslimiyet

⁴⁴⁰ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 93-95.

⁴⁴¹ Her ne kadar gönderilen silahlar ve cephaneler yerli halkın İtalyan işgaline karşı gösterdiği direnişte önemli bir rol oynamışsa da savaş esnasında bölgedeki ihtiyaçları karşılama noktasında yararlanılamamıştır. Zekeriya Kurşun, "Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin Mukadderatındaki Yeri," **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler**, ed. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 9.

⁴⁴² Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 95-97.

gerekmekteydi. Bu yüzden aynı gün içerisinde İtalyan maslahatgüzarı De Martino beklentilerinin karşılanmadığını açıklayarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilanında bulunmuştur.⁴⁴³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi savaşın ilanı Büyük Devletlerin bilhassa da Almanların desteğine çok fazla bel bağlamış olan Sadrazam Hakkı Paşa için tam bir şok etkisi yapmıştır. Ültimatın verilmesi ardından istifa eden paşa, “*Eski zamanlarda benim vaziyetime düşen sadrazamların kafası binek taşında kestirirlerdi; ben o haldeyim.*” diyerek düştüğü zor durumu özetlemekteydi. Fakat gösterdiği ihmalin karşılığın istifa etmek zorunda kalmasının vaziyeti kurtaracak bir tarafı da yoktu. Onu başa getiren İttihat ve Terakki Cemiyeti içeride tepkilerin odağı olurken, Büyük Devletlerin savaşın hemen öncesinde ve sonrasında Osmanlı Devleti aleyhine aldıkları tavır da dışarıdan Türkiye'nin yalnız bırakıldığı şeklinde okunmaktaydı.⁴⁴⁴

Nitekim İngilizlerin müttefikleriyle yaptıkları yazışmalar da aslında bunu gösterir bir doğrultudadır. Ültimatın verildiği gün İngiltere'nin Hariciye Nazırı Edward Grey İstanbul'daki elçisi G. Lowther'e gönderdiği notayla eğer savaş çıkacak olursa Türk donanmasında çalışan İngiliz personelin kontratlarının bittiğinin Türklere hatırlatılmasını istemiştir.⁴⁴⁵ Hakikaten de savaşın ilanı ile birlikte o esnada Beyrut'ta bulunan Türk donanması kendisinden çok daha güçlü durumdaki İtalyan donanmasıyla karşı karşıya gelmemek adına harekete geçmiş ve Çanakkale Boğazı'na yönelmiştir. Savaşın içerisinde kendi ordu mensuplarının bulunmasını istemeyen İngilizler de 30 Eylül günü personellerini geri çekmiş, sonrasındaysa 8 Ekim tarihinde yalnızca çatışma alanlarında görev yapmayacak personelin görevini sürdürmesine izin vermiştir.⁴⁴⁶ Kocatürk'e göre İngilizlerin bu kararı almalarının asıl nedeni donanmada Alman etkisinin artmasından duydukları endişedir.⁴⁴⁷ Hakikaten de zaten kara ordusundaki baskın Alman etkisinin üzerine bir de donanma üzerindeki nüfuzlarını Almanlara kaptırmak, İngilizlerin isteyeceği bir durum değildi. Bu yüzden bu

⁴⁴³ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 75.

⁴⁴⁴ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 45-46, 50.

⁴⁴⁵ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 28 Eylül 1911, *B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War*, s. 282.

⁴⁴⁶ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 28 Eylül 1911, *B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War*, s. 282.

⁴⁴⁷ Kocatürk, *Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)*, s. 38.

çatışmada tarafsızlık politikası içerisinde olduklarını göstermeye çalışarak çıkarlarından en az ölçüde zarar uğramaya çalışıyorlardı.

29 Ekim günü Osmanlı Devleti'ne yapılan savaş ilanı ile birlikte İtalyan elçilerin Büyük Devletlere yaptıkları duyurunun bir benzeri de İngiltere'ye yapılmıştır. Edward Grey, savaş ilanı ile alakalı İtalya'nın Londra elçisi Marquis İmperiali ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Grey, görüşme esnasında İtalya'nın çıkarlarının zarara uğramasına müsaade etmemesi gerektiğini ve bölgede yaşananlara ilişkin İtalyanlara kendilerinin de sempati duyduklarını aktarmıştır. Bununla beraber düpedüz ve zorla Trablusgarp'ın işgal edilmesinin kendileri gibi Müslüman tebaaya sahip Büyük Devletleri zor duruma sokabileceğini belirtmiştir. İtalya'nın yaptıklarını sonuçlarıyla başa çıkabilmesini umduğunu dile getirerek duyduğu rahatsızlığı göstermiştir.⁴⁴⁸

İtalyan temsilcisi Marquis İmperiali Edward Grey'in hoşnutsuzluğunu belirten açıklamalarına karşılık on yedi aydır her gün Türklerle uzlaşmaya varmak için her yolu denediklerini ama bunun Türk tarafını uzlaşmacı bir üslup izlemeye yöneltmediğini iddia etmiştir. Gelinen noktada artık geri adım atmalarının mümkün olmadığını belirten elçi, temmuz ayı içerisinde İngiltere'nin kendilerine verdiği izni hatırlatmıştır. Edward Grey o esnada söylediklerinin işgale izin olmadığı iddiasında bulunarak elçiye yanıt vermişse de bu aşamada olaylara müdahale etmek için harekete geçmeye isteksiz bir görüntü çizmektedir. İtalyan elçinin onun söylediklerinden bir çıkarım yaparak İngiltere'nin savaşa karışmayı düşünüp düşünmediğini sorgulamasına verdiği cevapta, kendilerinin savaşa müdahale etmeyi düşünmediklerini fakat İtalya'nın başına gelebileceklerle ilgili sorumluluk almayacaklarıyla yetinen cılız bir cevap vermiştir.⁴⁴⁹

İtalyan elçinin uzlaşma için her yolu denedikleri söyleminin aslında bir karşılığı olmadığını yukarıda ele almıştık. Edward Grey'in Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne tamamen aykırı böyle bir işgal teşebbüsünde yalnızca kendi Müslüman tebaaları ile alakalı endişesi üzerinden değerlendirmesi ve yaşanacaklardan dolayı sorumluluk almayacaklarını söylemesininse İtalya üzerinde hiçbir tesiri yoktu. Zira

⁴⁴⁸ Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd'a 29 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 285.

⁴⁴⁹ Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd'a 29 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 285.

İtalyanlar bir şekilde bütün Büyük Devletleri sessiz kalmaya razı ettikleri gibi o esnada Osmanlı Devleti'ni de hazırlıksız yakalamışlardı. İngiltere'nin onayı olmadığını söylediği bir savaşa karşı inisiyatif almamış olması yalnızca İtalya lehine bir tarafsızlık oluşturabilirdi ve nitekim öyle oldu. Savaşın başlamasıyla birlikte Paris ve St. Petersburg'a gönderilen notalarla İngiltere'nin savaşta tarafsız kalacağını ilanı ile yetinilirken bir arabuluculuk teşebbüsüne ilişkin mesaj verilmemişti.⁴⁵⁰ Londra'daki Türk elçiliğinin kendilerine barış için başvuruda bulunmasına karşılık Edward Grey kendilerinin ne ulti matomdan ne de işgalden önceden İtalya'nın kendilerine danışmadığını belirtmekle yetinmiş ve İtalyan elçisinin Trablusgarp'tan çekilmeye niyetlerinin olmadığını söylediğini vurgulamıştır. Son olarak da şu an savaşa müdahale için bir imkân olmadığını aktararak Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmıştır.⁴⁵¹

İngiliz hükümeti İtalya yararına bir tarafsızlık stratejisi izlerken, basında da İtalya'yı destekler yönde birtakım yayınlar vardı.⁴⁵² Fakat İtalya Başbakanı Giolitti'nin de hatıralarında vurguladığı gibi İngiliz basınının tamamı hükümetle aynı çizgide değildi.⁴⁵³ Bu konuyla alakalı İtalya Hariciye Nazırı San Giuliano ile bir görüşme gerçekleştiren İngiltere'nin Roma elçisi Sir R. Rodd, onun ve hükümetinin İngiliz basınına yansıyan ve işgale karşı çıkan yayınlarından duyduğu rahatsızlığı Londra'ya aktarmaktaydı. Savaş ilanını savunur bir söylemde bulunan, Jön Türkleri yalnızca saldırgan ve silahlanmalarını arttıran bir yöntem izlemekle suçlayan San Giuliano, onların krizi son aşamaya gelene kadar ertelemeye çalıştıklarını kaydeder. İtalya'nın bölgedeki konumunu kuvvetlendirdikten sonra Osmanlı Devleti'ne kaybı için maddi bir ödeme sağlayabileceğini aktararak Avusturya'nın Bosna'yı ilhakındaki süreci hatırlatır. Onun iddiasına göre İtalya diğer devletleri zor duruma sokmama adına Arnavutluk'taki sıkıntılar yatışana ve sonbahar sezonunda Balkanlar'da orduların yürüyemeyeceği bir dönem gelene kadar beklemeyi tercih etmiştir. Ekim ayında Trablusgarp'ın sahillerinin kontrol altına alınmasından sonra kendilerinin

⁴⁵⁰ Sir Edward Grey'den Sir F. Bertie ve O'Beirne'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 286.

⁴⁵¹ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 287.

⁴⁵² Kocatürk, **Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) İlişkilerin Bozulması ve İlk Krizler**, C.I (1911-1912), s. 375.

⁴⁵³ Giolitti, **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?**, s. 44-45.

Avusturya'yı örnek almayacaklarını ve uzlaşıcı olacaklarını vurgulamıştır.⁴⁵⁴ Hatta uzlaşmacı tavırlarını gösteren bir başka işaret olarak Balkan Devletleri'ndeki İtalyan temsilcilerinin bölgedeki statükonun değişimini desteklemeyeceklerini belirten bir açıklamaya yaptıklarını da iddia etmektedir.⁴⁵⁵

Savaş ilanı ile alakalı kendilerine yapılan eleştirileri de değerlendiren San Giuliano, bu eleştirileri basının eksik bilgilendirilmiş olmasına bağlamaktaydı. İtalyan vatandaşlarının uğradığı haksızlıklardan örnekler vererek İngiliz elçisini ikna etmeye uğraşmakta ve İtalya'nın yapabilecek her şeyi yaptığını, yeni rejime destek çıkarak, Arnavutluk'taki sorunu çözmeleri için Türklere yardım dahi ettiklerini iddia etmekteydi.⁴⁵⁶ Fransa'nın Fas üzerindeki hakimiyetinin netlik kazanmasının ardından artık Akdeniz'de güçler dengesinin değiştiğine de vurgu yapan San Giuliano, onlar beklerken bir başka devletin Trablusgarp'a müdahale etmesine seyirci kalamayacaklarını belirtiyordu. Bu saatten sonra geri adım atmalarının çok daha ciddi sonuçlarının olacağını düşünmekteydi.⁴⁵⁷ Görüşmenin sonunda İtalyan halkının Boer Savaşı esnasında İngiltere'yi destekleyen tek millet olduğu hatırlatılarak, İtalyanların da kendi milli mücadelelerinde İngilizlerden benzer bir beklenti içerisinde olduğu Sir Rodd'a iletilmiştir.⁴⁵⁸

Görüldüğü gibi İtalyanların iddiası Balkanlar'da bir sorunun ortaya çıkmayacağından emin olduktan sonra harekete geçtikleri yönündedir. Ne var ki bu görüşmeden bir sene kadar sonra patlak veren Balkan Savaşları aslında İtalyanların yalnızca sorunların yatıştır görüldüğü bir anda harekete geçtiğini de gözler önüne sermektedir. Aşağıda da ele alacağımız gibi İtalyanların kendileri savaştayken Balkan yarımadasında bir sorun yaşanmasını istemediklerini destekler yönde hamleleri olsa da Trablusgarp Savaşı onların beklentilerinin aksine uzadıkça yeni bir mücadele

⁴⁵⁴ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 288.

⁴⁵⁵ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 289-291.

⁴⁵⁶ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 289-291.

⁴⁵⁷ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 289-291.

⁴⁵⁸ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 289-291.

ortamının doğması kaçınılmaz hale getirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi İtalyanların asıl amacı Balkanlar'da yeni bir savaş ortamı oluşmadan evvel Trablusgarp'ı aradan çıkarmaktır. Dolayısıyla çıkarlarını savunmak için atmak zorunda olduklarını iddia ettikleri adımların dışarıdan olayları gözlemlemekte olan İngiliz basını tarafından eleştirilmesi de son derece normaldir.⁴⁵⁹

Fakat bu görüşmeye İngiliz Hariciye Nezareti tarafından düşülen şerhte basının İtalya'ya tepkisinden duyulan endişe görülmektedir. İngiliz basınının meseleyi ele alış şeklinin iki ülke arasındaki ilişkilere zarar verebileceği vurgulanarak bu konuda onları tarafsız bir gözleme yöneltmenin yerinde olacağı vurgulanmıştır. İtalyanların bağımsızlıklarından beridir kendilerine duydukları sempatiyi kaybetmemeleri gerektiğinin altını çizilerek Türklerin maddi tazminatları kabul etmeye razı edilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu konuda İngiltere'nin tarafsızlığının sürdürebilmesi adına gazete editörlerinin de Avusturya'nın eylemlerine karşı gösterdikleri histerik patlamaların bir işe yaramadığını hatırlatmaya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁰

San Giuliano'nun kendilerine yapılan eleştirileri haksız bulup, İngiliz basını hakkındaki sitemini Londra'ya iletmesine karşın, Roma'daki İngiliz elçisi Rodd görüşmenin ertesinde Londra'ya yolladığı raporda İtalyanların izlediği politikayı tasvip etmediğini gösterir bir dil kullanmıştır. Sir Rodd, San Giuliano'nun öne sürdüğü mazeretlerin giriştikleri saldırıyı gerekçelendirmesine yetmeyeceğini bilecek kadar zeki olduğunu belirtir. Ona göre halen daha makamında bulunuyorsa bunun sebebi böyle durumda ahlaki ve etik değerleri geri planda bırakabildiği içindir. Gerek San Giuliano, gerekse ondan öncekilerin Türkiye ile olan ilişkilerinde yaşadıkları problemlerin farkında olduğunu ve İtalya'nın yaşadığı sıkıntıları küçültmek gibi bir amacı olmadığını belirten Rodd, buna karşın İtalyan basını ve kamuoyunun Trablusgarp üzerinde sahiplenir bir tutum sergilemesinin Jön Türklerin milliyetçi

⁴⁵⁹ Yalnızca İngiliz basınından değil Türkiye'yi haklı bulan İngilizlerden ve İngiliz vatandaşı Müslümanlardan da İtalya'nın haksız işgaline yönelik tepkiler gelmiştir. 4 Ekim 1911 günü Londra'daki Yazarlar Enstitüsü'nde toplanan kalabalık İtalyan saldırısını protesto ederek İngiltere'nin mevcut duruma müdahale etmesi çağrısında bulunmuştur. Benzer çağrılar İngiltere içerisinde ilerleyen günlerde de devam ederken Mısır'da ve Hindistan'daki Müslüman cemaati tarafından da Türkiye'ye destek kampanyaları düzenlenmiştir. Kocatürk, **Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) İlişkilerin Bozulması ve İlk Krizler**, C.I (1911-1912), s. 376-389.

⁴⁶⁰ Sir. R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 30 Eylül 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 288-289.

dürtüleri üzerinde etkisi olduğu tespitinde bulunmaktadır. Ona göre bu durumdan bölgenin işgalini gerektirecek bir gerekçe çıkarmak güç olacaktır. Ona göre eğer bir gerekçelendirme yapılacaksa bu ancak Fransa'nın Kuzey Afrika'daki kazanımlarını ve Akdeniz'deki durumu dengelemeye yönelik bir hamleyle mümkündür. Bu da ultimatoda tam anlamıyla yer bulmayan siyasi bir gerekçelendirmeydi.⁴⁶¹ Zira hatırlanacağı üzere İtalyanların verdiği ultimatoda İtalya'nın haysiyet ve menfaatlerini korumaktan bahsedilmekle beraber Fransa'ya yapılan hiçbir atıf bulunmamaktaydı.

Fakat görünen o ki Roma elçisinin bu yerinde görüşleri Londra'da karşılık bulmamaktaydı. Viyana'daki İngiliz elçisi Cartwright'a bir mektup yazan Hariciye Müsteşarı Nicolson, basının İtalya aleyhine aldığı tutumdan dolayı canı sıkkın olduğunu aktarmaktadır. Ona göre kendilerine uzun yıllar boyunca hep en dostça şekilde yaklaşan bir ülkeye karşı kendileri için en huzursuz edici hükümet tarafından idare edilen Türkiye ile aralarını iyi tutmaya çalışmak aptalca gelmekteydi. Mısır'a komşu olarak Türkler yerine tartışmaya mahal vermeyecek şekilde İtalyanları tercih edeceğini belirten Nicolson, basının eleştirilerinin yanlış hedefe yöneldiğini düşünüyordu. Nicolson'a göre İtalya giriştiği mücadeleyi gerekçelendirecek bir duruma sahip olmasa bile kendilerinin İtalya'ya karşı eleştirel bir tutum takınmamaları gerektiğini belirtmekteydi.⁴⁶²

Böylelikle İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalinin ilk günleri İngiliz hükümetinin yalnızca İtalya lehine sonuç verecek tarafsızlıklarıyla geçmiş ve hazırlıksız bir şekilde savaşa yakalanmış Trablusgarp kıyılarına çıkan İtalyan ordusu bölgeyi işgale başlamıştır. Fakat aynı sıralarda Adriyatik kıyılarında gerçekleşen İtalyan faaliyetleri de İtalya'nın savaşı Trablusgarp'la sınırlı tutmayacağını gösteren ilk işaretler olmuştur. Preveze'de bulunan ve henüz daha harpten habersiz bulunan Osmanlı torpidobotlarına İtalyan donanması tarafından ateş açılmıştı. Bu durum uluslararası savaş kurallarına aykırı olduğu gibi İtalya'nın müttefikleri Almanya ve Avusturya'ya savaşın hemen öncesinde verdiği sözlere de aykırıydı. İtalyan diplomatların Osmanlı

⁴⁶¹ Sir. R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 1 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 292-294.

⁴⁶² Sir A. Nicolson'dan Sir F. Cartwright 2 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 297-298.

gemilerinin İtalya sahillerine saldıracağını iddia ederek Trablusgarp dışındaki bölgelerde de harekate mecbur olduklarına ilişkin söylemlere daha savaşın başında başlamış olmaları önemli bir ayrıntıdır.⁴⁶³

İtalya Adriyatik kıyılarına henüz asker çıkarmamış olsa da donanmasının aktif bir halde bu bölgede dolaşması Avusturya tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Avusturya Hariciye Nezaretine yakın bir kaynakla görüşme gerçekleştiren İngiltere'nin Viyana elçisi Sir F. Cartwright, Avusturyalıların İtalya'nın bilhassa Arnavutluk kıyılarındaki donanma faaliyetlerinden duydukları rahatsızlığı Londra'ya iletmıştır. Avusturyalılar İtalyan bayrağı dalgalandıran gemilerin Arnavutluk kıyılarında görülmesinin Arnavutlar üzerindeki İtalyan itibarını arttıracığından endişe etmekteydi. Resmi çevreler İtalya'nın bu konuda daha dikkatli davranıp kamuoyu üzerinde etki uyandıracak bir adım atmamasını ummaktaydılar. Kaynağın aktardığına göre Avusturya donanmasının yedek subayları göreve çağırılmışken, İtalyan sınırında görevli kara subayları da muhtemel bir durumda hareket etmeye hazır tutulmaktaydı.⁴⁶⁴ Avusturya'nın müttefikine karşı bu tedbirleri alma ihtiyacı duyması İtalya'nın bir kere daha verdiği sözlerin aksine hareket ederek aslında bölgedeki gerilimin tırmanmasına hizmet eden bir siyaseti takip etmekte olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Öte yandan savaşın ilanını takip eden günlerde Türk tarafından İngilizlerin diplomasi kanalıyla savaşa müdahale etmesi için iki yeni talep gelmişse de İngilizler mevcut durumda yeni bir adım atmanın İtalya ile olan ilişkilerine zarar vereceğini ve zaten etkisiz olacağını düşünüyorlardı.⁴⁶⁵ Onların arabuluculuktan geri durduğu noktada Fransız diplomatların iki tarafı uzlaştırma çabalarına gösterdikleri yaklaşım da yine İtalya'nın yararına olacak şekilde bir seyir takip etmiştir. Fransızların İtalya ve Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk rolüne soyunmaları gerektiği şeklindeki teklifine prensipte sıcak baktığını ifade eden Hariciye Nazırı Edward Grey, bununla beraber mevcut durumun arabuluculuk için uygun olmadığını Fransız muhataplarına

⁴⁶³ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 61-62.

⁴⁶⁴ Sir F. Cartwright'dan Sir Edward Grey'e 2 Ekim 1911, *B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War*, s. 295-296.

⁴⁶⁵ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 3 Ekim 1911, *B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War*, s. 298.

da yinelemiştir. Ona göre Türkiye'ye verebilecekleri tek tavsiye İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline rıza göstermesidir. Fakat bu tavsiyenin de ne Türkiye'de olumlu karşılanacağını ne de etkili olacağını kendisi de düşünmemektedir.⁴⁶⁶

Görüldüğü gibi İngilizler daha İtalya işgali tamamlanmamışken bile sanki bölgedeki hakimiyet onlara geçmiş gibi hareket etmekteydiler. Müttefiklerine ve Osmanlı Devleti'ne ilan ettikleri tarafsızlıklarına karşılık tam anlamıyla İtalya yararına hareket etmekte ve bunu tarafsızlıklarına aykırı bulmamaktaydılar. Dahası müttefikleri Fransa'nın da iki devleti uzlaştırma teşebbüslerinin önüne geçmekteydiler. Esasında Fransızların amacının da aslında bir an önce statükoyu tesis etmek olduğunu söylemek doğru olmaz. Fransız diplomatların yaptığı teklifin detaylarından anlaşılmaktadır ki asıl gayeleri ilk fırsatta İtalya ve Türkiye'nin arasını bulup Almanya bu konuda bir şeyler yapmadan önce her iki ülkenin de iyi niyetini kazanmaktır.⁴⁶⁷ Bu konuyla alakalı yapılan yazışmaya düşülen şerhтейse, Hariciye Müsteşarı Arthur Nicolson, İtalya'nın Sultanın hükümdarlık haklarının saklı tutulduğu bir işgali kabul edebileceği belirterek asıl meselenin Türk tarafına bunu kabul ettirmekten geçtiğini belirtmektedir. Ona göre Türkler ellerinden gelen bütün imkanları kullanarak İtalyanların işini mümkün olduğunca zorlaştırmaya çalışacaklardır.⁴⁶⁸ Fakat ileride göreceğimiz üzere aslında bu meselde onun beklentilerinin tersi yönünde bir durum gelişecektir.

Fransızların İngiltere ile ortak hareket ederek arabuluculuğa soyunmaya çalıştığı günlerde Alman Hariciye Nezareti de hareketli günler geçirmekteydi. 8 Ekim günü Türk tarafının Sultanın haklarının saklı tutulduğu bir plan üzerinde uzlaşılması talebi Alman makamlarına iletilmişti. Almanya'nın İstanbul elçisi bir ateşkes için görüşmeler yürütülmesi adına Büyük Devletlerin temsilcileriyle temaslarda bulunmaktaydı. Müsteşar da barış hakkındaki müzakerelerde rol alması gereken iki devletin ticari çıkarları fazlasıyla zedelenen İngiltere ve Rusya olması gerektiğini ve

⁴⁶⁶ Sir Edward Grey'den Sir Bertie'e 5 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 300.

⁴⁶⁷ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 5 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 300.

⁴⁶⁸ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 5 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 300.

buluşma için de Malta'nın uygun bir yer olabileceği yorumu yaptığı İngiliz Hariciye Nezaretine aktarılmaktaydı.⁴⁶⁹

Fakat gerek Fransa'nın gerekse Almanya'nın çabalarında doğrudan inisiyatif almak yerine diğer devletlerle hareket etmeye çalışması göstermektedir ki Büyük Devletler o aşamada savaşa müdahale ederek İtalyanlara karşı karşıya gelme noktasında gönülsüzdürler. Hatta İngilizlere göre Almanlar çatışma durumunu bitirmenin övgülerini almak isterken hiçbir şeyi riske atmamaya da çalışmaktaydılar.⁴⁷⁰ Muhakkak bu durum sadece Almanlara özgü değildi. Agadir Krizi'nin daha yeni atlatıldığı bir ortamda her iki blok da İtalya'yı gücendirecek bir eyleme girişmekten kaçınmaya çalışıyordu. Bu yüzden Almanlar tüm Büyük Devletlerin ortak hareket etmesinde ayak diretirken, İngilizler de İtalyanlar arabuluculuk isteyene kadar onlara bir uzlaşma önerisi sunmanın uygun olamayacağına ilişkin görüş bildirmekle yetinmişlerdir.⁴⁷¹ Böylelikle savaş çok daha geniş bir alana yayılmadan kontrol altına almak adına önemli bir fırsat değerlendirilememiştir.

İlginçtir ki İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaliyle alakalı en yerinde tespitleri birkaç sene önce büyük bir krize sebep olan Bosna'nın ilhakının mimarı olan Kont Aehrenthal yapmıştır. İngiltere'nin Viyana elçisi Cartwright ile gerçekleştirdiği görüşmede Aehrenthal, İtalyanları diğer Büyük Devletlerin müdahale ederek tansiyonu düşürmesine müsaade etmeden çatışmayı başlatmasını eleştirmiştir. Adriyatik'te yaşanan gelişmeler Aehrenthal'ı İtalya'nın eylemlerine karşı daha da hoşnutsuz bir duruma sokmuş ve onların bu bölgedeki hareketlerini kısıtlayacak bir takım sert beyanatlarda bulunmuştu. Fakat durumun karamsarlığına karşılık kaba hatlarıyla daha önce Bosna Hersek'te olduğu gibi Trablusgarp'ta da Sultanın haklarının saklı tutulduğu bir çözümün getirilebileceğine olan inancını kaybetmemiş gözükmektedir. Onun bu düşüncesi üzerine İngiliz elçi, kısa süre içerisinde İtalya'dan Trablusgarp'ın ilhak ettiğine dair Büyük Devletlere bir ilanda bulunacağına ilişkin söylentiden bahisle

⁴⁶⁹ Lord Granville'den Sir Edward Grey'e 9 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 303-304.

⁴⁷⁰ Lord Granville'den Sir Edward Grey'e 9 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 303-304.

⁴⁷¹ Sir Edward Grey'den Lord Granville'e 11 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 306.

Aehrenthal'ın ne düşündüğünü öğrenmek ister. Nazır eğer İtalya böyle bir tutum sergilerse bu durumun yalnızca Türkleri çaresizce savaşı sürdürmeye iteceği yanıtını vermiştir. Bu soruya müteakip Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durumdan duyduğu endişeleri de dile getiren Aehrenthal, Jön Türkleri sevmediğini belirtmekteydi. Bununla beraber görünüşe göre mevcut tek organize yapı olarak onların kaldığını ve eğer onlar da yok olursa İstanbul'un kaosa teslim olacağını da düşünmekteydi.⁴⁷²

Aehrenthal pek çok açıdan aslında doğru bir öngöründe bulunmuştu. Trablusgarp'ın kaderi ve Jön Türklerin kaderi iç içe geçmiş durumdaydı. İtalya'nın Türk tarafının haklarını tamamen hiçe sayan bir ilhakı Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke içerideki prestijine ağır darbe vuracağı gibi dışarıda Osmanlı Devleti'nin dağılmasını bekleyen diğerlerine de cesaret verecek ve harekete geçmelerine sebep olacaktı. İlhaka karşı çıkılıp savaşa devam edilmesiye ihtilafı başka bölgelerde de savaş riskini arttırmaktan başka bir işe yaramayacaktı. Nitekim İtalya'nın aldığı kararlar savaşı daha da uzatırken Balkan Devletleri'nin de gün geçtikçe daha cesur hareket etmesini kolaylaştırmıştır.

Türk diplomatlar İtalya ile anlaşmaya varmak için Büyük Devletlerin kapısını aşındırmaya devam ederken İngilizler de İtalyanlara onların bu girişimlerini aktarmaktaydı. İtalya'nın Londra elçisiyle görüşen Edward Grey, onun Türklerin diplomatik girişimlerine ilişkin yaklaşımını meslektaşlarıyla paylaşmaktadır. İtalyan elçi Imperiali, ülkesinin Türkiye'nin Trablusgarp üzerindeki her türlü hakimiyetine karşı olduğunu vurgulamıştır. Eğer Türkler şimdi İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki hakimiyetini kabul eder ve tüm haklarından vazgeçerlerse bunun karşılığında İtalyanlar da maddi ve manevi birtakım karşılıklar vermeye hazırdırlar. Fakat elçi aynı zamanda savaşın uzaması veya Osmanlı topraklarındaki İtalyanların sürülmesi durumunda böyle bir karşılığı da vermeyecekleri tehdidinde bulunmayı ihmal etmemiştir.⁴⁷³ Bu görüşmeden birkaç gün sonra Londra'daki Türk elçisi Tefik

⁴⁷² Sir F. Cartwright'dan Sir Edward Grey'e 11 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 304-305.

⁴⁷³ Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd'a 11 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 306.

Paşa'nın yaptığı teşebbüsün değerlendirilme şekline bakıldığında İngilizlerin de bu konuda İtalyan çıkarlarına uygun bir şekilde hareket ettiği açıkça görülmektedir.

İngiliz Hariciye Müsteşarı Sir Arthur Nicolson Tevfik Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmede kendisine sunulan gayri resmi arabuluculuk teklifini Hariciye Nazırı Edward Grey'e aktarmıştır. Türk elçisinin aktardığına göre diğer devletler arabuluculuk noktasında son derece aktif bir siyaset izlerken Türk hükümetinin ve kamuoyunun gözü İngiltere'dedir. İngiltere'nin arabuluculuğunu özellikle İtalya'nın bu ülkeden gelecek tekliflere diğer ülkelerden geleceklere göre daha ciddiye alacağından dolayı önem verdiklerini aktarıyor. Tevfik Paşa, Türk tarafı olarak İtalya'nın Trablusgarp'tan çıkmayacağını kabullenmiş durumda olduklarını belirtir. Eğer İtalyanlar Türk hükümetinin görünüşü kurtarmasına izin verecek kadar bölgedeki Sultanın hükümranlığını kabul etmeye hazırlarsa kendilerinin de görüşmeye açık olduklarını belirtmiştir. **Bu hükümdarlık hakkı sadece bir cümleyle geçse ve İtalya'nın bölgedeki hareket özgürlüğünü kısıtlayacak hiçbir etkisi olmasa da** kabul etmeye razıdırlar. Eğer bu şartlarla bir anlaşma sağlanırsa Arap kabileler de savaşma azimlerini kaybeder ve Avrupa'da bir sorunun ortaya çıkma ihtimali de ortadan kaybolur.⁴⁷⁴

Osmanlı Devleti yöneticilerinin ne kadar çaresiz bir hal içerisinde olduğu Tevfik Paşa'nın meseleye yaklaşımından anlaşılmaktadır. Kıyıları abluka altına alınmış, İngiltere'nin tarafsızlığı sebebiyle kara yolundan da yardım götürmenin imkânsız olduğu bölgenin savunulmasından daha savaşın başlarında vazgeçilmiş durumdaydı. Tek beklenen kâğıt üstünde de olsa İstanbul'da görünümü kurtaracak bir anlaşma elde etmektir. Fakat bu konuda Osmanlı Devleti'nin kayıtsız şartsız bir teslimiyete rıza göstermesi gerektiği fikri İngilizlerde de en az İtalyanlar kadar oluşmuşa benzemektedir.

Tevfik Paşa'nın bu teklifini Edward Grey'e aktaracağını söyleyen Arthur Nicolson, buna karşılık İtalya'nın Sultanın hükümranlılık haklarının saklı tutulduğu hiçbir anlaşmayı kabul etmeye yanaşmayacağını belirtmiştir. Öte yandan İstanbul'daki

⁴⁷⁴ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 16 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 310-311.

durumlar karışıkken⁴⁷⁵ ve İtalyanlar zaferlerinin üstüne henüz hiçbir sıkıntıyla yüzleşmemişlerken varılacak uzlaşmadan bir avantaj sağlanacağını düşünmediğini vurgulamaktadır. Nitekim görüşmeye ilişkin evrakı inceleyen Edward Grey de metne düştüğü şerhte ilk olarak İstanbul'daki hükümetin iş görür bir halde olması lazım geldiğini belirtmektedir. Ancak ondan sonra gayrı resmi şekilde birtakım temasların gerçekleşebileceğini belirterek kapıyı bir kere daha Türk tarafının yüzüne kapatmıştır.⁴⁷⁶

3.4. İtalya'nın Trablusgarp'ı İlhak Ettiğini İlanı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

İtalyanların savaşı gerekçelendirecek ve işgali getirecek diplomatik hazırlıkları çok önceden başlamışsa da savaş ihtimalinin orduya bildirilmesi aynı ivedilikle yapılmamıştır. Hatta askeri hazırlıklarının diplomatların aceleciliklerinin gerisinde kaldığını dahi söylemek mümkündür. Öyle ki 3 Eylül'de diplomatların çabalarından haberdar olmayan İtalyan ordusu, 1889 tertip askerlerini terhis etmiştir. Olayların seyrinin bir savaşa dönmesinden askeri makamların haberdar edilmesi 17 Eylül'ü bulmuştur. Son derece geç bir tarihte haberdar edilmelerine karşılık yapılan hazırlıklar savaşın başlama tarihi dikkate alındığında başarı sayılabilecek bir çabuklukta tamamlanabilmiş ve ilk İtalyan askeri Trablusgarp'a 4 Ekim'de çıkmıştır.⁴⁷⁷

Bununla birlikte savaşın ilk haftaları İtalyan ordusu için çok da zor bir seyirde ilerlememişti. Zira bölgedeki Osmanlı kuvvetleri savaşın ilanı esnasında son derece az sayıda mevcutlarla hizmet vermekteydi.⁴⁷⁸ Sayıca azınlıkta kalan ve hazırlıksız yakalanan Osmanlı birlikleri ve yerel milisler fazla bir direniş göstermeden donanma bombardımanı desteğiyle ilerleyen İtalyan birlikleri karşısında geri çekilmiştir. Osmanlı Harbiye Nezareti'nin savunma planının düşmanın göğüs göğse muharebede yenilemediği noktada iç bölgelere ricat edip çete harbini sürdürmesi üzerine kurulu

⁴⁷⁵ Bu görüşmenin geçtiği tarihte henüz Sait Paşa kabinesi güven oyu almamıştı. Osmanlı Mebusan Meclisi 14 Ekim'de Trablusgarp savaşı sebebiyle vaktinden önce açılırken, Sait Paşa kabinesi de ancak 19 Ekim günü güven oyu alabilmiştir. Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 50-51.

⁴⁷⁶ Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 16 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 310-311.

⁴⁷⁷ Bosworth, **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, s. 162.

⁴⁷⁸ Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 57.

olması İtalyanlara kıyıdaki stratejik noktaları ele geçirmelerini kolaylaştırmıştı.⁴⁷⁹ 4 Ekim’de Tobruk, 6 Ekim’de Trablusgarp, 20 Ekim’deyse Bingazi İtalyanlarca işgal edilmişti.⁴⁸⁰ Bölgenin kıyı şeridini kolayca ele geçirmeyi başaran İtalyanlar yukarıda bahsettiğimiz gibi ekim sonuna kadar Trablusgarp’ın tamamında kontrolü ele almayı bekliyorlardı. Fakat şehirleri ele geçirmelerini kolaylaştıran aynı taktik İtalya’nın Osmanlı birliklerine karşı kesin bir zafer kazanmasının da önüne geçmişti. Bu yüzden savaşın seyri onların bu beklentilerini boşa çıkaran bir şekilde cereyan etmişti.

Kıyı hattını ele geçirmeyi tamamlayan İtalyan kuvvetlerinin iç kesimlere doğru ilerlemeye başlamasıyla birlikte karşılarında beliren direnişin sertliği de artmış ve İtalyan ilerlemesini kıyı şeridine hapsedmeyi başarmıştı. Bilhassa ay sonuna doğru Enver Bey ve Mustafa Kemal Bey gibi genç Türk subaylarının da gönüllü olarak Trablusgarp’a geçmeye başlaması sonrasında Trablusgarp’taki direniş gözle görülür bir güce kavuşmuştur. Bölgede önemli ağırlığa sahip Sunisi Şeyhi Ahmet Şerif’in de katkıları sonucunda peş peşe düzenlenen baskınlar İtalyanlara ciddi kayıplar verdirmeye başlamıştı.⁴⁸¹ Bilhassa 23 Ekim’de Şar el-Şat’a düzenlenen baskında 500 kayıp veren İtalya’nın 11. Bersaglieri Alayı bağımsız bir askeri birlik olmayacak kadar yıpranmış bir durumdaydı.⁴⁸² Yaşanan gelişmeler işgali idare eden komutanlardan General Caneva’yı tedirgin etmekteydi. Bir önceki neslin hatıralarında yer etmiş olan yüz kızartıcı Adowa yenilgisinin bir benzerinin Libya’da yaşanmasından korkmaktaydı.⁴⁸³ Üstelik eksik hazırlıkların bir sonucu olarak koleradan hayatını kaybeden İtalyan askerlerinin fazlalığı daha şimdiden İtalya içerisindeki muhalif seslerin yükselmesine neden olmaktaydı.⁴⁸⁴

Savaştan önce “Türk zulmü altında ezilen Arapların” kendilerini beklediğine ilişkin kamuoyunda ciddi bir yanlış anlaşılmanın olduğu görülmektedir. Bölgeye düzenlediği gezilerle alakalı abartılı gözlemler paylaşan La Stampa Gazetesi muhabiri Guiseppe Bevione, Mayıs 1911’deki yazısında yerel halkın Türklerden nefret ederken

⁴⁷⁹ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, s. 76-77.

⁴⁸⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 63.

⁴⁸¹ Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, s. 92-94.

⁴⁸² Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 93.

⁴⁸³ Bosworth, *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War*, s. 166.

⁴⁸⁴ a.e., s. 167-168.

kendilerine sempati duyduğunu yazmaktaydı.⁴⁸⁵ İtalyan askerleri bir yandan ele geçirdikleri bölgeleri çölden gelen akınlardan korumaya çalışırken, işgal altındaki yerel halktan da beklemedikleri tepkileri almaktaydılar. Şar el-Şat baskınıyla aynı tarihlerde Trablus Şehri'nde İtalyan işgaline karşı başlayan isyan hareketi İtalyanlar tarafından son derece sert bir şekilde sivil insanların öldürüldüğü bir katliamla bastırılmıştı. İtalyanların bu sert tutumu savaş dönemi boyunca devam ettikçe uzun yıllar boyunca sürecek ve İtalyan karşıtlığının da temellerini atılacaktı.⁴⁸⁶

Tüm bu gelişmeler Giolitti liderliğindeki İtalyan hükümetini zor bir duruma sokmaktaydı. Savaşın kısa süreceğine ilişkin verilen söz, savaş bir ayını doldurduğunda tutulmaktan uzak görünmekteydi. Eğer yeni bir adım atılmazsa bu durum kuşkusuz Büyük Devletlerin müdahalesine yol açabilir o zaman da Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki varlığını tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmayabilirdi. Bu yüzden Trablusgarp'taki Osmanlı kuvvetlerini imha için çalışmaya devam etmenin yanında Osmanlı Devleti'ni kendi isteklerine uygun bir barışa zorlamak için çözümler üretmeye çalışıyorlardı. Giolitti, *"...Şayet işgal ve ablukalar Türkiye'yi barışa razı edecekse, o zaman ordu ve donanmayı belli adaları işgal etmek üzere sefere hazır halde tutmak gerekir. Bu son durumda, uluslararası alanda karşımıza çıkacak olan olası zorlukları da hesaba katmalıyız..."* demekteydi.⁴⁸⁷

Savaşı daha geniş alanlara kaydırmak o günlerde Giolitti'nin de belirttiği gibi diğer Büyük Devletlerin tepkisine neden olabilirdi. Bu yüzden kısa vadede bunu bir çözüm olarak değerlendiremeyeceklerinin farkındaydı. Öte yandan savaşa muhalif gazetelerin yayınları da müdahalenin tamamen durdurulmasını istemeye başlamıştı. Hem içeriden hem de dışarıdan yükselen sesler arasında İtalya'nın askeri müdahaleyi tercih etmesi yoğun eleştiri almaktaydı. Bu yüzden ki halka moral verme ve dış siyasetlerine hâkim olan karışıklığa düzen getirmek adına 5 Kasım 1911'de İtalya, Trablusgarp'ı ilhak ettiğini ilan etmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 40-41.

⁴⁸⁶ a.e., 93.

⁴⁸⁷ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 93.

⁴⁸⁸ *Türk-İtalyan Harp Tarihi C.I*, çev. Afif Tuğrul, İstanbul, Askeri Deniz Matbaası, 1944, s. 233.

İlhak kararını duyuran metinde askeri müdahale ile Türklerin tüm mukavemetinin kırıldığı ve artık dayanacak gücünün kalmadığı belirtiliyordu. Türk tarafına daha fazla kan dökmeden uzlaşma yolunun tercih etmeleri çağrısı yapılırken, Trablusgarp ve Bingazi’de Türk hakimiyetinin izinin kalmasının dahi kabul edilemez olduğu vurgulanıyordu. Türklerin onlara sunulduğu haliyle barışa yanaşmaları salık veriliyor ve bu durumun Balkanlar’daki statükonun muhafazası için de yararlı olacağı iddia ediliyordu. Bu kararlar birlikte İtalyan hükümetinin barış için iş birliği yapmaya hazır olduğuna işaret edilirken eğer Osmanlı Devleti barışa yanaşmazsa ellerindeki tüm vasıtalarla onu barışa zorlayacakları uyarısında bulunuyorlardı.⁴⁸⁹

Tıpkı 28 Eylül günü verilen ultimatoda olduğu gibi 5 Kasım tarihinde ilan edilen ilhak kararı da bölgede yaşananlarla taban tabana zıt bir durumu tasvir etmekteydi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi İtalyan ilerleyişi ekim sonlarında artık durma noktasına geldiğinde halen daha sahil şeridinden içerilere hâkim olmaktan son derece uzak olduğu gibi Türk direnişini de kırmayı başaramamıştı. Türk tarafının Sultanın hükümdarlık hakkını kâğıt üstünde de olsa anlaşmanın içerisine sokmalarının önüne geçmeye çalışmalarına karşın henüz bölgede kendi idarelerini dahi doğru düzgün kurabilmiş değillerdi. Öyle ki, bölgenin büyük bir bölümünde Osmanlı sivil idaresi savaş boyunca aktif olarak hizmet vermeye devam edecek hatta posta hizmetleri de yine Osmanlı memurlarınca yürütülecekti.⁴⁹⁰ Osmanlı Devleti barışa yanaşmazsa kendilerinin bu barışa onu zorlayacaklarını iddia etmeleriyle aslında üstü kapalı bir biçimde savaşı daha geniş alanlara yaymalarının önünü açmaya yönelik bir tehdit olarak ele alınabilir. Savaşın ilerleyen safhalarında bu tehdidi gerçeğe dönüştürmeye yönelik attıkları adımları da inceleyeceğiz.

Ne var ki Timothy Childs’ın da belirttiği gibi bu ilhak kararının uluslararası hukuk açısından hiçbir hükmü yoktu. Bir ilhakin geçerli olabilmesi için toprak kaybına uğrayan devletin barış anlaşmasının içerisinde bunu onaylamış olması lazım geliyordu. İtalyanlarsa bu hukukun tam tersine barış anlaşmasına zorlamak ve vaziyeti

⁴⁸⁹ a.e., 234-235.

⁴⁹⁰ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 97.

kurtarmak adına ilhakı ilan etmeyi seçmişlerdi. Onlar savaş boyunca ilhaktan geri adım atmazken diğer Büyük Devletler de bu kararı onaylamaktan kaçınmışlardır.⁴⁹¹

3.4.1. İtalya'nın Trablusgarp'ı İlhak Kararı Sonrasında Arabuluculuk Girişimleri

O zamana kadar İtalyan çıkarlarını savunur bir siyaset güden İngiltere'de ilhak kararına ilişkin temkinli bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. İtalya'nın Londra elçisi ilhakı duyururken, aslında İtalyan otoritesinin insan hakları adına bölgeye girdiğini ve olabildiğince kısa bir süre orada kalmasını dilediklerini aktarmaktaydı. Fakat gelinen noktada İtalya'nın uygar devletler adına bu ilhaka mecbur kaldığını ve Türkiye'nin de hakkında geleceği belirterek kendi durumlarını savunan bir dil kullanmıştı.⁴⁹² Fakat bu duyuruya karşılık ilhakı doğrudan kabul etmeyen İngilizler öncelikle bu meseleyi diğer Büyük Devletlere danışma yoluna gideceklerini söylemişlerdir. Roma'daki İngiliz elçisi Rodd'a ilhaka karşı alacakları pozisyonu aktaran Edward Grey bu kadar erken bir ilhak girişimi beklemediğini vurgulamıştır. İtalyan elçisi İmperiali'ye bu ilhaktan önceki anlaşmalarla kendilerine doğan hakların, özellikle de ticari hakların nasıl etkilendiğini görmeden cevap veremeyeceklerini iletmiştir. Onun bu tavrına karşılık İtalyan elçisiyse Kapitülasyonlarla doğan haklarının ilhaklarla beraber ortadan kalktığını izah etmiş fakat İngiltere'nin ticari çıkarları konusunda anlaşmak için hazır olduklarını belirterek uzlaşmacı bir dil kullanmıştır.⁴⁹³

Daha önce yakın zamanda ilhakın gerçekleşeceği söylentisi üzerine İngiltere'nin Viyana elçisi Cartwright ile bir görüşme gerçekleştiren Avusturya'nın Hariciye Nazırı Kont Aehrenthal, ilhakın resmen duyurulmasının ardından kendisiyle bir görüşme daha gerçekleştirmiştir. Görüşmeyi Londra'ya aktarmakta olan Cartwright, Avusturya çevrelerinde ilhaktan duyulan rahatsızlığa işaret etmektedir. Aehrenthal'a göre İtalyanların henüz tam anlamıyla ele geçiremedikleri bir bölge için aldıkları bu kararın resmi olarak bir gerekçesi olamazdı. Bu karar ona göre barış görüşmelerini geciktirecek ve Türkler İtalya'nın ilhakını kabullenmeye

⁴⁹¹ a.e.

⁴⁹² Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd'a 5 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 319-320.

⁴⁹³ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 6 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 319.

yanaşmayacaklardı. Ayrıca Kont Aehrenthal'ın ilhakı kendisine duyuran İtalyanlarla yaptığı görüşmelerden anladığı üzere onların niyeti savaşı Ege Denizi'ne yaymaktı. Bunun doğuracağı sonuçlarından endişe eden Aehrenthal, kendilerinin Bosna'nın ilhakı krizi esnasında Türklere baskı yapmak adına denizleri kullanmanın cazip bir seçenek olduğu halde diğer Büyük Devletlerle olan ilişkilerine dikkat ettiklerinden bu yola başvurmadıklarına işaret etmiştir. Ona göre şimdi İtalya eliyle bunun gerçekleşmesi diğer Büyük Devletlerle İtalya'nın arasının açılmasına sebebiyet verebilirdi.⁴⁹⁴

Nitekim Roma'dan gelen haberler de İtalyanların bu zorluğun farkında olduğunu gösterir mahiyettedir. Başbakan Giolitti ve eski bir İtalyan diplomatla görüşme gerçekleştiren İngiltere'nin Roma elçisi Rennell Rodd, İtalya'nın Trablusgarp'ı ilhak kararı sonrasında almaya çalıştığı pozisyonu değerlendirmektedir. Bu görüşmelerden çıkardığı kadarıyla İtalyanlar Fransa ve İngiltere ile aralarını iyi tutmaya çalışırken Üçlü İttifak'tan da çıkmaya niyetli değiller. Onlara göre Üçlü İttifak çatısına kendileri için böylesine zorlu bir ortamda her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadırlar.⁴⁹⁵

Fakat İtalyan yöneticiler savaşı daha geniş alanlara yaymalarına müttefiklerinin rızası olmadığını yukarıda Aehrenthal ile olan görüşmede aktardığımız gibi çok iyi bilmekteydiler. Bu yüzden bu konuda bilgilendirmeye ve destek arayışına Avusturya veya Almanya yerine Rusya'dan başlamışlardır. St. Petersburg'daki İngiliz elçisi O'Beirne'nin aktardığına göre orada bulunan İtalyan elçisi ülkesinin gelecek operasyonlarında Çanakkale'den ve başka Güçlerin ilgi odağı olan noktalardan kaçınacağını belirterek savaşı yayacaklarının ilk sinyalleri vermektedir. St. Petersburg'daki Rus yetkililer bu iş için Rodos Adası'nı en olası hedef olarak görmekteydiler.⁴⁹⁶ Hatta bu konuda İngilizlerin İstanbul'dan edindikleri bilgiye göre İtalyanlar Ruslara nihai hareketin vaktinin yaklaştığını söylemekte fakat Ege Adalarını

⁴⁹⁴ Sir F. Cartwright'dan Sir Edward Grey'e 6 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 318.

⁴⁹⁵ Sir R. Rodd'dan Sir Edward Grey'e 6 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 320.

⁴⁹⁶ O'Beirne'den Sir Edward Grey'e 12 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 322.

işgal etmenin hükümetlerinin amaçlarına hizmet etmeyeceğini bildirmekteydiler.⁴⁹⁷ Ne var ki gelişmelerin seyri İtalyanların bu konudaki hareketlerini dürüst bir şekilde diğer devletlerle paylaşmadıklarını açıkça göstermiştir. Bu şekilde yapılan bilgilendirmeler muhtemeldir ki Büyük Devletlerin başkentliğinde bilgi kirliliği yaratıp hedef saptırmaya ve amaçlarını gizlemeye yöneliktir. Zira benzer şekilde bilgilendirmeler yakın tarihlerde hem İngilizlere⁴⁹⁸, hem de Fransızlara⁴⁹⁹ yapılmıştı.

İtalyanların bu çabasına karşılık tek yüksek ses Osmanlı Devleti'ne en yakın devlet olarak gözüken Almanya'dan değil, onun topraklarında gözü olan Avusturya'dan gelmekteydi. İngiltere'nin Viyana elçisi Sir Cartwright, Kont Aehrenthal ile yaptığı görüşmede bir kez daha Avusturya'daki İtalya'nın hareketlerinden duyulan rahatsızlığı Londra'ya aktarmaktaydı. Türk hükümetinin İtalya'nın Çanakkale Boğazı civarındaki İtalyan hareketliliğine karşı kendilerine gönderdiği önergeye değinen Kont Aehrenthal, bu önergeyi makul bulduğunu fakat kendilerine yapılan taleplere cevap vermeden önce diğer Büyük Güçlere danışması gerektiği cevabını vermişti. Bir yandan Türkiye'nin yararına olabilecek anlaşma şartlarına bakarken diğer yandan da diğer Büyük Devletleri harekete geçirmeye çalışan Kont Aehrenthal, bu meselede bütün Büyük Güçlerin ortak hareket etmesi gerektiğini belirtmekteydi. Ona göre eğer İtalyanlar Çanakkale'ye saldıracak olursa bu durum Avrupa'da büyük felaketlere yol açabilir ve ciddi sonuçlar doğurabilirdi.⁵⁰⁰

Bu konuyla alakalı İngilizlerle sıkı temas içerisinde olmaya çalışan Avusturyalı yetkililer, Londra'daki elçileri Kont Mensdorff aracılığıyla Türkiye'den gönderilen önergeye verilecek cevap hakkında İngilizlerle görüş alışverişi yapmaya çalışmıştır. Türk tarafının İtalya'nın muhtemel operasyon alanını genişletme ihtimaline karşı savunma amaçlı önlemler alabileceği ve bu durumun bölgeden geçen ticareti etkileyebileceği uyarısı üzerine yapılan görüşmede Edward Grey, temelde Türk

⁴⁹⁷ Sir G. Lowther'den Sir Edward Grey'e 20 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 324-325.

⁴⁹⁸ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 20 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 325.

⁴⁹⁹ Sir F. Bertie'den Sir Edward Grey'e 20 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 325.

⁵⁰⁰ Sir F. Cartwright'dan Sir Edward Grey'e 22 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 326-327.

tarafının alacağı önlemleri haklı bulduğunu itiraf etmesine karşın savaşa taraf olan devletlerin kendilerini rahatsız ederek savaşa lehlerine müdahaleyi amaçladıklarını düşündüğünü belirtmekle yetinmiştir. İtalyan elçisi Trablusgarp'ın ilhakının kesinliğinden taviz vermeye niyetli değilken Türk hükümeti de Trablusgarp'ın Türk hükmü altında, Müslüman bir prensin yönetiminde, bağımsız hale getirilmesini talep ediyordu. Ona göre iki taraf da savundukları fikirlerden geri adım atacak gibi değilken ara buluculuk olasılığı pek de mümkün gözükmemekteydi.⁵⁰¹

Avusturyalı diplomatların niyetli oldukları fakat İngilizlerin sıcak bakmaması yüzünden başarısız oldukları arabuluculuk girişiminin bir benzeri 1911 Aralık ve 1912 Ocak ayları içerisinde Rusya tarafından da yürütülmeye çalışılmıştır. Rus Hariciye Nazırı Sazonov'un önerisi Türk tarafına Trablusgarp'ın kaybedildiğinin bütün Büyük Devletlerin ortak katılımıyla “*dostça fakat ciddi bir baskıyla*” kabul ettirilmesi gerektiği idi. Bu durumun kabulü için Fransa'nın zorlayıcı ülke olmasını İngiliz Hariciye Nezareti'ne önermekteydi.⁵⁰² Fakat bu öneriye de İngilizler tarafından sonuçsuz kalacağı gerekçesiyle sıcak bakılmamaktaydı. Edward Grey, Almanya ve Avusturya'nın kendileri ile beraber hareket edeceğinden emin olmadan kendilerini ön plana çıkarmalarının Babıali karşısında kendilerini zor duruma sokabileceğini düşünüyordu. Eğer böyle bir baskıyı Üçlü İtilaf Bloğu olarak uygulayacak olurlarsa bu durumun Avusturya ve Almanya'nın İstanbul'daki yönetimle daha dostane ilişkiler kurmasına yol açabilirdi.⁵⁰³

Oysa Edward Grey'in kendisi de İtalyanların “*Tüm bu Trablusgarp işine burnunu sokarak aptallık ettiğini*” düşünmekteydi. İtalyanların Trablusgarp'ta uyguladığı vahşetin tamamen bilincinde olmasına ve savaş yolunun tercihi yerine barış yoluyla çoktan İtalya'nın amacına ulaşabileceğini kabul etmesine karşın⁵⁰⁴ savaşın başladığı günden beri olan tavrını devam ettirip bir türlü ara buluculuk tekliflerine

⁵⁰¹ Sir Edward Grey'den Sir F. Cartwright'a 22 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 327-328.

⁵⁰² Sir G. Buchanan'dan Sir Edward Grey'e 26 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 352.

⁵⁰³ Sir Edward Grey'den Sir G. Buchanan'a 29 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 353.

⁵⁰⁴ Sir Edward Grey'den Sir R. Rodd'a 14 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 322.

karşılık vermemesinin yalnızca Trablusgarp'ta değil tıpkı Kont Aehrenthal'ın öngördüğü gibi Osmanlı hakimiyeti altındaki diğer bölgelerdeki vaziyetin de kontrolden çıkmasına sebebiyet verdiğini ilerleyen bölümlerde ele alacağız.

3.4.2. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ni Barışa Zorlamak İçin Girişimleri ve Barış Anlaşması

Arabuluculuk için Avusturya ve Rusya'nın yaptığı girişimlerin sonuçsuz kalması İtalya'ya daha önceden sinyali verdi, savaşı daha geniş alana yaymak için gereken fırsatı da sağlıyordu. Bunun için ilk girişimlerden birisi Beyrut Limanı'nın 24 Şubat 1912 tarihinde bombalanmasıdır. Limandaki Avnullah ve Ankara isimli Türk donanmasına ait iki geminin varlığını bahane eden İtalyanlar önce gemileri batırmış, ardından da şehri topa tutmuşlardı.⁵⁰⁵ Bununla beraber İtalya'nın Beyrut Limanı bombardımanı bekledikleri etkiyi vermekten uzak kalmıştı. Bombardımandan iki gün sonra Tanin'deki köşesinde Hüseyin Cahit şöyle diyordu; “...Beyrut bombardımanının harbe tesir itibarıyla hiçbir ehemmiyetini görmüyoruz. İtalyan gazetelerinin uzun zamandır bahsettikleri Trablusgarp'ı terk etmeye mecbur edecek hareket elbette bu olamaz. Bunun yalnız bir manası vardır. İtalyan efkâr-ı umumiyesini avutmaktan ibarettir.”⁵⁰⁶

Hüseyin Cahit'in bu tespiti son derece haklıydı. Zira kaybedilen iki donanma gemisi ve verilen şehitlere rağmen İtalya'nın bu hamlesiyle Osmanlı Devleti'ne diz çöktürmesi mümkün değildi. Fakat Beyrut bombardımanı yalnızca İtalyan kamuoyunu rahatlatma amacı taşıyan bir saldırı gözüyle bakmamak gerekir. Bu saldırıyla birlikte İtalyanlar daha büyük hedeflere saldırı öncesinde nabız yoklaması yapıyorlardı. Eğer bekledikleri kolaylık kendilerine sağlanmazsa Akdeniz'deki herhangi bir noktaya yeni bir saldırı gerçekleştirmeleri o kadar da zor değildi. Hatta İtalyan donanması Çanakkale'ye düzenlenecek bir saldırı için 5 Kasım'dan beridir Giolitti'ye baskıda bulunuyordu.⁵⁰⁷

Beyrut Limanı'nın bombalanmasını takip eden günlerde Büyük Devletlerin Roma'daki elçilerinin bir kez daha İtalya'nın barış şartlarını öğrenmek için

⁵⁰⁵ Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2006, s.30-32.

⁵⁰⁶ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 97.

⁵⁰⁷ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 133.

girişimlerde bulunmuş olması bu saldırının Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinden çok savaşın daha geniş alana yayılmasını istemeyen devletler üzerinde tesir yarattığını göstermesi bakımından önemlidir. Ne var ki 9 Mart 1912’de yapılan bu girişimlere 15 Mart 1912 tarihinde verilen İtalyan cevabında önceki arabuluculuk girişimlerinde verilenden farklı bir yaklaşım yoktur. İtalyan hükümetinin Trablusgarp üzerindeki tam egemenliklerinin tanınmasını şart koştuktan geri adım atmadığı müddetçe Osmanlı Devleti yöneticilerinin de savaştan vazgeçmeye niyeti yoktu. Hatta İstanbul’daki İngiliz elçisi G. Lowther’in Londra’ya gönderdiği raporda belirttiği üzere İtalya’nın sunduğu barış şartları yalnızca Osmanlı Devleti’nin savaşa devam etme azmini kuvvetlendirmiştir.⁵⁰⁸ Bu yüzden bir yandan müzakereler sürerken diğer yandan da savaş hali mart ayı içerisinde de devam etmiştir.⁵⁰⁹

18 Nisan günü İtalyan donanması 1912 yılı içerisindeki en büyük hamlesini yaparak Çanakkale Boğazı’ndaki Türk istihkamlarını topa tutmuştur. Fakat bu saldırı başarısızlıkla sonuçlanmış ve İtalya’nın Osmanlı Devleti’nin savunma direncini kırmasına hiçbir faydası dokunmamıştır. Aksine bu girişim Osmanlı Devleti’nin karşı hamlede bulunarak Boğazları tüm gemilerin geçişine kapatmasına neden olmuştur.⁵¹⁰ Uğradıkları başarısızlığı örtmeye çalışan İtalyan Hariciye Nazırı San Giuliano’nun Roma’daki İngiliz elçisi ile gerçekleştirdiği görüşmede Türk istihkamlarını bombalama gibi bir amaçlarının olmadığını dile getirmesi ve Çanakkale’ye saldıran amiralin böyle bir emirle görevlendirilmediğini söylemesi ihtimaldir ki Çanakkale Boğazı’nın gemi trafiğine kapatılmasındaki sorumluluklarını en aza indirme yönünde bir gayrettir.⁵¹¹

İtalyanlar bu konuda bir kasıtları olmadığına dair İngiliz Hariciye Nezaretini ikna etmeye uğraşırken, İngilizler de Osmanlı yöneticilerini Çanakkale’yi tekrar gemi trafiğine açmak için ikna etmeye uğraşmaktaydılar. İstanbul’daki İngiliz elçisi G. Lowther’e Edward Grey tarafından gönderilen telgrafta Türk hükümetinin gerekli gördüğü durumlarda haklarını koruma adına böyle eylemlerde bulunmasını anlayışla

⁵⁰⁸ Sir G. Lowther’dan Sir Edward Grey’e 20 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 382-383.

⁵⁰⁹ Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, s. 123-124.

⁵¹⁰ Hayta, **Ege Adaları Sorunu 1911’den Günümüze**, s. 35.

⁵¹¹ Sir R. Rodd’dan Sir Edward Grey’e 19 Nisan 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 386.

karşılıklarını fakat Karadeniz'e giden ticaret gemilerinin geçişine izin verilmesi gerektiğinin bildirilmesi isteniyordu.⁵¹² Yine İngiliz Hariciye Nezareti yazışmalarından anlaşılmaktadır ki Karadeniz'e giden yolun kapanmasından en çok etkilenen ülke olan Rusya da Boğazların bir an önce açılması için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktaydı. Hatta bunu sağlamak adına Boğazlar'a gemi göndermenin gerekli olduğu Rusya'da belli çevreler tarafından dile getirilmekteydi.⁵¹³ Bununla beraber Boğazların mayınlardan temizlenip yeniden açılması 20 Mayıs'ı bulmuştur.⁵¹⁴

Beyrut'un bombalanmasından ve Çanakkale Boğazı'na yönelik teşebbüsünden sonuç alamayan İtalyanların bir sonraki teşebbüsü Rodos ve 12 Ada'yı işgal etmek olmuştur. Bu adaları işgal etmenin sahip olduğu deniz üstünlüğü sebebiyle İtalyanlar için esasında hiçbir zorluğu bulunmamaktaydı. Asıl zorluk müttefiki Avusturya'yı bu işgale ikna etmekteydi.⁵¹⁵ Savaşı daha geniş bölgelere yaymayacakları konusundaki verdikleri sözü Osmanlı limanlarını ve Çanakkale Boğazı'nı bombalayarak çığnemiş olsalar da İtalyanların henüz Trablusgarp dışında bir işgal girişimleri olmamıştı. Bununla beraber 12 Ada üzerinde girişmeyi planladıkları işgale karşı Avusturya Hariciye Nazırı Kont Berchtold'un itirazı sebebiyle harekâtı ertelemişlerdi. Fakat bu erteleme fazla uzun ömürlü olmamıştır. Berchtold'un İtalya'yla yaptıkları Üçlü İttifak Anlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmaya devam eder yöndeki tutumu nihayet İtalyanların gerekirse Üçlü İttifak'ı terk edecekleri tehdidini savurmalarına sebep olmuş ve Berchtold da geri adım atmak zorunda kalmıştır.⁵¹⁶

Avusturya'nın da ikna edilmesi sonrasında 12 Ada'ya yönelik ilk işgal 28 Nisan tarihinde Astropalya Adası'na yapılan çıkarmayla başlamıştır. Bu ilk işgali takip eden günlerde İtalya tüm hedeflediği adaları birer birer işgal etmiştir. Yalnızca

⁵¹² Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 20 Nisan 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 388.

⁵¹³ Sir Edward Grey'den Sir G. Buchanan'a 22 Nisan 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 398.

⁵¹⁴ Hayta, **Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze**, s. 35.

⁵¹⁵ Giolitti'nin hatıratında aktardığına göre Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için birkaç Türk adasının işgal edilmesini Fransa Başbakanı Poincare bizzat önermişti. Giolitti, **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?**, s. 110-111. Başka bir görüşmede Rus Hariciye Nazırı Sazonov da "Eğer İtalya Türkiye'yi bir iki hayati noktadan vurursa bundan memnun olacağını" söylemişti. **a.e.** s. 103.

⁵¹⁶ Bu süreç içerisinde Almanya'nın İtalya'nın Adalar'a düzenleyeceği harekete engellemeye çalışmadığı da aksine Avusturya'yı ikna için gayret göstermiş olması da ilginç bir ayrıntıdır. **a.e.** s. 109-112.

Rodos'ta İtalyan işgaline karşı bir mukavemet gösterilmişse de 5 Mayıs 1912 günü buradaki direniş de sona ermiştir. İtalyanlar son olarak 20 Mayıs'ta İstanköy Adası'nı işgal ederek 12 Ada ve Rodos'u işgal amaçlarına ulaşmışlardır.⁵¹⁷

Her ne kadar Osmanlı Devleti yöneticileri 12 Ada'nın ve Rodos'un işgalinin Osmanlı hükümetinin tutumunu etkilemeyeceğini söyleseler de İtalya'nın bu hamlesi diğerlerine göre Osmanlı Devleti üzerinde çok daha etkili olmuştur.⁵¹⁸ Zira İtalya'nın gerçekleştirdiği işgallere karşı diğer Büyük Devletlerin tepkisiz kalması Osmanlı Devleti yöneticileri arasında Trablusgarp'tan atmaya güçlerinin yetmediği bir düşmana karşı tek başlarına ne kadar savaşımaya devam edecekleri konusunda bir görüş ayrılığına itmiştir. Trablusgarp'ta devam eden başarılı direnişe karşın İstanbul'da savaşın Osmanlı maliyesine olan yükü arttıkça İtalyanlarla barış masasına oturulması gerektiğini söyleyenlerin sayısı da artmaktaydı. Nihayet Üçlü İtilaf Devletleri'nin aracılığıyla Osmanlı Devleti ve İtalya arasındaki resmi olmayan barış görüşmeleri 12 Temmuz 1912 tarihinde Lozan'da başlamıştır.⁵¹⁹ Fakat Halaskar Zabitan Olayı ve bunu takip eden günlerde Sait Paşa'nın kabinesinin istifası üzerine taraflar arasındaki görüşmeler 28 Temmuz'da kesilmiştir.⁵²⁰ Yaşanan kabine değişikliğinin görüşmelere olan etkisiyle barış anlaşmasının imzalanması 15-18 Ekim tarihleri arasında Uşi'de mümkün olacaktır.⁵²¹

Uşi Barış Anlaşması bir yıldan fazla zamandır devam eden Trablusgarp Savaşı'nı nihayet bitirmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin savaşın başından itibaren dış politikada yalnızlığa mahkûm edilmesinin sonuçları barış anlaşmasıyla birlikte Trablusgarp'ın ve 12 Ada'nın kaybedilmesinden çok daha ağır olmuştur. Bu süre içerisinde Rusya'nın gölgesi altında bir araya gelen Balkan Devletleri, Balkan İttifakı'nı kurmuş ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki yüz yıllardır süregelen hakimiyetinin sonunu getirecek Balkan Savaşı'na hazırlanma imkânı bulmuşlardır.

⁵¹⁷ Hayta, *Ege Adaları Sorunu 1911'den Günümüze*, s. 37-43.

⁵¹⁸ a.e. s. 43-44.

⁵¹⁹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 127-128.

⁵²⁰ Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım I, s. 133.

⁵²¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s. 137.

3.5. Trablusgarp Savaşı'nın Boğazlar ve Balkan Yarımadası Üzerine Olan Yansıması

İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'nı kısa sürede bitirmeye yönelik hedefini gerçekleştirememesi kendisi açısından insan ve kaynak kaybından ibaret kalsa da Osmanlı Devleti için savaşın sürdüğü her gün çatışmanın dışında kalan alanlarda da toprak kaybı yaşama ihtimalini arttırmaktaydı. İtalya'nın barış için dayattığı şartları kabul ettirmek adına attığı cüretkâr adımlara karşılık Osmanlı Devleti'nin ne kadar aciz ve yalnız olduğunun ortaya çıkması, bu krizden kendilerine fırsat yaratmak isteyen Rusya ve Balkan Devletlerini harekete geçirmiştir.

3.5.1. Trablusgarp Savaşı'nın Boğazlar Üzerine Olan Yansıması

Savaşın patlak verdiği Eylül-Ekim döneminde ne Almanya'dan ne de İngiltere'den umduğunu bulamayan Osmanlı Devleti'nin geçirdiği buhranlı dönem, tıpkı birkaç sene önce Bosna'nın ilhakı sürecinde olduğu gibi Rusların tekrardan harekete geçmesi için yeterli olmuşa benzemektedir. İtalya ile yaptıkları Racconigi Anlaşması ile Trablusgarp'a karşılık Boğazlar'daki çıkarlarına saygı duyulacağı teminatı alan Rus yetkililer şimdi İtalya'nın kendi payına düşeni aldığı gibi harekete geçmek niyetindeydiler. Daha Mebusan Meclisi açılmamış, hükümet güven oyu almamışken Sait Paşa ile 12 Ekim tarihinde bir görüşme gerçekleştiren Rusya'nın İstanbul elçisi Tcharykoff, onunla taslak bir metin üzerinde uzlaşmaya varmıştır. Anlaşma taslağına göre Rusya, Boğazları ve onları çevreleyen toprakların güvenliğini sağlamanın karşılığında savaş gemileri için serbest geçiş hakkı almaktadır. Bunun dışında Balkanlar'daki statükonun korunması ve Balkan Devletleri ile Türkiye'nin arasının iyi olması için de yardımcı olmayı önermektedir. Ne var ki bu konuda her iki ülkeyle de henüz bir anlaşmaya varmamış olmasına karşın Tcharykoff bu taslakta İngiltere ve Fransa'nın da onayı olduğunu Türk tarafına iletmiştir.⁵²²

Bu görüşmeden Fransız Hariciye Nezareti'nin bilgilendirmesi sonucu haberdar olan İngilizlere Ruslar ancak 23 Ekim tarihinde Londra'daki Rus elçisi kanalıyla

⁵²² Sir A. Nicolson'dan Sir Edward Grey'e 20 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 311-312.

bilgilendirmede bulunmuşlardır. Rus elçisi İstanbul'daki Rus meslektaşının Balkanlar'da statükonun korunması amacıyla Balkan Devletleri'ni ikna edeceğini, İstanbul'un Türklerin elinde kalmasını sağlayacağını bunun karşılığında da Rus gemilerinin Boğazlar'dan geçişi için izin alınacağını aktarmıştır. Rus Hariciye Nazırı Vekili Neratof bu görüşmelere ilişkin İngiltere'nin desteğini sorgulamaktadır. Fakat beklentilerinin aksine İngilizlerden bu konuda kendilerine bir destek gelmemiştir. Elçiye verdiği cevapta Edward Grey, üç yıl önce Isvolsky ile aralarında geçen konuşmadan farklı bir yerde olmadıklarını belirtmiştir. Bunun yanında kendilerinin Türk topraklarıyla alakalı herhangi bir yükümlülüğün altına girmeye niyetlerinin olmadığını da vurgulamıştır.⁵²³

Ruslar meseleyi bir oldu bittiye getirerek Boğazlar konusunda istedikleri geçiş serbestliğini sağlamaya çalışmışlarsa da tıpkı üç yıl önceki gibi yine İngilizlerin engeliyle karşılaşmışlardır. Grey'in belirttiği gibi İngilizler Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile alakalı yükümlülüklerden kaçınmaya devam etmekteydiler. Buna karşılık yaşanan gelişmeler ışığında söylememiz mümkündür ki İngilizler, Fransa'nın arabuluculuk teşebbüsüne katkı sağlamayarak ve Rusya'nın Boğazlar konusunda inisiyatif almasına izin vermeyerek müttefiklerinin de Osmanlı Devleti ile beraber çalışacağı koşulları ortadan kaldırmaya gayret göstermektedir. Bu durum uzun vadede Osmanlı Devleti'ni aslında gerçek anlamda hiçbir fayda sağlayamadığı Almanya'ya çok daha mahkûm bir hale getirerek İtilaf Devletleri ile arasının açılmasına sebebiyet vermiştir.

Nitekim İngilizlerin kendilerine destek çıkmaması Rus yetkililerin de elçisinin arkasında durmamasına neden olmuştur. Rus Hariciye Nazırı ile görüşen İngiltere'nin St. Petersburg elçisi O'Beirne'in aktardıklarına bakılırsa İstanbul'daki Rus elçisinin yaptığı girişimlerin tam olarak Rus hükümetinin dileklerini yansıtmadığı kendisine beyan edilmişti.⁵²⁴ Fakat her ne kadar elçi Tcharykoff'un bu girişiminin arkasında

⁵²³ Sir Edward Grey'den O'Beirne'e 23 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 313.

⁵²⁴ Sir Edward Grey'den Sir G. Lowther'e 24 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 314.

resmiyette hükümetinin desteği olmasa da Rus Hariciye Nezareti'nin Boğazlar konusundaki emellerinden kolay kolay vazgeçmeye niyeti yoktu.

Fransız diplomatlar kanalıyla Edward Grey'e ulaşan bilgiye göre Ruslar Fransız hükümetinden Boğazlarda kendilerine hareket serbestliği tanınmasını isteyen özel bir ricada bulunmuşlardı. Fransa'nın Londra elçisi Selves benzer bir ricanın İngiliz hükümetine de yapıp yapılmadığını öğrenmeye çalışıyordu.⁵²⁵ Görünen o ki Rus diplomatlar İngiltere'yi ikna edemedikleri görüşmeleri Fransa'yla ilerletip kendilerince bir çıkış yolu bulmayı amaçlıyorlardı. Fakat İngilizlerin o zamana kadar geçen sürede Boğazlar konusunda gösterdiği reflekslerde bir değişiklik olmadığını gösterircesine Edward Grey kendilerine böyle bir ricanın gelmediğini aktarmak ve 1908'de Isvolsky'e Boğazlar hakkında verdikleri sözü destekleyeceğini yinelemekle yetinmiştir. Onun bu tavrı Fransızları da etkilemiş benzemektedir. Selves Rusların talepleri ile alakalı İngilizlerin kabul ettikleri kadarını tanıyacaklarını ve gerekirse destekleyeceklerini belirtmiştir.⁵²⁶

Rusların hem Fransızlardan hem de İngilizlerden anlaşma için destek aldıkları iddialarıyla önceden anlaştıkları taslağı kabul ettirmek için çalışmaya devam ettiklerinin işaretleri ilerleyen günlerdeki yazışmalarda da açıkça görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı Asım Bey'le görüşen İngiltere'nin İstanbul elçisi Sir Lowther, onun kendisine Rus savaş gemilerinin Boğazları geçmesi üzerine bir teklif almalarına karşın Majestelerinin Hükümeti'nin bu devlete ne tür bir destek vereceği hakkında bir cevap alıp almadığına ilişkin soru yönelttiğini Londra'ya haber vermektedir. Bu soruya olumsuz yanıt verdiğini söyleyen elçi, bununla beraber böyle bir konuda Türk hükümetiyle konuşmadan herhangi bir karara varmalarının da mümkün olmadığına işaret eder.⁵²⁷

Lowther'in aktardığına göre Asım Bey, onun anlattıklarının Ruslar tarafından kendilerine aktarılanlardan daha farklı olduğu için huzursuz olmuştur. Zira o zamana

⁵²⁵ Sir Edward Grey'den Sir F. Bertie'e 18 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 323.

⁵²⁶ Sir Edward Grey'den Sir F. Bertie'e 18 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 323.

⁵²⁷ Sir G. Lowther'den Sir Edward Grey'e 25 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 329.

kadar geçen görüşmelerden yaptığı çıkarım olası bir Rus teklifine karşı Osmanlı Devleti'nin yalnız başına bırakılacağı şeklindedir. Böyle bir durum olursa Rus teklifiyle başa çıkamayacaklarından endişe eden Asım Bey, bu sorunun yalnızca kendilerini ve Rusya'yı ilgilendiren bir sorun değil, uluslararası bir sorun olduğuna vurgu yapmıştır. Asım Bey ayrıca Rus elçisinin bu konuda Rusya'nın lehine bir antlaşma imzalatmak konusunda hırsları olduğunu, böyle bir antlaşmayı imzalatan Rus elçisinin Rusya'da büyük bir adam olarak ölümsüzleştirileceğine, diğer yandan da bu tarz bir antlaşmaya imza atan Türk elçisinin de ülkesinde bir vatan haini olarak görüleceğinden emin olduğunun altını çizmiştir. Konuşma sonunda bu konunun Londra'ya, İngiliz Hariciye Nazırı Edward Grey'e iletilmesi için Lowther'e yalvaran Asım Bey, İngiltere'den görecekları destek karşısında mevcut hükümetin de bu ülkeye karşı dostane bir tavır içerisinde olacağını belirtmiştir.⁵²⁸

Bu yazışmaların da açıkça gösterdiği üzere bir yandan savaşan devletler arasında arabuluculuğa soyunmak üzere olan Rusların diğer taraftan ellerine geçen önemli bir fırsatı değerlendirmek adına müttefiklerinin rızasını dahi almadan hareket etmekten çekindikleri yoktu. Fakat Fransa ve İngiltere'ye çeşitli defalar başvuruda bulunmalarına karşın kabul ettiremedikleri bu girişimi daha fazla zorlayabilme ihtimallerinin kalmadığı da aşıkardı. Bu sebeptendir ki rahatsızlığı sebebiyle bir süredir istirahatte bulunan Rus Hariciye Nazırı Sergei Sazonov, St. Petersburg'a dönüşünün ardından bu girişimi sonlandırmış ve bu görüşmelerin hükümetlerinin resmi tavrı olduğunu açıkça yalanlamıştır.⁵²⁹

3.5.2. Trablusgarp Savaşı'nın Balkan Yarımadası Üzerine Olan Yansıması

Rusya'nın Boğazlar konusundaki teşebbüsünün akim kalmasının Balkan İttifakı'nın kuruluşunda ve Osmanlı Devleti'ni hedef alan bir oluşuma dönüşmesinde bir etkisinin olduğunu söylememiz mümkündür. Zira bu anlaşma hayata geçseydi Osmanlı Devleti Rusya'nın himayesi altında kukla bir devlet olacağından Balkan Devletleri'nin hedef tahtasına Avusturya'nın koyulmasından başka bir seçenek

⁵²⁸ Sir G. Lowther'den Sir Edward Grey'e 25 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 329.

⁵²⁹ Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, s. 117-118.

kalmayacaktı. Fakat gelişmeler Osmanlı Devleti'nin giderek kan kaybetmesine ve hiçbir Büyük Devlet tarafından haklarının korunmadığı bir döneme girmesine neden olunca Trablusgarp için İtalya'nın, Boğazlar için Rusya'nın harekete geçmesi gibi, Makedonya için de genç Balkan Devletleri harekete geçmiştir.

Bu düşünceyi destekler şekilde daha savaşın başında İtalyanlara Karadağ Kralı tarafından yapılan bir teklif vardır. İtalya Kralı'nın kayınpederi de olan Karadağ Kralı Nikola, Arnavutluk'un istilasını ve diğer Balkan Devletleri ile ortak hareket etmek üzerine bir teklif sunmuştu. Fakat bu teklif halen daha savaşın birkaç hafta içerisinde biteceğini düşündüğünden savaşı yaymak istemeyen İtalyan makamlarınca kabul görmemişti. Hatta Nikola benzer bir teklifi İtalya'ya karşı Avusturya'ya da yapmışsa bundan bir sonuç alamamıştı.⁵³⁰ Her iki büyük komşusundan da hayır yanıtını aldıktan sonra harekete geçmeye cesaret etmemesi gereken Balkanların en güçsüz ülkesi Karadağ, aylar geçip süreç Osmanlı Devleti için giderek yıpratıcı olmaya başladıkça daha cüretkâr bir politika takip eder hale gelmişti.

Çetine'deki İngiliz elçisi Kont de Salis'in Edward Grey'e aktardığına göre Kral o sabah kendisini çağırtmış ve Türkiye'yle İtalya arasında süre giden savaşın kendisine ağır bir yük olduğunu söylemiştir. İtalyanların önceden söz verdiği şekliyle bu çatışmayı nasıl erken bir tarihte bitirebileceğini anlayamadığını belirten Kral Nikola, Türklere Ege Deniz'inden gelebilecek bir saldırıya karşı bolca zaman kazandırdıklarını düşünmekteydi. Öte yandan Türklerin Kosova'da birliklerini seferber etmeye başladıklarına ilişkin aldığı haberlere de değinen Kral, onların yerinde olsa komşularını rahat bırakarak iyi bir iş yapmış olacağını iddia etmekteydi. Zira onlarınki kadar küçük bir ülke sabırla gününü beklemekle yetinebilirdi. Onlar günlerini beklerken hangi taraftan olursa olsun çıkacak bir yangın da kendileri için iyi bir gelişme olabilirdi.⁵³¹

Üstü kapalı tehditlerle niyetlerini İngilizlere belli eden Karadağlılar, bu konuşmayı takip eden günlerde çok daha ciddi eylemlere cüret edebilecek gücü kendilerinde bulmuşlardır. Aralık 1911'de Karadağ ve Osmanlı Devleti arasında

⁵³⁰ a.e., s. 88.

⁵³¹ Kont de Salis'den Sir Edward Grey'e 27 Kasım 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 333.

toprak değişimini öngören bir taslağı zorla Asım Bey'e kabul ettirmeye çalışan Kral Nikola'nın bu hamlesi Avusturya'nın araya girmesiyle engellenmişse de⁵³² bu teklifin içeriği Karadağ'ın Balkan Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edecek cüreti ne zaman kazandığını göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Yalnız Karadağ değil, diğer Balkan Devletleri temsilcileri ile İngiliz diplomatlar arasında geçen görüşmelerde de savaşın bölgedeki dengeleri nasıl altüst ettiğinin izleri bulunmaktadır. Ültimatoma verildiği 28 Eylül günü Belgrad'da bulunan İngiliz elçisi Sir R. Paget, Sırp Başbakanı Milovanovitch ile bir görüşme gerçekleştir. Onun aktardıklarına bakılırsa Milovanovitch Türklerin İtalyan taleplerine boyun eğerek istediklerini vereceklerini düşünüyordu. Ona göre savaşın çıkmasının Osmanlı Devleti için kaçınılmaz bir yıkıma sebebiyet vermesi muhtemeldi. Bu yıkıma bağlı olarak Balkanların da karışacağını ve Avusturya'nın Arnavutluk için harekete geçebileceğine İngiliz elçinin dikkatini çeken Milovanovitch, böyle bir durumda Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın çıkarlarını korumaktan geri durmayacağını ve Türk topraklarının paylaşılmasına katılacaklarını belirtiyordu. Önceki krizlerde olduğu gibi tehdit edilmelerinin harekete geçmelerinin önünde duramayacağını da belirten Başbakan aksi tarzda bir hamlenin onları Avusturya'nın kucağına atacağını ve kısa bir süre sonra bağımsız krallıklarının yok olacağını düşünüyordu. Ona göre Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın beraber hareket etmesi Avusturya karşısındaki hakiki tek şansları gibi görünüyordu. Öte yandan Milovanovitch'in iddiasına göre Sırp, *Türk hakimiyetindeki bölgeleri almak için Avusturya ile beraber savaşmaya da o toprakları savunmak için diğer devletlerle beraber Avusturya'ya karşı savaşmaya da* hazırlık yapmış durumdaydılar.⁵³³

Milovanovitch'in yaptığı açıklamalardan da görüldüğü gibi İtalyanlar aksini iddia etseler de Trablusgarp için verilecek bir savaşın Balkanları karıştıracadından emin gözükmekte olan Sırp, çıkarlarını koruma adına Avusturya ile savaşmaya hazır oldukları gibi paralanacağına kesin gözle baktıkları Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeye de bir o kadar hazırlardı. Nitekim savaşın başlamasıyla birlikte

⁵³² Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s. 116.

⁵³³ Sir R. Paget to Sir Edward Grey 28 Eylül 1911, *B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War*, s. 283-284.

temaslarını sıklaştırmaya başlayan Sırp diplomatlar İngiltere'nin Hariciye Müsteşarı Arthur Nicolson ile bir görüşme gerçekleştirirler.

Görüşmede Viyana'nın Yenipazar'ı ele geçirmek harekete geçeceğini ve buna gerekçe sağlamak için de Arnavutluk'taki sorunları körükleyeceğine ilişkin Sırp yetkililerin endişeleri paylaşılmıştır. İngilizler, Sırp'ları görünürde böyle bir hareketlilik olmadığı yönünde ikna etmeye çalışmışlarsa da Sırp'ların endişesi geçmişe benzememektedir. Sırp diplomatlar geçmişteki deneyimlerinden aldıkları dersle Avusturya'nın çıkarlarına uygun bir şekilde süreci olgunlaştırmaya çalıştığını düşünmekteydiler. Bu endişelerinin yanında Bulgaristan ile olan yakınlaşma çabalarına da değinen elçi, bu niyetlerinin İngiltere tarafından nasıl görüldüğünü öğrenmeye çalışmaktaydı. Elçiye cevaben Nicolson, kendilerinin Balkan Devletleri arasındaki anlayışın gelişmesinden rahatsız olmadıklarını ve iyi niyet beslediklerini belirtmekle yetinip, iki devlet arasındaki yakınlaşmada aktif rol almayacaklarını vurgulamıştır.⁵³⁴

Trablusgarp Savaşı için arabuluculuk girişimleri sonuç vermezken Bulgaristan'dan gelen haberler de Sırp'ların niyetli oldukları yakınlaşmanın daha da olgunlaştığını gösterir mahiyettedir. Sofya'da bulunan İngiliz elçisi Bax-Ironside, Bulgar ve Sırp başbakanlarının Vichy'e düzenlenen bir seyahatten sonra 11 Ekim tarihinde beraber döndüklerini ve yolculuk esnasında geçen süreyi de birlikte değerlendirdiklerini aktarmaktadır. Bax-Ironside, Bulgaristan ve Sırbistan'ın Arnavutluk isyanının yol açtığı sorunlara, Karadağ'ın ortaya çıkardığı savaş tehlikesine ve Avusturya'nın Balkanlar'daki tehdidine karşı ortak hareket etme yönünde bir yakınlaşma içerisine girdiklerini gözlemlemekteydi. Fakat İngiliz elçisi bu yakınlaşmada Osmanlı'ya karşı tehditkâr bir tarafın olmadığını, üstelik Sırp'ların Osmanlı ile aralarını iyi tutmaya özen gösterdiğini iddia ederek taraflar arasındaki bir savaş ihtimalini de yok saymaktaydı. Fakat bunu belirtmesinin yanında iki devletin Osmanlı'nın parçalanması sonrasında nereleri kendi aralarında pay edeceklerine dair gizli bir anlaşma yaparak harekât noktalarını önceden kesinleştirilmiş belli bölgelerle sınırlandırmak niyetinde olduğuna da değinmekteydi. Amaçları Avusturya harekete

⁵³⁴ Sir Edward Grey'den Sir R. Paget'e 2 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 297.

geçene kadar statükoyu korumaktan ibaretti. Rusya'nın Türkiye'ye karşı bir hareketi desteklemediğini açıklaması da bu kararlarında etkili olmuşa benzemektedir.⁵³⁵

Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu tarihler tam da Rusların Boğazlar ve çevresindeki toprakları himayeleri altına almalarını içeren taslağı Osmanlı Devleti'ne sundukları tarihlerdi. Dolayısıyla Rusların Balkan Devletlerini mümkün olduğunca dizginleyerek Osmanlı Devleti'ni anlaşılmaya razı edecek bir ortamın oluşmasına gayret gösterdiklerini söylememiz mümkündür. Fakat gönderilen raporun devamında Makedonya toprakları için yaptıkları paylaşmaya da değinen elçinin, bu iki devlet arasındaki yakınlaşmanın Osmanlı Devleti'ne zararının olmayacağı yönündeki iddiası kendi içerisinde dahi çelişkili bir görünüm sergilemektedir.

Zira “*Avrupa'daki Türkiye'nin*” paylaşılması adına bu iki devletin zamanı geldiğinde nerelerde gözü olduğu üzerine yürütülen müzakerelere raporda açıkça yer verilmekteydi. Elçiye göre şimdiye kadar geçen süre içerisinde iki ülkenin toprak paylaşımı konusunda bazı noktalarda anlaşmazlıkları vardı. Bulgarlar Ayastefanos Anlaşması'na göre sahip oldukları toprakları ön plana çıkararak çok daha büyük toprak beklentileri içerisinde olmuşlardı. Fakat anlaşılan o ki görüşmeler neticesinde kabaca bir anlaşma sağlanmıştı. Paylaşım zamanı geldiğinde Bulgarlar Üsküp'ün Sırpların eline geçmesine ses çıkarmayacaklardı. Bunun karşılığındaysa Manastır ve Selanik'i ele geçirmeleri hususunda Sırpların rızasını alacaklardı.⁵³⁶ Bu anlaşmayla birlikte görünüşte güçlü bir Avusturya'ya karşı savunma çerçevesinde değerlendirilen, fakat kısa süre içerisinde güçsüz bir Osmanlı Devleti'ne karşı saldırı amacını taşıyan bir ittifakın kurulmasının temelleri Trablusgarp Savaşı'nın ilk aylarında atılmıştır. Açıkça Osmanlı topraklarının paylaşımı anlamına gelen bu görüşmenin vahameti bununla da sınırlı değildi. Bulgar Başbakanı Gueshoff, Yunanlılarla da ilişkileri geliştirme ve ortak tehdit Avusturya'ya karşı beraber hareket etmek gerekliliğini öne sürmekte ve Sırpların da aynısını yapmasını tavsiye etmekteydi.⁵³⁷

⁵³⁵ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 23 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 513.

⁵³⁶ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 23 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 513.

⁵³⁷ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 23 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 513.

Aslında bu noktada tıpkı Bulgar-Sırp yakınlaşmasının eskiye dayanması gibi Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki uzlaşma çabalarının da yeni olmadığını belirtmekte yarar vardır. Times gazetesinin Balkan temsilcisi J.D. Bourchier ile Yunan siyasetçi Venizelos arasında sıkı bir dostluk vardı. Venizelos ona Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki bir anlaşma bulması yönündeki düşüncelerini paylaşmış ve bu konudaki ortak çalışmaları neticesinde Bourchier vasıtasıyla 1911 baharında Bulgar yetkililere teklifler gönderilmiştir. Buna karşılık Bulgar Kral Ferdinand'ın Girit meselesine müdahil olarak bir savaşa girmek istemeyişi ve Rusların bir anlaşma yapılacaksa öncelikle Sırlarla yapılması yolundaki baskıları neticesinde Bulgarlar, Yunanlılarla ön müzakerelere başlamada gönülsüz gözükmüşlerdir.⁵³⁸ Fakat görüldüğü üzere Trablusgarp Savaşı'nın yarattığı ortam Balkan ülkelerini daha cesur hareket eder hale getirdiğinde yapılan planlar ve paylaşımların kapsamı da genişlemiştir.

Bax-Ironside, görüşmeye ilişkin detayları aktardıktan sonra raporundaki belki de en doğru tespiti yaparak yeni bir ittifak oluşumu için bir tohum dikildiği ve Avusturya tehdidi hissedildiği anda bu tohumun büyüyeceğini yazmaktaydı.⁵³⁹ Fakat Balkan Savaşları'nın çıktığı atmosfer göz önünde bulundurulduğunda görüleceği üzere bu tohumun yeşermesi için Avusturya tehdidine ihtiyaç yoktu. Çok da geç olmayan bir tarihte Rusya'nın Boğazlar konusunda istediği anlaşmayı sağlayamadığında politika değişikliğine giderek kendilerine göz yumduğu Balkan Devletleri, İtalya'nın Trablusgarp'taki süregiden savaşa hırpaladığı Osmanlı Devleti'ni Balkan İttifakı'nın hedefine yerleştirecektir.⁵⁴⁰

Rusya'nın Balkan Devletleri'ni kendi etrafında bir ittifak için şekillendirmeye çalıştığı bir esnada Avusturya da bir yandan İtalyanların savaşı yaymasını diğer yandan da kendisine dönebilecek bir Balkan İttifakı'nı engellemeye çalışıyordu. Viyana'da bulunan İngiliz elçisi F. Cartwright, Bulgar Kralı Ferdinand'ın Kont

⁵³⁸ Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," s. 334.

⁵³⁹ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 23 Ekim 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 513.

⁵⁴⁰ Bilhassa da Sofya ve Belgrat'taki Rus elçileri bu ittifakın gerçekleşmesi için tüm gayretleriyle çalışmaktaydılar. Viyana'daki Rus elçisinden Sazanov'a telgraf, 25 Eylül-8 Ekim 1911, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 316.

Aehrenthal'ın daveti üzerine şehre gelmesinin detaylarını ve Avusturya'nın Balkan politikası üzerindeki görüşlerini Londra'ya aktarırken ilginç ayrıntılar paylaşmaktadır.

Cartwright, Kont'un çevresindeki devlet adamlarına endişelerini paylaştığını ve bilhassa da yakın dönemde Avrupa'yı bekleyen iki büyük sorunun varlığına işaret ettiğine dikkatleri çekmektedir. Bunlardan ilki başlamasının üzerinden çok da bir zaman geçmemiş Türk-İtalyan Savaşı'ydı. Ötekisiyse İngilizler ve Almanlar arasındaki rekabetin Batı'da felakete yol açabilecek bir hızda tırmanıyor oluşuydu. Her ne kadar kendi ülkesini böyle bir felaket senaryosu dışında tutmak için gayret gösterse de gelişmelerin kendilerini de böyle bir savaşın içerisine iteceğine kesin gözüyle bakmaktaydı. Buna karşılık Kont Aehrenthal, Balkanlar'daki mevcut durumu korumak için çalışmaya devam eden bir dış politika izlemeyi düşünüyordu.⁵⁴¹

İstanbul'daki Rus elçisi Tcharykoff'un Boğazların Rus askerlerinin geçişine karşılık Türklerin toprak bütünlüğüne ve toprakları üzerindeki hükümler hakkına garanti vereceğine dair söylentilerin Bulgaristan'da büyük bir heyecana yol açtığını yazan Cartwright, bu ihtimalin gerçekleşmesinin Rusları Bulgarların ulusal çıkarlarının tam karşısına yerleştireceğini iddia etmektedir. Böyle bir sıkıntılı duruma düşme ihtimalindeki bir Bulgaristan için Avusturya'nın kendilerine kucak açmasının reddedilemeyecek bir teklif olduğunu belirten Cartwright, şimdilik Kont Aehrenthal'ın planının iyi işlediği fikrindedir.⁵⁴²

Kont Aehrenthal'ın ısrarlı bir şekilde takipçisi olduğu politikanın bu zamana kadar bilhassa Boğazlar'a yönelik bir kriz sürecini hızlandıracak hiçbir harekete girişmemek olduğunu belirtmekte olan Cartwright, öte yandan son zamanlarda yaşanan gelişmelerin onun bu tutumunu değiştirdiğini ve daha farklı bir yöne kaydırıldığını da vurgulamaktadır. Zira Kont Aehrenthal hem Jön Türkler hem de Mahmut Şevket Paşa'ya karşı iyi hisler beslememekteydi. Trablusgarp Savaşı'nın aynı zamanda onun İstanbul'daki merkezi hükümetin istikrarından duyduğu şüphenin artmasına sebep olduğunu da yine telgrafında belirten İngiliz elçi, tüm bunların onu

⁵⁴¹ Sir F. Carwright'dan Sir Edward Grey'e 5 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 517-519.

⁵⁴² Sir F. Carwright'dan Sir Edward Grey'e 5 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 517-519.

Balkanlar'da çıkabilecek bir kriz için hazırlıklı olmanın doğru olup olmadığını düşünmeye ittiğine inanmaktadır.⁵⁴³

Aslında bu noktada Balkanlar'daki tansiyonun yükselmesinde Trablusgarp Savaşı'nın gidişatı kadar diğer Büyük Devletlerin izledikleri politikanın da etkisini olduğunu bir kere daha belirtmekte fayda var. Başta Cartwright'ın ülkesi İngiltere olmak üzere Büyük Devletler, Trablusgarp Savaşı'na müdahale etmekten kaçındıkları her gün aynı zamanda Balkanlar'da yükselen ateşi daha da körüklemiş ve yukarıda örneklerini görebildiğimiz üzere en küçük Balkan Devleti olan Karadağ'ın dahi parçalanmakta olan Osmanlı Devleti'nden pay koparması için harekete geçirmiştir. Krizin en başından beri kendi çıkarlarını statükonun muhafazasında gören Avusturya'nın da Bulgaristan'la yakınlaşmaya başlamasından sonra diğer Büyük Devletlerden farklı bir yerde olduğunu düşünemeyiz elbette. Osmanlı Devleti'nin devamlılığına olan inancını yitirmiş yahut yitirmese bile tek başına sağlayamayacak Avusturya da kendi çıkarlarını korumak için harekete geçmiş ve sürecin hızlanmasına katkıda bulunmuştur.

Ne var ki bu görüşmeden kısa bir süre sonra Tcharykoff'un Boğazlar girişimi sonuçsuz kalınca Bulgarları da Avusturya ile yakınlaştıracak doğal bir sebep ortadan kalkmış oluyordu. Üstelik yukarıda gördüğümüz gibi Sırlar ile Bulgarlar arasındaki görüşmelerde Bulgarların payına düşen Selanik şehrinin, olası bir Avusturya-Bulgar İttifakı içerisinde aslan payı olarak Avusturya'ya düşmesi aksi bir duruma göre çok daha muhtemeldi. Bu yüzdendir ki Rusların desteğini de arkalarına alarak diğer Balkan Devletleri'yle birlikte Makedonya'yı paylaşmak Bulgarlara daha cazip gelecektir.

Cartwright aynı zamanda Rusya'nın şu sıralarda Sırları cesaretlendirdiği Avusturya karşıtı politikalar için de talihsiz bir zaman dilimi içerisinde olduklarını iddia etmektedir. Zira Ruslar Sırlar için bir şeyler yapmaya hazır gözükmedikleri gibi Çin'deki ve İran'daki gelişmelerle meşgul olduklarından Avusturya ile bir savaşı göze alabileceklerini Cartwright düşünmemekteydi. Son olarak Kont Aehrenthal'ın olası her duruma karşı bir plan hazırladığını ve Türkiye'nin parçalanması durumunda hazırda

⁵⁴³ Sir F. Carwright'dan Sir Edward Grey'e 5 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 517-519.

tuttuğu ordularıyla Balkanlara hükmedecek noktaları elinde tutacağı ve Balkan devletlerinin kaderi üzerinde söz sahibi olacağını ileten elçi, Edward Grey'e İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Kont Aehrenthal'ın bu planlarına karşı ortak hareket edip, Balkan güçlerinin ortak eylemleri noktasında bir görüş birliğine varmalarının iyi olacağını salık vermektedir.⁵⁴⁴

Fakat bu rapora düşülen şerhte İngiliz Hariciye Nazırı onunla aynı fikirde olmadığını beyan etmiştir. Edward Grey, Avusturya'ya karşı Balkanlar'da bir inisiyatif almalarının kendileri için doğru olmayacağını ve bu konuda adım atması gereken asıl devletin Rusya olduğunu belirtmekteydi. Eğer onların bir planı varsa bunu kendilerine getirmeleri halinde harekete geçmelerinin daha doğru olacağını düşünmekte olan Grey, **bu konuda Rusya'nın önüne geçerlerse istediklerinden daha derin bir şekilde bu işe gömülecekleri noktasında bir endişesi olduğunu vurgular.**⁵⁴⁵

İngiliz elçinin Rusların o esnada Avusturya'ya karşı bir müdahaleye kalkışmayacağı yönündeki düşüncesi son derece doğru olsa da aslında Rusya'nın Balkanlar'da izlediği politikayı tam olarak açıklığa kavuşturmaz. Balkan İttifakı'nın oluşmasında önemli rol oynayan Rus Hariciye Nazırı Sergei Sazonov hatıratında bu ittifaka katılımları olmasa dahi tamamen arzuları ve bilgileri dahilinde gidildiğini belirtirken asıl amaçlarının Bosna Krizi sonrasında ihtiyaç hissedildiği üzere Balkan Devletleri'nin haklarını korumak olduğu iddiasındaydı.⁵⁴⁶ Bu iddiasını dile getirirken Avusturya'ya karşı kendilerini güvenceye almaya çalıştıklarını göz ardı etmiş olsa da ittifaka en başından beri katılımı düşünmedikleri doğrudur. Rusya, Balkan halklarının sempatisini kazanmış ve ittifakın oluşturulmasında çok büyük bir rol almış olsa da doğrudan bir müdahalenin içerisine girmek istemiyordu. Zira onun müdahalesi aynı zamanda Avusturya'nın da doğrudan müdahalesini beraberinde getirebilirdi.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Sir F. Carwright'dan Sir Edward Grey'e 5 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 517-519.

⁵⁴⁵ Sir F. Carwright'dan Sir Edward Grey'e 5 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 517-519.

⁵⁴⁶ Sazonov, **Fateful Years 1909-1916 the Reminiscences of Serge Sazonov**, s. 52.

⁵⁴⁷ Biagini, **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, s. 105.

3.5.3. Balkan İttifakı'nın Tesisi

Douglas Dakin'in yerinde tespitiyle Balkan İttifakı, Rusya tarafından dövülmüş, Avusturya'yı dizginlemek için tasarlanmış diplomatik bir silahtı. Fakat bu silah sadece blöf yapmak için kullanacaksanız kendi başına patlayabileceğinden aynı zamanda tehlikeli bir silahtı. Tasarımının temel nedeni Sırbistan pahasına da olsa olası bir Avusturya-Bulgar İttifakının önüne geçmek ve böyle bir anlaşmanın Rusya için yol açacağı sorunları ortadan kaldırmaktı.⁵⁴⁸ Yukarıda Edward Grey'in çekincesinde gördüğümüz şekliyle İngilizlerin Balkanlar konusunda inisiyatifi tamamen Ruslara bırakıp, süreçteki kendi sorumluluklarını görmezden gelerek yalnızca gözlemci olmayı tercih etmesiyle bu tasarımın planlanandan daha büyük sonuçları olacak ve Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda önemli bir basamak haline gelecektir.

Ruslar, Boğazlar konusunda istediklerini alamadıkları dönemde Avusturya'nın da Bulgarları kendilerine karşı kullanabileceğinin farkına varınca, Balkan Devletleri arasında bir ittifakın oluşması için 1911 sonlarında girişimlerini hızlandırmaya başlamıştır. O dönemde gerek Bulgaristan gerekse Sırbistan'daki diplomatik hareketlilik İngiliz Hariciye Nezareti raporlarına da yansımaktadır. Sofya'dan Edward Grey'e rapor gönderen İngiliz diplomat Lampson, Bulgar başkentinde konuşulan son ittifak söylentilerini aktarmaktadır. Bilhassa Türkiye öncülüğünde bir Balkan İttifakı kurulacağı söylentilerine değinen Lampson, Bulgarların böyle bir ittifaka sıcak bakmayacağı şeklinde görüş bildirmektedir. Ona göre Bulgaristan'daki genel kanı Türklerin şimdi zor bir durumda oldukları için mümkün olduğunca Balkan Devletleri ile ilişkilerini iyi tutmayı amaçladığı yönündedir. Bundan dolayı Bulgar yetkililer durumun Türkiye kendini toparladığı zaman tam tersine döneceğine inanmaktaydılar.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," s. 348.

⁵⁴⁹ İngiliz Hariciye Nezareti'nde Lampson'dan gelen rapora düşülen bir şerh, İngilizlerin ittifak görüşmelerini takip etmenin gerisinde kaldığını gösterir mahiyettedir. Zira Türkiye dahil olsun ya da olmasın Balkanlar'da bir ittifakın oluşması son derece uzak bir ihtimal olarak ele alınmaktaydı. Balkan Devletleri'nin sadece Türkiye'ye değil, birbirilerine de güvenmedikleri tespitinde bulunularak bu konudaki iddialara sıcak bakmamışlardır. Lampson'dan Sir Edward Grey'e 12 Aralık 1911, Sir F. Carwright'dan Sir Edward Grey'e 5 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 517-519. s. 520-521

Esasında o dönemde Osmanlı Devleti yöneticilerinin süregiden bir savaşın ortasında bir de Balkanlar'daki koşulları kendileri için zorlaştırmaya niyetleri yoktu. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin tedbir amaçlı Rumeli'ye bazı birlikleri kaydırması Bulgar hükümetini endişelendirmişse de⁵⁵⁰ bir yandan da Bulgaristan'la yakınlaşmaya yönelik adımlar da atılmaktaydı. Yeni kabinenin Hariciye Nazırı Asım Bey'le bir görüşme gerçekleştiren İstanbul'daki Bulgar elçisi, Rus meslektaşıyla bu görüşmenin detaylarını paylaşmaktadır. Elçinin aktardığına göre Asım Bey, Sadrazam Sait Paşa'nın -gönülsüz de olsa- onayladığı bir Türk-Bulgar yakınlaşmasını gerçekleştirmeye niyetliydi.⁵⁵¹

Fakat bu görüşmelere yukarıda da değindiğimiz gibi Bulgarlar tarafından bir değer atfedilmemekteydi. Üstelik Bulgar yetkililer Romanya ve Osmanlı Devleti arasında bir ittifak kurulduğu yanılgısı içerisindeydiler. Daha önceki Yemen Ayaklanmaları, Arnavutluk İsyanı ve İkinci Meşrutiyet döneminde yaşanan diğer karışıklıkları değerlendiremediklerini düşünen Bulgar yönetimi, Türklerin askeri güçlerinin gelişim gösterdiğini düşünmekteydiler. Bu sebepten Bulgar kamuoyunda savaşa yönelik bir çağrı havası hakimdi.⁵⁵² Dolayısıyla İngilizlerin öngördüğü kadarıyla Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında bir güvensizlik olduğu doğruydu. Fakat bu rapora yakın bir tarihte Belgrat'tan gelen bir başka rapor, Lampson'un raporuna düşülen şerhin aksine Balkan Devletleri arasındaki yakınlaşmayı gösterir mahiyettedir.

Edward Grey'e Sırp Başbakanı Milovanovitch ile yaptığı görüşmeyi aktaran İngiltere'nin Belgrat elçisi Barclay, Sırp'ların dış politikalarındaki en önemli gündem maddesinin ülkelerinin bağımsızlığını korumak ve Balkan halkları arasında dayanışmasının artmasına katkıda bulunmak olduğunu iddia etmektedir. Milovanovitch'e göre Sırp'ların Makedonya ve Girit'teki karışıklıklarda Bulgarlar ve Yunanlılarla beraber sağduyuyu elden bırakmadan hareket etmeleri gerekmektedir.⁵⁵³

⁵⁵⁰ Hakan Şallı, "Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları," **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 45.

⁵⁵¹ İstanbul'daki Rus elçisinden Sazonov'a telgraf 2-15 Ekim 1911, Siebert, **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, s. 318.

⁵⁵² Biagini, **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, s. 26-27.

⁵⁵³ Barclay'dan Sir Edward Grey'e 21 Aralık 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 523-524.

Barclay'ın gönderdiği bu rapor, yukarıda 23 Ekim 1911 tarihli Bax-Ironside'in raporunda gördüğümüz Bulgaristan-Yunanistan yakınlaşmasına ilişkin işaretlerle beraber değerlendirdiğinde daha da anlam kazanmaktadır. Zira o güne kadar aralarındaki çatışmaları bir kenara bırakamayacakları düşünülen Balkan Devletleri bunun aksini ispatlarcasına Makedonya'yı paylaşmak adına bir araya gelebileceklerinin işaretlerini vermeye devam etmekteydiler. Ekim ayında Bulgar-Sırp ve Bulgar-Yunan yakınlaşması söz konusuysen Aralık 1911'e gelindiğinde Yunan-Sırp yakınlaşmasının işaretleri de artık açıkça görülmektedir.⁵⁵⁴

1912 yılının ilk haftalarında Balkanlar'dan gelen yeni raporlar da İngiliz Hariciye Nezareti'nin ittifak konusundaki tahminlerini boşa çıkartır türdendi. Bulgar Kralı Ferdinand'ın Avusturya'nın Hariciye Nazırı Kont Aehrenthal ile önceki ay gerçekleştirdiği ziyareti değerlendiren Sofya'daki İngiliz elçisi Bax-Ironside, yaşanan son gelişmeleri Edward Grey'e aktarmaktadır. Avusturya'nın bu ülkeyi yanına çekmekte gözle görülür bir biçimde başarısız olduğunu fark eden İngiliz elçi, Kral Ferdinand'ın önemli kararlara varmaktaki gönülsüzlüğüne karşın kaçınılmaz bir şekilde Ruslara doğru çekilmekte olduğunu gözlemlemektedir.⁵⁵⁵ Buna nedenlerini sıralarken Bulgarların Ruslarla aynı inancı paylaşmalarını, dilsel ve ırksal yakınlıklarıyla birlikte bağımsızlıklarına yardım etmelerinden dolayı duydukları minnettarlığın etkili olduğunu belirtir. Tüm bunlara ek olarak Rusya'ya rağmen Avusturya ile ortak hareket etmelerinin ülkesinin geleceğine yönelik onda bir kaygı oluşturmasının da Kralın bu kararı vermesinde etkili olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁵⁶

Elçinin tüm bu söylediklerinde doğruluk payı olmakla birlikte Kral Ferdinand'ı Rusya'ya yakınlaştıran sebepler arasında iç politikadaki değişimlere de vurgu yapmak gerekmektedir. Kral Ferdinand yaşanan son krizler öncesinde Rusya ve Avusturya

⁵⁵⁴ Bu iki devlet arasındaki görüşmeler Bulgar-Sırp görüşmelerinin gerisinde kaldığından sonuca bağlanması ancak savaşın başlanmasından sonraki döneme kalmıştır. Birinci Balkan Savaşı'nın sona ermesi ile ortaya çıkan tabloda Bulgaristan'ın diğer ittifak üyelerine karşı çok daha avantajlı bir durumda olması nedeniyle Sırp-Yunan İttifak'ı Bulgaristan'a karşı haklarını korumak adına ortak hareket etmeye yönelik bir anlaşmaya dönüşmüştür. Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," s. 348.

⁵⁵⁵ Bax-Ironside'dan Sir Edward Grey'e 15 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 529-532.

⁵⁵⁶ Bax-Ironside'dan Sir Edward Grey'e 15 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 529-532.

arasındaki ihtilaflardan yararlanarak daha bağımsız bir politika izlemeyi tercih ediyordu. Fakat 1911 de Rus yanlısı Gueshoff ve Daneff'in kabinesi iktidara gelince takip etmeye çalıştığı denge politikasındaki ibre büyük oranda Rusya lehine değişmiştir. Bu değişikliğin bir sonucu olarak da Rusya'nın himayesindeki Sırp-Bulgar İttifakı'nın gerçekleşmesi her zamankinden çok daha yakın gözükmekteydi.⁵⁵⁷ Nitekim Bax-Ironside da raporunun devamındaki görüşleri de bu konuya ışık tutmaktadır. Ironside, Balkanlar'ın yakın geleceğinde en önemli olay olarak, Sırlarla Bulgarların daha yakın bir şekilde birbirleriyle uyumlu bir çalışma ortaya koymalarını ön plana çıkarır. İki devletin arasında bir anlaşma olmasının önündeki en büyük engel olarak görülen, Makedonya'da hakimiyet kurmak istedikleri alanlardaki uyuşmazlığın büyük ölçüde aşıldığını da bu yakınlaşmaya bir delil olarak işaret etmektedir.

Yine yukarıda ele aldığımız Cartwright'ın 5 Aralık 1911 tarihli raporuna da değinen Ironside, Rusların Çin ve İran'daki sorunlarına öncelik verdiği ifadelerine katılmamaktadır.⁵⁵⁸ Zira onun aktardığına göre "Rusya'nın Balkanlar'daki çıkarları, dünyadaki daha uzak kesimlerdeki çıkarlarından daha ciddi ve acil bir doğaya sahiptir."⁵⁵⁹ Rusya bölgeden elini çekecek olursa Slavların koruyucusu olma vasfını yitirdiği gibi Sırları da Avusturya'nın insafına bırakmak zorunda kalacaktır. Fakat güvenilir bir kaynaktan aldığı bilgiye göre Ruslar böyle bir durumun aksine, Sırbistan'a geleceğine dair hiçbir endişe duymaması noktasında teminat vermiş ve kendilerini Avusturya'ya karşı maddi imkanlar sağlayarak ekili bir şekilde koruyacaklarını bildirmiştir. Buna benzer bir desteğin Fransızlar tarafından da verildiğine dair Sırp Kralı Peter'in Fransa ziyaretinden bir çıkarım yaptığını da ayrıca belirtmektedir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914," s. 339.

⁵⁵⁸ Bu kısımla alakalı İngiliz Hariciye Nezareti'nde düşünülen bir şerhte Ironside'ın değil Cartwright'ın yaklaşımının daha doğru bulunduğu not edilmiştir. Rusların Sırlara tutamayacakları bir söz vermeyeceği mevcut durumda Sırlara Avusturya'ya karşı yardımda bulunamayacakları belirtilmiştir. Bax-Ironside'dan Sir Edward Grey'e 15 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 529-532.

⁵⁵⁹ Bax-Ironside'dan Sir Edward Grey'e 15 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 529-532.

⁵⁶⁰ Bax-Ironside'dan Sir Edward Grey'e 15 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 529-532.

Cartwright ile Bax-Ironside arasındaki Rusya'nın izleyeceği politikaya ilişkin bu görüş ayrılığı ilgi çekici bir detaydır. Bir başkentten diğerine geçildiğinde birbirine zıt iki görüşün dile getirilmesinde ihtimaldir ki Rus diplomatların bulundukları ülkenin durumuna göre muhataplarını farklı şekillerde bilgilendirmesi etkili olmaktadır. Cartwright'ın bulunduğu Viyana'da Ruslar Avusturya'yla henüz hazır olmadıkları bir savaşa kendilerini sokacak bir politikadan kaçınır bir şekilde dikkatlice hareket etmekteydiler. Dolayısıyla açıktan açığa Sırbistan'ı desteklemek yerine diğer Balkan ülkeleri ile beraber hareket etmesini sağlamaya çalıştıkları görüşü Viyana'dan bakıldığında hiç de mantıksız gelmemektedir. Nitekim Avusturya Hariciye Nazırı Kont Aehrenthal'ın da Rusların bu hamlesine benzer bir şekilde Bulgaristan'ı kendi tarafına çekerek yanıt vermeye çalıştığını da yukarıda ele almıştık.

Fakat Bax-Ironside'ın Sofya'da soluduğu hava Viyana'dan çok farklıdır. İttifakın gerçekleşmesi için Sırbistan ve Bulgaristan'daki yetkililerin Rusya'nın her koşulda yanlarında olacağına inandırılması gerekmektedir. Bu konuda tereddütleri olan Bulgar Kralı Ferdinand, yapılan görüşmelere onay vermeye çekinirken yalnızca Daneff ve Gueshoff tarafından baskıya maruz tutulmuyordu. Bax-Ironside'ın edindiği bilgilere göre Rusya'nın Sofya'daki elçisi Nekludov ve büyük ihtimalle Rus hükümeti de anlaşmanın sağlanması için devredeydi.⁵⁶¹ Hatta İngiliz elçinin aktardığına göre Daneff, Kral Ferdinand'a açıkça Rusya'nın hiçbir şekilde Sırbistan'ın Avusturya egemenliği altına girmesine izin vermeyeceğini ve onlarla birlikte hareket edeceğini söylemişti. Buna karşılık eğer şimdi Sırlarla beraber olmaya gönülsüz olurlarsa Rusların muhalefetine hazırlıklı olmaları gerektiği konusunda uyarıda da bulunmuştu.⁵⁶²

Sofya'daki Rus tesiri ağır bir şekilde hissedilmekteyken Belgrat'ta da durum pek farklı değildi. Fakat Sofya'ya göre Belgrat'ta Rus desteğinin kesinliğine çok daha fazla ihtiyaç duyulmasının özel bir sebebi vardı. Zira o dönemin Belgrat'ı Avusturya toprağı Semlin'den yalnızca 1 mil uzakta ve Avusturya topçularının menzilinde bir

⁵⁶¹ Bax-Ironside'dan Sir Arthur Nicolson'a 18 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 536-538.

⁵⁶² Bax-Ironside'dan Sir Arthur Nicolson'a 18 Ocak 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 536-538.

başkentti.⁵⁶³ Rusların Avusturya'yı karşılarına alacak bir hamlede bulunmaya Sırları ikna etmeleri için Ironside'ın Sofya'da şahit olduğu tarzda bir diplomatik girişim yürütmeleri gerekmekteydi. Dolayısıyla İngiliz Hariciye Nezareti'nde düşünülenin aksine Rusya'nın ittifakın oluşumunda sonradan tutmayacak da olsa teminatlar vererek büyük bir destek ortaya koyduğu son derece açıktır.

Fakat bu noktada Sırlara verilen teminatların doğrudan merkezden mi geldiği yoksa Rus diplomatların tıpkı İstanbul'daki Tcharykoff kullandığı inisiyatife benzer bir şekilde hareket ettiği konusunda belirsizlik vardır. Dönemin Rus Hariciye Nazırı Sergei Sazonov hatıratında Belgrat'taki Rus elçisi Hartvig'in kendilerinin amaçladığından çok daha abartılı bir tarzda Sırp yetkilerine ve kamuoyuna destek beyanatlarında bulunduğu şikâyet etmektedir. Onun iddiası kendilerinin doğrudan veya dolaylı bir şekilde Sırlara hiçbir söz vermedikleri yönündedir.⁵⁶⁴

Gelgelelim böyle bir iddianın doğruluğuna şüpheyile yaklaşmanın daha makul olacağı kanaatindeyiz. Ortada verilmiş bir güvence olmadan ne Sırbistan ne de Bulgaristan'ı ittifak için harekete geçirecek bir durum yaratmak söz konusu olmazdı. Böyle bir güvencenin yalnızca Hartvig tarafından verilmesi ve sahiplenilmesi Sırp yetkililer açısından yetersiz kalacak bir teminat olurdu. Bu konudaki kanaatimiz Rus Hariciye Nazırı Sazonov'un bu iddiasının zayıf olduğu yönündedir. Sazonov yaptığı izahlarla Avusturya'ya karşı bir tampon bölge oluşturmaya olan ihtiyacı için önce Balkan Savaşları'na ardından da Birinci Dünya Savaşı'na giden yolu açacak teminatlar vermesinin sorumluluğunu üstünden atmaya çalışmaktadır.

Aynı dönemlerde İngiliz Hariciye Nezaretine St. Petersburg'dan gelen raporlar incelendiğinde Sazonov'un söylemleri ve eylemlerinin çeliştiği de açıkça görülmektedir. İngiltere'nin St. Petersburg elçisi Buchanan'ın kendisiyle yaptığı bir görüşmede aktardığı üzere Sazonov, Londra-Paris-St. Petersburg hattında fikir alışverişine açık olduğunu vurgularken bu devletlere beraber veya ayrı şekilde ne Bulgarların çetecilik faaliyetlerini sona erdirmesi yönünde ne de Türklere Makedonya'da reformlara başlaması yönünde bir baskıda bulunmayı düşünmediğini

⁵⁶³ Troçki, **Balkan Savaşları**, s. 83.

⁵⁶⁴ Sazonov, **Fateful Years 1909-1916 the Reminiscences of Serge Sazonov**, Londra, Buttler&Tanner, 1923, s. 80-81.

aktarmaktadır. Daha da ilginç bir şekilde konuşmasında Balkanlar yüzünden Büyük Devletlerin ikiye ayrılmasını dilemediğini de belirtmektedir. Böyle bir durumun yaşanmasının aksine Balkanlar'da çıkması muhtemel bir çatışmanın yerleştirilmesi için Üçlü İtilaf Devletleri'nin beraber hareket edip Avusturya ve Almanya'yı da aynı noktada bir araya getirmeye çalışması gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁵⁶⁵

İlk bakışta çıkması muhtemel bir çatışmayı yerleştirerek Avrupa Uyumunun korunmasını amaçlar görünen bu bakış açısı aslında Sazonov'un izlediği politikanın temeline bakıldığında anlamını yitirmektedir. Zira Bulgaristan ve Türkiye arasındaki sorunların farkında olduğu halde bu iki devlet arasındaki çatışmayı yerleştirmek yerine Balkan İttifakı çatısı altında ele alınmasının önünü açan da bizzat kendisidir. Yalnızca Bulgaristan ve Türkiye arasında gerçekleşecek muhtemel bir savaş, şimdi Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın da katılacağı daha büyük bir mücadeleye dönüşmenin eşiğindeydi. Taraflar arası arabuluculuk girişimlerine müdahil olmak yerine sorunun büyümesine seyirci kalmasının Avrupa Uyumunu korumaya hiçbir yararı yoktur.

1912 Ocak ayı içerisinde Sırbistan ve Bulgaristan arasındaki yakınlaşmada Rusya'nın desteği ile ilerleme sağlanırken aynı yılın şubat ayında da Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki yakınlaşmanın arttığını gösteren yeni işaretlere rastlanmaktadır. Sofya'daki İngiliz elçisi Bax-Ironside, Bulgar veliaht prensi için düzenlenen törende 5 Balkan devletinin veliaht prensinin bir arada bulunmasını son derece önemli bir gelişme olarak görmektedir. Bilhassa da Yunan veliaht prensinin gelişini bu anlamda aralarında en dikkat çekici olan olarak bulmaktadır. Çünkü Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki ilişkiler uzun zamandır soğuk ve neredeyse yok denecek kadar azken böyle bir ziyaretle iki devlet arasındaki yakınlaşmanın önü açılmış olduğunu düşünmektedir.⁵⁶⁶

Balkan Devletleri'nin yönetici ailelerinin bir araya geldiği bu törenin içeriğine ilişkin çalışmamız kapsamında daha detaylıca değerlendireceğimiz bir kaynağa

⁵⁶⁵ Sir G. Buchanan'dan Sir Edward Grey'e 21 Şubat 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 544-546.

⁵⁶⁶ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir Edward Grey'e 24 Şubat 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 550.

erişmemekle birlikte bu törenin Balkan İttifakı'nı oluşturan devletler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde olumlu bir etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim bu raporundan iki gün sonra gönderdiği yeni bir raporda Bax-Ironside, Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki gizli görüşmelerin savunma anlaşmasına doğru kayan bir yönü olduğuna vurgu yapmaktadır. Taraflar arasında Makedonya'nın paylaşımı konusunda müzakereler sürerken Rusya'nın Belgrat elçisi Hartvig ve Sofya elçisi Nekludov'un da bu müzakerelerde aktif rol aldığını da belirtmektedir. Ne var ki bu anlaşmanın Balkanlar'daki barışı korumaya yardımcı olacağı şeklindeki bir yanılgı da (belki de yanlış yönlendirme) Ironside'ın gönderdiği son raporda hissedilmektedir.⁵⁶⁷

Rus elçilerin nezaretinde Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki Makedonya'nın paylaşımı için yürütülen müzakerelerle alakalı şubat ayı içerisinde yeni bir bilgi gelmemiştir. Fakat 14 Mart günü Bax-Ironside'dan gelen yeni haberler görüşmelerin olumlu bir şekilde sonuçlandığını bildirmektedir. Bilgilendirme amaçlı çekilen kısa telgrafta aktarıldığına göre aslında 11 Mart'ta Sırp Kralı Peter anlaşmayı onaylamışken Bulgar Kralı Ferdinand'ın da 14 Mart günü onaylaması için baskı altına alındıktan sonra kabul ettiğini belirtmiştir.⁵⁶⁸ Bu baskının Ferdinand'ın kendi hükümetinden mi geldiği yoksa Rus diplomatlardan mı geldiği belli değilse de yine aynı telgraf içerisinde Rus Çarı ve Rus hükümetinin anlaşmanın imzalanmasında büyük rol oynadığının vurgulanması kararın alınmasındaki Rus etkisini gösterir mahiyettedir.⁵⁶⁹

Aynı gün içerisinde anlaşma metninin hem Sırp'lar'daki hem de Bulgarlar'daki taslaklarına ulaşan Bax-Ironside konuyla alakalı daha detaylı bir mektup kaleme almıştır. İngiliz elçi Rusların anlaşmanın varlığının ve içeriğinin kendi arzuları dışında ortaya çıkmaması konusunda hassas oldukları için bu konuda kendilerine resmi bir aktarma yapana kadar konudan habersiz gözükmelelerinin en iyisi olacağını

⁵⁶⁷ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 26 Şubat 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 551-552.

⁵⁶⁸ Buna karşılık ittifak anlaşmasının aslında 29 Şubat 1912 tarihinde gerçekleştiği belirtilmelidir. Bax-Ironside'ın 14 Mart 1912'de aktardığı muhtemelen Sırp ve Bulgar Krallarının resmiyette atılan son imzalarıdır. Nitekim kullandığımız kaynağın sonunda verilen tam metin anlaşma ekinde de 29 Şubat 1912 tarihi vardır. **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 781-782.

⁵⁶⁹ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 14 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 556.

öğütlemektedir. Görüşmelerin nihayete ermesinde büyük pay sahibi olan Rusya'nın aynı zamanda kendisini bu anlaşmadan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gözlemci olduğu gibi anlaşmanın devamlılığının da garantörü olarak gördüğü belirtilmektedir. Sırların bu garantörlüğe özellikle değer verdikleri zira Bulgar Kralı Ferdinand'ın güvenilirliği ve kararlılığı konusunda şüphe içerisinde olduklarını da aktarmaktadır.⁵⁷⁰ Yine onun aktardığına göre anlaşmayı mümkün kılan son adım da Rus Çarı II. Nikola'nın Bulgaristan Savaş Bakanı General Nikyphoroff'a gönderdiği, bu anlaşmanın imzalanmasından duyacağı memnuniyeti belirten bilgilendirme mesajıyla gelmiştir.⁵⁷¹

Bax-Ironside'in mektubuna ek olarak aktardığı haliyle Balkan İttifakı'nın belkemiğini oluşturan bu anlaşma ilk bakışta Sırbistan ve Bulgaristan arasında savunma temelinde bir uzlaşma olduğunu gösteren maddeler içermekteydi. Bu maddelere göre Sırbistan ve Bulgaristan bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini korumak noktasında ortak hareket edeceklerini birbirilerine taahhüt etmekteydi. (Madde 2)⁵⁷² Kendi topraklarına yönelik bir tehdit dışında eğer şimdi Osmanlı Devleti'nin kontrolü altındaki Balkan topraklarına yönelik Büyük Devletlerden⁵⁷³ gelebilecek herhangi bir tehdit de anlaşma kapsamında değerlendirilmiştir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi anlaşmaya taraf devletlerden birisinin çıkarlarına uygun değilse savaş sebebi sayılacak ve iki devlet beraber savaşa girecektir. (Madde 3)⁵⁷⁴ Yalnızca bu maddeler üzerinden bir değerlendirme yapıldığı zaman bu anlaşma Bax-Ironside'in da aktardığı gibi Osmanlı Devleti'nin yararına gözüken bir anlaşmaydı.⁵⁷⁵ Fakat onun İngiliz Hariciye Nezaretine aktardığı haliyle anlaşmanın eksik olduğunu

⁵⁷⁰ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 14 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 556-557.

⁵⁷¹ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 14 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 556-557.

⁵⁷² Asıl anlaşma metninde bu madde numaraları farklıdır. İngiliz elçinin Londra'ya aktardığı haliyle buraya aldık. Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a (İlişik Belge) 14 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 557.

⁵⁷³ Burada bahse konu olan devlet elbette ki Avusturya'dır.

⁵⁷⁴ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a (İlişik Belge) 14 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 558.

⁵⁷⁵ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 14 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 556-557.

ve Balkan Savaşları'nı getiren asıl maddelerden yoksun olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Bu anlaşmanın Rusya tarafından bilinen fakat görünüşe göre o an itibarıyla İngilizlere açıklanmamış olan gizli maddeleri de vardır. Yapılan gizli anlaşmaya göre Sırbistan veya Bulgaristan Türkiye'deki iç karışıklıkların kendi ulusal çıkarlarına zarar verir hale geldiğine karar verirse ya da Türkiye'nin iç ve dış sorunları Balkan Yarımadası'ndaki statükoyu tehdit eder hale gelirse bu durumda tarafların birbirlerinin yanında savaşa girmesi için gerekli şartlar oluşmaktaydı. Böyle bir durumda taraflar uzlaşırsa Rusya'ya gidilecek ve onun da rızasının alınması durumunda Türkiye'ye karşı ortak savaşa girilecektir. Rusya'nın onayının alınmadığı durumda anlaşmadan doğan ortak hareket etme yükümlülüğü olmadan da taraf devletlerden birisi tek başına savaş ilanında bulunabilirdi. Bununla beraber üçüncü bir devlet Türkiye tarafında savaşa girerse anlaşmaya taraf olan diğer devlet de müttefikinin yanında savaşa girmeyi taahhüt ediyordu. (Gizli Madde 1)⁵⁷⁶

Anlaşmanın taraflar arasındaki detaylı toprak paylaşımını içeren gizli bir maddesi de vardır. Bu maddede hangi devletin nereyi alacağı köy kasaba isimleri bile atlanmadan detaylı bir şekilde belirtilmişse de biz kabaca halini belirtmekle yetineceğiz. Sırlar Rodop Dağları ve Struma Nehri'nin doğusundaki topraklardaki Bulgar çıkarlarını tanıırken, Bulgarlar da Şar Dağları'nın kuzeyindeki ve batısındaki topraklardaki Sırp çıkarlarını tanımıştır. Bunun dışındaki topraklar için doğabilecek anlaşmazlıklarda Rus Çarının hakemliğine başvurulacağı konusunda uzlaşmaya varılmıştır. (Gizli Madde 2)⁵⁷⁷ Öte yandan bir diğer maddeyle de yalnızca toprak paylaşımı konusunda değil anlaşma içindeki diğer yükümlüklerden doğan anlaşmazlıklarda da Rus Çarının hakemliğine başvurulması kabul edilmekteydi. (Gizli Madde 4)⁵⁷⁸

Görüldüğü üzere Bax-Ironside'ın gönderdiği kaba haliyle anlaşma metninin imzalanan gizli maddelerle arasında ciddi farklılıklar vardır. Bu bakımdan ele

⁵⁷⁶ 29 Şubat 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 781-782.

⁵⁷⁷ 29 Şubat 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 782.

⁵⁷⁸ 29 Şubat 1911, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 782.

alındığında İngiliz Hariciye Nezaretinin tam olarak doğru bir biçimde bilgilendirilmediğini söylememiz mümkündür. Fakat kendilerine paylaşılan haliyle bile anlaşmadaki bazı çarpıklıklar İngiliz diplomatların gözünden kaçmamaktadır. Viyana'daki İngiliz elçisi Cartwright'a gizli bir mektup yazarak anlaşmadan haberdar eden İngiliz Hariciye Müsteşarı Arthur Nicolson, anlaşmanın kendilerine aktarıldığı halini özetledikten sonra çekingenliğiyle bilinen Kral Ferdinand'ın böyle cesur bir adım atabilmesine şaşırdığını vurgulamıştır. Ona göre Bulgaristan ve Sırbistan'ın Rusya'nın desteğini almadıkları bir durumda herhangi bir Büyük Devlete karşı direnebileceklerini sanmaları çocukça bir düşünceydi. Bu konuyu gizli tutmasını rica ederken Cartwright'ın da anlaşmaya dair ne düşündüğünü aktarmasını istemiştir.⁵⁷⁹

Cartwright'ın bu mektuba yazdığı cevabı Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki yakınlaşmayı ve kendisine ulaştırılan anlaşma metnini sorgular tonda kaleme alınmıştır. Bax-Ironside'in gönderdiği anlaşmanın üçüncü maddesinde yer alan Balkanlar'daki Türk topraklarında statükoyu korumakla ilgili kısım la alakalı görüşünü bildiren Cartwright, böyle bir maddenin Sırbistan'ın Avusturya'nın eline geçmesini istemediği Türk hakimiyetindeki Yenipazar'ı güvence altına almaya yönelik bir hamle olduğunu düşünmektedir. Fakat böyle bir durumdan Bulgaristan'ın hiçbir kârının olmayacağını belirterek Bulgaristan'ın çıkarlarını hiç ilgilendirmeyen böyle bir maddeye onay vermesinin izahı olmadığını iddia etmektedir.⁵⁸⁰ Bu konuyla alakalı yaptığı görüşmelerden de anladığı üzere Balkan Devletleri'ni birleştirecek tek ortak hedef yakaladıkları ilk fırsatta saldırarak Türkiye'yi paylaşmaktır. Bu yüzdendir ki Kral Ferdinand'ın Nicolson'un düşündüğü gibi Avusturya'ya karşı saldırıya geçmek yerine gücünü Türkiye'ye saldırmak için saklayacağını varsaymaktadır.⁵⁸¹

Bu varsayım ileride görüldüğü gibi doğru çıkacak olsa yapılan ittifakın bölgedeki barışa hizmet edeceğine ilişkin iddialar da devam etmekteydi. Bulgar Başbakanı Gueshoff'la görüşen Sofya'daki İngiliz elçisi Bax-Ironside, onun

⁵⁷⁹ Sir A. Nicolson'dan Sir F. Cartwright'a 18 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 558-559.

⁵⁸⁰ Sir F. Cartwright'dan Sir A. Nicolson'a 27 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 783.

⁵⁸¹ Sir F. Cartwright'dan Sir A. Nicolson'a 27 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 783-784.

anlaşmaya İngiliz desteği alma niyetini İngiliz Hariciye Müsteşarı Nicolson'a aktarmaktadır. Yapılan anlaşmadan son derece memnun gözüken Gueshoff, Avrupa'daki Türk topraklarına girecek herhangi bir gücün artık karşısına Ruslara sırtını dayamış ve birlikte hareket edecek olan Bulgaristan ve Sırbistan'ı aldığını belirterek eğer ihtiyaç olursa İtilaf Devletleri'nin de bu birlikteliğe arka çıkmalarını umduklarını söylemiştir. Rusların arka çıkması ve Türklerin de iyi niyetinin devamıyla Bulgarlar, Sırlar, Yunanlılar ve Karadağlılar arasında yapılacak anlaşmaların Balkanlar'daki statükonun ve barışın devamına katkı sağlayacağını savunan Gueshoff, daha önceden Bax-Ironside ile paylaştıkları anlaşma metninin İngiliz Hariciye Nezareti'ne ulaştığından da emin olmaya çalışıyordu.⁵⁸²

Yukarıda ele aldığımız gizli anlaşma metninin ihmal edildiği bir ortamda son derece barış yanlısı bir niyetin iletilmesinden ibaret olacak bu konuşma bu haliyle asıl niyetlerini İngilizlerden saklamaya yönelik kurnazca bir girişimden ibarettir. Henüz ortada olmayan Yunanistan ve Karadağ'la yapılacak anlaşmalarla Sırp-Bulgar İttifakı'nın gelişerek Balkan İttifakı'na dönüşeceğini habercisi olan bu görüşme, yapılacak tüm anlaşmaların bölgedeki statükoyu korumayı amaçladığını İngilizleri peşinen ikna edip onaylarını almayı amaçlamaktaydı. İngiliz Hariciye Nezareti'nin bu söyleme ne denli ikna olduğu belli değilse de görünüşe göre Sofya'daki İngiliz elçisi Bax-Ironside ikna olmuş durumdadır.

8 Nisan 1912 tarihinde gönderdiği mektubunda Bax-Ironside, Rusya himayesinde kurulacak bir Balkan İttifakı'nın sadece Avusturya'nın Sancak bölgesi (Yenipazar'ın içerisinde bulunduğu bölge) üzerindeki emellerini engellemekle kalmayacağı, ayrıca eğer İtilaf Devletleri tarafından da desteklenecek olursa böylesine bir birlikteliğin Balkan Devletleri'nin Balkanlar üzerinde daha gerçekçi politikalar geliştirmesine de olanak sağlayacağını iddia etmekteydi. Şimdi yapılmakta olan ittifaka bahar ayları içerisinde bir oldubittiyle (fait accompli) Yunanistan'ın da dahil olması durumunda Avusturya'nın tek başına hareket etmek için çok fazla bir alanı kalmayarak köşeye sıkışacağını düşünüyordu. Çizdiği bu olumlu havanın yanında eğer İstanbul'daki hükümet çok fazla zayıflarsa bu durumun Bulgaristan ve Sırbistan

⁵⁸² Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 28 Mart 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 563-564.

arasındaki ittifakın hedefine Türkiye'yi de koyabileceğini belirten Bax-Ironside, böyle bir durumun gerçekleşme ihtimalini “resmin karanlık yüzü” olarak nitelendirmekteydi.⁵⁸³

Ne var ki bu durum onun gözünde İngiliz politikasını o kadar da zor bir duruma sokan bir olay değildi. Balkanların kendi çıkarları açısından ikincil derecede önemli olduğunu ifade eden Bax-Ironside, Rusların İtilaf Devletleri içerisindeki devamlılığının Balkan politikasını uygulamasından geçtiğini ve şimdi “*Balkanlar, Balkan Devletlerindir*”⁵⁸⁴ parolasıyla hareket eden Balkan Devletlerinden oluşan sert bir cepheyle Avusturya'yı karşı karşıya getirerek bu sorunu kendisi için en uygun şekilde çözmeyi amaçladığını belirtmekteydi.⁵⁸⁵

Bax-Ironside'in Rusya'yı müttefik olarak tutmak için Balkanlar'da meydana gelebilecek değişikliklere müdahale edilmemesi gerektiği görüşü İngiliz diplomatların anlaşmanın gizli maddelerinden en başından beri haberi olsa dahi bölgeye bakış açılarının çok fazla bir değişiklik olmayacağını göstermesi bakımından önemli bir şahitliktir. İttifaklar sisteminin Büyük Devletleri giderek birbirine mecbur ettiği bir dönemde söz konusu Boğazlar gibi İngiltere için birinci derecede önemli bir bölge olmadığı müddetçe İngiliz devlet adamlarının Rusya'nın yürüttüğü politikaya itiraz etmeye bir niyeti yoktur.

Nitekim Bax-Ironside'in bu görüşünde yalnız olmadığı, Balkan İttifakı'nın Avusturya'ya karşı değil Osmanlı hakimiyetindeki Balkan topraklarını hedef aldığını fark eden İngiliz Hariciye Nezareti tarafından da kabullenildiği, yine İngiliz diplomatlar arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır. St. Petersburg'da bulunan İngiliz elçisi O'Beirne Rus Hariciye Nazırı Sazonov ile yaptığı bir görüşmede Sırp-Bulgar İttifak Anlaşması'nın gizli maddeleri üzerine konuştuklarını Londra'ya

⁵⁸³ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 8 Nisan 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 595-596.

⁵⁸⁴ Önceki bölümde değindiğimiz Racconigi Anlaşması sonrasında Rus Hariciye Nazırı Iswolsky'nin Rusya'nın Sofya, Belgrad ve Çetina temsilcilerine gönderdiği talimatnamede aynı cümleyi kullandığını hatırlatmakta yarar vardır.

⁵⁸⁵ Sir H. Bax-Ironside'dan Sir A. Nicolson'a 8 Nisan 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 595-596.

belirtmiştir. Sazonov onun kanalıyla İngiliz Hariciye Nezareti'nin bu düzenlemeleri çok saldırgan bulup bulmadığını sorgulamıştır.⁵⁸⁶

Onun bu sorgulamasına cevaben İngiliz Hariciye Müsteşarı Arthur Nicolson, Sırp ve Bulgarlar arasında yapılan ittifak anlaşmasında Makedonya'nın da paylaşımı için anlaşıldığının açık bir şekilde ortada olduğunu kabul ettiklerini O'Beirne'ye iletmektedir. Kendi adına Sazonov'un maceracı politikalarından korktuğunu belirten Nicolson, buna karşılık ne Çarın ne de Rus meslektaşlarının çatışmaları körükleyecekleri kadar ileri gideceğini düşünmediğini iletir. Fakat ona göre Balkanlar'da o esnada izlenmekte olan politika riskli ve nihayetinde bir felakete sebep olabilecek mahiyettedir. **Bununla beraber mevcut durumda gördükleri sıkıntıların dile getirilmesinin Rusya'yla olan ilişkilerini bozma ihtimalini de göz önünde bulundurarak sessiz kalmayı tercih edeceklerini** O'Beirne'ye bildirir. Yapılması en mantıklı şey Rusya'nın kendisi için en doğru politikayı izlemesine müdahale etmemektir.⁵⁸⁷

İngilizlerin bu siyaseti Yunanistan ve Karadağ'ın da Balkan İttifakı altında bir araya geldiği aylar boyunca devam etmiştir. İngilizlerin bu politikası yukarıda ele aldığımız Trablusgarp Savaşı öncesindeki süreçte İtalya'yı kendi ekseninde tutmak için yürüttükleri politikayla önemli benzerlikler taşımaktadır. Tıpkı Trablusgarp Savaşı'nda olduğu gibi Balkan Savaşları'nın da adım adım yaklaştığı İngiliz Hariciye Nezareti tarafından görülmüşse de önlem alınmamıştır. Rusya'yı Üçlü İtilaf Devletleri içerisinde tutmak için yürütülen çaba, adım adım geldiği görülen çatışmaları engellemek için harcanmamıştır. Nihayet "Avrupa Uyumu" ortadan tamamen kaybolunca ardından "Avrupa Savaşı'nın" gelmesi de fazla uzun sürmemiştir.

⁵⁸⁶ O'Beirne'den Sir A. Nicolson'a 16 Mayıs 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s 567-568.

⁵⁸⁷ Sir A. Nicolson'dan O'Beirne'ye 21 Mayıs 1912, **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, s. 568.

SONUÇ

20. yüzyılın başlarında Akdeniz ve Balkanlar'daki hakimiyet mücadelelerini ele aldığımız bu çalışmamızda İngiliz belgeleri üzerinden Büyük Devletlerin bahse konu bölgelerdeki faaliyetlerine ışık tutmaya çalıştık. Ulaştığımız kaynaklar ve alanda daha önceden yapılmış çalışmalar üzerinde yaptığımız değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkan bu tez, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Dünya düzeninin ve ittifaklar sisteminin nasıl işlemez hale geldiğini mercek altına almıştır. Bu bağlamda özellikle de iki ülkenin, İngiltere ve İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar'daki hakimiyet mücadelesindeki rolüne vurgu yaptık.

Çalışmamızın başında da değindiğimiz gibi Berlin Anlaşması sonrasında Büyük Devletler, "Avrupa Uyumunu" korumak adı altında aralarında yeni bir savaşın çıkmaması için karşılıklı tavizler verme yoluyla uzlaşma siyaseti gütmüşlerdir. Bu mücadele içerisinde İngilizlerin birincil amacı Süveyş Kanalı'nın yani Akdeniz'den Kızıldeniz'e, oradan da Hint Okyanusu'na bağlanarak sömürgelerine giden yolun kontrolünü ellerinde tutmak olmuştur. Bu kontrolü ellerinde tutmak için Mısır'ı işgal etmekten çekinmeyen İngilizler, gerçekleştirdikleri işgale karşılık Fransa'nın da Tunus'a yerleşmesine göz yummuşlardır. Bu dönemde Süveyş Kanalı çevresinde kendisine rakip olabilecek bir gücün yerleşmesine müsaade etmeme eğilimindeki İngiltere, İtalya gibi kendilerinden daha küçük ölçekli bir gücün Akdeniz ve Doğu Afrika'daki hakimiyet sahalarına komşu olmasına izin vermişlerdir.

Çalışmamızın başından sonuna kadar geçen süre içerisinde Akdeniz'deki İngiliz-İtalyan ortaklığında bir devamlılık tespit edilmiştir. Bu ortaklığın hedefi başlangıcı itibarıyla Fransa'nın Mısır'a doğru yayılmacılığına bir tampon oluşturmaktı. Bunu sağlama adına İngilizler, Tunus'taki Fransız varlığından rahatsız İtalya'nın Habeşistan seferine destek vererek, başka hiçbir devleti yaklaştırmadıkları kadar Süveyş Kanalı'na yakın bir coğrafyada İtalya'nın varlık göstermesine müsaade etmişlerdir. Öte yandan Faşoda Krizi'nin en kritik günlerinin geride kalmasının ardından İngiltere-Fransa ve İtalya-Fransa arasındaki ilişkilerin düzelmeye başladığı 20. yüzyıl başlarında bu ortaklığın yeni bir aşamaya geçtiği görülmektedir.

19. yüzyılın son çeyreğindeki İngiliz-Fransız düşmanlığı 20. yüzyıl başlarında yerini İngiltere ve Almanya arasındaki dünya hakimiyeti için yürütülen mücadeleye bıraktıkça İtalya'nın bağlı bulunduğu ittifaka ve anlaşmalara olan sadakati de teste tabi tutulmuştur. 1882'den beri Üçlü İttifak'ın parçası olarak Almanya'nın Fransa'yı yalnızlaştırma politikasını bir parçası olan İtalya'nın aynı mücadeleyi İngiltere'ye karşı da sürdürmeye gönüllü olmadığı çok geçmeden ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'nın Kuzey Afrika'da kalan son toprağı olan Trablusgarp'ı sömürgesi haline getirme yolundaki emelleri İngiltere ve Fransa tarafından bilinen ve desteklenen İtalya, bilhassa 1902 yılındaki İtalyan-Fransız uzlaşması sonrasında kendisini 1882'den beri Üçlü İttifak Devletleri'nin bir parçası olarak tutan en önemli motivasyonu zaten kaybetmişti. Bunun yanında 1904 yılında İngiltere ve Fransa arasındaki Dostluk Anlaşması'nın (Entente Cordiale) imzalanması da İtalya'yı müttefiklerine karşı sorumluluklarını yerine getirme noktasında güç bir yere koyuyordu. Almanya'yla olan ittifakını sadakatle sürdürdüğü takdirde Kıta Avrupası'ndan çok Akdeniz kıyılarından gelebilecek tehditlere açık olan İtalya'nın Akdeniz'deki iki büyük deniz gücüyle düşman olmasını kaçınılmaz hale geliyordu. Bu yüzden İtalya'nın resmiyette bağlarını koparmamasına karşın fiiliyatta İttifak Devletleri'nden ayrı bir siyaset güttüğünü söylememiz mümkündür.

İtalya'nın Algeciras Konferansı'ndaki, İngiltere ve Fransa lehine tutumu da bunun en önemli işaretlerinden birisidir. Almanya'nın İngiltere'ye karşı yürüteceği mücadelenin bir parçası olmak istemeyen İtalyan devlet adamları Trablusgarp'taki çıkarlarına karşılık Fas'ta tanıdıkları Fransız çıkarlarını koruyan bir politika izlemekten müttefiklerinin öfkelerini üzerlerine çekme pahasına da olsa vazgeçmemişlerdir. Öte yandan Almanya'yı zor duruma düşüren bu hamlelerine karşılık İtalyanlar, her beş senede bir kendilerini Üçlü İttifak'a bağlayacak olan anlaşmalara da imza atmaya devam etmişlerdir. Zira bu sayede bir başka hakimiyet mücadelesi verdikleri alan olan Balkanlar'da, rekabet halinde olduğu müttefikleri Avusturya'ya karşı kendilerini koruma altında tutabilmişlerdir.

İtalya'nın 20. yüzyıl başlarında Akdeniz'de İngiltere ve Fransa'yla yürüttüğü ortaklığın benzerini Balkanlar'da Rusya veya Avusturya ile yürütmesi bu iki devletin

statükoyu koruma noktasında anlaşılabildiği müddetçe mümkün görünmüyordu. Fakat 1903 Münzsteg Anlaşması sonrasında Avusturya ve Rusya'nın bölgede barışı sağlayacak adımları atmaktan uzak bir politika izlemeleri İtalya'nın bu coğrafyaya müdahalesini de kolaylaştırmıştır. Özellikle de Rusya'nın Uzak Doğu'daki hakimiyet mücadelesine ağırlık verdiği bir dönemde İtalyanlar da Balkanlar'da kendilerine hareket sahası bulmuştur. Buna karşılık Balkanlar'daki hakimiyet kurmak istedikleri alanların Avusturya'nın çıkarlarıyla çakışması Üçlü İttifak içerisinde olmalarına rağmen Avusturya ve İtalya'yı sıklıkla karşı karşıya getirdiği de görülmüştür. Bilhassa Avusturya'nın kendisi için bir tehdit olarak algıladığı Sırbistan ve Karadağ gibi Rusya'yla yakın ilişkiler içerisindeki iki devletle İtalya'nın birlikte hareket etmeye yönelik attığı adımlar ve yine Arnavutluk'taki isyanları destekler politikası bu iki devlet arasındaki gerilimi sürekli yüksek düzeyde tutmuştur. Çalışmamız içerisinde demiryollarıyla alakalı ortaya çıkan krizdeki İtalya'nın izlediği politika da bu doğrultuda değerlendirilebilir.

1907 yılının yaz ayları, çalışmamız içerisinde özellikle ele aldığımız iki ülke olan İngiltere ve İtalya için önemli anlaşmaların olduğu aylardır. Bunlardan İtalya'nın Üçlü İttifak içerisindeki devamlılığını sağlayan anlaşma esasında daha önemsiz olsa da Almanya ve Avusturya'yı bir beş yıl daha sonunda kendilerinin zararlı çıkacağı bir ittifaka mahkûm etmesi bakımından dikkate değerdir. İtalya ve Avusturya arasındaki tansiyon Temmuz 1907'de anlaşmanın yenilenmesi esnasında yatışmış gözükse de Bosna'nın ilhakının yarattığı krizi incelerken gördüğümüz üzere, Üçlü İttifak içindeki çatlak onarılamayacak ölçüde büyüktür. Öte yandan aynı tarihlerde İngiltere'nin Rusya ile imzaladığı anlaşma sonuçları itibarıyla çok daha ciddi bir değerlendirmeyi hak eden türde bir anlaşmadır.

İngiltere, çok eski bir devlet politikası olarak Rusya'nın Akdeniz'e inmesini ve sömürgelerine ulaşmasını engellemeyi amaçlayan bir siyaset izlemekteydi. Bu politikanın bir parçası olarak 19. Yüzyılın son çeyreğinde İtalya ve Avusturya ile ortak hareket etmiştir. Bu devletlerle birlikte 1887 yılında imzaladığı İkinci Akdeniz Antantıyla Rusya'nın Akdeniz'e doğru genişlemesine karşı önlem alırken, Rusya'nın Uzak Doğu'daki sömürgelerine uzanan tehdidine karşı da 1902 yılında Japonya'yla bir uzlaşmaya gitmiştir. Ne var ki Almanya'nın İngiltere'nin çıkarları için birincil bir

tehdit haline geldiği bir dönemde İngiltere'nin bu politikasında değişikliklere gittiği çalışmamız içerisinde değerlendirilmiştir.

Giderek büyüyen Alman tehdidine karşı güçlü bir Rusya'ya ihtiyaç duyan İngiltere, bunu sağlama adına Rusya'yla pazarlık masasına oturmuştur. Uzun süren pazarlıkların ardından 31 Ağustos 1907'de taraflar arasında uzlaşma sağlandığında ortaya çıkan tablonun büyük ölçüde İngiltere'nin yararına olduğunu söylememiz mümkündür. Rusya'nın Uzak Doğu'daki sömürgeleri için oluşturduğu tehdidi bu anlaşmayla birlikte bertaraf eden İngiltere, bu başarısının yanında aynı zamanda hassas bir siyaset güttüğü Boğazlar konusunda da Rusya'ya herhangi bir taviz vermemiştir. Bunun yerine Rusya'nın Balkanlar'daki hakimiyet mücadelesine yoğunlaşmasını teşvik ederek Avusturya-Almanya birlikteliğini Kıta Avrupa'sına hapsetme yolunda önemli bir adım atmıştır.

Bu stratejinin İngiltere için bir başka getirisi de kuşkusuz Almanya'nın yeniden kurmaya çalıştığı Üç İmparatorlar Birliğini baltalamış olmasıdır. İngiltere'yle aynı dönemlerde Rusya'yla yakınlaşmaya çalışan Almanlar için Avusturya'yla Rusya arasındaki ihtilafı en aza indirmek büyük önem arz etmekteydi. İngiltere'nin teşvikiyle bir kez daha Balkanlar'daki mücadeleye ağırlık veren Rusya'nın, Avusturya'yla çıkar çatışması arttıkça Almanya'nın bu devletler arasında arabulucu rolü oynaması imkansızlaşmıştır. Bilhassa çalışmamızın ikinci bölümünde, Reval Görüşmeleriyle başlayarak Bosna'nın ilhakı krizini değerlendirdiğimiz kısımlarda görüldüğü üzere Rusya'yla Avusturya'nın Balkanlar için savaşmanın eşiğine geldiği noktada yapılan ittifaklar ve anlaşmalar da yeniden gözden geçirilir hale gelmiştir. Bosna Krizi, Rusya'nın Almanya'nın zorlamasıyla geri adım atması neticesinde görünüş itibarıyla Avusturya (ve İttifak Devletleri) lehine sonuçlanmıştır. Fakat bu sürecin devamını ele aldığımız üçüncü bölümde de görüldüğü üzere Almanya'nın Rusya'yla ittifak olma şansını tamamen yitirerek Avusturya'ya daha bağımlı bir hale gelmiş olmasıyla asıl amacına ulaşan devlet İngiltere (ve İtilaf Devletleri) olmuştur.

Maalesef çalışmamızın kapsamı içerisinde incelenen belgelerden Reval Görüşmelerine ilişkin önceden yapılan çalışmalarda tekrar edilen bilgilerden çok daha fazlasına erişmemiz mümkün olmamıştır. Kuşkusuz bu konu hakkında İngiliz ve Rus

arşivleri üzerinde yapılacak daha detaylı çalışmalarla görüşmelerin içeriğine ilişkin bilinmeyenlerin ortaya çıkması mümkün olacaktır. İlgili kısımda aktardığımız, Matthew Glencross'un Kral Edward'ın Rusya seyahati ve Rothchild Ailesi'nin bu seyahate ilişkin beklentilerini ele aldığı araştırması, Reval Görüşmelerine dair literatürümüzde çok da yer almayan birtakım bilgiler içermesi açısından tarafımızca dikkate değer bulunmuştur.

Üçüncü ve son bölümümüzde ele aldığımız Trablusgarp Savaşı ve Balkan İttifakı'nın tesisi konuları İtalya ve İngiltere'nin Akdeniz ve Balkanlar'daki hakimiyet mücadelesi içerisindeki dış politika karakteristiğini yansıtmaktadır. İtalya, Racconigi Anlaşması'yla başlayan süreç içerisinde gördüğümüz üzere ittifak blokları arasındaki gerilimi Trablusgarp için harekete geçmesi adına önemli bir koz olarak kullanmıştır. Özellikle Fas'ta, Agadir olayında Fransa ve Almanya'nın bir kez daha karşı karşıya kaldığı bir dönemde, iki tarafın da İtalya'yı yanlarında tutmak adına bu devletin Trablusgarp'ı işgaline karşı yumuşak bir tutum takındığı gözükmemektedir.

İtalya, önce tüm arabuluculuk yollarını yok sayarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş sonra da o dönemin devletler arası hukuk teamüllerine uymayan bir şekilde kazanamadığı bir savaşın süregittiği Trablusgarp'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Bu süreç içerisinde Büyük Devletlerin statükoyu ve barışı korumak için İtalya'yı barışa zorlamak yerine onun kendi aleyhlerine dönmemesi için yaşananlara seyirci kalmayı tercih etmeleri İtalyan yöneticileri istediklerini almak için daha cüretkâr davranmaya itmiştir. Osmanlı Devleti'ne ilhakı kabul ettirmek için Doğu Akdeniz'deki limanları bombalayan, Çanakkale Boğazını zorlayan ve nihayet 12 Ada'yı işgal eden İtalya, başta müttefiklerine verdiği sözler olmak üzere yaptığı anlaşmaların hilafına hareket etmiş olmasına karşın bundan dolayı bir yaptırıma maruz kalmamıştır.

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline karşı İngiltere'nin tutumu da diğer Büyük Devletlerden çok farklı olmamıştır. Osmanlı Devleti tarafından kendilerine yapılan arabuluculuk ricalarına adres olarak Almanya ve Avusturya'yı gösteren İngiliz diplomatlar, savaş dönemi boyunca İtalyan çıkarlarından yana bir "tarafsızlık" siyaseti gütmüşlerdir. Hatta İngiliz Hariciye Nezareti yazışmalarında da görüldüğü üzere, Mısır'ın batısındaki komşularının kendilerine dost bir İtalya olmasını, kendilerine

muhalif İttihat Terakki yönetimindeki Osmanlı Devleti'nin olmasına tercih edeceklerini açıkça itiraf etmişlerdir. Onların bu siyasetinin İtalya'yı Trablusgarp'ta kazanamadıkları savaşı daha geniş bir alana yaymak için cesaretlenmesinde önemli bir payı olduğunu söylememiz mümkündür.

Öte yandan İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni İtalya karşısında tamamen yalnız bırakmasına karşılık, aynı dönemde Rusya'nın Boğazlar konusundaki girişimlerini baltalaması da çalışmamız içerisindeki dikkate değer başlıklardan birisidir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden çoktan vazgeçmiş olmasına rağmen müttefiki Rusya'nın Boğazlar yoluyla Akdeniz'e inmesinin önünü kesmeye devam etmesi bölgenin İngiltere açısından ne kadar önemli olduğunu gösterir mahiyettedir. Rusya'nın doğrudan Boğazlar'a hâkim olmasına açıkça karşı çıkan İngilizler, müttefiklerinin Balkan Devletlerini bir araya getirme teşebbüslerini destekleyerek Balkan Savaşları'na giden sürecin mimarlarından olmuşlardır.

Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki ittifakın Rusya'nın yansıttığı gibi Avusturya'ya karşı savunma ittifakı değil Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kalan son topraklarını paylaşmaya yönelik pazarlığın görüldüğü bir oluşum olduğu İngilizler tarafından bilinmekteydi. Buna karşın İngiliz diplomatlar adım adım savaşı getirdiğini bildikleri bu oluşuma ses çıkarmayarak Rusya'nın en sonunda kendi kontrolünden çıkacak bir silahla Balkanları karıştırmasına seyirci kalmışlardır. Neticede daha Trablusgarp Savaşını bitiren Uşi Anlaşması imzalanmadan önce harekete geçen Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle birlikte, Büyük Devletlerin altında imzası olmasına rağmen korumak yerine işlerine geldiği zaman isminin arkasına saklandıkları Berlin Anlaşması'nın getirdiği statüko tamamen ortadan kalkmıştır.

Bu çalışma içerisinde açıkça görülmüştür ki bütün devletlerin üzerinde imzasının olduğu ve korumaya niyetli olduklarını söyledikleri barış yalnızca kâğıt üstünde gerçektir. Diplomatların yabancı başkentlerde kapalı kapılar ardında yürüttükleri müzakereler, imzaların açıktan atıldığı anlaşmalardan çok daha anlamlı ve etkilidir. Verdikleri sözler ve yaptıkları ittifak anlaşmaları arasındaki çelişkiler

sebebiyle ortaya çıkan krizlerin Büyük Devletler tarafından yönetilemediği tespit edilmiştir. Bu durumdan gerek İtalya gerekse Balkan Devletleri sonuna kadar istifade etmesini bilmiş ve istediklerini almayı başarmışlardır.

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız İngiliz Hariciye Nezareti'nin yazışmalarında da açıkça görüldüğü üzere İngiliz idareciler ele aldığımız krizlerin hepsinde olaylara zamanında müdahale edebilecek ölçüde bilgiye erişebilmekteydiler. Ne var ki edindikleri bilgiyi değerlendirme aşamasında çatışmayı önlemek yerine pazarlıklar yoluyla daha fazla kazanç sağlama arayışında olmaları, onları her seferinde kaçınmak istedikleri Avrupa Savaşına bir adım daha yaklaştırmıştır. Ve nihayet Balkan Savaşları sonrasında 1914 yazındaki krizi de yönetememelerinin bedelini Birinci Dünya Savaşı ile tüm Dünya ağır bir şekilde ödemiştir.

KAYNAKÇA

- Alkan, Necmettin: “1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi,” **Toplumsal Tarih Dergisi**, no. 175 Temmuz 2008, s. 48-52.
- Akalın, Durmuş Parlaz, Selim: **XIX. Yüzyılda Doğu Afrika’da Osmanlılar ve İtalyanlar**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2015.
- Anderson, Matthew Smith: **Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, çev. İdil Eser, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Armaoğlu, Fahir: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Aslonova, Sevilya: “20. Yüzyılın Başında Rusya’nın Osmanlı Politikası (1903-1917),” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Atkinson, David: “Constructing Italian Africa: Geography and Geopolitics,” **Italian Colonialism**, ed. Ruth Ben-Ghiat, Mia Fuller, New York, Palgrave Macmillan, 2005.
- Avcı, Halil Ersin: “İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther’in 1908 yılı Türkiye Raporu,” **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Kısım I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.I, Kısım II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Bayur, Yusuf Hikmet: **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Biagini, Antonello Folco: **İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-13**, çev. Sadriye Güneş, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2016.

- Bilge, Mustafa Lütfü: “Süveyş,” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVIII, ed. Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2010.
- Birecikli, İhsan Burak: “Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914,” **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2010.
- Bosworth, Richard J. B.: **Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy Before the First World War**, New York, Cambridge University Press, 1980.
- Childs, Timothy W.: **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, çev. Deniz Berktaş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Çaycı, Abdurrahman: **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Çelik, Bilgin: “Berlin Statükosunun Çöküşü: Balkan Milliyetçiliğinin Yükselişi 1912-1913,” **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler**, ed. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Dakin, Douglas: “The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908- 1914,” **Balkan Studies**, vol. 3, no. 2, 1962, s. 327-374.
- Dawson, William Harbutt: “Imperial Policy of the Old and the New World 1885-1889,” **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919 C.III**, ed. Sir A. W. Ward, G. P. Gooch, New York, The Macmillan Company, 1923.
- Eraslan, Cezmi: **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1992.
- Erim, Nihat: **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1953.
- Genugten, Saskia Van: **Libya in Western Foreign Policies 1911–2011**, Londra, Palgrave Macmillan UK, 2016.

- Giolitti, Giovanni: **Dönemin İtalya Başbakanının, Türk-İtalyan Savaşı'na Dair Hatırları Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?**, haz. Tahsin Yıldırım, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2012.
- Glencross, Matthew: **The State Visits of Edward VII: Reinventing Royal Diplomacy for the Twentieth Century**, New York, Palgrave Macmillan, 2016.
- Gooch, G. P.: "Continental Agreements 1902-1907," **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919 C.III**, ed. Sir A. W. Ward, G. P. Gooch, New York, The Macmillan Company, 1923.
- Gooch, G. P.: "Triple Alliance and Triple Entente 1907-1914," **The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919 C.III**, ed. Sir A. W. Ward, G. P. Gooch, New York, The Macmillan Company, 1923.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.I The End of British Isolation**, ed. G. P. Gooch, Harold Temperley, Londra, H.M. Stationery Office, 1927.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.II The Anglo-Japanese Alliance and the Franco-British Entente**, Londra, H. M. Stationery Office, 1927.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.III The Testing of Entente 1904-1906**, Londra, H.M. Stationery Office, 1928.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.IV The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907**, Londra, H.M. Stationery Office, 1929.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.V The Near East: The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia 1903-1909**, Londra, H. M. Stationery Office, 1928.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.VII Agadir Crisis**, Londra, Johnson Reprint Corporation, 1932.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.VIII Arbitration, Neutrality and Security**, Londra, Johnson Reprint Corporation, 1932.
- Ed. Gooch, G. P.
Temperley, Harold: **B.D.O.W. C.IX The Balkan Wars Part I The Prelude, The Tripoli War**, Londra, Johnson Reprint Corporation, 1933.

- Grassi, Fabio L.: “Niçin Trablusgarp? İtalyan Çıkarması Ardındaki Siyaset ve Kültür,” **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler**, ed. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Hayta, Necdet: **Ege Adaları Sorunu 1911’den Günümüze**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2006.
- Helmreich, Ernst Christian: **The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913**, Londra, Humphrey Milford, 1938.
- Hermann, David G.: “The Paralysis of Italian Strategy in the Italian-Turkish War, 1911-1912,” **The English Historical Review**, vol. 104, no. 411, Nisan 1989, s. 332-356.
- Jelavich, Barbara: **Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl**, çev. Zehre Savan, Hatice Uğur, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Joll, James Martel, Gordon: **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, çev. Orhan Dinç Tayanç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi C.VIII**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Kazemzadeh, F.: “Anglo-Russian Convention of 1907,” **Encyclopædia Iranica**, II/1, s. 68-70, (çevrimiçi) <http://www.iranicaonline.org/articles/anglo-russian-convention-of-1907-an-agreement-relating-to-persia-afghanistan-and-tibet> 30.08.2019.
- Kocatürk, Önder: **Balkanlar’dan Ortadoğu’ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Kocatürk, Önder: **Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914) İlişkilerin Bozulması ve İlk Krizler**, C.I (1911-1912), İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2011.
- Kurat, Akdes Nimet: **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Kurtcephe, İsrail: **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

- Kurşun, Zekeriya: “Trablusgarp Savaşı’nın Osmanlı Devleti’nin Mukadderatındaki Yeri,” **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler**, ed. Mehmet Ersan, Nuri Karakaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Lowe, C. J. Marzari, F.: **Italian Foreign Policy 1870-1940**, Londra, Routledge&Kegan Paul, 1975.
- Macdonald, Fred: “The Man Who Saved France: Camille Barrere Ambassador Extraordinaire”, (çevrimiçi) <http://jfredmacdonald.com/camillebarrere/chapter2.htm> 30.08.2019.
- Maden, Fahri: “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913),” **Avrasya Etüdleri**, 38/2011-1, s. 155-196.
- Montalbano, Gabriele: “The Italian community of Tunisia: From Libyan Colonial Ambitions to the First World War,” **The First World War from Tripoli to Addis Ababa (1911-1924)**, ed. Shiferaw Bekele, Uoldelul Chelati Dirar, Alessandro Volterra, Massimo Zaccaria, Addis Adaba, Centre français des études éthiopiennes, 2018.
- Okey, Thomas: “United Italy,” **The Cambridge Modern History**, C.XII, ed. A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, 1920.
- Oncken, Hermann: “The German Empire,” **The Cambridge Modern History**, C.XII, ed. A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes, Cambridge University Press, 1920.
- Ortaylı, İlber: **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Özdağ, Abdullah: “Sudan’da Mehdilik Hareketi (1881-1885),” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 37/S. 63, 2018, s. 309-330.
- Pribram, Alfred Frazis: **The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879-1914 C.II Negotiations Leading to the The Treaties of the Tripple Alliance with Documentary Appendices**, çev. J. G. D’arcy Paul, Denys P. Myers, Cambridge, Harvard University Press, 1921.

- Riasanovsky, Nicholas V. Steinberg, Mark D.: **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze...**, çev. Figen Dereli, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2011.
- Saatç1, Meltem Begüm: “Makedonya Sorunu (1903-1913),” **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2004.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, Ankara, İmge Kitabevi, 2011.
- Savinsky, Alexander Aleksandrovich: **Recollections of a Russian Diplomat**, Londra, Hutchinson & Co. Ltd, 1917.
- Sazonov, Serge: **Fateful Years 1909-1916 the Reminiscences of Serge Sazonov**, Londra, Buttler&Tanner, 1923.
- Shorrock, William I.: “The Tunisian Question in French Policy toward Italy, 1881-1940,” **The International Journal of African Historical Studies**, C.16, No: 4, 1983, s. 631-651.
- Siebert, B. de: **Entente Diplomacy and the World Matrix of the History of Europe 1909-14**, ed. George Abel Schreiner, Londra, George Allen & Unwin Ltd., 1921.
- Simon, Rachel: **Libya Between Ottomanism and Nationalism: the Ottoman Involvement in Libya During the War With Italy (1911-1919)**, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1987.
- Stevenson, David: “Militaryization and Diplomacy in Europe Before 1914,” **International Security**, vol. 22, no. 1 Yaz, 1997, s. 125-161.
- Şallı, Hakan: “Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları,” **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Şıvgın, Hale: **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, AKD-TYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Taylor, A. J. P.: **The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918**, Oxford, Clarendon Press, 1954.
- Troçki, Lev: **Balkan Savaşları**, Çev. Tansel Güney, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

- Yılmazata, Mehmet: “Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna’nın İlhak Krizi,” **Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Y. B.: **Türk-İtalyan Harp Tarihi C.I**, çev. Afif Tuğrul, İstanbul, Askeri Deniz Matbaası, 1944.
- Whitman Alexander D.: “Manifestations of Diplomacy: U.S. and British Response to the Balkan Wars,” **Central European University Department of History**, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

